ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ «ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΙΓΙΟΥ»

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΘΥΜΙΑ
Α.Μ. 2211307

Τριμελής επιτροπή
Επιβλέπουσα: Μητούλα Ρόιδω, Επίκουρη Καθηγήτρια
Μέλη: Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία, Καθηγήτρια
Μαλινδρέτος Γεώργιος, Επίκουρος Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ 2015

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, στην κατεύθυνση «Αγωγή και Πολιτισμός», διάστημα κατά το οποίο είχα την ευκαιρία να αποκτήσω νέες γνώσεις, να διευρύνω τα ενδιαφέροντά μου και να γνωρίσω σημαντικούς ανθρώπους κι όλα αυτά σε ένα περιβάλλον του οποίου η αισθητική ποιότητα επαληθεύει τον τίτλο του μεταπτυχιακού .

Προερχόμενη από έναν επιστημονικό χώρο αρκετά εξειδικευμένο, όπως είναι η αρχαιολογία, και έχοντας ολοκληρώσει τις σπουδές μου αρκετά χρόνια πριν, είχα αποκοπεί από την «μεγάλη εικόνα» του πολιτισμού. Οι σπουδές μου στο Χαροκόπειο με βοήθησαν να επανασυνδεθώ με την ευρύτητα και διαχρονικότητα του πολιτισμικού φαινομένου και να κατανοήσω την γόνιμη σχέση του με την παιδεία. Πολύτιμοι αρωγοί σε αυτή την πορεία γνώσης και αυτογνωσίας στάθηκαν όλοι οι διδάσκοντες στο Πρόγραμμα, τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Ρόιδω Μητούλα, της οποίας οι διαλέξεις για τη φυσιογνωμία και την πολιτιστική κληρονομιά των πόλεων αποτέλεσαν την αφορμή για την επιλογή του θέματος της εργασίας μου και της οποίας η καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια υπήρξε πολύτιμη. Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα επίσης να απευθύνω στην καθηγήτρια κα Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη για τη σφαιρικότητα της διδασκαλίας της και την ιδιαίτερη ευαισθησία με την οποία προσέγγισε όλα τα θέματα που μας απασχόλησαν κατά τη διάρκεια της φοίτησης. Επίσης, ευχαριστώ τον καθηγητή κ. Γεώργιο Μαλινδρέτο για τις γνώσεις που μας πρόσφερε ως προς την πολιτιστική διαχείριση.

Από καρδιάς ευχαριστώ όλους όσοι με βοήθησαν κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου στο Αίγιο, συγγενείς, φίλους αλλά και άγνωστους μέχρι πρότινος σε εμένα ανθρώπους, που είχαν την καλή διάθεση να με συναντήσουν και να μου δώσουν χρήσιμες πληροφορίες. Το διάστημα αυτό υπήρξε το πιο δημιουργικό κομμάτι της εργασίας μου, καθώς είχα την ευκαιρία να ανακαλύψω εκ νέου τον τόπο καταγωγής μου, περπατώντας, φωτογραφίζοντας και συζητώντας με τους κατοίκους.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου, για την αμέριστη στήριξη των επιλογών και προσπαθειών μου όλα αυτά τα χρόνια, καθώς και στο σύζυγό μου Γιάννη για την αγάπη και τη φροντίδα με την οποία με περιέβαλλε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης αυτής της εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη/Abstract……. 5

Εισαγωγή ……. 6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΥΛΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1.1.Εννοιολογικές προσεγγίσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς ……..…….. 7

1.2.Η σημασία της προστασίας και ανάδειξης των μνημείων …….……..... 11

1.3.Ιδεολογία και πολιτικές Προστασίας. Η εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο

1.3.1.Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο ……..... 13

1.3.2.Στην Ελλάδα……. 18

1.4.Πολιτιστική κληρονομιά και τουρισμός…….……. 23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΑΙΓΙΟ- ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

2.1. Γεωγραφικά χαρακτηριστικά……...…… 28

2.2. Ονομασία ……...……. 30

2.3. Μυθικές παραδόσεις και λατρείες……...……. 32

2.4. Ιστορία του Αιγίου……...…….. 34

2.4.1. Το Αίγιο κατά την αρχαιότητα και τη ρωμαιοκρατία…….. 34

2.4.2. Οι επιδρομές στην πόλη κατά τους βυζαντινούς χρόνους…….. 38

2.4.3. Η Βαρονία της Βοστίτσας…… 39

2.4.4. Η Βοστίτσα υπό οθωμανική και βενετική κυριαρχία…….. 41

2.4.5. Η συμβολή της Βοστίτσας στην Επανάσταση του 1821……. 49

2.4.6. Ανδρέας Λόντος…… 50

2.4.7. Το Αίγιο μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους……..... 52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΙΟΥ

3.1. Τα αρχαία μνημεία……. 56

3.2. Τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία…….. 58

3.2.1.Τα σπίτια των αγωνιστών του 1821…… 60

3.3. Τα νεώτερα μνημεία…….. 62

3.3.1.Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Ερνέστου Τσίλλερ στο Αίγιο……. 64

3.3.1.1.Η Δημοτική Αγορά (Αρχαιολογικό Μουσείο)…… 64

3.3.1.2. Η οικία του Ευθύμιου Γάτου…….. 64

3.3.1.3. Ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης……..... 66

3.3.1.4. Ο ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου……..... 68

3.3.2. Οι εκκλησίες……..... 69

3.3.2.1. Η Ζωοδόχος Πηγή ή Παναγία η Τρυπητή……..... 69

3.3.2.2. Ο Άγιος Ανδρέας…….. 70

3.3.2.3. Οι Ταξιάρχες……..... 72

3.3.2.4. Η Αγία Τριάδα…….. 72

3.3.2.5. Ο Άγιος Μελέτιος…….. 73

3.3.2.6. Τα εξωκκλήσια της πόλης……. 73

3.3.3. Οι πλατείες της πόλης…….. 74

3.3.3.1. Τα Ψηλά Αλώνια…… 74

3.3.3.2. Η πλατεία Αγίας Λαύρας…….. 76

3.3.3.3. Η παλιά Δεξαμενή…….. 77

3.3.3.4. Ο Πλάτανος και οι Δώδεκα Βρύσες του Μώλου…….. 78

3.3.4. Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου……..... 79

3.3.5. Η Δημοτική Βιβλιοθήκη…… 81
3.3.6. Το παλιό Δημοτικό Νοσοκομείο…….. 82
3.3.7. Ο παλιός Σταθμός και οι Σκάλες Φιλοποίμενος…….. 83
3.3.8. Αναλήμματα, καλντερίμια και κλιμακωτές οδοί……..... 85
3.3.9. Οι σταφιδαποθήκες…….. 86
3.3.10. Αρχιτεκτονικά σύνολα της πόλης…… 88
3.3.10.1. Η οδός Ανδρέου Λόντου……..... 88
3.3.10.2. Η οδός Εισοδίων……..... 92
3.3.10.3. Η οδός Ερμού…… 95
3.3.10.4. Η οδός Δεσποτοπούλων…… 96
3.3.10.5. Η συνοικία «Γαλαξιδιώτικα και η οδός Αγίου Ανδρέου……. 97
3.3.11. Άλλα αξιόλογα διατηρητέα κτήρια της πόλης ……. 100
3.3.12. Διατηρητέες οικίες εμφανούς λιθοδομής…..……. 101
3.3.13. Το πρώην Βιομηχανικό Συγκρότημα Χαρτοποιίας…… 103
3.4. Τα Μουσεία του Αιγίου……. 105
3.4.1.Το Αρχαιολογικό Μουσείο…….. 105
3.4.2.Το Λαογραφικό Μουσείο…… 106
3.4.3.Το Εκκλησιαστικό Μουσείο……..... 107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ 108
4.1. Στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας…… 108
4.2. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας…… 109
4.2.1. Γενικά χαρακτηριστικά…….. 109
4.2.2. Προστασία και ανάδειξη μνημείων…….. 112
4.3. Έλεγχοι ανεξαρτησίας…… 123
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ……. 135
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.
1. Εικόνες……. 146
2. Προέλευση εικόνων……..... 177
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. 179
1.Ερωτηματολόγιο..…… 179
2.Κωδικοποίηση ερωτηματολογίου..…….. 182
3.Πίνακας περιγραφικών μέτρων..…… 185
4.Πίνακες συχνοτήτων…… 186
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ…… 194
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ…….. 200
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ Φ.Ε.Κ…… 201

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η υλική πολιτιστική κληρονομιά της πόλης του Αιγίου, μιας πόλης με μακραίωνη ιστορία και σημαντικό πλούτο σε μνημεία. Επιχειρεί να συμβάλει στην προστασία και ανάδειξη αυτής της κληρονομιάς, όπως και να διερευνήσει τις στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της πόλης σχετικά με αυτό το ζήτημα. Ειδικότερα, παρουσιάζεται η ιστορία της πόλης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα καθώς και τα μνημεία που σηματοδοτούν αυτή την πορεία μέσα στο χρόνο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποτύπωση της αστικής φυσιογνωμίας της πόλης, όπως αυτή διαμορφώθηκε στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, στον πολεοδομικό ιστό της σύγχρονης πόλης και στα μνημεία αυτής της περιόδου. Ως προς την προστασία των μνημείων, γίνεται αναφορά στο υφιστάμενο καθεστώς προστασίας, στην κατάσταση διατήρησής τους και στις προσπάθειες που έχουν γίνει μέχρι τώρα προς αυτή την κατεύθυνση από τους αρμόδιους φορείς και την τοπική κοινωνία. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε 210 κατοίκους της πόλης, από τον Μάρτιο έως τον Μάιο 2014. Τέλος, γίνονται προτάσεις για την αποτελεσματικότερη προστασία και την ανάδειξη των μνημείων και συνόλων της πόλης, προκειμένου αυτά να συμβάλουν στην πολιτιστική και τουριστική ανάπτυξη της πόλης.

Λέξεις κλειδιά: υλική πολιτιστική κληρονομιά, μνημεία, προστασία, ανάδειξη, διατήρηση, τοπική κοινωνία, πολιτιστική ανάπτυξη, τουριστική ανάπτυξη

ABSTRACT

The subject of the present postgraduate research thesis is the tangible cultural heritage of Aigion, an important town in terms of historical significance and abundance of monuments. Its primary aim is to contribute to the protection and presentation of this heritage as well as to record the residents' attitudes and perceptions toward this matter. To be more specific, an attempt is made to present the town's history from antiquity to nowadays and the monuments that signify this time course. Notably, the urban physiognomy of the town, as it was formed from the end of the 19th to the first quarter of the 20th century, is remarkably traced on the planning scheme of the modern town and the monuments dated on that period. Furthermore, the preservation policy, the condition of the preserved heritage and the efforts being made so far in this direction by the heritage authorities and the local community are examined. Also, the results of a questionnaire survey which was conducted to 210 residents of Aigion, from March to May 2014, are presented. Finally, particular ways of preserving more effectively and promoting monuments are proposed, in order to contribute to the cultural and tourism development in Aigion.

Key words: tangible cultural heritage, monuments, protection, presentation, preservation, local community, cultural development, tourism development

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να συμβάλει στην έρευνα για την προστασία, ανάδειξη και προβολή της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της παρουσίασης των μνημείων του Αιγίου, μίας πόλης με μακραίωνη ιστορική διαδρομή. Τα μνημεία της πόλης, ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική και βιομηχανική κληρονομιά, αποτελούν βασικό στοιχείο της φυσιογνωμίας της, αναντικατάστατους φορείς ιστορικής μνήμης, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να αποτελέσουν μοχλούς ανάπτυξης μέσω της συνετής διαχείρισής τους.

Το περιεχόμενο της εργασίας διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται η έννοια και το περιεχόμενο των όρων «πολιτιστική κληρονομιά» και «μνημείο», η σημασία προστασίας και ανάδειξης των μνημείων και η εξέλιξη της ιδεολογίας και των πολιτικών προστασίας, όπως εκφράζεται μέσα από το θεσμικό πλαίσιο και τις πρακτικές εφαρμογής του σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σχέση αλληλεξάρτησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τουρισμού, όπως έχει διαμορφωθεί τις τελευταίες δεκαετίες με την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.

Στα δύο επόμενα κεφάλαια, επιχειρείται να προσδιοριστεί η φυσιογνωμία της πόλης, μέσω της παρουσίασης κάποιων από τα στοιχεία που τη συνθέτουν, γεωγραφικά και ιστορικά. Ειδικότερα, γίνεται μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν της πόλης και στη συνέχεια, με βάση τις ιστορικές περιόδους της πόλης όπως προσδιορίστηκαν, γίνεται αναλυτική περιγραφή των μνημείων της. Αντικείμενο παρουσίασης αποτελούν τόσο μεμονωμένες κατασκευές, όπως κτήρια και εκκλησίες, όσο και σύνολα αρχαιολογικής, ιστορικής ή καλλιτεχνικής σημασίας, όπως αρχαιολογικά κατάλοιπα, δρόμοι και πλατείες, κρήνες, λιθόστρωτες οδοί και κλίμακες και συνοικίες. Σε κάθε μνημείο γίνεται αναφορά στα αντίστοιχα νομοθετικά κείμενα προστασίας, καθώς και στις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί από την τοπική αυτοδιοίκηση και την κοινωνία για τη διάσωση, προστασία και ανάδειξή τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων κατοίκων του Αιγίου ως προς το ζήτημα της προστασίας, ανάδειξης και προβολής των μνημείων της πόλης τους. Ειδικότερα, εξετάζεται η γνώση για τα μνημεία γενικά και για τα μνημεία της πόλης τους ειδικά, οι απόψεις τους για το υφιστάμενο καθεστώς προστασίας των μνημείων, τις προσπάθειες που έχουν γίνει ή θα έπρεπε να γίνουν για την ανάδειξή τους, τη σχέση της ανάδειξης με τον τουρισμό. Επιπλέον, διερευνάται η ευαισθητοποίησή τους για τα μνημεία της πόλης που βρίσκονται σε κίνδυνο και για ενδεχόμενους τρόπους δράσης για την προστασίας τους.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο συνοψίζονται όσα έχουν παρουσιαστεί αναλυτικά στα προηγούμενα κεφάλαια και γίνονται προτάσεις για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων.

1. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΥΛΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς

Ο πολιτισμός αποτελεί μια πολυσύνθετη έννοια που δεν έχει απόλυτα σαφές περιεχόμενο. Συνήθως, ο όρος δηλώνει «το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιουργήθηκαν από την ανθρώπινη δράση στη διαχρονία»[1] και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα στοιχείων που αναπαριστούν και χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή ένα κοινωνικό σύνολο. Ο Williams, συνοψίζοντας διάφορες απόψεις και θεωρίες για την χρήση της λέξης σε διάφορες χρονικές περιόδους, καταλήγει σε τρεις ευρείες κατηγορίες χρήσης του όρου[2]: α) ως μια γενική διαδικασία ανάπτυξης σε διανοητικό, πνευματικό ή αισθητικό επίπεδο, β) ως έναν χαρακτηριστικό τρόπο ζωής μιας ομάδας ανθρώπων ή ακόμη και ολόκληρης της ανθρωπότητας και γ) ως τα έργα και τις πρακτικές της διανοητικής και ιδιαίτερα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας του ανθρώπου, που αφορούν στην ζωγραφική, τη γλυπτική, την αρχιτεκτονική, τη μουσική, τη λογοτεχνία, το θέατρο και τον κινηματογράφο. Σύμφωνα με τον Richards[3], στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία σταδιακά επικράτησαν οι δύο τελευταίες χρήσεις του όρου. Η μία χρήση εστιάζει στον τρόπο ζωής ως διαδικασία, με βάση μια ανθρωπολογική και κοινωνιολογική προσέγγιση, και η άλλη στο προϊόν της δημιουργίας, ως φορέα συγκεκριμένων σημασιών και αξιών.

Ως προς το περιεχόμενο της έννοιας της «πολιτιστικής κληρονομιάς», μπορεί να οριστεί ως το σύνολο των πολιτισμικών μαρτυριών που κληρονομήθηκαν από το παρελθόν και θεωρούνται αρκετά σημαντικές ώστε να διαφυλαχθούν για το μέλλον. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, η «κληρονομιά» (στα αγγλικά Heritage και στα γαλλικά Patrimoine) είναι μια κοινωνική κατασκευή, που διαμορφώνεται από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αντιλήψεις του παρόντος. Κάθε κοινωνία αναπτύσσει μια μνημονική σχέση με το παρελθόν προκειμένου να επιτύχει και να διατηρήσει τη συνοχή των μελών της. Το περιεχόμενο, οι ερμηνείες και οι αναπαραστάσεις των πολιτιστικών αγαθών επιλέγονται με βάση τις ανάγκες του παρόντος και προβάλλονται στο μέλλον. Υπό αυτό το πρίσμα, η «κληρονομιά» αφορά λιγότερο τα ίδια τα πολιτισμικά δημιουργήματα και περισσότερο τα νοήματα και τις αξίες που τους αποδίδονται σε κάθε εποχή και κάθε τόπο, καθώς και τις αναπαραστάσεις που δημιουργούνται μέσω αυτών[4].

---

[1] Ε.Π. Μπιτσάνη, *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*, Διόνικος, Αθήνα, 2004

[2] R. Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, New York, 1985, 90

[3] G. Richards, "The scope and significance of Cultural Tourism" in: G. Richards (ed.), *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 22

[4] D.C. Harvey, "The history of Heritage" in: B. Graham and P. Howard (eds), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Ashgate Publishing Ltd., 2008, 20-22 και B. Graham and P. Howard,

Όλοι οι ερευνητές συμφωνούν ότι ο όρος έχει κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί για να συγκαλύψει πολιτικές, κοινωνικές ή οικονομικές σκοπιμότητες[5]. Έτσι έχει παρατηρηθεί η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς να χρησιμοποιείται προπαγανδιστικά με στόχο εθνοτικούς ή φυλετικούς διαχωρισμούς, ως συνώνυμο για οποιοδήποτε υλικό κατάλοιπο του παρελθόντος ή για κάθε πολιτιστική ή καλλιτεχνική δημιουργία στο παρελθόν ή στο παρόν, ως προϊόν σύγχρονων διεργασιών που αποδίδονται στο παρελθόν ή επηρεάζονται από αυτό και ως εμπορικό αγαθό[6]. Ιδιαίτερα στην εποχή μας, η ραγδαία ανάπτυξη της εμπορευματοποίησης των πολιτιστικών αγαθών και της αναπαραγωγής πολιτισμικών στερεοτύπων έχει οδηγήσει στη διατύπωση της άποψης ότι «η ιστορία έχει αντικατασταθεί από την εικόνα της που καλείται πολιτιστική κληρονομιά»[7]. Η εκμετάλλευση του παρελθόντος για εμπορικούς σκοπούς αποτελεί αλλοίωση του πραγματικού περιεχομένου της έννοιας της κληρονομιάς που εστιάζεται στην ανάγκη των ανθρώπων για ταυτότητα και αίσθηση του συν-ανήκειν μέσω της διαφύλαξης του πολιτιστικού αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος[8].

Ο πρώτος επίσημος ορισμός του περιεχομένου της «πολιτιστικής κληρονομιάς» διατυπώθηκε το 1972 με τη «Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς»[9]. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό η έννοια περιλαμβάνει μεμονωμένα έργα αρχιτεκτονικής, ζωγραφικής ή γλυπτικής, επιγραφές, σπήλαια κ.α., και σύνολα, δηλαδή κατασκευαστικά συμπλέγματα που, λόγω της αρχιτεκτονικής, της συνοχής ή της ενσωμάτωσής τους στο τοπίο, έχουν παγκόσμια αξία σε επίπεδο ιστορικό, καλλιτεχνικό, ή επιστημονικό. Περιλαμβάνει επίσης «τοπία», ως έργα του ανθρώπου ή συνδυασμό έργων του ανθρώπου και της φύσεως, καθώς και εκτάσεις, περιλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων που αξιολογούνται με αντίστοιχα κριτήρια (άρθρο 1). Τα τοπία, υπό αυτό το πρίσμα, αποτιμώνται όχι μόνο για το φυσικό τους κάλλος αλλά και για την πολιτιστική τους σημασία όταν συνδέονται με την κληρονομιά της υπαίθρου, το δομημένο περιβάλλον της και τις πολιτισμικές και κοινωνικές διαστάσεις της ζωής εκεί[10].

"Introduction: Heritage and Identity" in: B. Graham and P. Howard (eds), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Ashgate Publishing Ltd., 2008, 2

[5] T. J. Dallen., S.W. Boyd, *Heritage Tourism*, Pearson Education Ltd. Essex, 2003, 3

[6] J. E. Tunbridge and G.J. Ashworth, *Dissonant Heritage: The management of the Past as a Resource in Conflict*, Willey, Chichester, 1996, 1-3

[7] R. Hewison, "Heritage: An Interpretation" in: D. L. Uzell, *Heritage Interpretation, Vol. 1: The Natural and Built Environment*, Belhaven Press, London, 1989, 21

[8] N. Merriman, *Beyond the Glass: The Public, Museums and Heritage in Britain*, Leicester University, London, 1991

[9] Στην Ελλάδα: Νόμος 1126/1981, ΦΕΚ 32/Α/10-2-1981

[10] Γ. Λάββας, *Πολιτιστική κληρονομιά. Κορυφαία μνημειακά συγκροτήματα του ελλαδικού χώρου*, πανεπιστημιακές σημειώσεις, Τμήμα ΕΜΜΕ/ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1997, 174-175

Όλα τα παραπάνω συγκροτούν το πεδίο της έννοιας της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς[11] που μπορεί να διακριθεί σε κινητή και ακίνητη. Έτσι, δημιουργήματα που μπορούν να μετακινηθούν, όπως έργα τέχνης και τεχνικής, επιγραφές, αντικείμενα καθημερινής χρήσης κ.α. αποτελούν τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, ενώ τεκμήρια πολιτισμού άρρηκτα συνδεδεμένα με το έδαφος, όπως μεμονωμένα κτήρια ή συγκροτήματα, οικισμοί, τόποι με αρχαιολογική ή ιστορική σημασία, πολιτιστικά τοπία κ.α. ή αναπόσπαστα μέρη τέτοιων κατασκευών ή συνόλων, όπως τοιχογραφίες, ψηφιδωτά κ.α., συγκαταλέγονται στα ακίνητα[12].

Τα τεκμήρια του πολιτισμού ορίζονται στα διεθνή νομοθετικά κείμενα και ως «πολιτιστικά αγαθά» (cultural prorerty)[13]. Σύμφωνα με τον νόμο Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»[14] τα πολιτιστικά αγαθά ορίζονται γενικά ως «οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου» (άρθρο 2). Ανάλογα με διάφορα κριτήρια, ως προς τη φύση τους, το ιδιοκτησιακό καθεστώς, τη χρήση ή τις δυνατότητες αξιοποίησης, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε κινητά και ακίνητα, υλικά και άυλα, δημόσια και ιδιωτικά, με διαρκή ή περιορισμένη χρήση, με δημόσια ή ιδιωτική χρήση, με ευχερή ή δυσχερή αξιοποίηση[15]. Τα κινητά πολιτιστικά αγαθά μπορούν να προσδιοριστούν και ως δημιουργήματα που είχαν χρηστική αξία (σκεύη, όπλα, κοσμήματα κλπ), συμβολική λειτουργία (π.χ. λατρευτική) ή πνευματική αποστολή (έργα ιστορικά, ποιητικά, φιλοσοφικά κλπ) στο παρελθόν, ενώ σήμερα αποτελούν τεκμήρια των αντιλήψεων ή του τρόπου ζωής σε ένα μια συγκεκριμένο χρονικό και τοπικό πλαίσιο[16].

Οι έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς, τουλάχιστον στην υλική της διάσταση, και «μνημείο» είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Τα μνημεία είναι υλικές μαρτυρίες που, όπως υποδηλώνει και η ετυμολογία της λέξης (εκ του μνάομαι-μιμνήσκω = θυμάμαι, προειδοποιώ, αφήνω υποθήκη), λειτουργούν ως σημεία αναφοράς, «αναμνηστικά σήματα»[17] της ανθρώπινης δραστηριότητας, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν. Σύμφωνα με αυτό τον γενικό ορισμό, ως μνημείο θα μπορούσε να νοηθεί κάθε ανθρώπινο δημιούργημα. Πράγματι, στην εποχή μας το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου έχει διευρυνθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να εγείρει πολλούς

---

[11] Ως άυλα πολιτιστικά αγαθά ορίζονται «εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού» (Ν. 3028/2002, άρθρο 2).

[12] Ν. Κόνσολα, *Η διεθνής προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1995, 27 και Γ. Δ. Παυλογεωργάτος, ό.π., 27-28

[13] Δ. Βουδούρη-Α. Στρατή (επιμ.), *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο. Κείμενα.*, Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1999, XXI

[14] ΦΕΚ 153/Α/ 28-6-2002

[15] Μπιτσάνη, ό.π., 38

[16] Γ. Δ. Παυλογεωργάτος, *Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς*, Επίκεντρο, Αθήνα, 2003, 24-25

[17] Γ. Λάββας, *Ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης*, Μέλισσα, Αθήνα, 2010, 91

προβληματισμούς[18]. Στο πλαίσιο μιας αντικειμενικότερης αξιολόγησης, η έννοια του μνημείου ορίζεται με τα εξής επιμέρους χαρακτηριστικά γνωρίσματα: α) πρωτοτυπία ή γνησιότητα, β) ιστορικότητα, γ) ποιότητα και δ) συμβολισμό[19].

Εντός της ελληνικής επικράτειας, τα μνημεία διακρίνονται ως προς τη χρονολογική τους ένταξη σε αρχαία, χρονολογούμενα έως και το 1830, και νεώτερα, δηλαδή μεταγενέστερα του 1830, και ως προς τον κινητό ή μη χαρακτήρα τους, σε κινητά και ακίνητα. Ως «αρχαιολογικός χώρος» ορίζεται κάθε έκταση στην ξηρά, τη θάλασσα, τις λίμνες ή τα ποτάμια που περιέχει ή υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχει αρχαία μνημεία ή μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Σε αυτούς περιλαμβάνεται και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον για λόγους ιστορικής, αισθητικής και λειτουργικής ενότητας. Ως «ιστορικός τόπος» ορίζεται κάθε έκταση στην ξηρά, τη θάλασσα, τις λίμνες ή τα ποτάμια που περιέχει ή υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχει μνημεία ή σύνθετα έργα ανθρώπου και φύσης μεταγενέστερα του 1830 ή ότι αποτέλεσε (ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσε) χώρο εξαίρετων ή μυθικών γεγονότων (Ν. 3028/2002, άρθρο 2).

Ένα σημαντικό υποσύνολο της μνημειακής πολιτιστικής κληρονομιάς, ίσως το πιο απτό λόγω της σταθερής χωρικής του υπόστασης, είναι τα αρχιτεκτονικά μνημεία και σύνολα. Πράγματι, ο όρος «μνημείο» συνήθως μας παραπέμπει σε ένα στοιχείο ή σύνολο στοιχείων του δομημένου περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον «Χάρτη της Βενετίας»[20], η έννοια του ιστορικού μνημείου περιλαμβάνει μεμονωμένα αρχιτεκτονικά έργα, καλλιτεχνικής έμπνευσης και/ή λαϊκά, και τοποθεσίες, αστικές ή αγροτικές, που παρουσιάζουν πολιτιστικό ή ιστορικό ενδιαφέρον. Με τη «Σύμβαση της Γρανάδας» που κυρώθηκε από το ελληνικό Κοινοβούλιο το 1992 ως Νόμος 2039[21] δίνεται ένας πιο ολοκληρωμένος ορισμός για την αρχιτεκτονική κληρονομιά. Σε αυτή περιλαμβάνονται μεμονωμένες κατασκευές, ομοιογενή αρχιτεκτονικά σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών και τόποι (σύνθετα έργα ανθρώπου και φύσης) με την προϋπόθεση ότι παρουσιάζουν ιστορικό, αρχαιολογικό, καλλιτεχνικό, επιστημονικό, κοινωνικό ή τεχνικό ενδιαφέρον.

Από τη δεκαετία του 1950, όταν δημιουργούνται τα πρώτα βιομηχανικά τοπία ερειπίων στην Ευρώπη, αρχίζουν και τα πρώτα βήματα της βιομηχανικής αρχαιολογίας στην Αγγλία. Στην Ελλάδα το αντίστοιχο ενδιαφέρον αρχίζει περίπου από τη δεκαετία του 1980 και μετά[22].

---

[18] Δ. Α. Ζήβας, *Τα μνημεία και η πόλη*, Εκδόσεις Libro, Αθήνα, 1991, 36

[19] Λάββας, ό.π., 96-99 και Παυλογεωργάτος, ό.π. , 28

[20] Φ. Μαλλούχου-Tufano, «Διεθνείς χάρτες, συστάσεις, διακηρύξεις και συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς », στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2010, 303

[21] ΦΕΚ 61/Α/13-4-1992

[22] Χρ. Αγριαντώνη, «Βιομηχανική αρχαιολογία και κληρονομιά: Επικοινωνίες και εντάσεις», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 89, 2003, 44, 47

Σύμφωνα με τη Χάρτα του Nizhny Tagil (Ρωσία 2003) τη βιομηχανική κληρονομιά αποτελούν «τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία» με κύρια ιστορική περίοδο ενδιαφέροντος από την αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, στο δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα, έως σήμερα[23]. Σε αυτά περιλαμβάνονται βιομηχανικά κτήρια, εργατικές κατοικίες, μέσα επικοινωνίας μεταφοράς και μηχανές-εργαλεία[24]. Όλα αυτά αποτελούν τεχνικά μνημεία που «μπορούν να διαφωτίσουν και να εξηγήσουν την ιστορική εξέλιξη και τις αντίστοιχες συνθήκες εργασίας στους τομείς της παραγωγής και κατεργασίας πρώτων υλών, του εμπορίου, των συγκοινωνιών, των δικτύων των οργανισμών κοινής ωφέλειας και της διάθεσης των καταλοίπων»[25].

1.2. Η σημασία της προστασίας και ανάδειξης των μνημείων

Η προστασία αντικειμένων ή κατασκευών του παρελθόντος προκειμένου να διαφυλαχθούν για τις επόμενες γενιές εντοπίζεται ουσιαστικά στην πνευματική και ψυχική ανάγκη του ανθρώπου να διατηρήσει τη μνήμη, και μέσω αυτής την ταυτότητά του, ως συστατικό της ομαλής λειτουργίας της ζωής. Αντίστοιχα, χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών είναι η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης και της πολιτιστικής ταυτότητας ως απόδειξη και πιστοποίηση της ύπαρξής και της πορείας τους μέσα στο χρόνο και ως «κληροδότημα» για τους επόμενους. Έτσι μπορεί να εξηγηθούν φαινόμενα όπως η ανακατασκευή ολόκληρων πόλεων στην παλιά τους μορφή (Βαρσοβία, Δρέσδη κ.α.), όσο και η «κατασκευή της κληρονομιάς» με δανεισμένες φόρμες και στοιχεία, όπως συνέβη στις Η.Π.Α., μια χώρα που δημιουργήθηκε από μετανάστες[26].

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα μνημεία κινητοποιούν τη μνήμη και λειτουργούν ως παράγοντας συνοχής της κοινότητας. Παράλληλα, νοηματοδοτούν τον χώρο, μεταβάλλοντάς τον σε τόπο. Σύμφωνα με το γνωστό ορισμό του John Agnew ο τόπος διαθέτει τις εξής ιδιότητες: προσδιορίζεται χωρικά σε μια τοποθεσία (location), έχει υλική υπόσταση και μορφή (locale) και περιλαμβάνει την έννοια της «αίσθησης» (sense of place)[27]. Αυτό που διαφοροποιεί λοιπόν τον «τόπο» από την πιο αφηρημένη έννοια του «χώρου» είναι η ιδιαίτερη υποκειμενική και συναισθηματική σχέση που οι άνθρωποι αναπτύσσουν με αυτόν. Επομένως, ο τόπος, τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς το συμβολικό του περιεχόμενο, μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο, ως μια «κοινωνική κατασκευή», καθώς νοηματοδοτείται από την ανθρώπινη ύπαρξη και δράση.

---

[23] http://www.ticcih.gr

[24] Π. Μοίρα, Σ. Παρθένης, *Πολιτιστικός- Βιομηχανικός τουρισμός*, Ανοικτή Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011

[25] R. Slotta, «Τεχνικά μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία», *Τεχνολογία*, τεύχος 4, 1991, 3

[26] Λάββας, 2010, ό.π., 100-103

[27] T. Cresswell, *Place:a Short introduction*, Blackwell, Oxford 2004, 7

Εμπεριέχει όλα τα νοήματα και τις μνήμες που η βιωματική δράση των ανθρώπων εναπόθεσε σε αυτόν στο πέρασμα του χρόνου.

Τα αρχιτεκτονικά και ιστορικά μνημεία, λόγω της συνεχούς παρουσίας τους στο χώρο, συμβολίζουν ως ιστορικό αρχείο τη διάρκειά του, λειτουργώντας ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν αλλά και ως σταθερά θεμέλια συνοχής[28]. Αποτελούν ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν την φυσιογνωμία του, μια μοναδική ταυτότητα και προσωπικότητα που εκφράζεται μέσα από τη συνολική αντίληψη που προσφέρει, που μπορεί να οριστεί και ως τοπίο[29]. Κάποια μνημεία μάλιστα συμπυκνώνουν τη φυσιογνωμία των πόλεων όπου βρίσκονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καθορίζουν και την ευρύτερη εικόνα που αυτές οι πόλεις αντιπροσωπεύουν στην κοινή γνώμη[30]. Η σύνθεση των μνημείων διαφορετικής μορφολογίας και τύπων ανά τον κόσμο αναδεικνύει μια πολιτισμική ποικιλία ιδιαίτερα σημαντική σε μια εποχή όπου επιχειρείται η επιβολή μιας ισοπεδωτικής ομοιογένειας[31].

Η ανάδειξη ενισχύει το κοινωνικό περιεχόμενο της προστασίας, γι' αυτό και σταδιακά συμπεριλήφθηκε στους στόχους της τελευταίας σε όλα τα διεθνή κείμενα. Πρωταρχικός σκοπός της είναι να μεταδοθεί το μήνυμα της σημασίας των τόπων και των μνημείων του. Εξάλλου, η γνωριμία με τα μνημεία και η παίδευση στις αξίες και το συμβολισμό τους μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίησή του κοινού για τη διατήρησή τους. Ως διαδικασία περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες δράσεις για την προστασία του μνημείου (συντήρηση, αποκατάσταση κ.α.) και για την εξυπηρέτηση και ενημέρωση των επισκεπτών (διαμόρφωση χώρων, διαδρομές, υποδομές εξυπηρέτησης, εγκατάσταση εποπτικού υλικού κ.α.)[32]. Σημαντικότερη όλων είναι η «ερμηνεία», διαδικασία που επιχειρεί με διάφορα μέσα (πίνακες, χάρτες, κείμενα, ομοιώματα, ψηφιακά μέσα κ.α.) να μεταδώσει τα νοήματα και τις αξίες που φέρουν τα μνημεία-ή τα εκθέματα στην περίπτωση του μουσείου- στους επισκέπτες και πάνω από όλα να καταδείξει την ανάγκη προστασίας τους. Πρόκειται για μια επικοινωνιακή διαδικασία που, αν και χρησιμοποιεί επιστημονικές μεθόδους, ταυτόχρονα απαιτεί φαντασία, δημιουργικότητα και ένστικτο, γι' αυτό χαρακτηρίζεται και ως «τέχνη»[33]. Η ερμηνεία σε

---

[28] Ν. Τερζόγλου, «Ιστορία-μνήμη-μνημείο» στο Σταυρίδης Σ. (επιμ.) *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, 273

[29] Ι. Στεφάνου, *Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης, Αθήνα, 2000, 9

[30] Μητούλα, ό.π., 68

[31] Στεφάνου, ο.π., 24-25

[32] Β. Λαμπρινουδάκης, «Η διαμόρφωση και η ωρίμανση της έννοιας της διαχείρισης μνημείων στην Ελλάδα κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια» στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000*, Αθήνα, 2010, σσ. 276

[33] Μ. Καραβασίλη - Ε. Μικελάκης, «Πολιτιστικές διαδρομές. Προς μία ερμηνευτική του «πολιτισμικού τοπίου» με αναπτυξιακή προοπτική», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 71, 1999, 82

συνδυασμό με το φιλικό προς τον επισκέπτη περιβάλλον συνθέτουν την εμπειρία του από τον τόπο που επισκέπτεται[34]. Κάποιοι ερευνητές μάλιστα υποστηρίζουν ότι αυτή η εμπειρία ξεκινά ήδη με την προσεκτικά σχεδιασμένη προβολή των τόπων, που δίνει την ώθηση στον επισκέπτη να τους γνωρίσει από κοντά[35].

Τέλος, η προστασία και ανάδειξη των μνημείων βρίσκεται σε άμεση σχέση και αλληλεπίδραση με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στα αστικά κέντρα και στις αγροτικές περιοχές, καθώς και με την τουριστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού.

1.3. Ιδεολογία και πολιτικές Προστασίας. Η εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο

1.3.1. Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

Επιχειρώντας μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν, διαπιστώνει κανείς ότι ο τρόπος που οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται το παρελθόν και αντίστοιχα μεταχειρίζονται τις μαρτυρίες του ποικίλλει ανά εποχή και εξαρτάται από τις κρατούσες κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις. Κάθε κοινωνία εμπλέκεται με το παρελθόν ακόμη κι όταν επιλέγει να το αγνοεί. Για παράδειγμα, στις αρχαίες κοινωνίες σεβαστά γίνονταν αντικείμενα ή κατασκευές του παρελθόντος όταν συνδέονταν με την ιερότητα ή το συμβολισμό ενός χώρου (π.χ. ιερά, άλση, ξόανα θεών) ή τη απόδοση τιμών σε κάποιο πρόσωπο (ανδριάντες, στήλες, αψίδες κ.λ.π.). Η καταστροφή τους σε καιρό πολέμου από τους νικητές συχνά αποτελούσε επίδειξη δύναμης[36].

Η έννοια της διατήρησης μνημείων και αντικειμένων ως κληρονομιά αναπτύσσεται την περίοδο της Αναγέννησης (14ος-15ος αι.). Η νέα αντίληψη για τα μνημεία της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας ως νοσταλγικά λείψανα του ρωμαϊκού μεγαλείου και ως φορείς αξιών που μεταλαμπαδεύονται στη νέα Ρώμη ως παγκόσμια έδρα του Χριστιανισμού, επιτάσσει τη μελέτη, την καταγραφή και την προστασία τους. Η κλασική μορφολογία γίνεται αντικείμενο μίμησης και δημιουργικής ανάπλασης με βάση αισθητικά και επιστημονικά κριτήρια.

Τον 19ο αι., στο πλαίσιο του κινήματος του ιστορισμού και του εθνικισμού, η κληρονομική αξία συνδέεται με την ιστορία και την εθνική ταυτότητα. Έτσι ανάγονται σε εθνικά μνημεία τόποι όπου διαδραματίστηκαν σημαντικά για το έθνος πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα ή συνδέθηκαν με ιστορικά πρόσωπα. Επίσης, την εποχή αυτή δημιουργούνται τα πρώτα μεγάλα μουσεία και πινακοθήκες, ενώ το έντονο ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες οδηγεί στη συγκρότηση

[34] Λάββας, 1997, ό.π., 183-184

[35] I. Parkin, P. Middleton, and V. Beswick, "Managing the town and City for Visitors and Local People" in: D. L. Uzell, *Heritage Interpretation, Vol. 2: The Visitor Experience*, Belhaven Press, London, 1989, 108

[36] Λάββας, 2010, ό.π., 132

των πρώτων αρχαιολογικών σχολών και τμημάτων συντήρησης αρχαιοτήτων και έργων τέχνης[37]. Παράλληλα, πολλές συζητήσεις στους κύκλους των διανοουμένων εγείρει το ζήτημα της αυθεντικότητας και ιστορικότητας, γνωστό και από την Αναγέννηση, με αφορμή τη διατύπωση διάφορων θεωριών αποκατάστασης. Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις του γάλλου Viollet le Duc περί «στυλιστικής αποκατάστασης», δηλαδή απαλλαγής των μνημείων από κάθε μεταγενέστερη προσθήκη προκειμένου να αναδειχθεί η αρχική μορφή τους[38] ή του άγγλου ρομαντικού John Ruskin που αρνούνταν κάθε επέμβαση σε αυτά προκειμένου να διατηρηθεί η ιστορικότητά τους (anti-restoration movement)[39].

Στο νομοθετικό πεδίο, αν και ήδη από τον 17ο αιώνα μαρτυρούνται οι πρώτες αναφορές για προστασία πολιτιστικών αγαθών, η πρακτική αυτή γενικεύεται μετά το 1815, με το Συνέδριο της Βιέννης, όπου επιβάλλεται επιστροφή πολιτιστικών αγαθών στις χώρες από τις οποίες είχαν διαρπαγεί κατά τη διάρκεια του πολέμου[40]. Μετά τα μέσα του αιώνα, οι νέοι κίνδυνοι που απειλούν τα μνημεία ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής επανάστασης και της αστυφιλίας οδηγούν στην ανάγκη καθιέρωσης κανόνων δικαίου και ίδρυση νέων διοικητικών οργάνων επιφορτισμένων με την προστασία τους[41].

Το αίτημα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς προβάλλεται επιτακτικά μετά τις καταστροφές και τις λεηλασίες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Με την παρέμβαση των μεγάλων διεθνών οργανισμών, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς υπερβαίνει την εθνική κλίμακα και αποκτά πανανθρώπινη διάσταση. Το 1945 ιδρύεται η UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) που θα διαδραματίσει πρωταρχικό ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο στον τομέα προστασίας των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακολουθεί η ίδρυση διακυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανισμών που ιδρύονται από την UNESCO και/ή συνεργάζονται με αυτήν: το ICOM (International Council of Museums) το 1946, για την ανάπτυξη και διαχείριση των Μουσείων, το ICCROM (International Council for the Conservation and Restoration of Monuments), το 1959, με εξειδίκευση στα ζητήματα συντήρησης, το ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) το 1965, με ιδιαίτερη δράση στα θέματα προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, και το OWHC (Organization of World Heritage Cities), το 1993 για να προωθήσει τη συνεργασία

[37] Λάββας, 1997, ό.π., 170-172
[38] J. Jokilehto, *A history of Architectural Conservation*, University of York, 1986, 279-284
[39] ό.π., 304-314
[40] Βουδούρη-Στρατή, ό.π., XVII
[41] Ρ. Μητούλα, «Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως παράγοντας διατήρησης της φυσιογνωμίας της πόλης », *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 72, 1999, 69

των ιστορικών πόλεων που περιλαμβάνονται στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς[42]. Για την έρευνα, μελέτη και διατήρηση των μνημείων βιομηχανικού πολιτισμού ιδρύεται το 1973 η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) ως ειδικός σύμβουλος του ICOMOS για τα ζητήματα αυτά[43]. Τέλος, σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών της Ευρώπης αλλά και στην άσκηση επιρροής στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για τα θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς διαδραματίζει και η Πανευρωπαϊκή Ομοσπονδία για την Κληρονομιά (Europa Nostra)[44].

Προϊόν της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων φορέων που εμπλέκονται με τα θέματα της προστασίας αποτελούν σειρά Συμβάσεων και Διακηρύξεων. Πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο θα υπάρξει ουσιαστική μέριμνα για την προστασία των μνημείων με τη «Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης» του 1954, γνωστή και ως Σύμβαση της Χάγης. Στόχος είναι η διαφύλαξή τους σε καιρό ειρήνης και ο σεβασμός τους από τις αντιμαχόμενες πλευρές σε καιρό πολέμου. Η «Σύμβαση για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» (Παρίσι, 1972) προχωρά παραπέρα, ορίζοντας μια σειρά διαδικασιών επιστημονικού, τεχνικού, διοικητικού και νομικού χαρακτήρα, που, εκτός από τη διασφάλισή τους από καταστροφή, αλλοίωση, φθορά, κλοπή κ.α., περιλαμβάνει τον εντοπισμό τους, την έρευνα, καταγραφή, μελέτη και τεκμηρίωσή τους, τη συντήρηση και αποκατάστασή τους και τη διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού σε αυτά[45]. Από τη δεκαετία του ’70 η UNESCO επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στην Παγκόσμια Κληρονομιά και στην τήρηση των σχετικών Συμβάσεων και Συστάσεων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν από τη δεκαετία του ’60 και μετά οι πρωτοβουλίες του ICOMOS και του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της ανάδειξης του ιδιαίτερου χαρακτήρα των πόλεων. Οι πιο χαρακτηριστικές από αυτές τις πρωτοβουλίες αποκρυσταλλώθηκαν σε κείμενα όπως ο «Χάρτης της Βενετίας» (ICOMOS, 1964), η «Διακήρυξη του Άμστερνταμ» (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1975) και η «Σύμβαση της Γρανάδας» (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1985).

Είχε προηγηθεί τρεις δεκαετίες νωρίτερα ο «Χάρτης των Αθηνών» (Αθήνα, 1933), ένα κείμενο που συντάχθηκε στο πλαίσιο του «4ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων» (IV C.I.A.M.) ως αποτέλεσμα διεθνούς συνεργασίας στο ζήτημα του πολεοδομικού σχεδιασμού των

[42] Κόνσολα, ό.π. 30-34
[43] http://www.ticcih.gr
[44] http://www.europanostra.org
[45] Κόνσολα, ό.π., 28

πόλεων. Παρά το γεγονός ότι ο «Χάρτης» είχε αρκετά θετικά στοιχεία, δέχθηκε πολύ αυστηρή κριτική έως και απόρριψη από τους μεταγενέστερους αρχιτέκτονες-πολεοδόμους, λόγω των αρνητικών συνεπειών που είχαν για τις σύγχρονες πόλεις κάποιες από τις θέσεις του, όπως ο διαχωρισμός της πόλης σε ζώνες μιας χρήσης, το συνεχές οικοδομικό σύστημα ή ο κυριαρχικός ρόλος που αποδόθηκε στην κυκλοφορία των οχημάτων[46]. Πάντως, σε ό τι αφορά τα μνημεία το κείμενο αυτό υπήρξε σημαντικό για την εποχή του, καθώς σε αυτό διατυπώνονταν βασικές αρχές για την συντήρηση και αποκατάσταση[47].

Με το «Χάρτη της Βενετίας» επαναδιατυπώνονται πιο ολοκληρωμένα οι έννοιες της συντήρησης, της αποκατάστασης και της αναστήλωσης[48]. Η αποκατάσταση (restoration) της αρχικής μορφή ενός μνημείου που έχει υποστεί ζημιές ή μεταγενέστερες προσθήκες και αλλοιώσεις είναι μια εργασία υψηλής εξειδίκευσης που πρέπει να σέβεται και να αναδεικνύει τα αυθεντικά και ιστορικά στοιχεία του μνημείου και να σταματά εκεί που αρχίζουν οι υποθέσεις. Μόνο όταν κρίνεται απαραίτητο για αισθητικούς ή τεχνικούς λόγους μπορεί να γίνονται επεμβάσεις που πρέπει πάντοτε να εναρμονίζονται αρμονικά με το σύνολο, να είναι διακριτές και αναστρέψιμες, ενώ συνίσταται και η εφαρμογή παραδοσιακών τεχνικών. Χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να αποφευχθεί η αφαίρεση αξιόλογων μεταγενέστερων φάσεων του μνημείου που αποτελούν μέρος της ιστορίας του. Στην αναστήλωση (anastylosis) επαναχρησιμοποιείται το σωζόμενο αυθεντικό υλικό ενός μνημείου που έχει καταρρεύσει προκειμένου αυτό ή μέρος αυτού να επανατοποθετηθεί στο χώρο όπου βρισκόταν. Και εδώ χρειάζεται επίσης μεγάλη προσοχή αφού είναι πρακτικά αδύνατον να μην υπάρξουν και κάποιες επεμβάσεις, για τις οποίες πρέπει να ισχύουν όσα ειπώθηκαν παραπάνω. Μια άλλη μέθοδος που πλέον αποφεύγεται, γιατί αντίκειται στις αρχές της αυθεντικότητας και της ιστορικότητας, είναι η ανακατασκευή (reconstruction). Πρόκειται για την ανασύνθεση της αρχικής μορφής ενός κτίσματος που υπήρξε και καταστράφηκε με την προσθήκη νέων μελών και υλικών σε μεγάλο ποσοστό. Η πρακτική αυτή εφαρμόστηκε για αρκετά κτήρια στα ιστορικά κέντρα ευρωπαϊκών πόλεων που καταστράφηκαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σε κάποια αρχαία μνημεία, όπως η Στοά του Αττάλου στην Αθήνα. Παλαιότερα, για να περιγραφεί η ανακατασκευή χρησιμοποιούνταν και ο όρος «αναπαλαίωση» (reconditioning) που πλέον αποφεύγεται ως μη δόκιμος. Πάντως, οι μόνες μέθοδοι διατήρησης που είναι καθαρά σωστικού χαρακτήρα, προκειμένου να αρθούν ή να περιοριστούν οι συνέπειες της φυσικής ή ανθρωπογενούς φθοράς

[46] Μ. Κορμά, «Προς την Νέα Χάρτα της Αθήνας; Από την “Οργανική πόλη” στην “Πόλη των πολιτών”», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 55, 1995, 77

[47] Μαλλούχου-Tufano, ό.π., 300-302

[48] ό.π., 303-304

χωρίς καθόλου ή με μικρής κλίμακας επεμβάσεις στη μορφή και τη δομή των μνημείων, είναι η συντήρηση (conservation) και η στερέωση (fastening/consolidation). Οι υπόλοιπες μέθοδοι, που απαιτούν μεγαλύτερης έκτασης επεμβάσεις, αποβλέπουν κυρίως στην κατανόηση της αρχικής τους μορφής από τον επισκέπτη, εξυπηρετώντας εκπαιδευτικούς και τουριστικούς σκοπούς στο πλαίσιο της ανάδειξης. Πρέπει να εφαρμόζονται συντηρητικά και με μεγάλη προσοχή ώστε να μην πληγούν η αισθητική, η ιστορικότητα, η αυθεντικότητα του μνημείου ή του συνόλου στο οποίο αυτό ανήκει[49].

Στην περίφημη «Διακήρυξη του Άμστερνταμ»[50] αναλύεται διεξοδικά η έννοια της «ολοκληρωμένης διατήρησης» (integrated conservation) που ως βιώσιμη λύση για τη διάσωση και διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, προτείνει έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό που απαιτεί συντονισμό δράσεων σε διεπιστημονικό, διοικητικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Στόχος είναι η ένταξη των αρχιτεκτονικών μνημείων στον πολεοδομικό και χωροταξικό ιστό και η σύνδεσή τους με τις τοπικές κοινωνίες και τη σύγχρονη ζωή. Η ευνοϊκή αποδοχή των θέσεων της Διακήρυξης κατέληξε το 1985 στην υπογραφή της «Σύμβασης για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς», γνωστή ως «Σύμβαση της Γρανάδας»[51].

Παρατηρείται λοιπόν ότι η έννοια της προστασίας, όπως και η ίδια η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αφενός μια διαδικασία κατεξοχήν επιλεκτική[52], αφετέρου υπό συνεχή εξέλιξη. Διευρύνεται συνεχώς τόσο ειδολογικά, περιλαμβάνοντας ολοένα και περισσότερες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών, όσο και χρονικά, φτάνοντας έως και τη σύγχρονη εποχή. Ως προς τους στόχους, η ιδεολογία προστασίας πέρασε από την προσπάθεια αποτροπής της φθοράς των μνημείων στην αναζωογόνηση ή αναβίωσή τους μέσω της επανάχρησης και της ένταξης στη σύγχρονη πολιτισμική και κοινωνική πραγματικότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ενσωμάτωση των μνημείων στο σύγχρονο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και η πολιτική της ολοκληρωμένης διατήρησης αποτελούν τη σύγχρονη πρόκληση που απασχολεί τους ειδικούς και την πολιτική πολιτιστικής διαχείρισης σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο. Επομένως, από καθαρά αισθητική ή επιστημονική αξία η προστασία μετεξελίχθηκε σε κατεξοχήν κοινωνική, συνυφασμένη με την ανάδειξη και, μέσω αυτής, με την αισθητική αγωγή, την παιδεία και την πολιτιστική εξέλιξη.

[49] Παυλογεωργάτος, ό.π., 33, και Λάββας, 2010, ό.π. 140-151
[50] Μαλλούχου-Tufano, 304-311
[51] ό.π., 312-317, Βουδούρη-Στρατή, 235-246
[52] Dallen and Boyd, ό.π., 2, 4, Tunbridge and Ashworth, ό.π., 6

1.3.2. Στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η μέριμνα για τα μνημεία υπήρξε άμεση από τα πρώτα βήματα του νεοελληνικού κράτους. Σύμφωνα με τον πρώτο Αρχαιολογικό Νόμο του 1834[53] «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών», όλα τα εντός Ελλάδος «ερείπια ή άλλα αρχαιότητος αντικείμενα», «ως έργα των προγόνων του Ελληνικού λαού, θεωρούνται ως κτήμα εθνικόν όλων των Ελλήνων εν γένει» και «είνε ιδιοκτησίαν του Κράτους» (Τμήμα Γ, κεφ. Πρώτον). Στο νόμο ΒΧΜΣΤ΄ του 1899[54] γίνεται και η διάκριση σε κινητές και ακίνητες αρχαιότητες. Το ενδιαφέρον του κράτους επικεντρώνεται στον αρχαιοελληνικό μνημειακό πλούτο, ενώ τα μνημεία άλλων σημαντικών ιστορικών φάσεων (βυζαντινά, μεταβυζαντινά κ.α.) αφήνονται στην τύχη τους. Πολλά από αυτά καταστράφηκαν αυτήν την εποχή, ιδιαίτερα στην Αθήνα, προκειμένου να αποκαλυφθούν τα κατάλοιπα της κλασικής αρχαιότητας. Στην Ακρόπολη εκτελούνται έργα αποκατάστασης των αρχαίων μνημείων από τον Νικόλαο Μπαλάνο, οι επεμβάσεις του οποίου χαρακτηρίζονται από αρκετές αυθαίρετες επιλογές (απολάξευση μαρμάρων, παρατοποθέτηση αρχιτεκτονικών μελών, χρήση υλικών που αποδείχθηκαν ολέθριες για τα μάρμαρα)[55].

Με τον Νόμο 5351 του 1932 «περί αρχαιοτήτων»[56] το καθεστώς προστασίας διευρύνεται και σε «αντικείμενα εκ της αρχαιοτάτης εποχής του Χριστιανισμού και του Μεσαιωνικού Ελληνισμού». Το ενδιαφέρον για τα βυζαντινά, τα μεταβυζαντινά και τα λαϊκού πολιτισμού έργα αυξάνεται ενώ σημαντικές εργασίες αποκατάστασης σε βυζαντινά μνημεία γίνονται την εποχή αυτή. Στο Νόμο 216 του 1943 «Περί οργανώσεως της Υπηρεσίας Αναστηλώσεως των αρχαίων και ιστορικών Μνημείων του Κράτους»[57] το καθεστώς προστασίας περιλαμβάνει αρχαία, βυζαντινά, μεσαιωνικά και ιστορικά μνημεία. Κυρίαρχη στα θέματα διαχείρισης και αποκατάστασης των μνημείων μέχρι το 1966 είναι η προσωπικότητα του Αναστάσιου Ορλάνδου[58].

Η νομοθετική μέριμνα για την προστασία της νεώτερης κληρονομιάς αρχίζει στις δεκαετίες του ’50 και ’60, με το Νόμο 1469 του 1950 «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830»[59]. Τα νεώτερα μνημεία

---

[53] ΦΕΚ 22/Α/16-6-1834
[54] ΦΕΚ 158/Α/27-7-1834
[55] Χ. Μπούρας, «Οι βασικές αρχές προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η διαχρονική εξέλιξη τους στην Ελλάδα», Ηλεκτρονική έκδοση περιοδικού *Νόμος και Φύση*, Ιαναουάριος 2007. Ανακτήθηκε 5/11/2014 από την ιστοσελίδα http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=2687&lang=1&catpid=1
(Ιανουάριος 2007)
[56] ΦΕΚ 275/Α/24-8-1932
[57] ΦΕΚ 161/Α/1-6-1943
[58] Μπούρας, ό.π.
[59] ΦΕΚ 169/Α/7-8-1950

αξιολογούνται ως «έργα τέχνης» και «ιστορικά» και οι τόποι ως «ιστορικοί» και «ιδιαίτερου φυσικού κάλλους». Τα εργαλεία προστασίας που παρείχε ο νόμος αυτός ήταν περιορισμένα καθώς δεν προβλεπόταν καμιά δυνατότητα παρέμβασης στον περιβάλλοντα χώρο ή σε σύνολα και σύνδεσης με τον πολεοδομικό και ρυμοτομικό σχεδιασμό, που θα προωθούσαν την εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης διαχείρισης του χώρου. Η ανεπάρκεια του συγκεκριμένου νόμου αποδείχθηκε και στην πράξη, καθώς την περίοδο 1950-1975 η αρχιτεκτονική κληρονομιά της χώρα μας υπέστη ισχυρό και ανεπανόρθωτο πλήγμα με μια τεράστια ποσότητα οικοδομικού όγκου να σωρεύεται με ταχείς ρυθμούς στα αστικά κέντρα και στις τουριστικές περιοχές. Ιδιαίτερα τα κέντρα των περισσότερων ελληνικών πόλεων, που αποτελούν τους ιστορικούς πυρήνες τους, έγιναν πεδίο υλοποίησης μιας πολιτικής κατεδαφίσεων και τσιμεντοποίησης. Πολλοί παράγοντες συνέβαλαν σε αυτό: η ραγδαία και τραυματική κορύφωση της αστικοποίησης, που συνέπεσε με την προσπάθεια της χώρας να ανορθωθεί οικονομικά μετά τον πόλεμο και τον εμφύλιο, η ύπαρξη πολλών κελυφών λαϊκής αρχιτεκτονικής που σύμφωνα με την τρέχουσα αντίληψη της εποχής δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες και ήταν απλώς για «παλιά» σπίτια που δεν έχρηζαν προστασίας, η σιωπή της πνευματικής ηγεσίας κ.α.[60].

Η δεκαετία του ’70 θα φέρει σημαντική αλλαγή στη νομοθεσία προστασίας. Πρώτη φορά τα νεώτερα μνημεία συνδέονται με την οικιστική πολιτική, μέσω της εμπλοκής του Υπουργείου Δημοσίων Έργων (μετέπειτα ΥΠ.Ε.ΧΩ.Δ.Ε, νυν Υ.Π.Ε.Κ.Α.). Στο Νομοθετικό Διάταγμα 845 «Περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού» του 1973[61] προβλέπονται για πρώτη φορά ειδικές χωροταξικές μελέτες και οικοδομικοί κανονισμοί που αφορούν τη δόμηση και τις χρήσεις σε περιοχές υπό καθεστώς προστασίας. Ακόμη πιο συστηματικός έλεγχος του έργου προστασίας επέρχεται το 1977 με το Προεδρικό Διάταγμα 941 που προβλέπει την ίδρυση Τμήματος Νεωτέρων Μνημείων στο Υπουργείο Πολιτισμού καθώς και επτά Εφορειών Νεωτέρων Μνημείων[62]. Οι αρμόδιοι φορείς της πολιτείας πράγματι προέβησαν σε πληθώρα «κηρύξεων», που εντατικοποιήθηκαν από τη δεκαετία του ’80 και μετά, ωστόσο, το αντικείμενο προστασίας είχε ήδη σημαντικά περιοριστεί σε κάποιους παραδοσιακούς οικισμούς ανά την Ελλάδα και μεμονωμένα κτήρια ή νησίδες κτηρίων μέσα στον άναρχο ιστό των πόλεων. Παράλληλα, το θεσμικό πλαίσιο και τα κίνητρα που δόθηκαν από το κράτος αποδείχθηκαν ανεπαρκή για την αποτελεσματική προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Αυτό οφείλεται

[60] Α. Συμεών, «Η νεώτερη αρχιτεκτονική μας κληρονομιά, η προβληματική της προστασίας της», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 92, 2004, 90 και Λάββας, 2010, ό.π., 117-118
[61] ΦΕΚ 124/Α/9-6-1973
[62] ΦΕΚ 320/Α/17-10-1977

κυρίως στο γεγονός ότι η προστασία αρχιτεκτονικών μνημείων και συνόλων στη χώρα μας αποτέλεσε περισσότερο μίμηση των διεθνών και ευρωπαϊκών τάσεων και όχι κοινωνική απαίτηση και αναγκαιότητα[63].

Πράγματι, όπως απέδειξε η εμπειρία, ο χαρακτηρισμός αξιόλογων κτηρίων ως διατηρητέων δεν αρκεί από μόνος του για τη διάσωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, γι' αυτό και το ζήτημα των διατηρητέων παραμένει από τα πιο ακανθώδη, που απασχολούν τόσο τους ειδικούς, όσο και τους ιδιοκτήτες τέτοιων κτηρίων. Η εμπλοκή και σε πολλές περιπτώσεις η συναρμοδιότητα περισσότερων του ενός φορέων προστασίας -δηλαδή του ΥΠ.ΠΟ. και του παλιού Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., νυν Υ.Π.Ε.Κ.Α., αλλά και των Υπουργείων Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής (νυν Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου & Νησιωτικής Πολιτικής) και Μακεδονίας - Θράκης για τις περιοχές ευθύνης τους- σε συνδυασμό με την καθυστέρηση διεκπεραίωσης των υποθέσεων, λόγω της συχνά εξαντλητικής γραφειοκρατίας, δυσχεραίνουν την αποτελεσματικότητα της προστασίας. Επίσης, τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου αυτοί να φροντίζουν για τη συντήρηση ή αποκατάστασή τους - χαμηλότοκα και μακροπρόθεσμα δάνεια για επισκευή ή αποκατάσταση και χρηματοδοτήσεις για μελέτες και εργασίες, μείωση κατά 20% επί της φορολογητέας αξίας αυτών στις περιπτώσεις μεταβίβασης, κληρονομιάς και δωρεάς, απαλλαγή από τον φόρο ηλεκτροδοτούμενων επιφανειών, εφόσον είναι κενά, μεταφορά του ενδεχομένως εναπομείναντος συντελεστή δόμησης[64] - φαίνεται ότι δεν αποδίδουν στην πράξη, καθώς συχνά παραμένουν ανεφάρμοστα ή απαιτούν μακροχρόνιες διαδικασίες λόγω της γραφειοκρατίας. Έτσι, πολύ συχνά, οι ιδιοκτήτες επιλέγουν να εγκαταλείψουν τα διατηρητέα μέχρι να καταρρεύσουν, από το να εμπλακούν στη χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία της συντήρησης ή αποκατάστασής τους[65].

Στην εφαρμογή της μνημειακής αποκατάστασης, οι ιδιαίτερες κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές συνθήκες, που επικράτησαν στη χώρα μας στο παρελθόν, διαμόρφωσαν μία «ελληνική μέθοδο», όπου η πρακτική εφαρμογή προηγήθηκε του θεωρητικού λόγου και η επέμβαση της εκπαίδευσης[66]. Από το 1975 και μετά δημιουργήθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν διεπιστημονικές επιτροπές που ανέλαβαν την μελέτη και ακολούθως την

[63] Μπιτσάνη, ό.π., 70

[64] http://www.minenv.gr/5/56/g5610.html

[65] Ελ. Σταματίου, «Διατηρητέα κτίσματα: πόσο εφικτή και συμφέρουσα η επιχείρηση προστασίας τους από τους ιδιώτες», *Πρακτικά 6ης Διημερίδας Επιχειρηματικότητας Χαροκόπειου Πανεπιστημίου*. Ανακτήθηκε 5/11/2014 από την ιστοσελίδα http://kallithea.hua.gr/epixeirein/hmerida6/Stamatiou.pdf

[66] Μ.-Ξ. Γαρέζου, « Εκπαίδευση και μνημειακή αποκατάσταση. Η ελληνική εμπειρία » στο: *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα 1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς,Αθήνα, 2010, 285, 286, 291

εκτέλεση εργασιών στα μεγάλα μνημειακά σύνολα της χώρας με πρώτη την Ακρόπολη. Με την ίδρυση και του Ταμείου Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων από το Υπουργείο Πολιτισμού το 1992 οι επιτροπές συντήρησης, αποκατάστασης και ανάδειξης αναδεικνύονται σε σημαντικό θεσμό. Αντίστοιχα έργα υλοποιούνται από το Υπουργείο Πολιτισμού, τα Ελληνικά Πανεπιστήμια, την Αρχαιολογική Εταιρεία και κάποιες Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές. Τα κοινοτικά κονδύλια που διοχετεύθηκαν στον πολιτισμό μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατέστησαν οικονομικά εφικτές όλες τις παραπάνω εξελίξεις[67]. Ωστόσο, ο μεγάλος αριθμός των ανασκαφών που αύξησε αντίστοιχα και τον αριθμό των μνημειακών καταλοίπων, η υποστελέχωση και η ελλιπής χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού καθιστούν πρακτικά αδύνατη, όταν δεν υπάρχει η ευρωπαϊκή στήριξη, την ανάδειξη η ακόμη και τη συντήρηση όλων των αρχαιολογικών χώρων, με αποτέλεσμα πολλοί να έχουν εγκαταλειφθεί στη φθορά του χρόνου και να παραμένουν άγνωστοι στο ευρύ κοινό.

Οι αποκαταστάσεις και επανάχρησεις κτηρίων και συνόλων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αστικών ή παραδοσιακών, που άρχισαν να αυξάνονται από τη δεκαετία του ’80 και μετά παρουσίασαν αρκετές δυσκολίες. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκαν επεμβάσεις που αλλοίωναν τα μορφολογικά και ιστορικά στοιχεία των κτηρίων. Παράλληλα, η επικράτηση της αντίληψης ότι η «διατηρητέα» όψη αρκούσε για να προσδώσει «αισθητικό κύρος» στο δημόσιο χώρο οδηγούσε συχνά σε πλήρη κατεδάφιση του εσωτερικού προκειμένου να ικανοποιηθεί η προσαρμογή του στις νέες χρήσεις. Οι συστάσεις των ειδικών για «ήπιες» ποιοτικά και ποσοτικά χρήσεις δεν εισακούγονταν στα περισσότερα παραδείγματα. Η αποτυχία ρύθμισης των χρήσεων οδήγησε σε φαινόμενα αποκλειστικής χρήσης, εκτοπισμού κοινωνικών ομάδων και γκετοποίησης[68]. Στα παραδοσιακά κτήρια και σύνολα η εφαρμογή της επανάχρησης παρουσίασε επιπλέον προβλήματα, λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα και της μορφολογίας τους, καθώς και της ανάγκης εναρμόνισης με το τοπίο και το οικιστικό παραδοσιακό περιβάλλον. Σε πολλές περιπτώσεις οι αποκαταστάσεις/επαναχρήσεις κατέληγαν σε παραμορφώσεις και αλλοιώσεις της μορφολογίας των αρχικών κτισμάτων αλλά και του περιβάλλοντος, φυσικού και δομημένου. Συχνά υιοθετούνταν τυποποιημένες λύσεις που οδηγούσαν σε μια αφύσικη

[67] Β. Λαμπρινουδάκης, ο.π., 273- 282

[68] Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη - Μ. Μπίρης, «Διατήρηση και αποκατάσταση κτηρίων του κλασικισμού στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα 1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2010, 252-258 και Συμεών, ό.π., 92

ομοιογένεια του οικισμού ή παράγονταν δείγματα «νέο-παραδοσιακού» ύφους που ελάχιστα θύμιζαν την γνήσια παραδοσιακή μορφή[69].

Την τελευταία εικοσαετία τα πράγματα έχουν προοδεύσει σημαντικά, κυρίως λόγω της βελτίωσης που σημειώθηκε στην κατάρτιση και εξειδίκευση επιστημόνων σε τομείς όπως η συντήρηση, η μνημειακή αποκατάσταση, η ολοκληρωμένη διαχείριση κ.λ.π. και στην τεχνογνωσία. Παράλληλα, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τη σημασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, που είχε αρχίσει ήδη από τη δεκαετία του ’80, συνέβαλε σε μια σημαντική αλλαγή νοοτροπίας. Αυτές οι εξελίξεις αντικατοπτρίζονται και στα σχετικά νομοθετικά κείμενα. Πολλά κενά και παραλείψεις στη νομοθεσία ήρθε να επιλύσει ο Νόμος 3028 του 2002 « Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς»[70]. Ο νόμος συμπεριέλαβε όλες τις επιμέρους ρυθμίσεις για την προστασία, συντήρηση και διαχείριση των μνημείων, που μέχρι τότε βρίσκονταν εγκατεσπαρμένες σε διάφορα νομοθετικά κείμενα[71], και εναρμονίστηκε με τις σχετικές διεθνείς και ευρωπαϊκές συμβάσεις. Η διεύρυνση της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ισότιμη αντιμετώπιση των πολιτιστικών αγαθών χωρίς αξιολογική ιεράρχηση και χρονικούς περιορισμούς, η μέριμνα για την επαρκή επιστημονική τους τεκμηρίωση (μέσω της θεσμοθέτησης του Εθνικού Αρχείου Μνημείων) είναι μεταξύ άλλων κάποιες από τις αρετές του. Ως σκοπός της προστασίας ορίζεται η διατήρηση της ιστορικής μνήμης «χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών» και η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος (άρθρο 1). Πολύ σημαντική είναι η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς σε κοινωνικό αγαθό, μέσω «της διευκόλυνσης της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν», «της ανάδειξης και ένταξής της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή» και της στόχευσης στην «παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών». Επίσης, η προστασία των μνημείων και των αρχαιολογικών ή ιστορικών τόπων συνδέεται με τον ευρύτερο χώρο, αφού «περιλαμβάνεται στους στόχους οποιουδήποτε επιπέδου, χωροταξικού, αναπτυξιακού, περιβαλλοντικού και πολεοδομικού σχεδιασμού…» (άρθρο 3). Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής της νέας αυτής αντίληψης είναι η διατήρηση αρχαιολογικών καταλοίπων στη θέση όπου αποκαλύφθηκαν (in situ) στο πλαίσιο εκτέλεσης μεγάλων έργων υποδομής (πχ. Μετρό) ή ανέγερσης οικοδομών. Έτσι, πολλές αρχαιότητες διατηρούνται ορατές και επισκέψιμες και αναδεικνύονται ως αναπόσπαστο τμήμα της σύνθεσης των νέων κατασκευών. Η λειτουργική συνύπαρξη των μνημείων με τις σύγχρονες απαιτήσεις ως

[69] Φιλιππίδης, 2010, ό.π., 261-268

[70] ΦΕΚ 153/Α/28-6-2002

[71] Γ.Ε. Τριχίλης, «Η νομική προστασία του πολιτιστικού μας περιβάλλοντος», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 35, 1990, 59

σύνδεση του παρόντος με το παρελθόν αναπαριστά με τον καλύτερο τρόπο τη διάρκεια της πόλης[72]. Σημαντική παρέμβαση προς αυτή την κατεύθυνση πραγματοποιήθηκε και στο πλαίσιο του έργου «Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας».

Ιδιαίτερα σημαντικός για τον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και συνακόλουθα για την προστασία φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της χώρας υπήρξε ο Νόμος 2508/1997[73] «Για τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας» και ο Νόμος 2742/1999[74], όπου ορίζεται «Εθνικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» (άρθρο 6) και «Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» για 12 διοικητικές περιφέρειες (άρθρο 8). Η «αειφορία ή βιώσιμη ανάπτυξη», είναι μια μορφή οικονομικής ανάπτυξης που διέπεται από τις αρχές της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος, προκειμένου να «ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να υποθηκεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενιών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες» [75]. Το περιβάλλον, φυσικό και πολιτιστικό, αποτελεί έναν από τους τρεις πυλώνες της βιωσιμότητας μαζί με την οικονομία και την κοινωνία. Η σύνδεση του πολιτισμού με την αειφορία κατοχυρώνεται και συνταγματικά με την Αναθεώρηση του 2001 (άρθρο 24, παρ. 1): «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του, το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας».

1.4. Πολιτιστική κληρονομιά και τουρισμός

Στην εποχή μας, οι ανάγκες του πολιτισμού για χρηματοδότηση και των κρατών για οικονομική ανάκαμψη και η ολοένα μεγαλύτερη εξειδίκευση της τουριστικής βιομηχανίας, με την αναζήτηση νέων τουριστικών προϊόντων που συνδυάζουν ποιότητα, ιδιαιτερότητα και αυθεντικότητα, έχει οδηγήσει στην σύνδεση του τουρισμού με την πολιτιστική κληρονομιά. Ο «πολιτιστικός πόρος», όρος της Πολιτιστικής Διαχείρισης για τα πολιτιστικά αγαθά, έχει πλέον συμπεριληφθεί στα αναπτυξιακά προγράμματα όλων των κρατών και των τοπικών αυτοδιοικήσεων[76]. Μάλιστα η ολοένα μεγαλύτερη εξάρτηση των πολιτιστικών αξιοθέατων από τον τουρισμό αλλά και της τουριστικής δραστηριότητας από τους πολιτιστικούς πόρους έχει αυξήσει σημαντικά την ανταγωνιστικότητα για το μερίδιο της αγοράς του πολιτιστικού

[72] Λάββας, 1997, ό.π., 188-189
[73] ΦΕΚ 124/Α/ 13-6-1997
[74] ΦΕΚ 207/Α/7-10-1999
[75] Ορισμός που διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1987 από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, βλ. Ρ. Μητούλα, Όλ.-Ελ. Αστάρα, Π. Καλδής, *Έννοιες/Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Διαστάσεις*, Εκδ. Rosili, 2008, 31
[76] Λάββας, 2010, ο.π., 113

τουρισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσέλκυση του κοινού έχει αναδειχθεί σε κριτήριο βιωσιμότητας και επομένως πρωτεύοντα στόχο για κάθε δράση στον τομέα του πολιτισμού. Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς των τόπων αποτελεί βασικό κριτήριο για την επιλεξιμότητά τους ως τουριστικών προορισμών και παρέχει σε μια χώρα ή σε μια περιφέρεια σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην παγκοσμιοποιημένη πλέον τουριστική αγορά.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οργάνωση για την Εκπαίδευση στον Τουρισμό και την Αναψυχή[77] (ATLAS), ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να οριστεί ως «όλες οι μετακινήσεις ανθρώπων από τον συνήθη τόπο διαμονής τους προς συγκεκριμένα πολιτιστικά αξιοθέατα, όπως είναι οι τόποι πολιτιστικής κληρονομιάς, οι καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, οι τέχνες και το θέατρο»[78]. Ένας άλλος δημοφιλής ορισμός είναι αυτός που έχει δοθεί από τον Stebbins: «Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού ειδικού ενδιαφέροντος που βασίζεται στην αναζήτηση και συμμετοχή σε νέες και πλήρεις πολιτισμικές εμπειρίες, αισθητικής, νοητικής, συναισθηματικής ή ψυχολογικής φύσεως»[79]. Η μορφή αυτή τουρισμού, η παλαιότερη όλων, ανάγεται στα ταξίδια των αρχαίων περιηγητών και στο περίφημο Grand Tour που ξεκίνησε τον 17^{ο} αιώνα από άγγλους γόνους αριστοκρατικών που περιηγούνταν στην Ευρώπη για να γνωρίσουν τον κλασικό πολιτισμό[80]. Ο πολιτισμός άρχισε να προβάλλεται ως ξεχωριστό τουριστικό προϊόν στα τέλη της δεκαετίας του ’70 για να εξελιχθεί σταδιακά σε μια από τις μεγαλύτερες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες τουριστικές αγορές. Ο πολιτιστικός τουρισμός επιδιώκει να προσφέρει ολοκληρωμένες πολιτισμικές εμπειρίες που δεν περιορίζονται μόνο στα μουσεία και τα μνημεία αλλά περιλαμβάνουν τη φυσική, καλλιτεχνική και πνευματική κληρονομιά μιας περιοχής, όπως επίσης και την πολιτιστική δημιουργία του παρόντος. Έτσι, στον πολιτιστικό τουρισμό περιλαμβάνονται: η ιστορία και η αρχαιολογία, ο λαός και ο τρόπος ζωής του, η πολιτιστική εξέλιξη, οι τέχνες και η αρχιτεκτονική, το φαγητό, το κρασί και η τοπική παραγωγή, η κοινωνική, πολιτική και οικονομική δομή, η μορφολογία της περιοχής και διάφορα φεστιβάλ και εκδηλώσεις[81]. Σύμφωνα με το παραπάνω ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα γενικό πλαίσιο, εντός του οποίου αναπτύσσονται και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού όπως ο ιστορικός τουρισμός, ο τουρισμός που συνδέεται με τις καλές τέχνες, ο βιομηχανικός, ο γαστρονομικός, ο οινοτουρισμός κ.λ.π. Μια άλλη

[77] European Association for Tourism and Leisure Education

[78] J. Csapó, “The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry” in: M. Kasimoglu and H. Aydin, *Strategies for Tourism Industry-Micro and Macro Perspectives*, In Tech, 2012, 205

[79] ό.π., 206

[80] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 145-146

[81] Γ.Α. Βερνίκος, « Σκέψεις και προτάσεις για τη σχέση πολιτισμού και τουρισμού» στο *Πολιτισμός και Τουρισμός, μια νέα προσέγγιση*, Πρακτικά Συνεδρίου 4-6 Ιουνίου 2010, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2012, 216

κατηγοριοποίηση που μπορεί να γίνει είναι αυτή ανάμεσα στον τουρισμό που επικεντρώνεται στο παρελθόν και αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά και στον τουρισμό που εστιάζει στη σύγχρονη δημιουργία και αφορά στις καλές τέχνες, τις παραστατικές τέχνες και την ψυχαγωγία[82].

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρώντας τον πολιτισμό έναν ραγδαία αναπτυσσόμενο κλάδο, που συμβάλει σημαντικά στον ευρωπαϊκό Α.Ε.Π. και στην ανάπτυξη άλλων τομέων οικονομίας, δημιουργεί θέσεις εργασίας κυρίως υψηλής κατάρτισης και προωθεί την ευρωπαϊκή συνοχή[83], έχει αναγάγει τον πολιτιστικό τουρισμό σε κεντρικό πυλώνα της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την τουριστική ανάπτυξη[84]. Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη έχει κινηθεί κυρίως προς δύο κατευθύνσεις: Α) Την προβολή των κέντρων των πόλεων, ως πυρήνες αστικού πολιτισμού που εκφράζεται μέσα από ποιοτικές πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις. Χαρακτηριστικός εδώ είναι ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, που εγκαινιάστηκε το 1985 με την Αθήνα. Β) Τις πολιτιστικές διαδρομές[85]. Στο πλαίσιο αυτών των δύο κατευθύνσεων υλοποιούνται με κοινοτική χρηματοδότηση σειρά δράσεων πολιτιστικής ανάδειξης και προβολής, με την ίδρυση μουσείων, την ανάπλαση των κέντρων των πόλεων, την αποκατάσταση κτηρίων κ.α.

Οι πολιτιστικές διαδρομές υιοθετήθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1987, με πρώτη διαδρομή το «Προσκύνημα προς τον Άγιο Ιάκωβο της Κομποστέλλα», και πλέον αποτελούν μια δοκιμασμένη καλή πρακτική ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς και ένα ισχυρό διαχειριστικό εργαλείο ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού. Στόχος των πολιτιστικών διαδρομών είναι να συνδέσουν πολιτιστικά αγαθά από διάφορες περιοχές της Ευρώπης σε ένα κοινό πλαίσιο, θεματικό, ιστορικό ή εννοιολογικό. Το 1997 ιδρύθηκε το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών με έδρα το Λουξεμβούργο με στόχο την εξασφάλιση της υλοποίησης του προγράμματος. Από το 1998, οι ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές πιστοποιούνται με ένα «σήμα» που εγγυάται την ποιότητά τους μέσω της υιοθέτησης κανόνων και προϋποθέσεων. Σήμερα, το δίκτυο των πιστοποιημένων διαδρομών εκτείνεται σχεδόν σε όλη την ηπειρωτική Ευρώπη με τους εμπλεκόμενους φορείς να αυξάνονται συνεχώς[86].

Στη Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, ιδιαίτερα σε ό τι αφορά την κλασική αρχαιότητα, αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο για τους τουρίστες και

---

[82] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 148-149
[83] Βερνίκος, ό.π., 214-215
[84] Θ. Παλάσκας, Α. Παπαθεοδώρου, Μ. Τσάμπρα, *Η πολιτιστική κληρονομιά ως παράγων ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας*, Ακαδημία Αθηνών, Γραφείο Οικονομικών Μελετών, αρ. 4, Αθήνα, 2006, 36
[85] Μπιτσάνη, ό.π., 208
[86] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 185-188, Csapó, ό.π., 216-218

αναμφισβήτητα ένα σημαντικό πλεονέκτημα της χώρας, ο πολιτιστικός τουρισμός ως ξεχωριστός τομέας του τουρισμού δεν είναι αναπτυγμένος. Γι' αυτό η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί τόσο για τους τουρίστες όσο και για τους εμπλεκόμενους με την τουριστική αγορά ένα μέρος του συνολικού τουριστικού προϊόντος και όχι αποκλειστικό ή πρωτεύον κίνητρο για την επίσκεψη στην Ελλάδα. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται και στην πεποίθηση, ισχυρή στους Έλληνες, ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί περισσότερο στοιχείο εθνικής ταυτότητας και λιγότερο «πόρο» για την τουριστική ανάπτυξη[87]. Βέβαια, την τελευταία εικοσαετία έχουν γίνει σημαντικά βήματα στους τομείς της προστασίας, ανάδειξης, αξιοποίησης και προβολής της πολιτιστικής κληρονομιάς με τη συνδρομή των κοινοτικών κονδυλίων. Παραμένει όμως συνολικά δυσλειτουργική η σύνδεση αυτών των δράσεων με την τουριστική αγορά, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, πολιτισμός και τουρισμός είναι δύο έννοιες που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση, παρόλο που έχουν διαφορετικές αφετηρίες και στόχους. Η σύνδεση του τουρισμού με τον πολιτισμό παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα για την τοπική ανάπτυξη, καθώς ο πολιτιστικός τουρισμός δεν χαρακτηρίζεται από εποχικότητα και συνήθως απευθύνεται σε άτομα υψηλού εισοδηματικού και μορφωτικού επιπέδου[88]. Επίσης, διαχέει τον τουρισμό σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές που αναδεικνύονται ως νέοι προορισμοί και δημιουργεί νέες προοπτικές απασχόλησης. Από την άλλη, η επιδίωξη προσέλκυσης επισκεπτών/τουριστών στο πλαίσιο της εθνικής ή τοπικής ανάπτυξης μπορεί να είναι ιδιαίτερα ευεργετική για τον πολιτισμό, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο για την πολιτιστική αναζωογόνηση των τοπικών κοινωνιών μέσω της διοργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων και της αναβίωσης και διατήρησης παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών, για την εξυγίανση βιομηχανικών περιοχών και για την ενεργό προστασία πολλών μνημείων μέσω της ανάδειξής τους. Σημαντική για παράδειγμα υπήρξε η συμβολή του Ε.Ο.Τ., ενός οργανισμού με κύρια δράση τον τουρισμό, στη διάσωση και διατήρηση παραδοσιακών οικισμών της χώρας μας[89].

Η διαχείριση των πολιτιστικών πόρων απαιτεί ευαισθησία και προσεκτικό σχεδιασμό, γιατί η υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να αποβεί ασφυκτική ή ακόμη και επικίνδυνη για την πολιτιστική κληρονομιά. Σε γενικές γραμμές, οι άνθρωποι που επιλέγουν τον πολιτιστικό τουρισμό είναι λιγότεροι από τους κοινούς τουρίστες και χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο μόρφωσης και καλλιέργειας. Γι' αυτό και η στάση τους απέναντι στα μνημεία και τους

---

[87] E. Kalogeropoulou, " Cultural tourism in Greece" in: G. Richards, (ed.) *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 142

[88] Παλάσκας, Παπαθεοδώρου, Τσάμπρα, ό.π., 32

[89] Δ. Φιλιππίδης, «Επανάχρηση παραδοσιακών κτισμάτων», στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000*, Αθήνα, 2010, 269-270

κατοίκους των τόπων που επισκέπτονται είναι συνήθως διακριτική[90]. Ωστόσο, σε τόπους μεγάλου πολιτισμικού ενδιαφέροντος, η τουριστική κίνηση είναι αναπόφευκτα μεγάλη, ιδιαίτερα κάποιες εποχές του χρόνου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η μαζική εισροή τουριστών μπορεί να επιταχύνει τη φθορά, να θέσει σε κίνδυνο τη μοναδικότητά της φυσιογνωμίας και την αυθεντικότητα ή ακόμη και να προκαλέσει ανισορροπία στην κοινωνική δομή. Για παράδειγμα έχει παρατηρηθεί ότι, προκειμένου να γίνουν δημοφιλείς τουριστικά, ιστορικές πόλεις ή παραδοσιακά σύνολα έχουν απογυμνωθεί από τους κατοίκους τους για να μετατραπούν σε τουριστικά συγκροτήματα ή σε σκηνογραφικές απομιμήσεις (Sveti Stefan, Brasov κ.α.)[91]. Επίσης, η μεγάλη ζήτηση για πολιτιστικά αγαθά μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ψευδο-παραδοσιακών και ψευδο-ιστορικών προϊόντων και θεαμάτων ή στην αναπαραγωγή πολιτισμικών στερεοτύπων. Επομένως, η επιδίωξη του οικονομικού οφέλους που αποτελεί και τον βασικό στόχο στην «τουριστική βιομηχανία», δεν θα πρέπει να θέτει σε κίνδυνο την ποιότητα και τις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού σε μνημεία και τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς υιοθετήθηκε από το ICOMOS η Διεθνής Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού[92] (1985) που αναθεωρήθηκε το 1999 και εγκρίθηκε από τον Ο.Η.Ε. το 2001. Οι αρχές που τέθηκαν στη Χάρτα υπαγορεύουν κανόνες καλής πρακτικής και «κωδίκων συμπεριφοράς» που επικεντρώνονται στην υιοθέτηση μιας υπεύθυνης και ορθολογικής διαχείρισης με βιώσιμο χαρακτήρα στο σχεδιασμό της οποίας συμμετέχουν οι κοινότητες υποδοχής και οι αυτόχθονες πληθυσμοί. Η διαχείριση αυτή πρέπει να διασφαλίζει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τα συμφέροντα του επισκέπτη αλλά και της κοινότητας που τον φιλοξενεί[93].

[90] G. Richards, "The social context of Cultural Tourism" in: G. Richards (ed.), *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 52

[91] Ι. Στεφάνου, «Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς όπως την βλέπουν και την εφαρμόζουν δυτικές και ανατολικές χώρες», *Ζυγός*, τευχ. 22-23, 1976, 128-129

[92] International Cultural Tourism Charter

[93] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 149-150

2. ΤΟ ΑΙΓΙΟ- ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

2.1. Γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Το Αίγιο βρίσκεται στο βορειοδυτικό παραλιακό τμήμα της Πελοποννήσου, και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Αιγιάλειας, που αποτελεί το βορειοανατολικό τμήμα του νομού Αχαΐας **(εικ.1)**. Απέχει οδικώς 179 χιλιόμετρα από την Αθήνα και 43 από την Πάτρα. Διοικητικά, αποτελεί την έδρα του Δήμου Αιγιάλειας, έναν από τους «καλλικρατικούς» δήμους[94] της Περιφερειακής Ενότητας Αχαΐας[95] και είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη του νομού με μόνιμο πληθυσμό 20.422 κατοίκους, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής του 2011[96] **(εικ.2)**. Φυσικά όρια της πόλης του Αιγίου είναι ο Κορινθιακός κόλπος στα βόρεια, το βουνό Χιονίστρα, κλάδος του Παναχαϊκού στα νοτιοδυτικά και το βουνό Κλωκός στα νότια και νοτιοανατολικά. Ανατολικά και δυτικά ορίζεται από δύο ποταμούς, τον Σελινούντα, που πηγάζει από τις βόρειες πλαγιές του όρους Ερύμανθου, και τον Μεγανίτη ή Γαϊδουροπνίχτη, που πηγάζει από τις πλαγιές του Παναχαϊκού **(εικ.3)**.

Η πόλη είναι κτισμένη με ελαφρά αμφιθεατρική κλίση πάνω σε κροκαλοπαγή βράχο ύψους περίπου 60μ., που δεσπόζει στο τοπίο της, όταν κανείς την βλέπει από τη θάλασσα. Απλώνεται σε τρία επίπεδα: α) την παραλιακή ζώνη (κάτω πόλη) β) τα «Γαλαξιδιώτικα» ή συνοικία Αγίου Ανδρέα (μέση πόλη) και γ) την άνω πόλη όπου βρίσκεται το ιστορικό κέντρο και ο «Συνοικισμός». Η αμφιθεατρική διαμόρφωσή της σε τρία επίπεδα και η εξαιρετική της θέση στην παραλία του Κορινθιακού, με ανοιχτό ορίζοντα προς βορρά, στην απέναντι Στερεά Ελλάδα, αλλά και προς νότο, στις οροσειρές του Παναχαϊκού, της Κερύνειας και των Αροανίων, την καθιστούν ιδιαίτερα γραφική **(εικ.4)**.

Το ακρωτήριο Γύφτισσα, ανατολικά της πόλης και σε απόσταση 2χλμ. από το κέντρο της, καταλαμβάνει ο Υδροβιότοπος της Αλυκής, έκτασης 180 περίπου στρεμμάτων **(εικ.3)**. Η μικρή και κλειστή αυτή λιμνοθάλασσα σχηματίζεται από το Σεπτέμβριο και μετά με θαλασσινό νερό, που έρχεται υπογείως, και νερά της βροχής. Τους θερινούς μήνες αποξηραίνεται και απομένει το αλάτι. Η λιμνοθάλασσα περιβάλλεται από καλαμιώνες και αλοφυτική βλάστηση και έχει μεγάλη ορνιθολογική σημασία, ιδιαίτερα ως περιοχή στάθμευσης των μεταναστευτικών πουλιών. Επίσης έχουν καταγραφεί εννέα διαφορετικά είδη ερπετών και θηλαστικών και δύο είδη

[94] Προήλθε από τη συνένωση των Δήμων Αιγίου, Αιγείρας, Ακράτας, Ερινεού, Διακοπτού και Συμπολιτείας (http://www.aigialeia.gov.gr).

[95] Σύμφωνα με το πρόγραμμα Καλλικράτης οι άλλες Περιφερειακές Ενότητες που συναποτελούν την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας και συμπίπτουν με τους αντίστοιχους νομούς είναι η Ηλεία και η Αιτωλοακαρνανία. Έδρα της Περιφέρειας και πρωτεύουσα του νομού Αχαΐας είναι η Πάτρα.

[96] http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/resident_population_census2011rev.xls

υδρόβιων μακροφύτων. Η περιοχή αποτελεί Ειδική Ζώνη Προστασίας (Special Protection Area-SPA) λόγω της ορνιθοπανίδας και βάσει της ένταξής της στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Natura[97].

Τα ποτάμια που ορίζουν την πόλη ανατολικά και δυτικά είναι γνωστά από την αρχαιότητα. Ο ποταμός Σελινούντας υπήρξε ανέκαθεν ευεργετικός για τις καλλιέργειες της περιοχής λόγω της πλούσιας σε πηλό λάσπης που κατέβαζε. Ταυτόχρονα όμως, λόγω της ορμητικότητάς του, παρέσυρε και μεγάλο όγκο από πέτρες και χαλίκι προξενώντας πολλές καταστροφές. Δεν είναι τυχαίο ότι στην αρχαιότητα λατρευόταν ως ποτάμιος θεός. Ο ποταμός αυτός μετέβαλε πολλές φορές την κοίτη του. Ο Στράβωνας αναφέρει ότι διέσχιζε το Αίγιο[98], ο Παυσανίας τον τοποθετεί λίγο ανατολικότερα, ενώ μέσα από το Αίγιο αναφέρει ότι περνούν οι ποταμοί Φοίνιξ (σημερινός Σαλμενίκος) και Μεγανίτης[99]. Σήμερα ο Σελινούντας εκβάλλει ανάμεσα στα χωριά Βαλιμίτικα και Ριζόμυλο, περίπου 5 χλμ. από την πόλη.

Γενικά, η περιοχή της Αιγιάλειας είναι μια στενή παραλιακή ζώνη που ορίζεται στα νότια από ορεινούς όγκους και διασχίζεται από πολλά, μικρά και μεγάλα ποτάμια που σχηματίζουν ξεχωριστές πλαγιές και οροπέδια ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Ο Βουραϊκός είναι το πιο γνωστό από αυτά τα ποτάμια. Κατά μήκος της πορείας του έχει σχηματιστεί στις πλαγιές του όρους Χελμού ένα εντυπωσιακό φαράγγι που αποτελεί ένα από τα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ) της περιοχής και προστατεύεται βάσει του Δικτύου Natura, διασχίζεται δε από τον περίφημο οδοντωτό σιδηρόδρομο, που ξεκινά από το Διακοφτό και καταλήγει στα Καλάβρυτα. Άλλα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους στην περιοχή της Αιγιάλειας είναι το Φαράγγι της Μπουφούσκιας, ο Βράχος του Αγίου Λεοντίου στη Μονή Ταξιαρχών, ενώ στο Δίκτυο Natura ανήκουν τα όρη Μπάρμπας και Κλωκός και το φαράγγι του Σελινούντα[100]**(εικ.5)**.

Η γεωμορφολογία, το εύκρατο κλίμα και η αφθονία του νερού καθιστούν το έδαφος ιδιαίτερα εύφορο, τόσο στον κάμπο όσο και στις πλαγιές **(εικ.6)**. Η μαύρη σταφίδα της περιοχής, αναγνωρισμένη σήμερα ως Προϊόν Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (Π.Ο.Π. Κορινθιακή Σταφίδα Βοστίτσα) αποτελεί το κύριο εξαγώγιμο προϊόν της περιοχής. Είναι άλλωστε γνωστό ότι στην παραγωγή και εμπορία της σταφίδας οφείλεται η οικονομική ευρωστία που γνώρισε η πόλη του Αιγίου στο παρελθόν. Επίσης, οι αμπελώνες της περιοχής, λόγω του ιδιαίτερου μικροκλίματος, του βορεινού προσανατολισμού και της προστατευμένης θέσης τους από τους νότιους ζεστούς ανέμους, δημιουργούν πολλά ποιοτικά κρασιά

[97] Σύμφωνα με την Βάση Δεδομένων για την ελληνική φύση «Φιλότης», που δημιουργήθηκε από τον Τομέα Υδάτινων Πόρων και Περιβάλλοντος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, βλ. http://www.filotis.itia.ntua.gr

[98] Π. Κ. Ξινόπουλος, *Το Αίγιον διαμέσου των αιώνων*, Αθήνα, 1912,15 και Α. Σταυρόπουλος, *Ιστορία της πόλεως του Αιγίου. Από των μυθικών χρόνων μέχρι των ημερών μας*, Εκδόσεις Κουλουμπή, Πάτρα, 1954, 36

[99] Ν. Παπαχατζής, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις: Αχαΐκά-Αρκαδικά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1980, 139

[100] Φιλότης, ό.π.

αναγνωρισμένα με Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη. Οι ελιές, σε πολλές ποικιλίες (Κορωνέικη, Λιανολιά, Κουτσουρελιά, Μοθωνιά, Μεγαρίτικη) και τα εσπεριδοειδή, ειδικά οι λεμονιές, γνωρίζουν επίσης διαδεδομένη καλλιέργεια στην περιοχή.

Τα εδάφη του παραλιακού κάμπου ανατολικά του Αιγίου, δημιούργημα των προσχώσεων τριών ποταμών – Σελινούντα, Μπουφούσιας και Καλαβρυτινού – είναι ιδιαίτερα εύφορα, αλλά και σεισμογενή. Στην περιοχή αυτή, το ρήγμα της Ελίκης φθάνει, μαζί με έναν αριθμό μικρότερων ρηγμάτων, τα 40χλμ. μήκος, έχοντας την μεγαλύτερη επιφανειακή εμφάνιση κατά μήκος του δυτικού τμήματος του Κορινθιακού Κόλπου. Τα ρήγματα της Ελίκης αλλά και της πόλης του Αιγίου παρουσιάζουν υψηλή σεισμική δραστηριότητα. Γνωστός από το Στράβωνα και τον Παυσανία είναι ο καταποντισμός της αρχαίας πόλης Ελίκης που τοποθετείται χρονολογικά το 373 π.Χ. Το Αίγιο έχει πληγεί πολλές φορές από σεισμούς, με γνωστότερους αυτούς του 23μ.Χ., του 1748, του 1817, του 1861 και του 1888. Συνολικά, από το 1748 έως το 1993, έπληξαν το Αίγιο συνολικά 28 σεισμοί μεγέθους από 5.1 έως 6.8 της κλίμακας Ρίχτερ[101]. Τελευταίος ισχυρός σεισμός μεγέθους 6,1 R ήταν αυτός της 15ης Ιουνίου 1995 με τραγικό απολογισμό 26 ανθρώπινες ζωές και σημαντικές ζημιές στο δομημένο περιβάλλον της πόλης. Δέκα άτομα σκοτώθηκαν στο ξενοδοχείο «Ελίκη» του χωριού Βαλιμίτικα και δεκαέξι σε πολυκατοικία του κέντρου του Αιγίου[102].

2.2. Ονομασία

Η πόλη του Αιγίου διατηρεί τόσο το όνομα όσο και την τοποθεσία της από την αρχαιότητα. Ως προς την προέλευση του ονόματος της, έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Κατά τον Στράβωνα και τον Ευστάθιο, οι κάτοικοι της περιοχής πίστευαν ότι στο Αίγιο, και όχι στην Κρήτη ή την Μεσσήνη όπου υπάρχει αντίστοιχη παράδοση, η ιερή αίγα Ωλένη έθρεψε τον Δία στη βρεφική του ηλικία, ενώ φυλαγόταν για να προστατευθεί από τον πατέρα του Κρόνο[103]. Τη βεβαιότητα των κατοίκων της πόλης γι' αυτή τη μυθολογική αναφορά πιστοποιούν και νομίσματα της περιοχής που απεικονίζουν τον μικρό Δία να τρέφεται από μια κατσίκα **(εικ.7α)** ή τον αποδίδουν σε νεαρή ηλικία με την επιγραφή «Αιγιέων παις» **(εικ.7β,5)**. Αυτή την πεποίθηση

[101] Χ. Φρίγκας, «Ο σεισμός του Αιγίου το 1995 και η ανασυγκρότηση της πόλης» στο ΜπεριάτοςΗλ., Δελλαδετσίμας Π.-Μ. (επιμ.), *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού*, Κριτική, Αθήνα, 2010, 291

[102] ό.π., 303-4

[103] Ξινόπουλος, ό.π., 36, Σταυρόπουλος, ό.π. 35 και Φ. Πέτσας, «Αίγιον. Νεκροταφείον», *Αρχαιολογικόν Δελτίον 26: Χρονικά*, 1971, 499

έρχεται να επιβεβαιώσει και η μαρτυρία του Παυσανία, ότι στο Αίγιο υπήρχε άγαλμα του θεού σε παιδική ηλικία[104].

Ο φιλόλογος Γεώργιος Μιστριώτης, σε σχόλιο του στον «Κατάλογο Νεών» της ραψωδίας Β της Ιλιάδας (στ. 574), όπου αναφέρεται ότι πολεμιστές από το Αίγιο και τη γειτονική Ελίκη συμμετείχαν στην τρωική εκστρατεία απευθείας εξαρτημένοι από τον ίδιο τον Αγαμέμνονα, σημειώνει ότι το όνομα «κυρίως σημαίνει πόλιν κυμάτων, ως όντως είναι το Αίγιον»[105].Πράγματι, το ομηρικό ρήμα «αΐσσω» σημαίνει κινούμαι ορμητικά, εκδοχή που καταγράφεται και από τον ιστορικό του Αιγίου Α. Σταυρόπουλο[106]. Το συγκεκριμένο ρήμα θα μπορούσε να συνδεθεί και με την έντονη σεισμική δραστηριότητα που χαρακτηρίζει την περιοχή, που διαρκώς τινάσσεται, όπως άλλωστε και η αίξ, η γίδα που έθρεψε το Δία, σύμφωνα με τη μυθολογική ερμηνεία.

Μία άλλη αρκετά πειστική ερμηνεία είναι ότι παράγεται από τη ρίζα αιγ- που σχετίζεται με το νερό, το οποίο αφθονεί στην περιοχή, λόγω των πολλών πηγών αλλά και της παραθαλάσσιας τοποθεσίας[107]. Εξάλλου, ο Παυσανίας, που αναφέρεται στην Αχαΐα ως τη «χώρα ανάμεσα στην Ηλεία και τη Σικυωνία», αποδίδει το προηγούμενο όνομα της περιοχής «Αιγιαλός», είτε στο μυθικό οικιστή της περιοχής Αιγιαλέα, ή στη λέξη αιγιαλός (=γιαλός)[108].

Στα βυζαντινά χρόνια, πιθανότατα κατά τη διάρκεια της διείσδυσης των νομαδικών σλαβικών φύλων στην Ελλάδα, φαίνεται να ανάγεται η μετονομασία του Αιγίου σε Βοστίτσα, όνομα το οποίο διατήρησε καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και εγκατέλειψε στα νεώτερα χρόνια μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους. Κατά τους Ε. Κούρτιους και Ερ. Σλήμαν, το όνομα παράγεται από τη σλαβική λέξη Βόστα-Βοστάν και σημαίνει πόλη των Κήπων - Κηπούπολη, όπως πράγματι είναι το Αίγιο, με τα τόσα περιβόλια του, μέσα και έξω από την πόλη[109]. Ο Π. Ξινόπουλος θεωρεί ότι το όνομα επιβλήθηκε από τους Σλάβους όταν κατέλαβαν το Αίγιο πιθανώς το 805μ.Χ., χρονιά που μαρτυρούνται εξεγέρσεις αυτών των πληθυσμών εγκατεστημένων στην Πελοπόννησο από τα μέσα του 7ου αι.[110]. Μια άλλη άποψη που έχει διατυπωθεί από τον Π. Καρολίδη είναι ότι το όνομα προέρχεται από την επίσης σλαβική λέξη «βοστ» που σημαίνει ανατολή, επειδή η πόλη βρίσκεται ανατολικά της μεγαλύτερης και πιο προβεβλημένης τότε πόλης της Πάτρας[111].

---

[104] Παπαχατζής, ό.π.,147, εικ. 103, 5-6 και 104, 2
[105] Γ.Μιστριώτης, *Ομήρου Ιλιάς*, τομ. Α, τεύχος Α, Τυπογραφείον Π.Δ. Σακελλαρίου, Εν Αθήναις, 1895, 194
[106] Σταυρόπουλος,ό.π., 35
[107] Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., 375 και Ξινόπουλος, ό.π., 31
[108] Παπαχατζής, ό.π., 19
[109] Σταυρόπουλος,ό.π., 245
[110] Ξινόπουλος,ό.π., 72
[111] Σταυρόπουλος,ό.π., 246

2.3. Μυθικές παραδόσεις και λατρείες στο Αίγιο

Οι παραδόσεις για το απώτατο παρελθόν της Αιγιάλειας συνδυάζουν το μύθο με την ιστορική αλήθεια. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (Ιστορίαι, Βιβλίο Ζ΄, 94), οι Ίωνες της Πελοποννήσου ονομάζονταν Αιγιαλείς Πελασγοί και μετονομάστηκαν σε Ίωνες μετά την έλευση του Δαναού και του Ξούθου από τον γιό του Ξούθου Ίωνα, παράδοση που παραδίδεται και από τον Στράβωνα (Η,383).

Ο Παυσανίας στην αρχή των «Αχαϊκών» του, αναφέρεται διεξοδικά στην περιοχή της Αιγιάλειας που νέμονταν οι Αιγιαλείς. Στο όνομα αυτό προστέθηκε και το Ίωνες, μετά την άφιξη του Ξούθου, του οποίου ο γιος Ίων νυμφεύθηκε την κόρη του βασιλιά Σελινούντα (εκ του οποίου ο ομώνυμος ποταμός ανατολικά το Αιγίου) Ελίκη και ίδρυσε την ομώνυμη πόλη προς τιμή της συζύγου του. Οι Ίωνες εκτοπίστηκαν από εκπατρισμένους από τους Δωριείς Αχαιούς της Αργολίδας και της Λακωνίας, την εποχή που βασιλιάς των τελευταίων ήταν ο γιός του Ορέστη Τισαμενός. Μετά την άρνηση των Ιώνων να συνοικήσουν με τους Αχαιούς, έγινε μάχη στην πόλη Ελίκη, όπου σκοτώθηκε και τάφηκε ο Τισαμενός. Ωστόσο, οι Ίωνες ηττήθηκαν και εγκατέλειψαν την περιοχή για να καταφύγουν πρώτα στην Αθήνα και στη συνέχεια να αποικίσουν περιοχή στα μικρασιατικά παράλια που πήρε το όνομα Ιωνία[112].

Ως προς τις θεότητες που λατρεύονταν στο Αίγιο, ο Παυσανίας, που επισκέφθηκε την πόλη τον 2^{ο} αι. μ.Χ. ερχόμενος από την Πάτρα κατά μήκος της παραλίας[113], είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικός. Ξεκινά την περιγραφή του από το παλιό ιερό της Ειλείθυιας, θεάς του τοκετού, και αναφέρεται στο λατρευτικό της άγαλμα, ξύλινο με μαρμάρινα άκρα, έργο του μεσσήνιου Δαμοφώντα. Η θεά παριστάνεται να κρατά δάδα που συμβολίζει είτε τις ωδίνες του τοκετού ή το φως στο οποίο έρχονται τα βρέφη με τη συνδρομή της θεάς. Κοντά σε αυτό το ιερό περιγράφει τέμενος του Ασκληπιού με αγάλματα του θεού και της κόρης του Υγείας, επίσης έργα του Δαμοφώντα. Στη συνέχεια αναφέρει ναό της Αθηνάς με δύο μαρμάρινα αγάλματα και της Ήρας με άγαλμα κρυφό, προσβάσιμο μόνο από την ιέρεια. Κοντά στο θέατρο περιγράφει ιερό του Διονύσου με άγαλμα του θεού που παριστάνεται αγένειος, όπως συνηθιζόταν στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, και στην αγορά της πόλης τέμενος του Διός Σωτήρος με δύο χάλκινα αγάλματα του θεού, το ένα αγένειο. Στην αγορά επίσης, σε κτήριο απέναντι από την είσοδο, αναφέρει τέσσερα χάλκινα αγάλματα, του Ποσειδώνα, του Ηρακλή, του Δία και της Αθηνάς, τα οποία οι κάτοικοι αποκαλούν «θεούς του Άργους». Τα αγάλματα αυτά είχαν παραδώσει στους Αιγιείς κάποιοι Αργείοι (φυγάδες;) για φύλαξη. Όταν όμως τα ζήτησαν πίσω, οι Αιγιείς ζήτησαν χρήματα για τα έξοδα που είχαν κάνει για τις θυσίες όσο καιρό τα αγάλματα βρίσκονταν στο

[112] Παπαχατζής, ό.π., 19-21
[113] ό.π., 139-148

Αίγιο. Οι Αργείοι δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο αντίτιμο και έτσι τα αγάλματα έμειναν στο Αίγιο. Στην αγορά υπήρχε και ιερό της Άρτεμης, όπου η θεά παριστάνεται να τοξεύει και τάφος του κήρυκα του Αγαμέμνονα Ταλθύβιου.

Κοντά στη θάλασσα αναφέρονται ιερά της Αφροδίτης, που όντως λατρευόταν κοντά στα λιμάνια ως «εύπλοια» και «λιμενία», του Ποσειδώνα, της Κόρης, δηλαδή της Περσεφόνης, και του Ομαγύριου Δία. Το προσωνύμιο αυτό του Δία, που παραπέμπει στο ρόλο του ως εγγυητή των συμφωνιών και κάθε μορφής κοινότητας και σχέσης, οφείλεται, σύμφωνα με τον Παυσανία, στο γεγονός ότι στην παραλία του Αιγίου συγκεντρώθηκαν οι ηγέτες των Αχαιών, με αρχηγό τον Αγαμέμνονα, για να οργανώσουν την τρωική εκστρατεία. Στο ιερό της Σωτηρίας, που αναφέρεται στη συνέχεια, μαρτυρείται και μια τοπική λατρευτική συνήθεια. Οι κάτοικοι ρίχνουν στη θάλασσα γλυκίσματα ζυμωμένα με μέλι, τα πέμματα, θέτοντας υπό την προστασία της θεάς το πέλαγος μέχρι τις Συρακούσες. Καθώς δεν μαρτυρείται πουθενά θεά Σωτηρία στο παλιότερο πάνθεον των Ελλήνων, θα πρέπει να πρόκειται για θεοποίηση της αντίστοιχης μεταφορικής έννοιας, κάτι που συνηθιζόταν στη ύστερη αρχαιότητα. Άλλα αγάλματα των Αιγιέων είναι αυτά του Δία σε παιδική ηλικία και του Ηρακλή αγένειου που φυλάσσονταν και λατρεύονταν σε σπίτια ιερέων, που εκλέγονταν κάθε χρόνο γι' αυτό το σκοπό. Παλιότερα την τιμή αυτή είχαν παιδιά που επιλέγονταν με κριτήριο την ομορφιά.

Η λατρεία των περισσότερων θεών από αυτούς που αναφέρει ο Παυσανίας στο Αίγιο τεκμηριώνεται από τις παραστάσεις σε νομίσματα του Αιγίου, όπου απεικονίζονται λατρευτικά αγάλματα της πόλης[114] **(εικ.7β)**. Μέχρι σήμερα δεν έχουν εντοπιστεί στο Αίγιο οικοδομικά κατάλοιπα που να μπορούν με βεβαιότητα να ταυτιστούν με τους αρχαίους ναούς.

Προβληματισμό προκαλεί το υπερφυσικού μεγέθους μαρμάρινο άγαλμα που βρέθηκε το 1970 σε εκσκαφή μέσα στην πόλη του Αιγίου και χρονολογείται τον 1^{ο}αι.μ.Χ.[115] **(εικ.8)**. Το άγαλμα εικονίζει γυμνό νεαρό άνδρα που φέρει μπροστά στο στήθος την αιγίδα, ένα κομμάτι ύφασμα στερεωμένο στους ώμους με φίδια που απεικονίζει το φτερωτό κεφάλι της Γοργούς που αποκεφάλισε ο Περσέας. Η κυριαρχία της λατρείας του Δία στο Αίγιο, όπως φαίνεται από την περιγραφή του Παυσανία, και η συγγένεια του αγάλματος με ένα σπάνιο τύπο, που απαντάται κατά τα ελληνιστικά χρόνια στις απεικονίσεις ρωμαίων Αυτοκρατόρων, οδήγησαν στην διατύπωση της υπόθεσης ότι πρόκειται για Αιγίοχο Δία[116]. Εξίσου πιθανή πάντως είναι και η απεικόνιση του ονόματος της πόλης στο άγαλμα ενός υποτιθέμενου οικιστή της, που θα

[114] ό.π., 139-140
[115] Λ. Κολώνας, *Μουσείο Αιγίου*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 1999, 28
[116] Φ. Πέτσας, «Αιγίοχος από το Αίγιον», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*, V, 1972, 499-501

αποκαλούνταν Αιγεύς ή Αιγιεύς. Η συνήθεια αυτή είναι χαρακτηριστική των ύστερων χρόνων της αρχαιότητας[117].

2.4. Ιστορία του Αιγίου

Το Αίγιο είναι μια πόλη που κατοικήθηκε αδιάλειπτα σε όλες τις εποχές, από την προϊστορία μέχρι σήμερα, γνώρισε πολλούς κατακτητές, Ρωμαίους, Σλάβους, Φράγκους, Βενετούς, Τούρκους και λεηλατήθηκε από βαρβάρους και πειρατές. Κατά την αρχαιότητα, γνώρισε ιδιαίτερη ακμή τον 4ο αι. π.Χ., ως έδρα του Κοινού των Αχαιών και κατά τον 3ο και 2ο αι. π.Χ. ως θρησκευτικό και διοικητικό κέντρο της Αχαϊκής Συμπολιτείας. Επί φραγκοκρατίας ήταν μία από τις βαρονίες του πριγκιπάτου της Αχαΐας. Σημαντική υπήρξε για την πόλη η περίοδος της Β΄ Βενετοκρατίας, για την οποία σώζονται αρκετά στοιχεία λόγω του Κτηματολογίου που καταρτίστηκε εκείνη την εποχή. Κατά την έναρξη της Επανάστασης του 1821, από το Αίγιο ξεκίνησε η απελευθέρωση της Πελοποννήσου. Επίσης, η πόλη ανέδειξε κάποιες από τις ηγετικές μορφές της Επανάστασης, όπως ο Ανδρέας Λόντος, ο Δημήτριος Μελετόπουλος, ο Λέων Μεσσηνέζης κ.α. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, το Αίγιο γνώρισε αξιοσημείωτη ακμή σε όλα τα επίπεδα λόγω της μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης από το εμπόριο της σταφίδας.

2.4.1. Το Αίγιο κατά την αρχαιότητα και τη ρωμαιοκρατία

Σημαντικές πηγές για την αρχαία ιστορία του Αιγίου αποτελούν αυτές του γεωγράφου Στράβωνα, του οποίου όμως η αναφορά είναι συνοπτική, και του ιστορικού Πολύβιου που αναφέρεται διεξοδικά στην ιστορία της Αχαϊκής Συμπολιτείας. Σημαντικότατη πηγή επίσης είναι η μαρτυρία του περιηγητή Παυσανία, που περιέγραψε διεξοδικά τα μνημεία της πόλης και αναφέρθηκε στις σωζόμενες μέχρι την εποχή του παραδόσεις, κατά τη διάρκεια επίσκεψής του τον 2ο αι. μ.Χ.. Τις πηγές αυτές έρχονται να συμπληρώσουν, να εμπλουτίσουν ή και να αναθεωρήσουν τα πορίσματα της ανασκαφικής έρευνας των τελευταίων 30 χρόνων, που αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφόρησης και για την προϊστορία της περιοχής, για την οποία δεν υπάρχουν γραπτά μνημεία.

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, η παλαιότερη κατοίκηση στο Αίγιο, τοποθετείται στα νεολιθικά χρόνια και συνεχίζεται αδιαλείπτως μέχρι σήμερα. Ωστόσο, τα πρώτα οικοδομικά λείψανα ανάγονται στην Πρωτοελλαδική εποχή και εντοπίστηκαν στο ΒΑ τμήμα της αρχαίας πόλης[118]. Ιδιαίτερη ακμή φαίνεται να γνώρισε η πόλη στα μυκηναϊκά χρόνια (1600-1100 π.Χ.)

[117] Παπαχατζής, ο.π., 141

[118] Λ. Παπακώστα, « Παρατηρήσεις σχετικά με την τοπογραφία του αρχαίου Αιγίου », *Μελετήματα*,13, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών,1991, 236

και ιδιαίτερα στον τελευταίο αιώνα τους, εποχή στην οποία τοποθετείται χρονολογικά και ο τρωικός πόλεμος στον οποίο και συμμετείχε η πόλη, σύμφωνα με τον ομηρικό «κατάλογο νεών». Σύμφωνα με την παράδοση, όπως αναφέρεται στον Ηρόδοτο, τον Στράβωνα και τον Παυσανία, το Αίγιο ήταν μία από τις δώδεκα πόλεις[119] που θεωρείται ότι προϋπήρχαν της έλευσης των Αχαιών στην περιοχή, ιδρυμένες από τους Ίωνες. Ο διοικητικός αυτός θεσμός σε συνδυασμό με τον θρησκευτικό θεσμό των αμφικτυονιών διατηρήθηκε και από τους Αχαιούς.

Ως αποτέλεσμα του «συνοικισμού» επτά ή οκτώ κοινοτήτων («κωμών»), το Αίγιο έγινε «πόλι» στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους[120]. Στα χρόνια αυτά (9ος-8ος αι.) τοποθετείται και η ίδρυση του Κοινού των Αχαιών[121] με έδρα την Ελίκη. Μέχρι και τον 5ο αι. π.Χ. η περιοχή της Αχαΐας είναι απομονωμένη και το Κοινό χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια. Δεν έχουμε μαρτυρίες για συμμετοχή του στους σημαντικούς για τον ελληνισμό περσικούς πολέμους. Ωστόσο στο Αίγιο παρατηρείται την εποχή αυτή οικοδομική δραστηριότητα[122] ενώ σύμφωνα με τον Α. Ριζάκη ο περίφημος «συνοικισμός» τοποθετείται την εποχή αυτή, γύρω στα 480 π.Χ.[123]. Κατά τη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου η ολιγαρχία που έχει εγκαθιδρυθεί στην πόλη τοποθετείται υπέρ των Σπαρτιατών, ενώ, μετά τη λήξη του πολέμου (404 π.Χ.) το Αίγιο πέφτει σε αφάνεια «λόγω της συνθέσεως του πολιτεύματος και ελλείψεως πολεμικού πνεύματος»[124].

Μετά την καταστροφή της Ελίκης από σεισμό το 373 π.Χ., το Αίγιο αναδεικνύεται ως η σημαντικότερη πόλη της Αχαΐας και θρησκευτικό κέντρο του Κοινού των Αχαιών **(εικ.9)**. Μέσα στον 4ο αι. το Κοινό συμμετέχει σε όλους τους πολέμους που χαρακτηρίζουν την ταραγμένη αυτή εποχή του τέλους των κλασικών χρόνων. Στον Κορινθιακό (395-387 π.Χ.) τάσσονται στο πλευρό των Σπαρτιατών και στον Θηβαϊκό (371-362 π.Χ.), στηρίζουν αρχικά τον Θηβαίο Επαμεινώνδα αλλά στη συνέχεια αλλάζουν στρατόπεδο και γεύονται την ήττα μαζί με τους Σπαρτιάτες στη Μάχη της Μαντίνειας το 362 π.Χ. Τέλος, στον Γ΄ Ιερό πόλεμο (355-345 π.Χ.), πολεμούν στο πλευρό των Φωκαέων κατά των Μακεδόνων. Η νίκη του Φιλίππου στη Χαιρώνεια το 338 π.Χ. και το Συνέδριο της Κορίνθου που την ακολούθησε παγίωσε την ηγεμονία του μακεδόνα βασιλιά επί των ελληνικών πόλεων, ενώ η νίκη του Αντίπατρου στη Μεγαλόπολη το 331 π.Χ. θα σφραγίσει το τέλος της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων μαζί και του Κοινού των Αχαιών.

---

[119] Οι άλλες πόλεις ήταν: Δύμη, Ώλενος, Φαρές, Τρίτεια, Ρύπες, Κερύνεια, Βούρα, Ελίκη, Αιγές, Αίγειρα και Πελλήνη, βλ. Παπαχατζής, ό.π., 45

[120] Κολώνας, ό.π., 8

[121] Θ. Λουλούδης, *Αχαΐα. Οικισμοί, οικιστές, αυτοδιοίκηση*, Νομαρχιακή Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ν.Α. Αχαΐας, Πάτρα, 2010, 15

[122] Παπακώστα, ό.π., 236

[123] A.D.Rizakis, "Achaïe I. Sources textuelles et histore regionale", *Μελετήματα*, 20, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Athénes,1995, 195

[124] Σταυρόπουλος, ό.π., 73

Η εποχή μετά το θάνατο του Αλέξανδρου (323 π.Χ.) και μέχρι το τέλος του αιώνα, με μια μικρή περίοδο ειρήνης γύρω στο 311 π.Χ., χαρακτηρίζεται από τη σύγκρουση των Διαδόχων για την κυριαρχία στη μεγάλη αυτοκρατορία που αυτός δημιούργησε. Στην Ελλάδα αυτή η διαμάχη συμπυκνώνεται κυρίως στο πρόσωπο του Κάσσανδρου, γιου του Αντίπατρου, που, μέχρι το θάνατό του το 301 π.Χ., βρισκόταν συνεχώς σε πόλεμο για την κυριαρχία επί των ελληνικών πόλεων. Στην Πελοπόννησο αυτό είχε επιτευχθεί μέχρι το 316 π.Χ. και είχαν εγκαθιδρυθεί μακεδονικές φρουρές. Το 314 π.Χ. με το πρόσχημα της κατάλυσης της φρουράς του Κασσάνδρου, το Αίγιο καταλήφθηκε και λεηλατήθηκε από το στρατηγό του Αντίγονου, Αριστόδημο για να επανακαταληφθεί το 308 π.Χ. από τον στρατηγό Πολυπέρχοντα[125], που ο Αντίπατρος είχε ορίσει γενικό επιθεωρητή των βασιλέων, και βρισκόταν επίσης σε σύγκρουση με τον Κάσσανδρο. Το 303 π.Χ. ο Δημήτριος έφτασε έξω από το Αίγιο και αξίωσε την παράδοση της πόλης από τον Στρόμβυχο, τοποτηρητή του Πολυπέρχονος. Χρησιμοποιώντας τις περίφημες πολιορκητικές του μηχανές, λόγω των οποίων έμεινε στην ιστορία ως Πολιορκητής, κατέλαβε την πόλη, σταύρωσε το Στρόμβυχο και ογδόντα Αιγιείς και κατέταξε τους μισθοφόρους στον στρατό του[126]. Στη συνέχεια το Αίγιο κυβερνάται από τυράννους, όργανα των μακεδόνων βασιλέων, μέχρι το 276 π.Χ., που καταλύει τη μακεδονική φρουρά και προσχωρεί εκ νέου στο Β΄ Κοινό των Αχαιών, γνωστό και ως Αχαϊκή Συμπολιτεία, που είχε επανασυσταθεί από το 280/1 π.Χ[127].

Αρχικός πυρήνας της Αχαϊκής Συμπολιτείας, που θα αποτελέσει το ισχυρότερο από τα ελληνικά κράτη τον 3^{ο} και 2^{ο} αι. π.Χ., ήταν οι πόλεις Πάτρα και Δύμη και μετά η Τριταία και οι Φαρές. Στη συνέχεια προσχώρησαν στη συμμαχία και οι υπόλοιπες πόλεις της αχαϊκής Δωδεκάπολης. Η Συμπολιτεία δραστηριοποιήθηκε στον αντιμακεδονικό αγώνα που είχε σε μεγάλο βαθμό περιορίσει την ελευθερία στις ελληνικές πόλεις[128]. Οι αρχές της αυτονομίας και της πλήρους ισοπολιτείας αποτέλεσαν για τις πόλεις-μέλη της τις τελευταίες αναλαμπές δημοκρατίας πριν τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Ιδιαίτερα από το 245 π.Χ. και μετά, υπό την ηγεσία ισχυρών προσωπικοτήτων, όπως οι στρατηγοί Άρατος και Φιλοποίμην, η Συμπολιτεία θα καταφέρει να σημειώσει αξιόλογες επιτυχίες, επεκτείνοντας την επιρροή της σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Δεν είναι τυχαίο ότι τα νομίσματά της ήταν το κύριο νόμισμα της χερσονήσου για 130 χρόνια.

---

[125] Σταυρόπουλος, ό.π., 82-3
[126] ό.π., 84
[127] Κολώνας, ό.π., 9
[128] Χ. Μπένγκστον, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, Μέλισσα, Αθήνα, 1991, 352

Η ανώτατη αρχή στην Συμπολιτεία ήταν οι σύνεδροι, οι αντιπρόσωποι κάθε πόλης. Οι σύνεδροι συνέρχονταν δύο φορές το χρόνο, αρχικά στο ναό του Ομαγυρίου Διός στο Αίγιο, πρωτεύουσα και ηγέτιδα της ομοσπονδίας. Η εκτελεστική εξουσία είχε ανατεθεί σε δύο στρατηγούς, έναν γραμματέα και ένα συμβούλιο από δέκα άρχοντες που λέγονταν δημιουργοί και εκπροσωπούσαν τις δέκα πόλεις της Συμπολιτείας[129]. Αυτή η συγκρότηση κράτησε 20 χρόνια για να αντικατασταθεί από έναν στρατηγό και έναν ίππαρχο. Φαίνεται ότι η πόλη διατήρησε το αποκλειστικό προνόμιο των αχαϊκών συνελεύσεων μέχρι τη μεταρρύθμιση του Φιλοποίμενος το 188π.Χ.[130]

Το Αίγιο, ως θρησκευτικό και διοικητικό κέντρο της Συμπολιτείας[131], θα γνωρίζει μεγάλη οικονομική και πολιτιστική άνθηση, όπως επαληθεύεται και από τα ανασκαφικά δεδομένα. Πράγματι, τα περισσότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που έχουν ερευνηθεί στην πόλη χρονολογούνται στα ελληνιστικά χρόνια. Θα πρέπει να υπήρξε ενδιαφέρον για εξωραϊσμό της πόλης και τότε θα πρέπει να κτίστηκαν ή να ανακαινίστηκαν οι ναοί που περιέγραψε ο Παυσανίας[132].

Μετά την καταστροφή της Κορίνθου από το Μόμμιο το 146 π.Χ. οι αχαϊκές πόλεις αναγκάζονται να γκρεμίσουν τα τείχη τους και να παραδώσουν τα όπλα. Ο θεσμός της Συμπολιτείας διατηρείται και αναδιοργανώνεται σε νέες βάσεις, δεν έχει όμως ούτε την έκταση ούτε τη δύναμη των χρόνων της ακμής. Όπως σε όλες τις ελληνικές πόλεις, έτσι και στο Αίγιο, διατηρείται ένα καθεστώς ιδιόμορφης ελευθερίας υπό αίρεση και φυσικά υπό τον άγρυπνο έλεγχο του ανθύπατου της Μακεδονίας, ώστε να αποκλείεται κάθε δυνατότητα για πολιτική ή στρατιωτική δράση. Αυτή η επίφαση ελευθερίας δικαιολογεί τη διατήρηση των μνημείων, των ιερών και των ναών καθώς και το σεβασμό για τις εορτές, τα έθιμα και τις μνήμες που εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι τουλάχιστον τον $2^{ο}$ αι. μ.Χ. που επισκέπτεται την πόλη ο Παυσανίας. Αυτήν την εποχή, μετά την καταστροφή της Κορίνθου και την ερήμωση της Πάτρας, το Αίγιο απέκτησε αξιόλογη εμπορική κίνηση, επωφελούμενο από την παρακμή των μεγάλων διαμετακομιστικών σταθμών του Κορινθιακού. Αυτή η ακμή διήρκεσε τουλάχιστον εξήντα χρόνια μέχρι την δημιουργία ρωμαϊκών αποικιών, πρώτα στην Κόρινθο από τον Ιούλιο Καίσαρα, το 44π.Χ. και στη συνέχεια στην Πάτρα από τον Οκταβιανό Αύγουστο, το 14 π.Χ.[133]. Αλλά και μετά την καθιέρωση της Πάτρας ως πρωτεύουσας του Αχαΐας το Αίγιο εξακολουθεί να

[129] Σταυρόπουλος, ό.π., 88

[130] Α. Ριζάκης, «Αχαϊκή ιστοριογραφία: απολογισμός και προοπτικές της έρευνας» στο *Achaia und Elis in der Antike: des 1 Internationalen Symposiums (Athen, 19-21 Mai 1989)*, 1991, 57

[131] Α. Βόρδος – Ερ.-Ίρις Κόλια, *Αιγιάλεια. Αρχαίες πόλεις και μνημεία*. Υπουργείο Πολιτισμού. ΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Πάτρα, 2008, 60

[132] Παπακώστα, ό.π., 238.

[133] Σταυρόπουλος, ό.π., 177

επεκτείνεται και να ακμάζει οικονομικά ως εμπορικό κέντρο. Ήδη από τον 1ο αιώνα π.Χ. ιταλοί έμποροι έχουν εγκατασταθεί στην πόλη[134]. Στα πρώτα μεταχριστιανικά χρόνια σημαντικό γεγονός για την τοπική ιστορία είναι ο σεισμός του 23 μ.Χ. που ισοπέδωσε την πόλη και οδήγησε τον Αυτοκράτορα Τιβέριο να απαλλάξει την πόλη από τις φορολογικές της υποχρεώσεις για τρία χρόνια[135].

2.4.2. Οι επιδρομές στην πόλη κατά τους βυζαντινούς χρόνους

Στους πρώτους αιώνες του Βυζαντίου, οι βαρβαρικές ορδές που εισβάλουν κατά διαστήματα στον ελλαδικό χώρο καταστρέφουν επανειλημμένως την περιοχή. Πιο γνωστή για το Αίγιο είναι η επιδρομή των Βησιγότθων υπό τον Αλάριχο γύρω στα 395 μ.Χ. που έφερε πολλά δεινά για την πόλη και τους κατοίκους μέχρι την απώθησή τους στη Στερεά Ελλάδα και την Ήπειρο από τον στρατηγό του Δυτικού Ρωμαϊκού Κράτους Στηλίχωνα. Λόγω των καταστροφών που προκλήθηκαν παραχωρήθηκε στους κατοίκους φορολογική απαλλαγή κατά τα 2/3 από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄ το Μικρό (408 - 450), διάταγμα που περιλήφθηκε στον Θεοδοσιανό Κώδικα. Παρά τα παραπάνω μέτρα για την ανόρθωση της αγροτικής οικονομίας, το Αίγιο, πιθανόν λόγω των αυθαιρεσιών των τοπικών υπαλλήλων, φαίνεται ότι δεν ανέκαμψε σημαντικά, καθώς επί Ιουστινιανού (6ος αι.) η περιοχή βρίσκεται σε παρακμή.

Μέχρι τον 7ο αι. το Αίγιο ανήκε διοικητικά στη Επαρχία Αχαΐας, με πρωτεύουσα την Κόρινθο. Εκκλησιαστικά υπαγόταν στο μητροπολίτη Κορίνθου, ενώ η επαρχία, όπως και ολόκληρος ο ελλαδικός χώρος, δηλαδή το Ανατολικό Ιλλυρικό, ανήκε στην πνευματική εποπτεία του παπικού θρόνου της Ρώμης, τουλάχιστον μέχρι το 732/3. Τον 7ο αιώνα η αυτοκρατορία διαιρείται σε «θέματα» από τον Ηράκλειο και τα θέματα σε «τούρμες»(από τη λατινική λέξη tourma που σημαίνει ίλη ιππικού), αρχικά στρατιωτικές και αργότερα – από τη μέση βυζαντινή περίοδο- και διοικητικές μονάδες. Το Αίγιο θα γίνει έδρα της υποδιοίκησης της «τούρμας» της Αιγιάλειας, που διοικούνταν από εκλεγμένους τοπικούς άρχοντες[136]. Από τον 6ο αι. ήδη αναφέρεται διείσδυση νομαδικών σλαβικών φύλων στην Ελλάδα. Από τα μέσα του 7ου αι. και κυρίως από τον 8ο αι. κατεβαίνουν και εγκαθίστανται στην Πελοπόννησο με ειρηνικό κυρίως τρόπο και εγκαθίστανται σε διάφορες περιοχές. Οι Σλάβοι γενικά παρέμεναν απομονωμένοι στις ορεινές περιοχές, ασχολούμενοι με την κτηνοτροφία και απέφευγαν τις πεδινές όπου κατοικούσαν οι Έλληνες. Επωφελούμενοι από την ερήμωση πολλών χωριών λόγω ενός λοιμού που ξέσπασε το 746, τα κατέλαβαν και, όταν εκδιώχθηκαν το 783, άρχισαν να εξεγείρονται. Έτσι, το 805, επί Νικηφόρου του Α΄, επιτέθηκαν στην Πάτρα προκειμένου να την

[134] Κολώνας, ό.π., 27
[135] Ξινόπουλος, ό.π., 72
[136] Λουλούδης, ό.π., 15, σημ. 9

καταλάβουν αλλά απωθήθηκαν από τους κατοίκους. Ωστόσο, φαίνεται ότι εγκαταστάθηκαν στο Αίγιο, έστω προσωρινά, καθώς σε αυτή την εποχή ανάγεται η μετονομασία της πόλης σε Βοστίτσα, όνομα που θεωρείται ότι έχει σλαβική προέλευση (βλ. κεφ. 2.2). Τελικά, περιορίστηκαν από το βυζαντινό στρατό στις πλαγιές του Ταΰγετου, του Ερύμανθου και του Χελμού[137].

Οι πειρατικές επιδρομές στα βόρεια παράλια της Πελοποννήσου είναι ένα φαινόμενο που επαναλαμβάνεται πολλές φορές μέσα στον ελληνικό μεσαίωνα. Με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα Βασίλειου Α΄, τον 9ο αι., οι Σαρακηνοί που λυμαίνονταν την περιοχή εξουδετερώθηκαν από το ναύαρχο Νικήτα Ωορύφα και ηρεμία επικράτησε για μεγάλο διάστημα. Κατά τη διάρκεια του 12ου αι. οι επιδρομές των Βενετών και των Νορμανδών έπληξαν και πάλι την οικονομική ζωή της πόλης. Το 1125 ο δόγης της Βενετίας Ντομένικο Μικαέλι έσπειρε τέτοιο πανικό στις πόλεις του Κορινθιακού, Πάτρα, Αίγιο και Κόρινθο, ώστε έμεινε γνωστός ως «τρόμος των Ελλήνων» (terror Graecorum)[138]. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1147, επί αυτοκράτορα Μιχαήλ Κομνηνού, τα βόρεια παράλια της Πελοποννήσου λεηλατήθηκαν και πάλι από τους Νορμανδούς με επικεφαλής τους Ρογήρο Γυϊσκάρδο και Ρογήρο Α΄. Την επιδρομή αυτή περιγράφει και το Χρονικό του Γαλαξιδίου: « Περνώντας κάμποσος καιρός, ήλθαν πειράταις από τα μέρη της Φραγκιάς με αρματωμένη φλότα και εκουρσεύσασι τας Πάτρας, Βοστίτσαν και Βετρινίτσαν»[139].

2.4.3. Η Βαρονία της Βοστίτσας

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 και σύμφωνα με το partitioromaniae[140], εκτάσεις της Πελοποννήσου που ανήκαν στην κόρη του βυζαντινού Αυτοκράτορα Αλέξιου Αγγέλου Ειρήνη - μέσα σε αυτές και το Αίγιο -δόθηκαν στους Βενετούς. Ωστόσο, οι Γάλλοι Γοδεφρείδος Βιλλαρδουίνος, κοντόσταυλος της Καμπανίας, και ο κόμης Γουλιέλμος Σαμπλίτης, γνωστός στο Χρονικό του Μορέως ως Καμπανέσης, είχαν άλλα σχέδια. Από την άνοιξη του 1205 αποδύθηκαν σε έναν αγώνα κατάκτησης του Μορέα που διήρκεσε μέχρι το 1209, οπότε δημιουργήθηκε το Πριγκιπάτο της Αχαΐας. Ακολουθώντας τον παραλιακό δρόμο κατέλαβαν χωρίς αντίσταση πρώτα τη Βοστίτσα (Αίγιο), στη συνέχεια την Πάτρα και τέλος την Ανδραβίδα, πρωτεύουσα της Ηλείας, όπου έγιναν δεκτοί ως ελευθερωτές[141]. Μετά τη κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της Πελοποννήσου ο Γουλιέλμος ανακηρύχτηκε Πρίγκιπας

---

[137] ό.π., 16
[138] Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., 176
[139] Ξινόπουλος, ό.π., 73
[140] Προκαταρκτική συμφωνία για το διαμοιρασμό των προς κατάκτηση εδαφών που υπογράφηκε στη Δύση το 1202, βλ. Σ. Ι. Δοανίδου, *Το πριγκιπάτο της Αχαΐας*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα, 1989, 15
[141] Δοανίδου, ο.π., 19-21

της Αχαΐας, γρήγορα όμως αναγκάστηκε να γυρίσει στη Γαλλία για να διευθετήσει κληρονομικές υποθέσεις. Μετά το θάνατό του, το αξίωμα πέρασε στον Γοδεφρείδο που οργάνωσε την ηγεμονία σύμφωνα με το φεουδαλικό πρότυπο, αφού πρώτα εξασφάλισε τη θέση του απέναντι στη Βενετία με τη συνθήκη της Σαπιέντζας, το 1209[142]. Σύμφωνα με αυτή τη συνθήκη, η Γαληνοτάτη του παραχωρούσε όλα τα κατακτημένα εδάφη εκτός από την Κορώνη και την Μεθώνη που συνέχιζαν να ανήκουν στο δόγη. Ο Γοδεφρείγος, σύμφωνα με το registro (κτηματολόγιο) που είχαν συμφωνήσει με τον Γουλιέλμο, διαίρεσε το πριγκιπάτο σε 12 βαρονίες που περιλάμβαναν ορισμένο αριθμό τιμαρίων ή φέουδων ανάλογα με τη θέση και την έκτασή τους. Μία από αυτές ήταν και η Βαρωνία της Βοστίτσας (Vostice) χωρισμένη σε 8 φέουδα, που δόθηκε το 1209στον βαρόνο Hugues de Lille de Charpigny[143]. Από το όνομά του η βαρονία ονομάστηκε από τους Έλληνες Τζερπινία, όπως αναφέρεται και στο Χρονικό του Μορέως:

Απαύτου έγραφεν ομοίως
ο μισύρ Ούγος ντε Λέλε
να έχη οκτών καβαλλαριών φίε
εις την Βοστίτσαν,
άφηκε το επίκλην του και
Τζερπινή ωνομάσθη[144].

Κατάλοιπο του φράγκικου προσωνυμίου είναι το όνομα του χωριού Κερπινή κοντά στα Καλάβρυτα[145].

Ο τελευταίος αιώνας της φραγκοκρατίας (14ος) στην Πελοπόννησο χαρακτηρίζεται από τον κατακερματισμό της ηγεμονίας σε μικρά ανεξάρτητα κρατίδια που αλληλοσυγκρούονται με αποτέλεσμα την επικράτηση πολιτικής αστάθειας και αναρχίας. Την κυριαρχία επί των φραγκικών κτήσεων διεκδικούν, εκτός από τους Βενετούς, και άλλοι ξένοι: Φλωρεντινοί, Γενουάτες, Καταλανοί, Ιωαννίτες, Ναβαρραίοι. Οι Φράγκοι έχουν επιπλέον να αντιμετωπίσουν τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των Ελλήνων αλλά και την απειλή των Τούρκων που εμφανίζονται στις πελοποννησιακές ακτές[146].

Μέσα σε αυτό το γενικό κλίμα η βαρονία της Βοστίτσας είχε διάφορες περιπέτειες μέσα στον 14ο αι., αφού ενεχυριάστηκε, πωλήθηκε ή προσφέρθηκε πολλές φορές και σε πολλούς διαφορετικούς άρχοντες ή τυχοδιώκτες. Το 1359 η κυριαρχία του οίκου των Charpigny στη

---

[142] Χ. Μαλτέζου, «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα - βενετικές και γενουατικές κτήσεις» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 249-250

[143] Δοανίδου, ό.π., 26 και Σταυρόπουλος, ό.π., 247

[144] Ξινόπουλος, ό.π., 74-5

[145] Σταυρόπουλος, ό.π., 247

[146] Μαλτέζου, ό.π., 270

Βοστίτσα έληξε. Η τελευταία κληρονόμος Γουλιελμίνη παραχώρησε τη βαρονία στην πριγκίπισσα Μαρία των Βουρβώνων, σύζυγο του τότε πρίγκιπα της Αχαΐας[147]. Το 1363 η βαρονία πωλήθηκε από την πριγκίπισσα στον Νέριο Accaiuoli, γόνο της γνωστής φλωρεντινής οικογένειας τραπεζιτών και μετέπειτα ονομαστό Δούκα της Αθήνας. Το 1381 καταλήφθηκε από το μισθοφορική εταιρεία των Ναβαρραίων για λογαριασμό του Ιάκωβου des Baux, ανιψιό του Φιλίππου του Β΄ του Τάραντα, που διεκδικούσε το πριγκιπάτο από την Ιωάννα Α΄ της Νάπολης. Ο αρχηγός των Ναβαρραίων Mahiotto de Coccarelli που κατέλαβε τη Βοστίτσα ορίστηκε από τον Ιάκωβο βάιλος της βαρονίας. Μετά το θάνατό του το αξίωμα του βαΐλου πέρασε στον διάδοχό του στην αρχηγία της ναβαρρικής εταιρείας Pedro san Superano, το όνομα του οποίου αναφέρεται το 1391 στη βαρονία της Βοστίτσας. Το 1394 η βαρονία είχε επανέλθει στο Νέριο Accaiuoli, ο οποίος την πρόσφερε στην αδερφή του Φραντζέσκα ως προίκα για το γάμο της με τον Κάρολο Τόκκο, δούκα της Λευκάδας και κόμη της Κεφαλλονιάς και της Ζακύνθου[148]. Φαίνεται όμως ότι οι Ναβαρραίοι επανήλθαν και ο Pedro san Superano κυβέρνησε την περιοχή μέχρι το θάνατό του το 1402. Μετά από ένα μικρό χρονικό διάστημα που κυβέρνησε η χήρα του, η εξουσία παραχωρήθηκε από αυτήν στον ανιψιό της Κεντυρίωνα (Centurione) Zaccaria, γόνο παλιάς οικογένειας της Γένουας.

Το 1404-05 οι περιοχές της Αχαΐας, της Ηλείας και της Αρκαδίας δέχθηκαν ένα μεγάλο κύμα αλβανών μεταναστών, περίπου δέκα χιλιάδες, που εγκαταστάθηκαν ειρηνικά και από αυτές τις περιοχές εξαπλώθηκαν σταδιακά στην υπόλοιπη Πελοπόννησο και στα νησιά. Ένα δεύτερο κύμα ήρθε στην Πελοπόννησο το 1418, κατά τη διάρκεια της Α΄ Βενετοκρατίας[149].

2.4.4. Η Βοστίτσα υπό οθωμανική και βενετική κυριαρχία

Στις αρχές του 15ου αι. η Αχαΐα περιήλθε στην κυριαρχία των Βενετών (Α΄ Βενετοκρατία, 1408-1419) που διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τους Παλαιολόγους του Μυστρά. Ο τελευταίος πρίγκιπας της Αχαΐας ήταν ο Κεντυρίων Β΄ που ηττήθηκε στη Χαλανδρίτσα και αιχμαλωτίστηκε από τον Δεσπότη του Μυστρά Θεόδωρο Β΄ Παλαιολόγο το 1423[150]. Τελικά, το 1429-30, ο Κεντυρίων Β΄ πρόσφερε όλα τα εδάφη του στην Αχαΐα στον Θωμά Παλαιολόγο, ως προίκα για το γάμο του τελευταίου με την κόρη του Αικατερίνη[151], και έτσι ο τελευταίος αναγορεύτηκε σε δεσπότη του δυτικού δεσποτάτου της Πελοποννήσου, δηλαδή του σημερινού νομού Αχαΐας. Το 1443 διοικητής της Βοστίτσας ήταν ο Κωνσταντίνος Καντακουζηνός. Όταν ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος επιχείρησε να καταλάβει την Αθήνα, ο δούκας της Νέριο Β΄Accaiuoli κάλεσε για

[147] Ξινόπουλος, ό.π., 80 και Σταυρόπουλος, ό.π., 250
[148] Ξινόπουλος, ό.π., 80-82 και Σταυρόπουλος, ό.π., 250
[149] Λουλούδης, ό.π., 17
[150] Δοανίδου, ό.π., 118, σημ. 23
[151] Μαλτέζου,ό.π., 271

βοήθεια τον σουλτάνο Μουράτ Β΄. Η επέμβαση του τελευταίου το 1446 στην περιοχή του Κορινθιακού είχε ως αποτέλεσμα να πυρποληθεί η Βοστίτσα.

Η άνοδος στο θρόνο της Αυτοκρατορίας του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, το 1448, συνδυάστηκε με την αποστολή του αδερφού του Δημήτριου ως δεσπότη του Μοριά. Η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 σε συνδυασμό με τη σύγκρουση του Δημήτριου με το Θωμά Παλαιολόγο έδωσε την ευκαιρία στον Πορθητή Μωάμεθ τον Β΄ να εισβάλλει στην Πελοπόννησο το 1458. Ο Μωάμεθ που κλήθηκε από τον Δημήτριο γρήγορα κατέλαβε την ηγεμονία. Με αυτό τον τρόπο το ένα τρίτο της Πελοποννήσου, στο οποίο περιλαμβάνονταν οι περιοχές, Κορίνθου, Πατρών, Βοστίτσας και Καλαβρύτων, παραδόθηκαν από το Θωμά στο σουλτάνο. Στη νέα τουρκική επαρχία ορίστηκε διοικητής ο Ομάρ, γιός του μπέη της Ρούμελης, στρατηγού Τουραχάν[152]. Οι προσπάθειές του Θωμά στα επόμενα δύο χρόνια να επανακαταλάβει τις βυζαντινές κτήσεις κατέληξαν σε αποτυχία και ο ίδιος απογοητευμένος κατέφυγε στη Ρώμη, όπου και έζησε μέχρι το τέλος της ζωής του. Με την πτώση του κάστρου του Σαλμενίκου της Αχαΐας το 1461 ολοκληρώθηκε η κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Τούρκους. Οι βενετικές κτήσεις στην Πελοπόννησο επιβίωσαν μέχρι τις αρχές του 16^{ο} αι. αλλά σταδιακά περιήλθαν και αυτές στην τουρκική κυριαρχία[153].

Οι πρώτοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, 15^{ος} και 16^{ος}, χαρακτηρίζονται από την εγκαθίδρυση της οθωμανικής κυριαρχίας στα κατακτημένα εδάφη, την οργάνωση της διοίκησης αλλά και την σύγκρουση των Οθωμανών με τους Βενετούς για την κυριαρχία στις κτήσεις των τελευταίων στον ελληνικό χώρο. Η σύγκρουση αυτή αποκρυσταλλώνεται σε τρεις φάσεις πολεμικών γεγονότων που είναι γνωστοί ως Βενετοτουρκικοί πόλεμοι. Στον Α΄ Βενετοτουρκικό πόλεμο (1463-1479), χαρακτηριστικά γεγονότα είναι η άλωση της Χαλκίδας από τους Τούρκους το 1470 και η πτώση του δουκάτου των Τόκκων το 1479. Κατά τον Β΄ Βενετοτουρκικό πόλεμο (1499-1503) οι Τούρκοι κατέλαβαν την Ναύπακτο το 1499 και τα κάστρα Μεθώνης, Κορώνης και Πύλου το 1500. Ο Γ΄ Βενετοτουρκικός πόλεμος (1537-1541) άρχισε με την κατάληψη από τους Τούρκους της Αίγινας και των Κυκλάδων και έληξε με την παράδοση του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας στον Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσσα. Η κατάληψη της Κύπρου από τον σουλτάνο Σελίμ τον Β΄ και παράλληλα επιχειρήσεις των Τούρκων σε άλλα μέτωπα κυρίως στο Ιόνιο και την Αδριατική συσπείρωσαν τις χριστιανικές δυνάμεις, που κατατρόπωσαν τον τουρκικό στόλο στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου τον Οκτώβριο του 1571.

Κατά τη διάρκεια των βενετοτουρκικών συγκρούσεων η Βοστίτσα πυρποληθηκε δύο φορές. Σύμφωνα με το «Χρονικόν» του ιστορικού Γεωργίου Φραντζή (42.6), στις αρχές του πολέμου,

[152] Ξινόπουλος, ό.π., 83
[153] Λουλούδης, ό.π., 17

το 1463, η πόλη κάηκε από τους Βενετούς και οι κάτοικοί της αιχμαλωτίστηκαν. Η κίνηση αυτή αποσκοπούσε στην δυνατότητα διαπραγμάτευσης για την επιστροφή συμπατριωτών τους, που είχαν αιχμαλωτιστεί νωρίτερα από τον Ομάρ, όταν έκανε επιδρομή στην περιοχή του Γαλατά κοντά στη Ναύπακτο. Μία ακόμη πυρπόληση της πόλης από τους Τούρκους, το 1536, αναφέρεται από τον Chandler[154].

Το 1468 η πόλη βρισκόταν στα χέρια των Βενετών, οι οποίοι όμως την παρέδωσαν στους Τούρκους το 1470 μαζί με άλλες κτήσεις τους[155]. Επί Οθωμανών, η Πελοπόννησος (Μοριάς) αποτελεί ένα από τα σαντζάκια, διοικητικές και στρατιωτικές μονάδες αντίστοιχες με τους σημερινούς νομούς, και χωρίζεται σε καζάδες ή βιλαέτια, ένας από τους οποίους είναι και αυτός της Βοστίτσας[156].

Ένας ακόμη Βενετοτουρκικός πόλεμος (1684-1699, Συνθήκη του Κάρλοβιτς) διεξήχθη στα πλαίσια της γενικότερης σύγκρουσης ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τους Αψβούργους που είχαν σχηματίσει μια ευρύτερη συμμαχία, γνωστή ως ιερός συνασπισμός του Linz. Στη συμμαχία αυτή συμμετείχε και η Βενετία που διεξήγαγε τρεις εκστρατευτικές επιχειρήσεις (1685-87) στην Πελοπόννησο και την κατέλαβε ολόκληρη με τελική νίκη αυτή στην Πάτρα το καλοκαίρι του 1687[157]. Η ιστορική περίοδος που σφραγίστηκε από αυτή την κατάκτηση, την πιο εκτεταμένη που είχαν ποτέ στον ελληνικό χώρο οι Βενετοί[158],είναι γνωστή ως Β΄ Βενετοκρατία (1685-1715). Η Πελοπόννησος περιήλθε στους Βενετούς με σοβαρό δημογραφικό πρόβλημα. Οι πόλεμοι και η μετανάστευση των μουσουλμάνων, αλλά και άλλα αίτια, όπως οι επιδημίες πανώλης, οι λιμοί και οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, είχαν μειώσει αισθητά τον πληθυσμό της[159]. Πάντως, για την περίπτωση της Βοστίτσας, αυτή η μείωση δεν οφειλόταν στον πόλεμο, καθώς δεν γνώρισε συγκρούσεις στο έδαφός της κατά τη διάρκεια της βενετικής κατάκτησης, απλώς εγκαταλείφθηκε από τους Τούρκους, μετά την μάχη της Πάτρας[160]. Το δημογραφικό πρόβλημα αντιμετωπίστηκε από τους Βενετούς με εποικισμό, κυρίως από την Στερεά Ελλάδα. Το 1691, πολλοί κάτοικοι της Ναυπακτίας πέρασαν, κατόπιν

---

[154] R. Chandler, *Travels in Greece: or an account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti*, Oxford, 1826, 274

[155] Ξινόπουλος, ό.π., 84

[156] Λουλούδης, ό.π., 17

[157] Κ. Ντόκος – Ι. Αθανασοπούλου, *Η πόλη της Βοστίτσας και ο πληθυσμός της την περίοδο της Β΄ Βενετοκρατίας 1685-1715*, Εταιρεία Επιστήμης και Πολιτισμού Αιγιάλειας, Αίγιο-Αθήνα, 2007, 5

[158] Λουλούδης, ό.π., 17

[159] Β. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος- Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα, 1987, 125-6

[160] Κ. Ντόκος - Γ. Παναγόπουλος, *Το βενετικό κτηματολόγιο της Βοστίτσας*, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα, 1993, LXXXVI

παρότρυνσης των Βενετών, στην απέναντι πλευρά του Κορινθιακού για να εγκατασταθούν μόνιμα στις επαρχίες Πατρών, Βοστίτσας και Καλαβρύτων[161].

Κατά τη διάρκεια της Β΄ Βενετοκρατίας, η Πελοπόννησος διαιρέθηκε αρχικά σε επτά και αργότερα σε τέσσερα διαμερίσματα (provincie), ένα από τα οποία ήταν και της Αχαΐας (Accaia) με πρωτεύουσα την Πάτρα (Patrasso), ενώ πρωτεύουσα ολόκληρης της κτήσης (Regnodi Morea) ορίστηκε το Ναύπλιο[162]. Παράλληλα, οι τουρκικοί καζάδες μετονομάστηκαν σε territorii (επαρχίες) και ο νομός Αχαΐας διαιρέθηκε σε τέσσερις από αυτές: Πατρών, Βοστίτσας, Καλαβρύτων και Γαστούνης. Κάθε επαρχία είχε δικό της προβλεπτή, έναν διευθυντή της δικαιοσύνης και έναν οικονομικό επίτροπο, ενώ παράλληλα, φαίνεται ότι υπήρχαν και άτυπα τοπικά συμβούλια προκρίτων, προερχόμενων από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα[163].

Την εποχή εκείνη, η πόλη της Βοστίτσας παρουσίαζε την πυκνότερη δόμηση γύρω από το κέντρο της, το παζάρι (σημερινή οδός Ερμού ή τμήμα της) στο οποίο εφάπτονταν, σε μικρό ή μεγάλο μέρος τους, πέντε οικισμοί-ενορίες. Οι ενορίες αυτές, που είχαν ως πυρήνα τους τις αντίστοιχες εκκλησίες, ήταν: 1) της Παναγίας Φανερωμένης, 2) του Αρχαγγέλου Μιχαήλ (σημερινή ενορία Ταξιαρχών), 3) του Αγίου Γεωργίου, 4) του Αγίου Αθανασίου και 5) της Παναγίας των Ξένων (σημερινή ενορία Εισοδίων). Τα περισσότερα κτίσματα (καταστήματα, εργαστήρια και σπίτια) ήταν τουρκικής ιδιοκτησίας και βρίσκονταν στις ανατολικές ενορίες του Αγίου Αθανασίου και του Αγίου Γεωργίου ενώ τα κτίσματα που ανήκαν σε χριστιανούς, λιγότερα στο σύνολο, βρίσκονταν στις δυτικότερες ενορίες, των Ταξιαρχών, της Παναγίας των Ξένων και της Φανερωμένης [164]. Πολλά από τα σπίτια είχαν προσαρτημένο κάποιο μικρό ή μεγάλο περιβόλι (orto), ώστε ο συνολικός οικισμένος χώρος να είναι μικρότερης έκτασης από τον υπαίθριο[165].

Για την βελτίωση της αγροτικής οικονομίας αλλά κυρίως για την πιο αποτελεσματική είσπραξη των φόρων που προέρχονταν από την γεωργία και την κτηνοτροφία, οι Βενετοί προχώρησαν με πρόταση του Προβλεπτή Grimani σε συστηματική καταγραφή των ιδιοκτησιών που κατέληξε στην σύνταξη κτηματολογίων. Το κτηματολόγιο της Βοστίτσας, πολύτιμο για την έρευνα της οικονομικής και ειδικά της γαιοκτησίας, συντάχθηκε το 1700 από το τοπογράφο μηχανικό του Βενετικού Δημοσίου Vandeyk και τους συνεργάτες του[166]. Σύμφωνα με το κτηματολόγιο, στη Βοστίτσα παράγονταν κυρίως σιτηρά και σε μικρότερο ποσοστό λάδι και

[161] Ξινόπουλος, ό.π., 85
[162] Λουλούδης, ό.π., 18
[163] Ξινόπουλος, ό.π., 86
[164] Ντόκος-Αθανασοπούλου, ό.π., 16
[165] ό.π., 19
[166] Ντόκος-Παναγόπουλος, ό.π., LXI

κρασί. Τα καρποφόρα δέντρα ήταν μάλλον λίγα, με πρώτες σε αριθμό τις μουριές και στη συνέχεια τις ελιές, τις ροδιές και τις συκιές. Ο μεγάλος αριθμός μουριών συνδέεται και με την ανάπτυξη της σηροτροφίας για την παραγωγή μεταξιού, που μαρτυρείται αυτήν την εποχή, όχι μόνο στο Αίγιο αλλά και σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Είναι χαρακτηριστική η σχεδόν μηδαμινή παρουσία των εσπεριδοειδών, που σήμερα αποτελούν την πλειονότητα των δέντρων της περιοχής, και της σταφιδαμπέλου, κυρίαρχης καλλιέργειας τον 19ο αι.[167]. Για την ενίσχυση της αμπελοκαλλιέργειας και της τοπικής παραγωγής κρασιού, εισήχθηκαν αμπέλια από τη Γαλλία και την Ιταλία και επιβλήθηκαν δασμοί στα εισαγόμενα κρασιά[168]. Η ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής, αυτήν την εποχή στην Πελοπόννησο, δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου, λόγω της απόλυτης κυριαρχίας της Βενετίας σε αυτόν τον τομέα[169].

Μετά από έναν ακόμη πόλεμο με τους Τούρκους (1714-1715), οι Βενετοί υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν όλες τις κτήσεις τους στην Ελλάδα με εξαίρεση τα νησιά του Ιονίου. Με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς, το 1718, η Πελοπόννησος επανήλθε και επίσημα στην οθωμανική κυριαρχία, υπό τον σουλτάνο Μεχμέτ τον Β΄.

Πολύτιμη πηγή για την εικόνα της πόλης την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας αποτελούν τα έργα των ξένων περιηγητών, που επισκέπτονται το Αίγιο, κυρίως από τα μέσα του 18ου αι. και μετά. Οι πιο γνωστοί είναι οι άγγλοι Chandler (1764-5 και 1766), Dodwell (1801-6), Leake (1804-9) και Hobhouse (1809), οι γάλλοι Barthelemy (1779), Bartholdy (1803-4) και Pouqueville (1815) και ο ιταλός έμπορος Scrofani (1794-5)[170]. Η πιο εκτεταμένη αναφορά στην πόλη ανήκει αναμφίβολα στον Pouqueville, που αφιερώνει στο Αίγιο ένα ολόκληρο κεφάλαιο (VII) του βιβλίου του "Voyage dans la Grèce"[171]. Οι περιηγητές αναφέρονται κατά κύριο λόγο στο αρχαίο παρελθόν της φημισμένης πόλης του Αιγίου, όπως το περιέγραψε ο Παυσανίας, και προσπαθούν να το ανιχνεύσουν στη σύγχρονή τους Βοστίτσα. Αναφορές γίνονται και στη σεισμική δραστηριότητα στην περιοχή με αφορμή τους σεισμούς που συγκλόνισαν τη Βοστίτσα αυτή την περίοδο, ο πρώτος το 1748 και ο δεύτερος το 1817. Περισσότερες πληροφορίες υπάρχουν για τον πρώτο σεισμό, της 14ης Μαΐου 1748. Η ακριβής ημερομηνία και ώρα (3μ.μ.) μας είναι γνωστά από την αναφορά του βενετού προξένου προς τον Προβλεπτή. Ο σεισμός προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στα σπίτια, τις εκκλησίες και τους πύργους της πόλης,

[167] ό.π., XCVII-C
[168] Ξινόπουλος, ό.π., 87
[169] Απ. Βακαλόπουλος, «Πελοπόννησος. Η τελευταία περίοδος βενετικής κυριαρχίας (1685-1715)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ,Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 209
[170] Τα αποσπάσματα των κειμένων των περιηγητών που αναφέρονται στο Αίγιο παρατίθενται από τον Σταυρόπουλο, ό.π., 286- 287, 308-325
[171] Σταυρόπουλος, ό.π., 315-325

παραδίδεται δε ότι ακολουθήθηκε δε από «τσουνάμι» που έφτασε μέχρι την κορυφή του βράχου, όπου βρίσκεται σήμερα η συνοικία Γαλαξιδιώτικα[172]. Στο τεράστιο αυτό κύμα αναφέρεται και ο Chandler,που επισκέφθηκε την πόλη περίπου μια εικοσαετία αργότερα[173]. Ο Pouqueville, σχολιάζοντας τον Chandler, θεωρεί υπερβολική την πληροφορία για το μέγεθος του κύματος[174].

Η Βοστίτσα συμμετείχε σε όλα τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου. Κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών (1770), η είδηση της άφιξης του ρωσικού ναυτικού και το ξέσπασμα εξεγέρσεων στη Μεσσηνία και στη Μάνη προκάλεσε επαναστατικό αναβρασμό και στην περιοχή της Βοστίτσας. Με πρωτοβουλία του Επισκόπου Παλαιών Πατρών Παρθενίου πραγματοποιήθηκε συνέλευση των τοπικών προκρίτων, με σημαντικότερες μορφές αυτές του Γκολφίνου Λόντου και του Άγγελου Μελετόπουλου, γενάρχες των δύο ισχυρότερων οικογενειών της πόλης που θα διαδραματίσουν σημαντικό πολιτικό και στρατιωτικό ρόλο κατά την Επανάσταση και σε όλη τη διάρκεια του 19ου αι.. Με απόφαση της συνέλευσης ένα ένοπλο σώμα προέλασε προς τα Καλάβρυτα και τα ελευθέρωσε[175]. Η συμμετοχή της Βοστίτσας στα Ορλωφικά της στοίχισε μια σφοδρή επίθεση από τα ένοπλα σώματα των Τουρκαλβανών που χρησιμοποιήθηκαν για να παταχθούν τα επαναστατικά κινήματα. Οι κάτοικοι της πόλης, με το άκουσμα της επίθεσης, την εγκατέλειψαν καταφεύγοντας στη γειτονική Μονή Ταξιαρχών. Οι Αλβανοί, αφού λεηλάτησαν και πυρπόλησαν την πόλη, πολιόρκησαν το μοναστήρι. Μετά από μια πρώτη αποτυχία, επιτέθηκαν πάλι και τελικά το κατέλαβαν, σφάζοντας όσους βρήκαν μέσα και πυρπολώντας το[176]. Αντίστοιχη τύχη είχε και το γειτονικό γυναικείο μοναστήρι της Πεπελενίτσας, όπως αναφέρεται κι από τον γάλλο διπλωμάτη και περιηγητή Pouqueville[177]. Τα ένοπλα σώματα των Αλβανών συνέχισαν να λεηλατούν τις πόλεις και τα χωριά της Πελοποννήσου, τρομοκρατώντας τους κατοίκους, μέχρι το 1779, οπότε ο Γαζή Χουσεΐν πασάς τους εκδίωξε με τη βοήθεια των κλεφτών[178].

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός για την τοπική ιστορία υπήρξε η μετανάστευση καπεταναίων από το Γαλαξίδι προς το Αίγιο στα χρόνια του Αλή Πασά, πιθανόν γύρω στα 1820. Σύμφωνα με τον William Leake[179], που περιηγήθηκε την Ελλάδα μέσα στην πρώτη δεκαετία του 19ου αι. περνώντας και αρκετό διάστημα στα Ιωάννινα στις μέρες του Αλή Πασά, οι Γαλαξιδιώτες εξαναγκάστηκαν να περάσουν στην απέναντι ακτή του Κορινθιακού εξαιτίας της άρνησης του

[172] ό.π., 285
[173] Chandler, ό.π. 273-4
[174] Σταυρόπουλος, ό.π., 317
[175] Ξινόπουλος, ό.π., 89
[176] ό.π., 89 και Στ. Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 73
[177] Σταυρόπουλος, ό.π., 315
[178] Ξινόπουλος, ό.π.,89-90
[179] W. M. Leake, *Travels in the Morea with a map and plans*, vol. III, London, 1830, 186

τούρκου δυνάστη να τους καταβάλλει τους μισθούς που δικαιούνταν από την εργασία στα πλοία του. Φοβούμενοι τα αντίποινα του Αλή Πασά εγκατέλειψαν το Γαλαξίδι και εγκαταστάθηκαν στη Βοστίτσα στην περιοχή Γαλαξιδιώτικα. Το γεγονός αυτό τόνωσε το εμπόριο στην περιοχή και αύξησε τον πληθυσμό, ο οποίος, σύμφωνα με τη μαρτυρία του περιηγητή, έφτανε τις 300-400 ελληνικές οικογένειες και τις 30 τουρκικές. Η μετανάστευση των Γαλαξιδιωτών αναφέρεται και στο «Χρονικόν Ανέκδοτον του Γαλαξιδίου» του 1865[180].

Παρά τις συχνές επιδημίες πανώλης καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αι., τις μετακινήσεις πληθυσμών και τις καταστροφές από τους Αλβανούς που ακολούθησαν τα Ορλωφικά, στην Πελοπόννησο σημειώθηκε αξιοσημείωτη αύξηση πληθυσμού και οικονομική άνοδος του ελληνικού στοιχείου. Η Βοστίτσα ανήκει στις πόλεις που προσελκύουν το ενδιαφέρον του διεθνούς εμπορίου, ενώ φαίνεται ότι αυτή η δραστηριότητα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στους Έλληνες, καθώς οι Τούρκοι ήταν ελάχιστοι στην πόλη[181]. Το ξένο εμπόριο έδειχνε ενδιαφέρον για τα αγροτικά προϊόντα της περιοχής - το λάδι και κυρίως τη σταφίδα – και για το μετάξι, για το οποίο, παρά τη μέτρια ποιότητά του, συναγωνίζονταν Γάλλοι, Τυνήσιοι και Ρώσοι έμποροι[182]. Στη γαλλική έκδοση του βιβλίου του R. Chandler "Travels in Asia Minor and Greece" (1806), οι μεταφραστές περιγράφουν τη Βοστίτσα της εποχής ως ένα μικρό χωριό 400 σπιτιών, που διεξάγει όμως μεγάλο εμπόριο μεταξιού και κορινθιακής σταφίδας[183] **(εικ.10)**. Την ίδια περίπου εποχή (1800) ο γάλλος Felix Beaujour, πρόξενος της Γαλλίας στην Πάτρα, σε μελέτη του για το εμπόριο της Ελλάδας, αναφέρει ότι στη Βοστίτσα παράγονταν οι δύο από τις δέκα εκατομμύρια λίβρες κορινθιακής σταφίδας του Μοριά. Επιπλέον, αναφέρεται σε ένα ιδιαίτερο προϊόν που παρήγαγε και εξήγαγε το Αίγιο ήδη από την αρχαιότητα. Πρόκειται για την τραγάκανθο, ένα είδος θάμνου γνωστό και ως αστράγαλος, που περιέχει ένα είδος ρητίνης που χρησιμοποιείται ως συνδετικό υλικό στη φαρμακευτική και τη ζωγραφική[184]. Και ο άγγλος Hobhouse, που συνόδευσε τον Λόρδο Βύρωνα στα ταξίδια του στην Ελλάδα, περιγράφει τη Βοστίτσα του 1809 ως μία πόλη 3-4 χιλιάδων κατοίκων, κυρίως Ελλήνων, που εμπορεύονταν ακατέργαστο μετάξι, τυριά, σταφίδα, δέρματα, κόμμι (πιθανότατα από την τραγάκανθα), σαρδέλες και αυγοτάραχο, ενώ αναφέρει ότι τα σκληριά τυριά της Βοστίτσας θεωρούνταν τα καλύτερα του Μοριά[185].

---

[180] Γ. Παναγόπουλος - Σ. Κρητικός, *Αίγιο. Μνημεία και τέχνη*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Αιγίου, Εκδόσεις Νηρέας, Αθήνα, 2002, 95

[181] Β. Σφυρόερας, «Πελοπόννησος. Η δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 209-210

[182] ό.π., 211

[183] Σταυρόπουλος, ό.π., 287

[184] ό.π., 311

[185] J. C. Hobhouse,*Travels in Albania and other provinces of Turkey in 1809 & 1810*, vol. I, London 1858,188

Ως προς τη διοίκηση, η Βοστίτσα αποτελούσε μία από τις επαρχίες (καζάδες ή βιλαέτια) στις οποίες είχε διαιρεθεί το αγιαλέτ ή πασαλίκι του Μοριά. Διοικούνταν από βοεβόδα υπαγόμενο στον Πασά της Τρίπολης. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε η δημογεροντία, συμβούλιο ή επιτροπή απαρτιζόμενη από τρία έως δώδεκα μέλη. Κάθε χρόνο την άνοιξη, οι αυτόχθονες κάτοικοι κάθε κοινότητας της επαρχίας Βοστίτσας εξέλεγαν τον δημογέροντα ή κοτζαμπάση-όπως καλούνταν από τους Τούρκους- «δια βοής», σε συνέλευση που γινόταν στην κεντρική πλατεία. Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι είχαν μόνο τα μέλη της εγχώριας ολιγαρχίας γαιοκτημόνων, οπότε στην πράξη στα αξιώματα ανακυκλώνονταν τα ίδια πρόσωπα. Σε δεύτερο βαθμό, οι δημογέροντες μετείχαν στο επαρχιακό συμβούλιο της Βοστίτσας που εξέλεγε δύο επαρχιακούς άρχοντες και έναν ταμία. Οι προεστοί αυτοί συγκροτούσαν την «Πελοποννησιακή Γερουσία», που ερχόταν σε επαφή με το βεζίρη και λειτουργούσε διαμεσολαβητικά ανάμεσα σε αυτόν και την επαρχία. Από τα μέλη αυτής της Γερουσίας εκλέγονταν οι δύο μωρογιάννηδες ή βεκιλήδες που διέμεναν στην Τρίπολη, έδρα του βαλή. Στο ανώτατο αξίωμα του μωρογιάννη μπορούσαν να φτάσουν τα μέλη ελάχιστων οικογενειών της ντόπιας γαιοκτησίας, όπως ήταν για παράδειγμα η οικογένεια των Λόντων[186].

Οι Λόντοι κατάγονταν από το χωριό Κάλανο της ορεινής Αχαΐας, όπου επί Ενετών διατηρούσαν πύργο, ιππικό και πυροβολικό. Κατά τον Α.Σταυρόπουλο, ανήκουν στις φαναριώτικες οικογένειες που μετοίκησαν στις ενετοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας, όπως ήταν η Πελοπόννησος, μετά την άλωση της Κων/πολης[187]. Στις αρχές του 19ου αι. ένας κλάδος της οικογένειας εγκαταστάθηκε στο Αίγιο. Σταδιακά εξελίχθηκαν στη μεγαλύτερη οικογένεια γαιοκτημόνων και σταφιδεμπόρων της περιοχής καταλαμβάνοντας ανώτατα αξιώματα. Ιδιαίτερα ο εγγονός του Γκολφίνου, ο Σωτηράκης, σπουδαγμένος στην Ιταλία, αναδείχθηκε στο αξίωμα του μωρογιάννη, έχοντας την εύνοια του πασά της Πελοποννήσου Βελή[188].Στο σπίτι του Σωτηράκη Λόντου φαίνεται ότι φιλοξενήθηκε ο ιταλός έμπορος και περιηγητής Scrofani, όταν επισκέφθηκε τη Βοστίτσα στα τέλη του 18ου αι. Ο Scrofani αναφέρεται στον προεστό Σπυριδάκη Λογοθέτη που τον φιλοξένησε με ιδιαίτερα κολακευτικά λόγια. Ο ιστορικοί του Αιγίου Π. Ξινόπουλος και Α. Σταυρόπουλος συμφωνούν ότι πρόκειται για το Σωτηράκη Λόντο, που, λόγω της πολυμάθειας και των αξιωμάτων του, αποκαλούνταν από τους Βοστιτσάνους Λογοθέτης[189]. Η αλλαγή των ισορροπιών στην Πελοπόννησο, με την ανάδειξη του πασά Αχμέτ στη διοίκηση της Πελοποννήσου, είχε ως αποτέλεσμα να πέσει σε δυσμένεια. Η σύγκρουση του Σωτηράκη

[186] Σταυρόπουλος, ό.π., 330-331 και Λουλούδης, ό.π., 19
[187] Σταυρόπουλος, ό.π., 331
[188] ό.π., 331-333
[189] ό.π., 308-310 και Ξινόπουλος, ό.π., 90

Λόντου με τον πασά οδήγησε στον αποκεφαλισμό του προκρίτου της Βοστίτσαςτο 1812 στην Τρίπολη[190]. Οι τρεις γιοι του Λόντου, Αναστάσιος, Λουκάς και Ανδρέας, ιδιαίτερα ο τελευταίος, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην τοπική ιστορία τόσο κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, όσο και στα μετεπαναστατικά χρόνια.

2.4.5. Η συμβολή της Βοστίτσας στην Επανάσταση του 1821

Τον Ιανουάριο του 1821 (26-29) πραγματοποιήθηκε μια σειρά συσκέψεων, με πρόσχημα την επίλυση κτηματικών διαφορών ανάμεσα στη Μονή Ταξιαρχών και το Μέγα Σπήλαιο και με πραγματικό σκοπό την προετοιμασία της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, γνωστή ως Σύσκεψη της Βοστίτσας[191] **(εικ.11)**.Οι περισσότερες από αυτές τις συναντήσεις έγιναν στο αρχοντικό του Παναγιώτη Δεσποτόπουλου, ενός από τους προύχοντες της πόλης, που βρισκόταν μέχρι το 1925, οπότε κατεδαφίστηκε, στη συμβολή των σημερινών οδών Μητροπόλεως και Δεσποτοπούλου[192].

Οι θρησκευτικοί ηγέτες και οι προεστοί της Αχαΐας ήθελαν να συναντήσουν τον Γρηγόριο Δικαίο ή Παπαφλέσσα, που από τον Δεκέμβριο του 1820 είχε διαπεραιωθεί στην Πελοπόννησο και είχε αρχίσει να κινητοποιεί τους Φιλικούς για άμεση έναρξη της Επανάστασης. Η πλειοψηφία των προκρίτων θεωρούσε τα σχέδια του Παπαφλέσσα παράτολμα και επικίνδυνα και γι’ αυτό ήθελαν να βολιδοσκοπήσουν τις προθέσεις του. Τη πρώτη μέρα της σύσκεψης ο Παπαφλέσσας, γνωστός για τον φλογερό επαναστατικό του λόγο, αρχικά μετέφερε στους προεστούς την επιθυμία του Υψηλάντη για άμεσο ξεσηκωμό στην Πελοπόννησο και στη συνέχεια τους αποκάλυψε τα σχέδια που υπήρχαν για πυρπόληση του τουρκικού στόλου στο λιμάνι της Κων/πολης και δολοφονία του σουλτάνου για τα οποία θα είχαν και τη βοήθεια της Ρωσίας. Οι πρόκριτοι, που γνώριζαν ότι η Πελοπόννησος ήταν απροετοίμαστη για επανάσταση και είχαν νωπές τις μνήμες από τα Ορλωφικά, δηλαδή την διάψευση της ελπίδας για ρωσική βοήθεια και τα αντίποινα των Τούρκων στους Έλληνες, τον αντιμετώπισαν με επιφύλαξη. Έτσι, στην επόμενη σύσκεψη, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός έθεσε στον Παπαφλέσσα μια σειρά από ερωτήματα ως προς τις λεπτομέρειες του σχεδίου, στα οποία ο τελευταίος απάντησε μάλλον αόριστα, εκφράζοντας όμως και τη βεβαιότητά του ότι όλα θα πάνε καλά και ότι η έναρξη της επανάστασης θα έπρεπε να γίνει την 25^{η} Μαρτίου, ημέρα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Στις επόμενες συναντήσεις οι διχογνωμίες συνεχίστηκαν και τελικά επικράτησε η άποψη να

[190] Ξινόπουλος, ό.π., 91

[191] Ε.Αλλαμανή, «Γεγονότα, ενέργειες και αποφάσεις κατά τους τελευταίους μήνες πριν την Επανάσταση» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 77-79

[192] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 218

αναβληθεί η επανάσταση για τον Απρίλιο ή το Μάιο και να ξεκινήσει μόνο εφόσον θα ήταν σίγουρη η ρωσική βοήθεια και αφού θα είχαν επαναστατήσει και οι λοιπές επαρχίες.

Οι μόνοι που ασπάστηκαν τις απόψεις του Παπαφλέσσα για άμεσο ξεσηκωμό ήταν οι πρόκριτοι του Αιγίου Ανδρέας Λόντος, Δημήτριος Μελετόπουλος και Λέων Μεσσηνέζης και, αμέσως μετά τη σύσκεψη, άρχισαν τη στρατολόγηση. Στις αρχές Μαρτίου είχαν δημιουργήσει το πρώτο οργανωμένο στρατιωτικό σώμα στην Πελοπόννησο που έφθανε τους 400 άνδρες. Οι Τούρκοι της πόλης, ύστερα από διαπραγμάτευση με τους επαναστάτες, την εγκατέλειψαν και η πρώτη σημαία της ελληνικής επανάστασης, κόκκινη με ένα μαύρο σταυρό **(εικ.12)**, υψώθηκε στη Βοστίτσα, που έγινε η πρώτη πόλη που απελευθερώθηκε από τους Τούρκους. Ακολούθησε η έναρξη της επανάστασης στην Πάτρα, όπου, την 25η Μαρτίου 1821, έγινε η ορκωμοσία των επαναστατών, μαζί και των βοστιτσάνων που είχαν ενωθεί με τους πατρινούς[193]. Παρά το δυναμικό αυτό ξεκίνημα, η Βοστίτσα πυρπολήθηκε δύο φορές μέσα στον πρώτο χρόνο της επανάστασης, τον Απρίλιο από τον Μουσταφά κεχαγιάμπεη, στην πορεία του από την Ήπειρο προς την Τριπολιτσά[194], και τον Σεπτέμβριο από τον τουρκικό στόλο[195].

Στα επόμενα χρόνια της επανάστασης οι προσπάθειες του στρατού των βιστιτσάνων επικεντρώθηκαν κυρίως στην κατάληψη του φρουρίου της Πάτρας, το οποίο όμως δεν μπόρεσαν ποτέ να καταλάβουν, ενώ συμμετείχαν και στις εκστρατείες των Ανδρέα Λόντου και Δημητρίου Μελετόπουλου στη Στερεά Ελλάδα[196]. Οι δύο αυτοί στρατηγοί, καταγόμενοι από εύπορες οικογένειες προεστών της Βοστίτσας, αναδείχθηκαν σε σημαντικές μορφές της ελληνικής επανάστασης διαθέτοντας μεγάλο μέρος της περιουσίας τους για τις ανάγκες του Αγώνα.

2.4.5.1. Ανδρέας Λόντος

Ο Ανδρέας Λόντος (1784-1846) **(εικ.13)** ήταν πρωτότοκος γιός του Σωτηράκη Λόντου, «της πιο σημαντικής πολιτικής φυσιογνωμίας της Τουρκοκρατίας[197]» και ισόβιου προεστού της Βοστίτσας. Οι υποχρεώσεις του πατέρα του ως Λογοθέτη του Βελή πασά τον κρατούσαν στην Τρίπολη με αποτέλεσμα ο Ανδρέας από νεαρή ηλικία να αρχίσει να ασχολείται με τις ευθύνες του κοτζαμπάση. Διαφωτιστική ως προς την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του νεαρού Ανδρέα είναι η περιγραφή του από τον John Hobhouse, ο οποίος φιλοξενήθηκε το 1809 για δέκα μέρες στο αρχοντικό της οικογένειας Λόντου, συνοδεύοντας τον Λόρδο Βύρωνα στο πρώτο

---

[193] ό.π., 84-5

[194] Ι.Διαμαντούρου, «Εξάπλωση της Επαναστάσεως κατά τον Απρίλιο και τον Μάιο. Επέκταση και ένταση των πολεμικών συγκρούσεων» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 107

[195] Β. Σφυρόερας, « Επικράτηση της Επαναστάσεως»στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ,Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 191-2

[196] Ξινόπουλος, ό.π., 100

[197] Τ. Α. Σταματόπουλος, *Ο Αντρέας Λόντοςκαι η Επανάσταση της Γ΄ Σεπτεμβρίου. Ο γλεντζές αρχικοτζαμπάσης με το τραγικό τέλος*, Κάλβος, Αθήνα, 1985,

ταξίδι του στην Ελλάδα[198]. Τον σκιαγραφεί ως έναν μικρόσωμο άντρα, ευγενικό και φιλόξενο, με σημαντική εξουσία και ευθύνες, παρά το νεαρό της ηλικίας του, αλλά με παθιασμένη, ενθουσιώδη και παιχνιδιάρικη διάθεση, που την εκδήλωνε επιδεικτικά. Για τον Λόρδο Μπάιρον η συνάντησή του με τον Λόντο «γίνεται ο κυρίαρχος άξονας που τον μεταστρέφει από απλό παρατηρητή σε ενεργό μέλος του Ελληνικού Αγώνα»[199]. Παραδίδεται ότι κατά τη διάρκεια ενός δείπνου ο άγγλος ποιητής και φιλέλληνας παρακολούθησε τον Λόντο να απαγγέλει, εμφανώς συγκινημένος, στίχους του Ρήγα Φεραίου. Ο καδής της Βοστίτσας, περνώντας έξω από το σπίτι, άκουσε τη φασαρία και ρώτησε έναν περαστικό τι συνέβαινε για να λάβει την απάντηση ότι ο νέος προεστός μέθυσε και ψάλλει ύμνο στην Παναγία των Ελλήνων που λέγεται «Ελευθερία»[200]. Με βάση το παραπάνω περιστατικό, δεν είναι περίεργο ότι, παρά την ασφάλεια που του παρείχε η σημαντική περιουσία και κοινωνική θέση της οικογένειάς του, ήταν από τους πρώτους Πελοποννήσιους και από τους ελάχιστους προεστούς που μυήθηκαν το 1818 στην Φιλική Εταιρεία και στη Σύσκεψη της Βοστίτσας, το 1821, τάχθηκε από την αρχή με τους φλογερούς επαναστάτες, όπως ήταν ο Παπαφλέσσας. Στη συνέχεια πρωτοστάτησε στην απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους συγκροτώντας με δικά του έξοδα το πρώτο στρατιωτικό σώμα.

Η πορεία του στη συνέχεια υπήρξε εξίσου δραστήρια. Φρόντισε να οργανώσει στρατόπεδο στην Αιγιάλεια, το οποίο διατηρήθηκε μέχρι το 1828 προσφέροντας πολύτιμη στήριξη στα χωριά της περιοχής εξασφαλίζοντας τα προϊόντα τους από τις επιδρομές των Τούρκων[201]. Τον Οκτώβριο του 1822 ενίσχυσε το Μεσολόγγι και κατά την επιστροφή του στην Πελοπόννησο, τον Ιανουάριο του 1823, πήρε μέρος στην εξόντωση των υπολειμμάτων της στρατιάς του Δράμαλη[202]. Στον πρώτο εμφύλιο τάχθηκε με το μέρος των πολιτικών, η ρήξη του όμως με την κυβέρνηση Κουντουριώτη τον έφερε στο στρατόπεδο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Μετά τη μάχη στην Κερπινή, τον Δεκέμβριο του 1824, αναγκάστηκε να καταφύγει με τον Ανδρέα Ζαΐμη, τον συνοδοιπόρο του στο αχαϊκό κόμμα, στην Δυτική Στερεά και στη συνέχεια στο νησάκι Κάλαμος[203]. Οι διώξεις εξακολούθησαν και το 1825, όταν, μετά την απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, επέστρεψε με τον Ζαΐμη στην Αχαΐα και οργάνωσε με δικά του έξοδα σώμα αγωνιστών για την αντιμετώπιση των Αιγυπτίων, αναγκάστηκαν όμως και πάλι να κρυφτούν αυτή τη φορά στο Σπαθάρι της Γορτυνίας. Με τη λήξη του εμφυλίου, οπότε δόθηκε αμνηστία, ο

---

[198] Hobhouse, ό.π., 188-193

[199] P. Myrian, «Πρώτο ταξίδι 1809-1811» στο αφιέρωμα *Λόρδος Βύρων ο λαμπρότερος των Φιλελλήνων*, *Επτά Ημέρες Καθημερινή*,25-26 Μαρτίου 2000, 4

[200] Ξυνόπουλος, ό.π., 100

[201] ό.π., 101

[202] ό.π. 101-2

[203] Δ. Κατηφόρη, «Τα πολιτικά γεγονότα από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο»στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 359-360

Λόντος βρέθηκε δίπλα στον Κολοκοτρώνη, που είχε προαχθεί σε γενικό αρχηγό του στρατού της Πελοποννήσου, χωρίς όμως πάντοτε οι σχέσεις τους να είναι καλές. Επί Καποδίστρια τάχθηκε με την αντιπολίτευση. Μετά την άφιξη του Όθωνα το 1833 ονομάστηκε συνταγματάρχης και στη συνέχεια υποστράτηγος. Ως εκπρόσωπος του αγγλικού κόμματος πρωτοστάτησε μαζί με τον Ανδρέα Μεταξά και τους Ζωγράφο, Μακρυγιάννη, Καλλέργη και Σκαρβέλη στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, με το οποίο ο Όθωνας αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα. Στην κυβέρνηση Μαυροκορδάτου έγινε υπουργός Στρατιωτικών και στη συνέχεια Εσωτερικών. Η πτώση όμως της κυβέρνηση και η άνοδος του γαλλικού κόμματος του Ιωάννη Κωλέττη του αφαίρεσε αυτά τα αξιώματα και ο Λόντος υπέπεσε σε δυσμένεια. Χρεωκοπημένος και παραγκωνισμένος οδηγήθηκε στην αυτοκτονία στις 27 Σεπτεμβρίου του 1846.

Ο Ανδρέας Λόντος αποτελεί αναμφισβήτητα μία από τις πιο εμβληματικές αλλά και πιο αμφιλεγόμενες προσωπικότητες της Επανάστασης του 1821 και των μετεπαναστατικών χρόνων. Φαίνεται ότι η παραμονή του για τρία χρόνια στην Κων/πολη μετά τη δολοφονία του πατέρα του επέδρασε καταλυτικά στο χαρακτήρα του. Ο αποκεφαλισμός του πατέρα του και η δυσμένεια στην οποία είχε υποπέσει η οικογένειά του αμέσως μετά, καθώς και η επαφή του στην Κων/πολη με ένα περιβάλλον ραδιουργίας και πολιτικών δολοπλοκιών «έπνιξαν τον άδολο ενθουσιασμό και τα καλά του στοιχεία»[204]. Τα χρέη που συσσωρεύονταν λόγω της κρίσης του εμπορίου, της σπάταλης ζωής του και των σπουδών του αδελφού του Αναστάσιου στην Ιταλία μετατρέπονταν σε δυσβάστακτους φόρους για τους χωρικούς και σε ολοένα μεγαλύτερο δανεισμό. Οι οικονομικές δυσκολίες τον συνόδευσαν επιδεινούμενες ως το τραγικό τέλος του.

Το πιο σκοτεινό σημείο της πορείας του υπήρξε η ανάμειξή του στη δολοφονία του υδραίου καπετάνιου Αντώνη Οικονόμου, πολιτικό αντίπαλο του Μαυροκορδάτου και των κοτζαμπάσηδων, από έμμισθους Ρουμελιώτες[205]. Ωστόσο, η συμβολή του στο κίνημα του 1843 αποτελεί, όπως επισημαίνει ο βιογράφος του Τάκης Σταματόπουλος, «την μεγαλύτερη τιμή, την πιο σημαντική πράξη της ζωής του, την πιο θετική υπηρεσία, την τελευταία και ανεκτίμητα μεγάλη προσφορά του στο Έθνος που είναι ικανή να εξουδετερώσει όλες τις προηγούμενες αποτυχίες, ανθρώπινες αδυναμίες και ελαττώματα»[206].

2.4.6. Το Αίγιο μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους

Μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η πόλη επανέκτησε το αρχαίο της όνομα, όπως και πολλές άλλες πόλεις στην Ελλάδα, στο πλαίσιο της οικοδόμησης της νέας εθνικής

[204] Σταματόπουλος, ό.π., 12
[205] ό.π., 45
[206] ό.π., 119

ταυτότητας που επέβαλε τη σύνδεση με το αρχαίο παρελθόν[207]. Προκειμένου να μεταβληθεί από τουρκική κωμόπολη **(εικ.14α)** σε σύγχρονη πόλη έπρεπε να αποκτήσει «σχέδιον πόλεως». Στο σχέδιο του 1834 **(εικ.14β)**, που δεν εφαρμόστηκε, η πόλη οργανωνόταν σε κάνναβο, ενώ περιμετρικά προβλέπονταν και δεντροφυτεύσεις, παρά την αφθονία της βλάστησης[208]. Η πόλη επεκτάθηκε το 1839-40 ως την εκκλησία της Φανερωμένης, ενώ, με το νέο σχέδιο, που εγκρίθηκε μετά το μεγάλο σεισμό του 1861 και η εφαρμογή του οποίου κράτησε πάνω από 20 χρόνια **(εικ.15)**, απέκτησε τη οριστική της φυσιογνωμία, όπως περίπου είναι σήμερα[209]**(εικ.16)**. Η φυσική διαίρεσή της λόγω του βράχου, διευκόλυνε το λειτουργικό διαχωρισμό των δραστηριοτήτων. Το λιμάνι εξυπηρετούσε την εμπορική, βιοτεχνική και, από τη δεκαετία του 1920 και μετά, βιομηχανική δραστηριότητα, ενώ στην άνω πόλη συγκεντρωνόταν η διοίκηση, η εσωτερική αγορά και οι κατοικίες. Η μεγαλύτερη οικοδομική δραστηριότητα και τα έργα υποδομής και εξωραϊσμού της πόλης (υδραγωγείο, διάνοιξη δρόμων, αναλημματικά έργα, πλατείες κ.α.) παρατηρούνται από το 1870 μέχρι το τέλος του αιώνα.

Η ανάπτυξη της πόλης σε όλα τα επίπεδα δεν θα ήταν εφικτή, χωρίς τη συμβολή της σταφίδας, ως παράγοντα υψηλού βιοτικού επιπέδου και ευμάρειας. Η σταφίδα αποτέλεσε το βασικότερο εξαγώγιμο προϊόν της Ελλάδας «με τη σημαντικότερη συμβολή στο ισοζύγιο του εξωτερικού εμπορίου»[210]. Ιδιαίτερα η μαύρη σταφίδα της Αιγιάλειας, λεπτόφλουδη και πολύ γλυκιά, με ξεχωριστή γεύση και άρωμα, έβρισκε μεγάλη ανταπόκριση και έπιανε υψηλότερη τιμή, κυρίως στην αγορά της Μεγάλης Βρετανίας. Για πολλά χρόνια το Αίγιο αποτελούσε κέντρο μεταπώλησης της σταφίδας, που μεταφερόταν με πλοιάρια στην Πάτρα και από εκεί έφευγε για το εξωτερικό. Προς τα τέλη όμως του 19ου αιώνα άρχισε να αυτονομείται και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα ήταν πια ένα μεγάλο κέντρο σταφιδοεξαγωγών[211]. Τη μεγάλη εμπορική κίνηση του λιμανιού, που ήδη από το 1843 αποτελούσε έναν από τους σταθμούς του αυστριακού ατμόπλοιου Loyd που εκτελούσε το δρομολόγιο Τεργέστης-Πειραιά[212], επιβεβαιώνει και η θεσμοθέτηση με έκδοση βασιλικού διατάγματος, το 1870, του Λιμενικού Ταμείου Αιγίου, ως φορέα διοίκησης του λιμανιού.

Η εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τη σταφίδα την καθιστούσε ιδιαίτερα ευάλωτη. Μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι ρυθμοί ζωής της πόλης ήταν συνυφασμένοι με την πορεία

---

[207] Δ. Μονιούδη-Γαβαλά, *Πολεοδομία στο ελληνικό κράτος 1833-1890: Αθήνα, Ερμούπολη, Μεσολόγγι, Αγρίνιο, Αίγιο*, Σπάρτη, Έκδοση του Τμήματος Διαχείρισης Πολιτισμικού Περιβάλλοντος και Νέων Τεχνολογιών του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας, Αγρίνιο, 2012, 85

[208] ό.π., 82-83

[209] Θ. Καλαφάτης, *Αγροτική πίστη και οικονομικοί μετασχηματισμοί στη Βόρεια Πελοπόννησο, Αιγιάλεια τέλη 19ου αι.*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 1991, τόμος Β, 160

[210] Χρ. Μούλιας, *Η ιστορία της σταφίδας. Μια πριγκίπισσα στο διάβα των αιώνων*, Έφεσος, Αθήνα, 2006, 16

[211] Μούλιας, ό.π., 164

[212] Μονιούδη-Γαβαλά, 83

της παραγωγής, εμπορίας και εξαγωγής του πολύτιμου προϊόντος, που εξασφάλιζε σημαντικό πλούτο αλλά συχνά οδηγούσε και σε πτωχεύσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ τη δεκαετία 1840-1850 έγινε μεγάλη επέκταση των σταφιδαμπέλων, ακολούθησε κρίση την περίοδο 1851-1857, λόγω επιδημίας φυλλοξήρας. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1860, η καταστροφή των σταφιδαμπέλων της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ιβηρικής χερσονήσου από φυλλοξήρα απογείωσε τη ζήτηση του ελληνικού προϊόντος, που έφτασε σε εκρηκτικούς ρυθμούς την περίοδο 1868-1872. Την περίοδο αυτή εισήλθαν στο χώρο και πολλοί νεοφερμένοι έμποροι[213]. Αξιοσημείωτη είναι η αύξηση του πληθυσμού στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, από 2.500 κατοίκους το 1851 σε 7.853 το 1897[214].

Η σημαντικότερη σταφιδική κρίση σημειώθηκε το 1893 και έγινε εθνικού βεληνεκούς ζήτημα με μεγάλο πολιτικό και κοινωνικό αντίκτυπο, λόγω της τεράστιας συνεισφοράς της σταφίδας στην εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας και των αντιδράσεων στις σταφιδοπαραγωγούς περιοχές της ΒΔ Πελοποννήσου[215]. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις εκφράστηκαν μέσα από τη σύγκρουση των σταφιδοπαραγωγών με τους σταφιδέμπορους, που έφτασε πολλές φορές στα άκρα. Τα συλλαλητήρια, που ξεκίνησαν στο Αίγιο το 1866 και κορυφώθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, κατέληγαν συχνά σε επεισόδια και συλλήψεις[216]. Μάλιστα, ένα τέτοιο μεγάλο συλλαλητήριο κατέληξε το 1934 σε πραγματική μάχη, με επέμβαση του στρατού από την Πάτρα και δύο νεκρούς[217]. Η παρεμβατική πολιτική που εφάρμοσε το κράτος και η οποία αποτελούσε και το βασικό αίτημα της σταφιδοπαραγωγού κοινότητας και η δημιουργία των πρώτων συνεταιρισμών άμβλυναν κάπως τα προβλήματα των σταφιδοκαλλιεργητών, χωρίς όμως να αντιμετωπίσουν ριζικά το ζήτημα, όπως φαίνεται από την αύξηση της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης αυτή την περίοδο[218].

Η μεγάλη ζήτηση της σταφίδας την περίοδο 1923-1929 και η κίνηση του εξαγωγικού εμπορίου σε υψηλούς ρυθμούς προκάλεσε συγκέντρωση μεγάλου μέρους του επαρχιακού πληθυσμού στην πόλη και σε συνδυασμό με την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο[219] αύξησε πολύ τον πληθυσμό της πόλης. Η υπερπροσφορά εργατικών χεριών, ως αποτέλεσμα των παραπάνω, αντιμετωπίστηκε με τις νέες βιομηχανίες που έκαναν την εμφάνισή

---

[213] Καλαφάτης, ό.π., 44-46

[214] Ι. Σαρρής, Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, «Αίγιον», τομ. Β΄, 492

[215] Κ. Αρώνη – Τσίχλη, « Το αγροτικό ζήτημα, Κοινωνικοί αγώνες στην ελληνική ύπαιθρο » στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. V: Τα χρόνια της αθωότητας 1871-1909*, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 82-85

[216] Μούλιας, ό.π., 228

[217] ό.π., 230

[218] Μούλιας, ό.π., 146

[219] Περίπου 200 οικογένειες, βλ. Σαρρής, ό.π., 492

τους. Η εγκατάσταση της Ανωνύμου Εταιρείας Ελληνικής Χαρτοποιίας το 1925 και της Ελαιουργίας Ελλάδας (ΕΤΕΛ) το 1932 αλλά και η ίδρυση της «Ηλεκτροβιομηχανίας Αιγίου», για την ηλεκτροδότηση της πόλης, το 1933[220] απασχόλησαν μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της περιοχής αλλά και ενίσχυσαν περαιτέρω το φαινόμενο της αστυφιλίας. Έτσι, από 7.569 κατοίκους το 1920 ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε σε 11.011 κατοίκους το 1928 και σε 15.259 το 1940[221]. Από τη δεκαετία του 1980 και μετά που έκλεισαν οι βιομηχανίες της περιοχής το Αίγιο περιορίστηκε στη γεωργική παραγωγή.

Σημαντική υπήρξε η πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η ίδρυση Βιβλιοθήκης το 1874, Σχολαρχείου και Γυμνασίου το 1876, Φιλαρμονικής το 1892, η πληθώρα των τοπικών εφημερίδων, με πρώτη το «Φιλόδημο» το 1866, συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό σε αυτή την πρόοδο. Τέλος, σημαντικό πολιτιστικό γεγονός για την πόλη, από το 1930 έως το 1980, ήταν τα «Ανθεστήρια», μια ανοιξιάτικη γιορτή που περιλάμβανε παρέλαση αρμάτων στολισμένων με καλλιτεχνικές συνθέσεις λουλουδιών.

[220] Σταυρόπουλος, ό.π., 649-650

[221] Αλ. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Πόλεις και ύπαιθρος. Μετασχηματισμοί και αναδιαρθρώσεις στο πλαίσιο του εθνικού χώρου» στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ο αιώνα*, τομ. Β1, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002, σελ. 62, πίν.1

3. ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΙΟΥ

3.1. Τα αρχαία μνημεία

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (κεφ. 2.3), ο περιηγητής Παυσανίας αναφέρεται διεξοδικά στους ναούς, στα ιερά και στα άλση που κοσμούσαν την πόλη του Αιγίου, όταν την επισκέφθηκε τον 2ο αι. μ.Χ.. Από την περιγραφή του μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και στην εποχή του η πόλη διατηρούσε την αρχαία αίγλη της. Αυτό μαρτυρούν και τα σημαντικά μαρμάρινα αντίγραφα παλιότερων πρωτότυπων γλυπτών έργων που χρονολογούνται αυτήν την εποχή, όπως είναι το άγαλμα του Αιγίοχου **(εικ.8)** και το άγαλμα γυναικείας μορφής στον τύπο της Μικρής Ηρακλειώτισσας[222], που βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αιγίου, καθώς και το άγαλμα στον τύπο του θεού Ερμή που βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο[223] **(εικ.17)**.

Η φθοροποιός δύναμη του χρόνου, οι πολλές λεηλασίες που υπέστη η πόλη αλλά κυρίως η έντονη σεισμική δραστηριότητα στην περιοχή συντέλεσαν σταδιακά στην εξαφάνιση αυτών των μνημείων. Σε όλες τις δημοσιεύσεις των περιηγητών γίνεται αναφορά στα σεισμικά γεγονότα, από την καταβύθιση της Ελίκης το 373 π.Χ. έως τις σύγχρονές τους καταστροφές του 1748 και 1817. Σύμφωνα με τον άγγλο περιηγητή Dodwell, η καταστροφή των αρχαίων μνημείων πρέπει να αποδοθεί περισσότερο στους σεισμούς και λιγότερο στην επίδραση του χρόνου[224]. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες είναι συνεχής κατοίκηση της περιοχής που συντέλεσε σε χρησιμοποίηση των αρχαίων καταλοίπων από τους κατοίκους ως οικοδομικό υλικό και η συνεχής καλλιέργεια των χωραφιών. Ο Pouqueville μαρτυρεί ότι είδε με τα μάτια του κάποιους χωρικούς να χρησιμοποιούν αρχαίους λίθους για την οικοδόμηση των θεμελίων των σπιτιών τους[225] και ο Leake παρατήρησε πολλά αρχιτεκτονικά μέλη να αναδύονται από τη γη με την άροση[226].

Οι ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα που έχουν γίνει μέχρι σήμερα στην πόλη έχουν φέρει στο φως οικοδομικά λείψανα και νεκροταφεία που ανήκουν σε όλες τις χρονολογικές περιόδους από την προϊστορία έως και τα ρωμαϊκά χρόνια[227] **(εικ.18)**. Ο προϊστορικός οικισμός του Αιγίου έχει εντοπιστεί στο ΒΑ τμήμα της πόλης, στην περιοχή γύρω από την εκκλησία των Εισοδίων, με την πρώτη κατοίκηση να τοποθετείται στην Πρωτοελλαδική ΙΙ περίοδο, να συνεχίζεται στην Υστεροελλαδική και να φτάνει έως και τη γεωμετρική, από την οποία έχουν ανασκαφεί και κατάλοιπα αψιδωτού κτίσματος. Στα αρχαϊκά χρόνια ανήκουν κεραμικός κλίβανος από την ίδια περιοχή και τρία κυκλικά βάθρα που βρέθηκαν στην περιοχή της Παναγίας Τρυπητής. Στα

---

[222] Ν. Καλτσάς, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Τα γλυπτά*, Καπόν, Αθήνα, 2001, αρ. 562, σ. 268-9
[223] ό.π, αρ. 653, σ. 312-3
[224] Σταυρόπουλος, ό.π., 312
[225] ό.π., 318
[226] ό.π., 314
[227] Βόρδος-Κόλια, ό.π., 64-69

κλασικά χρόνια (5ος -4ος αι. π.Χ.) ανήκει συγκρότημα δύο οικοδομημάτων που ανασκάφηκε στην περιοχή της Δεξαμενής καθώς και εργαστήρια πηλού. Στο ένα από αυτά τα κτίρια, χρονολογημένο στα υστερορωμαϊκά χρόνια, χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των τοίχων σπόνδυλοι και κιονόκρανα από κάποιο ναό της κλασικής εποχής. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα[228] ναός αυτός που δεν θα πρέπει να βρισκόταν μακριά θα πρέπει να είναι ένας από αυτούς που αναφέρει ο Παυσανίας. Στα ελληνιστικά χρόνια ανήκει συγκρότημα κτιρίων που ανασκάφηκε στη συμβολή των οδών Κανελλοπούλου και Πλαστήρα. Η αποκάλυψη μεγάλου κτηρίου και δεξαμενής με σημαντικά ευρήματα (αγγεία, ειδώλια, νομίσματα) οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος αυτός πιθανόν ανήκε σε κάποιο από τα σημαντικά ιερά που ανέφερε ο Παυσανίας. Σε πολλά σημεία στην άνω πόλη έχει εντοπιστεί κατάλοιπα του περιβόλου των ελληνιστικών χρόνων που φθάνει σε πάχος 1,20-1,50μ. και σε ύψος 1,40-2μ..Από τα ρωμαϊκά χρόνια έχουν βρεθεί λείψανα από ιδιωτικές οικίες και δημόσια λουτρά, υπόνομοι, δεξαμενές, κλίβανοι, ληνοί και πηγάδια που υποδεικνύουν ότι η πόλη εξακολουθεί να αναπτύσσεται και αυτή την εποχή. Μοναδικός στο είδος του για την Ελλάδα είναι ένας υπόγειος λατρευτικός θάλαμος, λαξευμένος στο φυσικό βράχο, που ταυτίστηκε με Μιθραίο, δηλαδή χώρο λατρείας του Μίθρα. Τα μυστήρια αυτής της ανατολικής προέλευσης θεότητας γνώρισαν μεγάλη διάδοση στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία τον 2ο και 3ο αι. μ.Χ., οπότε χρονολογήθηκε και το σπήλαιο[229].

Σήμερα στην πόλη διατηρούνται ορατοί και επισκέψιμοι δύο αρχαιολογικοί χώροι που βρίσκονται στο δυτικό τμήμα της πόλης : α) Λείψανα κλασικής οικίας στην οδό Σολωμού, στην περιοχή της δεξαμενής[230] **(εικ.19)**. Η κλασική οικία αποτελείται από τετράπλευρα δωμάτια εκ των οποίων το ένα είναι χτισμένο με ισόδομους ογκόλιθους. Το δωμάτιο αυτό, που χρονολογήθηκε στο τέλος του 4ου αι. π.Χ., εφάπτεται στη δυτική του πλευρά με άλλο ορθογώνιο κτισμένο με πλατύτερους τοίχους κατά το πολυγωνικό σύστημα. Τμήμα του εσωτερικού χώρου του δεύτερου αυτού δωματίου ήταν στρωμένο με λίθινες πλάκες ενώ δυτικά του αποκαλύφθηκε αγωγός κατασκευασμένος επίσης με το ίδιο υλικό. Οι δύο τελευταίες κατασκευές χρονολογήθηκαν στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. β) Τμήμα του μυκηναϊκού νεκροταφείου της πόλης στην ίδια περίπου ευθεία με την παραπάνω οικία και βόρεια αυτής στη περιοχή Καλλιθέα **(εικ.20α)**. Στην συγκεκριμένη ανασκαφή ερευνήθηκαν συνολικά έντεκα θαλαμοειδείς τάφοι, κάποιοι από τους οποίους διέσωζαν και την οροφή[231]. Οι τάφοι αποκαλύφθηκαν

[228] Γ.Φ.Γιαλούρης, «Ανασκαφή εν Αιγίω», *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1954, 287
[229] Βόρδος-Κόλια, ό.π., 67
[230] Γιαλούρης, ό.π., 289
[231] Στη δημοσίευση της ανασκαφής από τον Φ. Πέτσα αναφέρονται και προγενέστερες έρευνες στο χώρο για τις οποίες δεν υπάρχουν στοιχεία, βλ. Φ.Πέτσας, « Αίγιον: Νεκροταφείον», *Αρχαιολογικόν Δελτίον (Χρονικά)*,τ. 26, 1971, 177

λαξευμένοι στο φυσικό βράχο του λόφου της περιοχής **(εικ.20β)**, τμήμα του οποίου είχε παλιότερα κοπεί για τη διάνοιξη της εθνικής οδού Αιγίου-Πάτρας. Ήταν τοποθετημένοι στη βόρεια πλευρά του λόφου, περιοχή που επιλέχθηκε ως κατάλληλη για μια τέτοια χρήση, λόγω του πρανούς[232]. Στους νεκρικούς θαλάμους των τάφων βρέθηκαν αγγεία, ειδώλια και διάφορα μικροαντικείμενα που δεν χρονολογούνται αποκλειστικά στους μυκηναϊκούς χρόνους (Υστεροελλαδική ΙΙ) αλλά μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια, γεγονός που αποδεικνύει τη χρήση των θαλάμων και για μεταγενέστερες ταφές και σ' αυτό, όπως παρατηρεί ο ανασκαφέας, έγκειται η σπουδαιότητα του νεκροταφείου[233].

3.2. Τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία

Στη σημερινή πόλη του Αιγίου δεν σώζονται αρχιτεκτονικά μνημεία βυζαντινών ή μεταβυζαντινών χρόνων. Ωστόσο, οι ανασκαφές και οι μαρτυρίες των περιηγητών, που αναπαράγουν οι ιστορικοί του Αιγίου, μας παρέχουν αρκετές πληροφορίες για μνημεία της πόλης που χρονολογούνται ήδη από τον 5^{ο}-6^{ο} αι. μ.Χ.. Αναμφισβήτητα, η πιο πολύτιμη πηγή πληροφόρησης για την περίοδο μέχρι το 1700 είναι το βενετικό κτηματολόγιο και κυρίως ο χάρτης που το συνοδεύει. Στον χάρτη αυτό απεικονίζονται με διαφορετικά χρώματα οι πέντε συνοικίες της πόλης με πυρήνα τους η κάθε μία την ομώνυμο ενοριακό ναό **(εικ.21)**. Φυσικό όριο της πόλης στα βόρεια ήταν ο βράχος.

Το 1973, στην περιοχή δυτικά της σημερινής εκκλησίας της Φανερωμένης αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια εκσκαφής σε γειτονικό με την πλατεία οικόπεδο το ψηφιδωτό δάπεδο παλαιοχριστιανικής βασιλικής του 5^{ου}-6^{ου} αι. μ.Χ. **(εικ.22)**. Το μεγάλο τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου, μήκους 24, 50μ. και πλάτους 4,65μ., με φυτικά, γεωμετρικά και συμβολικά μοτίβα (κλειδιά Σολομώντος, Καλός Ποιμένας, ιχθύες) ανήκε πιθανόν στο νάρθηκα της βασιλικής που προχωρούσε κάτω από το προαύλιο της Φανερωμένης[234].

Η πρώτη εκκλησία που αναφέρεται στο βενετικό κτηματολόγιο είναι αυτή της Φανερωμένης καθώς και η ομώνυμη συνοικία, η μεγαλύτερη της πόλης, με 140 σπίτια. Η ξυλόστεγη αυτή βασιλική, αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, αντικατέστησε τον παλαιοχριστιανικό ναό και σωζόταν μέχρι το σεισμό του 1861, οπότε και καταστράφηκε[235]. Ο ναός χρονολογήθηκε το 1366, επί βαρονίας του Νέριο Accaiuoli, από επιγραφή που σωζόταν στο υπέρθυρο και

[232] Βόρδος-Κόλια, ό.π., 68
[233] Πέτσας 1971, ό.π., 184-185
[234] Ιφ. Δεκουλάκου, «Πάροδος Κ. Θεοδώρου και Μητροπόλεως», *Αρχαιολογικόν Δελτίον (Χρονικά)*, τ. 29, 1974, 378-9, πίν. 244-245
[235] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 19-20

δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1838 στο Παρίσι από την Επιστημονική Αποστολή του Μοριά[236] **(εικ.23)**.

Η δεύτερη κατά σειρά ενοριακή εκκλησία στον ίδιο χάρτη του 1700, είναι αυτή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ (σημερινών Ταξιαρχών), πυρήνας της ομώνυμης συνοικίας της βενετοκρατίας, με λίγα σπίτια, μόλις 34. Φαίνεται ότι αυτός ο ναός καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε το 1712 από άλλον. Αυτή την πληροφορία μας δίνει επιγραφή δεξιά της δυτικής εισόδου του σημερινού ναού, όπου αναγράφεται ότι ο ναός «ανηγέρθη εκ βάθρων» με δαπάνη του Νικόλαου Συρικόπουλου τον Απρίλιο του 1712 **(εικ.24)**. Ο Nicolo Siricopulo, όπως αναγράφεται στο βενετικό κτηματολόγιο, ήταν πλούσιος βοστιτσάνος, ιδιοκτήτης πολλών ακινήτων της πόλης[237].

Η τρίτη εκκλησία που αναφέρεται στο κτηματολόγιο και απεικονίζεται στο χάρτη είναι αυτή του Αγίου Γεωργίου, πυρήνας της δεύτερης μεγαλύτερης συνοικίας της πόλης μετά από αυτή της Φανερωμένης, με 120 σπίτια, στο ανατολικό άκρο της πόλης[238]. Ο συνδυασμός των αναφορών του Pouqueville που αναφέρεται σε ένα ανάγλυφο που απεικόνιζε λιοντάρι που κατασπαράσσει κένταυρο εντοιχισμένο στο υπέρθυρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου[239]και της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής που περιγράφει το ίδιο ανάγλυφο σε μία εκκλησία κοντά σε ένα μεγάλο φοινικόδεντρο[240] οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η εκκλησία βρισκόταν στην περιοχή του Δημοτικού Νοσοκομείου[241]. Εξάλλου, κατά τον Γ. Σωτηρίου, στην ίδια περιοχή υπήρχε μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου που χρονολογούνταν τον 10^{ο} ή 12^{ο} αιώνα[242]. Το 1821 έγινε εδώ και η πρώτη συνάντηση των προκρίτων που πήραν μέρος στη Συνέλευση της Βοστίτσας[243].

Η τέταρτη ενορία που αναφέρεται στο βενετικό κτηματολόγιο είναι αυτή του Αγίου Αθανασίου με 79 σπίτια. Η θέση του ναού αυτού τοποθετείται στην περιοχή του Ασύλου Ανιάτων όπου και ο σημερινός ομώνυμος ναός του τέλους του 19^{ου} αι[244].

Ο τελευταίος ναός που αναφέρεται από τους Βενετούς είναι αυτός της Παναγίας των Ξένων, πυρήνας της ομώνυμης ενορίας, με 78 σπίτια. Κατά τον Γ. Παναγόπουλο ο ναός βρισκόταν στη θέση της σημερινής εκκλησίας των Εισοδίων της Θεοτόκου και έλαβε την ονομασία του από το

---

[236] ό.π.,20 και Ab. Blouet, *Expedition Scientifique de Morée: ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues de Péloponèse, des Cyclades et de l' Attique*, vol. 3me, Paris, 1838, pl. IV

[237] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 23

[238] ό.π., 25

[239] Σταυρόπουλος, ό.π., 318

[240] Blouet, ό.π., p. 42, pl. IV

[241] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 25

[242] Γ. Σωτηρίου, *Αι μοναί της Ελλάδος και η Εθνική δράσις κατά τους Βυζαντινούς χρόνους*, Αθήνα 1931, 11

[243] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 25

[244] ό.π., 25

γεγονός ότι ήταν η πρώτη εκκλησία που συναντούσε κάποιος μπαίνοντας στην πόλη[245]. Κατά τον Α. Σταυρόπουλο, που βασίζεται στη μαρτυρία του Pouqueville, η εκκλησία την οποία διαδέχθηκαν τα Εισόδια ήταν αφιερωμένη στην Παναγία ως προστάτιδα των κατοίκων του Αιγίου[246].

Εκτός από τους ενοριακούς αυτούς ναούς, στο βενετικό χάρτη απεικονίζονται και δύο άλλοι, που βρίσκονταν στην ίδια θέση με τους σημερινούς, ο Άγιος Ανδρέας και η Αγία Τριάδα. Ο πρώτος ήταν μετόχι της Μονής Ταξιαρχών στην έρημη τότε περιοχή όπου βρίσκεται και η σημερινή εκκλησία[247]. Κατά τον Α. Σταυρόπουλο, η μικρή αυτή εκκλησία μετατράπηκε επί Τουρκοκρατίας σε τζαμί[248]. Η Αγία Τριάδα χτίστηκε πριν το 1700 από τους Μπογδάνους, μια εύπορη οικογένεια γαιοκτημόνων της εποχής της Βενετοκρατίας. Το όνομα αναγράφεται σε επιγραφή εντοιχισμένη στο σημερινό ναό μαζί με τη χρονολογία 1730 και, σύμφωνα με τον Γ. Παναγόπουλο, ανήκει στον δεύτερο κατά σειρά ναό, που αντικατέστησε αυτόν της Βενετοκρατίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από μία δεύτερη επιγραφή, επίσης εντοιχισμένη, που αναφέρει ως κτήτορες του ναού τους αδερφούς Ευστάθιο και Σπυρίδωνα Μπογδάνο με τη χρονολογία «Μάρτιος του 1829» **(εικ.25)**. Ο πρώτος ναός πιθανότατα κατέρρευσε στο σεισμό του 1817[249].

Στο βενετικό χάρτη απεικονίζεται και το τζαμί που υπήρχε στην πόλη στη συνοικία του Αγίου Αθανασίου. Κατά τον Α. Σταυρόπουλο επί Τουρκοκρατίας υπήρχαν στην πόλη διοικητήριο (κονάκι) και τζαμί τα οποία τοποθετεί κοντά στη συμβολή των σημερινών οδών Μητροπόλεως και Ανδρέου Λόντου[250].

Αναφορές υπάρχουν και για τον πύργο του φράγκου ηγεμόνα της Βοστίτσας Hugues de Charpigny στον ανατολικό λόφο της πόλης, στην περιοχή του σημερινού ναού των Εισοδίων[251].

3.2.1. Τα αρχοντικά των αγωνιστών του 1821

Η σημασία της Βοστίτσας στην Επανάσταση του 1821 και ο πρωταγωνιστικός ρόλος των προεστών της πόλης στα γεγονότα του Αγώνα καθιστούν απαραίτητη μια ιδιαίτερη αναφορά στα σπίτια τους που αποτελούν ιστορικά μνημεία της σημερινής πόλης του Αιγίου. Μετά το σεισμό του 1995, από τα σπίτια των σημαντικών οικογενειών της περιόδου της Τουρκοκρατίας (Λόντοι, Μελετόπουλοι, Δεσποτόπουλοι, Χαραλάμπηδες, Χρυσανθόπουλοι κ.α.) διασώθηκαν μόνο τρία, στα οποία θα αναφερθούμε παρακάτω.

---

[245] ό.π., 27
[246] Σταυρόπουλος, ό.π., 318
[247] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 29
[248] Σταυρόπουλος, ό.π., 594
[249] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 31-32
[250] Σταυρόπουλος, ό.π., 569
[251] Ξινόπουλος, ό.π., 76-77 και Σταυρόπουλος, ό.π., 248

α) Το λιθόκτιστο αρχοντικό του Αναστάσιου Λόντου στο κέντρο της πόλης **(εικ.26)**. Ο Αναστάσιος Λόντος (1791-1856), γιος του Σωτηράκη και μικρότερος αδερφός του Ανδρέα, σπούδασε γιατρός στην Ιταλία, όπου γνώρισε το κίνημα των καρμπονάρων. Μετά την επιστροφή του στη Βοστίτσα, τάχθηκε στην υπηρεσία του Αγώνα και στο πλευρό του αδερφού του Ανδρέα, τον οποίο συνέδραμε συχνά στις οικονομικές του δυσκολίες. Το 1833 έγινε ο πρώτος Δήμαρχος της πόλης του Αιγίου, αξίωμα το οποίο διατήρησε μέχρι το 1837, ενώ διετέλεσε πολλές φορές Γερουσιαστής και Υπουργός (Εσωτερικών, Εξωτερικών και Δικαιοσύνης), διαγράφοντας μια αξιόλογη πολιτική πορεία[252].

Το διώροφο πέτρινο σπίτι της οδού Δεσποτοπούλων διατηρεί και σήμερα αναλλοίωτα τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των σπιτιών της εποχής του, με την διπλή σκάλα, την κεραμοσκεπή και τα πολλά, μεγάλα παράθυρα. Γνώρισε πολλές χρήσεις, γι' αυτό και στο εσωτερικό του έχει υποστεί αλλεπάλληλες αλλαγές. Υπήρξε οικία του Αναστάσιου Λόντου και Δημαρχείο της πόλης, στη συνέχεια έγινε νοσοκομείο και τέλος λειτούργησε ως δημοτικό σχολείο, χρήση την οποία διατήρησε για πολλά χρόνια, μέχρι το σεισμό του 1995. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στο κτήριο αυτό παρέμεινε η σορός του Ανδρέα Λόντου για περίπου ενάμιση χρόνο μετά την αυτοκτονία του τον Σεπτέμβριο του 1846, καθώς η κυβέρνηση Κωλέττη είχε απαγορεύσει την κανονική του ταφή[253]. Μετά το σεισμό κηρύχθηκε διατηρητέο με την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[254] και στη συνέχεια αποκαταστάθηκε για να στεγάσει το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Αιγίου, χρήση που διατηρεί μέχρι σήμερα.

β) Η εξοχική κατοικία του Ανδρέα Λόντου κοντά στην Αγία Κυριακή **(εικ.27)**. Το σπίτι αυτό, μαζί με μια μεγάλη έκταση δεκάδων στρεμμάτων με οπωροφόρα και εσπεριδοειδή, ανήκε στον Ανδρέα Λόντο, ο οποίος δεν το πούλησε ποτέ παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε κατά τη διάρκεια της ζωής του. Οι ανιψιές του που το κληρονόμησαν, το πούλησαν και για ένα διάστημα λειτούργησε ως αλευρόμυλος, χρήση που διευκόλυνε η τάφρος με τρεχούμενο νερό που το περιέβαλλε[255]. Το αρχικά διώροφο σπίτι έχει δεχθεί νεότερες προσθήκες, όπως είναι ο επιπλέον όροφος, διατηρεί ωστόσο πολλά από τα αρχικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία, όπως είναι τα χαρακτηριστικά του οξυκόρυφα παράθυρα στον δεύτερο όροφο.

γ) Η έπαυλη του Πανάγου Χρυσανθόπουλου κοντά στους Αγίους Αποστόλους. Ο αρχηγός της οικογένειας Χρυσανθόπουλου, Πανάγος, κατάγεται από την Αιγείρα και εγκαταστάθηκε στη Βοστίτσα το 1819, λίγο πριν την έναρξη της Επανάστασης, αγοράζοντας το κτήμα με μια

---

[252] Σταυρόπουλος, ό.π., 435-440

[253] Β. Μπεντεβή, «Τα αρχοντικά των αγωνιστών του '21 στο Αίγιο» στο *Πρακτικά του Έκτακτου Αχαϊκού Πνευματικού Συμποσίου 2006 (Αίγιο 26-28 Μαΐου 2006)*, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα 2009

[254] ΦΕΚ248/Β/11-4-1996

[255] Μπεντεβή, ό.π., 360

ισόγεια αποθήκη από τον τούρκο γαιοκτήμονα Χαλήλ Βελουντέ[256]. Με την έναρξη του Αγώνα πολέμησε σε πολλές μάχες υπό τις διαταγές του Ανδρέα Λόντου. Μετασκεύασε την αποθήκη σε κατοικία που περιλάμβανε ανώγειο, ισόγειο μαγειρείο και βοηθητικούς χώρους και εγκαταστάθηκε εκεί μόνιμα. Χαρακτηριστικός είναι ο στεγασμένος εξώστης του λιθόκτιστου αρχοντικού, σωζόμενο όπως ήταν στην Τουρκοκρατία, με την ξύλινη ακτινωτή διακόσμηση του αετώματός του **(εικ.28)**. Το αρχοντικό, σε πολύ καλή κατάσταση, «κρυμμένο» στο βάθος ενός μεγάλου κτήματος με εσπεριδοειδή και φοινικόδεντρα, είναι το παλιότερο στο Αίγιο, με πολλά έπιπλα και κειμήλια από την εποχή του 1821, και το μοναδικό που κατοικείται αδιαλείπτως από την ίδια οικογένεια, σημαντική για την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας[257]. Σήμερα ανήκει στον απόγονο της οικογένειας Λεωνίδα Χρυσανθόπουλο, γενικό πρόξενο στην Αυστραλία και επίτιμο πρέσβη[258]. Χαρακτηρισμένο ως «έργο τέχνης» είναι κηρυγμένο με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2910/61588/19-10-1982[259], ενώ έχει κηρυχθεί και ο περιβάλλων χώρος του, ως «ενδιαφέρων κήπος με αιωνόβια δέντρα, πηγάδι και πέργκολα, άρρηκτα συνδεδεμένα με την οικία» [260].

Στην ευρύτερη περιοχή του Αιγίου σώζονται και κάποια άλλα αρχοντικά σπίτια της ίδιας εποχής, όπως ο «πύργος» του Κωνσταντίνου Ιωάννου, γνωστού ως Χιλίαρχου Ορεινού, στο χωριό Παρασκευή, τα αρχοντικά του Σωτήρη Χαραλάμπη στα Διγελιώτικα και τη Ζαρούχλα και το αρχοντικό του Ασημάκη Φωτήλα επίσης στη Ζαρούχλα[261].

3.3. Τα νεώτερα μνημεία

Μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, και ιδιαίτερα από το σεισμό του 1888 και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, η πόλη του Αιγίου σταδιακά απέκτησε νέο πρόσωπο, χάρη στα σημαντικά έργα υποδομής και εξωραϊσμού που υλοποιήθηκαν και στα αξιόλογα δημόσια κτήρια και τις εκκλησίες που ανοικοδομήθηκαν. Παράλληλα, οι μεγαλέμποροι της εποχής, κυρίως σταφιδέμποροι, διοχέτευσαν σημαντικό μέρος των κερδών τους στην ανέγερση και επίπλωση πολυτελών κατοικιών, που κόσμησαν την Άνω Πόλη. Επίσης, η παραλία της πόλης γέμισε με μεγάλα κτήρια, για τις ανάγκες αποθήκευσης και συσκευασίας της σταφίδας, που αποτέλεσαν καθοριστικό και αναπόσπαστο στοιχείο της όψης της για περισσότερο από έναν αιώνα. Η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της πόλης ήταν τόσο μεγάλη, ώστε

[256] Κατά μία άλλη άποψη το κτήμα αγοράστηκε από τον πατέρα του Πανάγου, Ιωάννη (Γιαννάκο) Χρυσανθόπουλο, βλ. Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 361
[257] Μπεντεβή, ό.π., 362
[258] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 362
[259] ΦΕΚ 41/Β/3-2-1983
[260] ΦΕΚ 217/Β/24-3-1989
[261] Μπεντεβή, ό.π., 362-364

προσέλκυσε σημαντικούς αρχιτέκτονες της εποχής, όπως ο Ερνέστος Τσίλλερ και ο Παναγιώτης Κάλκος, που την κόσμησαν με σημαντικά έργα.

Οι ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν κυρίως από την εκμετάλλευση της σταφίδας ανέδειξαν μια εύρωστη εμπορική τάξη που φιλοδοξούσε να μιμηθεί τη ζωή των μεγάλων αστικών κέντρων, κυρίως της πρωτεύουσας, και να ανταγωνιστεί τη γειτονική Πάτρα, πρωτεύουσα του νομού, της οποίας το Αίγιο αποτελεί μικρογραφία[262]. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο σχετικό λήμμα για το Αίγιο στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια: «Η κοινωνία του Αιγίου παρουσιάζει τάσιν προς μίμησιν των κοσμικών συνηθειών των μεγαλουπόλεων, μεταβατικήν κατάστασιν εξ επαρχιακής πολίχνης εις πόλιν πρώτης τάξεως. Τα συναθροιζόμενα πλήθη είτε εις την αγοράν, είτε εις την πλατείαν των Ψηλών Αλωνίων εμφανίζονται από απόψεως ενδυμασίας ως μωσαϊκόν· υπάρχουν δηλ. μεταξύ αυτών άτομα φέροντα την επιμελώς σιδερωμένην φουστανέλλαν των ή και την περίφημον κάπαν των, αλλά και άτομα ενδεδυμένα με την τελευταίαν τέχνην των αθηναϊκών εμπορορραφείων»[263].

Τα κτήρια που συνθέτουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά της σημερινής πόλης χτίστηκαν στο τελευταίο τέταρτο του 19ου ή στις αρχές του 20ου αιώνα. Αποτελούν ένα μικρό δείγμα του αρχιτεκτονικού πλούτου της πόλης, όπως σωζόταν μέχρι τη δεκαετία του 1970. Η πρακτική της «αντιπαροχής» εξαφάνισε τα περισσότερα, πριν προλάβουν να κηρυχθούν διατηρητέα. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του ‘80 και του ’90, το Υπουργείο Πολιτισμού προχώρησε σε μαζικές κηρύξεις κτηρίων. Ιδιαίτερα μετά το σεισμό του 1995, ο οποίος οδήγησε στην κατάρρευση πολλών αξιόλογων κτισμάτων ή στην κατεδάφιση τους ως ετοιμόρροπων, επιδιώχθηκε να κηρυχθούν όλα όσα είχαν απομείνει. Τα περισσότερα αποκαταστάθηκαν και επαναχρησιμοποιούνται, πολλά όμως έχουν εγκαταλειφθεί από τους ιδιοκτήτες και βρίσκονται σε κακή κατάσταση διατήρησης, ενώ κάποια απειλούνται με κατάρρευση.

Στα κτήρια αυτά ακολουθείται σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό η νεοκλασική μορφολογία εμπλουτισμένη κάποιες φορές με στοιχεία από τη τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Στην πλειοψηφία τους είναι διώροφα και χρησιμοποιούνταν ως κατοικία, στον όροφο, και ως επαγγελματική στέγη, στο ισόγειο. Συχνά διέθεταν υπόγειο, για τις ανάγκες αποθήκευσης των εμπορευμάτων ή για επιπλέον χώρους στο κατάστημα, και σοφίτα, όπου συνήθως διέμενε το υπηρετικό προσωπικό. Επίσης, συνήθως πλαισιώνονταν από ωραίους και εντυπωσιακούς, κάποιες φορές, κήπους, με χαρακτηριστικό δέντρο τη φοινικιά. Ακόμα και σήμερα το δέντρο αυτό συναντάται πολύ συχνά στην πόλη.

---

[262] Δ. Φιλιππίδης, *Νεοκλασικές πόλεις στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα, 2007, 110
[263] Σαρρής, ό.π., 492

Για την τοιχοποιία, χρησιμοποιούνταν αργοί και πελεκητοί λίθοι, είτε σε αμιγή λιθοδομή ή με εμβόλιμες πλίνθους και πλίθρες, όπως παραδοσιακά συνηθίζεται στην περιοχή. Τα εξωτερικά διακοσμητικά στοιχεία, γείσα, κορνίζες, ψευδοπαραστάδες και επίκρανα, θυρώματα κ.α. γίνονταν με την τεχνική του «τραβηχτού επιχρίσματος», δε λείπουν όμως και οι μαρμάρινες λεπτομέρειες στα πιο πολυτελή. Χαρακτηριστικοί και κοινοί σε όλα σχεδόν τα αρχοντικά, είναι οι όμορφοι, μικροί συνήθως, εξώστες, με τα μαρμάρινα σκαλιστά ή τα χυτοσιδηρά στριφτά φουρούσια και τα περίτεχνα κιγκλιδώματα, οι ξύλινες ταμπλαδωτές πόρτες με τις στριφτές σιδεριές στους φεγγίτες ή και στα τζάμια και τα στέγαστρα με το δαντελλωτό περίγραμμα. Σε αρκετά από τα κτήρια, η γύψινη διακόσμηση του εσωτερικού τους, φέρει αξιόλογες ζωγραφικές συνθέσεις.

Το Αίγιο του 20ου αιώνα έχει να παρουσιάσει και αξιόλογη βιομηχανική κληρονομιά. Το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα της Χαρτοποιίας/Χαρτοβιομηχανίας στην παραλία αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα.

3.3.1. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Ερνέστου Τσίλλερ στο Αίγιο

Σημαντικά μνημεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Αιγίου αποτελούν τα κτήρια που σχεδίασε στα τέλη του 19ου αιώνα ο Ερνέστος Τσίλλερ (Ernst Ziller, 1837-1923). Πρόκειται για τη Δημοτική Αγορά της πόλης, μία διώροφη κατοικία αστικού τύπου για τον έμπορο Ευθύμιο Γάτο και δύο ναούς, της Παναγίας Φανερωμένης (1890) και των Εισοδίων της Θεοτόκου (1893)[264]. Οι ναοί αυτοί αποτελούν δύο από τα ελάχιστα παραδείγματα του νεορωμανισμού, όπως έχει ονομαστεί η εκτεταμένη χρήση τύπων της ρωμανικής αρχιτεκτονικής στην ελλαδική ναοδομία[265].

3.3.1.1. Η Δημοτική Αγορά (Αρχαιολογικό Μουσείο)

Το κτηριακό συγκρότημα της Δημοτικής Αγοράς **(εικ.29)** βρίσκεται στη συνοικία Γαλαξιδιώτικα δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα και από το 1994 στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο του Αιγίου. Χτίστηκε το 1890 σε οικόπεδο συνολικής έκτασης 1690τ.μ., που αγοράστηκε το 1888 επί δημαρχίας του Κων/νου Κανελλόπουλου από τη Μονή Ταξιαρχών[266].

---

[264] Η σύνδεση των κτηρίων αυτών με τον Τσίλλερ αποδεικνύεται βάσει των σχεδίων που φέρουν την υπογραφή του. Δεν αποκλείεται και άλλα κτήρια της πόλης να σχεδιάστηκαν από αυτόν, όπως το Δημαρχείο ή ο Άγιος Ανδρέας.

[265] Άλλα παραδείγματα εφαρμογής αυτού του ρυθμού, μοναδικός εκπρόσωπος του οποίου είναι στην Ελλάδα ο Τσίλλερ, αποτελούν ο Άγιος Λουκάς Πατησίων, η Μεταμόρφωση στα Βίλλια και ο Άγιος Γεώργιος Ορφανοτροφείου Χατζηκώνστα. Βλ. Πουλημένος Γ., «Η ναοδομία του Τσίλλερ και η παρένθεση του νεορωμανισμού» στο Κασιμάτη Μ. (επιμ.) *Ερνέστος Τσίλλερ αρχιτέκτων [1837-1923]:22 Μαρτίου-30Αυγούστου 2010*, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείου Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα, 2010, 57-58

[266] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 75

Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες δημοτικές αγορές των πόλεων του 19ου αι., τα καταστήματα οργανώνονται εσωτερικά γύρω από μια τετράπλευρη εσωτερική αυλή, όπως τα δωμάτια της αρχαίας ελληνικής κατοικίας γύρω από το αίθριο. Υπάρχουν και δέκα εξωτερικά καταστήματα. Το κτήριο ακολουθεί τη νεοκλασική μορφολογία, αλλά είναι πιο ελεύθερο στη σύνθεση, καθώς η κατασκευή του προσαρμόστηκε στην κλίση του οικοπέδου που είναι κατωφερές προς τα δυτικά. Οι δύο κεντρικές είσοδοι της αγοράς βρίσκονται στο μέσο των στενών πλευρών, βόρεια και νότια, ενώ στα ανατολικά υψώνονται δύο τετράγωνοι πύργοι με δύο τοξωτές πύλες ο καθένας. Τοξοστοιχία σχηματίζουν και οι είσοδοι των εξωτερικών καταστημάτων. Όλες οι τοξωτές πύλες περιβάλλονται από κυφωτή τοιχοποιία, που έχει επίσης χρησιμοποιηθεί στις ακμές των τοίχων και σε όλη τη βόρεια πλευρά. Ζωγραφικές απεικονίσεις φτερωτών γυναικείων μορφών με ουρές ελικοειδών βλαστών κοσμούν τα αετώματα και τα θωράκια ανάμεσα στα παράθυρα στη νότια πρόσοψη **(εικ.30α-β)**. Η είσοδος της βόρεια πλευράς γίνεται με διπλή κλίμακα, ενώ στο αέτωμα δηλώνεται μέσα σε κυκλικό πλαίσιο η χρονολογία κατασκευής (1890) **(εικ.30γ)**. Η χρήση της κυφωτής τοιχοποιίας , η ζωγραφική διακόσμηση και οι πύργοι και οι τοξοστοιχίες θυμίζουν τις ρουστίκ επαύλεις «Villa Rose» και «Ατλαντίς» της Κηφισιάς, που έχτισε ο Τσίλλερ την ίδια χρονιά[267].

Το κτήριο έχει κηρυχθεί διατηρητέο από το 1975 με την Υπουργική Απόφαση Α/Φ31/41699/3508/31-10-1975[268]. Την ίδια χρονιά έγινε και η πρώτη παραχώρηση του κτηρίου από τον Δήμο Αιγίου στο Δημόσιο. Η απόφαση αυτή ανακλήθηκε τρεις φορές μέχρι το 1983, οπότε και περιήλθε οριστικά στο Υπουργείο Πολιτισμού για την ίδρυση Μουσείου, με ενέργειες της Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη και του Δημάρχου Αιγίου Αλ. Μέγαρη. Τα εγκαίνια έγιναν τον Αύγουστο του 1994, αλλά το Μουσείο έκλεισε την αμέσως επόμενη χρονιά, λόγω του σεισμού που έπληξε το Αίγιο. Μετά την αποκατάσταση των ζημιών, το Μουσείο επαναλειτούργησε το 1999[269].

3.3.1.2. Η οικία του Ευθύμιου Γάτου

Το μοναδικό ιδιωτικό κτήριο που σχεδίασε ο Τσίλλερ στο Αίγιο είναι η οικία του Ευθύμιου Γάτου, ευεργέτη της πόλης **(εικ.31)**. Ο Ευθύμιος Γάτος (1858-1936), καταγόμενος από την Άμφισσα έφτασε στο Αίγιο το 1881 και ίδρυσε με τον αδερφό του εταιρεία βυρσοδεψίας. Εκλέχθηκε πρόεδρος της κοινότητας Αιγίου το 1918 και υπήρξε προσωπικός φίλος του Ελευθέριου Βενιζέλου. Με ιδιόγραφη διαθήκη του ολόκληρο το συγκρότημα κληροδοτήθηκε μετά το θάνατό του στο Δήμο Αιγίου («Γάτειο κληροδότημα») με όρο τα εισοδήματα από την

[267] Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη, *Ernst Ziller 1837-1923. Η τέχνη του Κλασικού*, Μέλισσα, Αθήνα, 2006, 192
[268] ΦΕΚ 1304/Β/11-11-1975
[269] Κολώνας, ό.π., 6

ενοικίαση να χρησιμοποιούνται για την προικοδότηση φτωχών κοριτσιών με καταγωγή από το Αίγιο[270].

Το διώροφο κτήριο, που οικοδομήθηκε το 1916 στην πλατεία Αγίας Λαύρας, συνδυάζει την νεοκλασική αυστηρότητα στην εξωτερική του όψη με την λυρικότητα στις γύψινες ανάγλυφες διακοσμήσεις που κοσμούν το εσωτερικό του. Η οροφή περιτρέχεται από στηθαίο με μπαλούστρα και τα παράθυρα επιστέφονται με μικρά γείσα και πλαισιώνονται με τραβηχτά κυμάτια. Ο εξώστης της πρόσοψης στηρίζεται σε ανάγλυφα φουρούσια και παρουσιάζει στηθαίο με μικρούς πεσσούς και περίτεχνο μεταλλικό κιγκλίδωμα.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980 στο ισόγειο του κτηρίου στεγαζόταν η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας και στο ανώγειο μέχρι και το 1992 το Τοπικό Ιστορικό Αρχείο. Το κτήριο είχε κηρυχθεί διατηρητέο μια χρονιά πριν τον σεισμό με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ ΔΙΛΑΠ /Γ/2076/40286/2-8-1994[271], αλλά κηρύχθηκε εκ νέου μετά το σεισμό αυτή τη φορά από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.[272] . Μετά την αποκατάστασή του, στο ισόγειο στεγάζονται τα Ελληνικά Ταχυδρομεία ενώ στον πρώτο όροφο έχουν μεταφερθεί υπηρεσίες του Δήμου.

3.3.1.3. Ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης

Ο μητροπολιτικός ναός της Φανερωμένης, που θεμελιώθηκε το 1898 και εγκαινιάστηκε το 1914, είναι αναμφισβήτητα το πιο εντυπωσιακό εκκλησιαστικό μνημείο της πόλης του Αιγίου **(εικ.32)**. Λόγω της αισθητικής του αξίας και της σημασίας του για την ιστορία της πόλης έχει κηρυχθεί διατηρητέος και με την Υπουργική Απόφαση 29/3-1-1964[273]. Για την κατασκευή του εργάστηκαν επί 14 χρόνια ηπειρώτες κτίστες, τους οποίους συνέδραμαν όλοι οι ενορίτες και ιδιαίτερα οι Μαγουλιανίτες που μετέφεραν εθελοντικά με τα ζώα τους λίθους από την παραλία στο ναό[274].

Ο ναός ακολουθεί το ρυθμό του σταυροειδούς οκταγωνικού προσεγγίζοντας τον τύπο των βυζαντινών οκταγωνικών, όπως ο ναός του Όσιου Λουκά Φωκίδας, με κάποιες όμως διαφορές[275]. Στο αρχικό σχέδιο του Τσίλλερ **(εικ.32β)**, ο ναός περιβάλλεται από τέσσερα κωδωνοστάσια αντί γωνιακών διαμερισμάτων, εκ των οποίων όμως μόνο τα δύο αποπερατώθηκαν. Στην τοιχοδομία του ακολουθείται το ισόδομο σύστημα με επιμελώς λαξευμένους ερυθρόχρωμους λίθους που εναλλάσσονται με ταινίες πλίνθων. Αυτή η επιμέλεια

[270] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 256-257
[271] ΦΕΚ 642/Β/26-8-1994
[272] ΦΕΚ 593/Δ/5-6-1996
[273] ΦΕΚ 2/Β/7-1-1964
[274] Οι Μαγουλιανίτες κατάγονται από το χωριό Μαγούλιανα της Γορτυνίας και μετοίκησαν στο Αίγιο γύρω στα 1870. Εγκαταστάθηκαν στη δυτική πλευρά της πόλης πολύ κοντά στη Φανερωμένη. Βλ. Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 91
[275] Πουλημένος, 2010, ό.π., 58

δείχνει την αρχική πρόθεση να μείνει ο ναός ανεπίχριστος. Η κεραμοπλαστική διακόσμηση είναι λιτή και συνίσταται κυρίως σε ζώνες με ρωμανικά τοξύλια κάτω από τα γείσα και σε μία πλατιά πλίνθινη ζώνη με ένθετα πυραμιδοδειδή λίθινα στοιχεία (bugnato) που περιβάλλει το ναό στο ύψος των θυρών.

Οι θύρες και τα παράθυρα επιστέφονται με πλίνθινες πεταλόσχημες ταινίες, ενώ πλίνθινα πλαίσια έχουν οι φεγγίτες και το ρολόι. Διακοσμητικά μοτίβα κοσμούν και τα θωράκια των δίλοβων και τρίλοβων παραθύρων. Ο ναός επιβάλλεται κυρίως με τους όγκους του, που διατηρούνται σε χαμηλά, αναλογικά ύψη δημιουργώντας την εντύπωση κύβου, και ιδιαίτερα με τον τρούλο που δεσπόζει στο κέντρο της πόλης, ακτινοβολώντας το φως με την μεταλλική του κάλυψη. Ο τρούλος αυτός, που στηρίζεται εσωτερικά σε οκτώ πεσσούς, έχει χαμηλωμένο ημισφαίριο[276] που καλύπτεται με φύλλα μολύβδου και περιβάλλεται από μεγάλο αριθμό παραθύρων, εκ των οποίων τα μισά είναι τυφλά.

Η αγιογράφηση του τρούλου και της κόγχης έγινε το 1960 από τον Σπυρίδωνα Παπανικολάου και κινείται στο ύφος της βυζαντινής κομνήνειας ζωγραφικής του 11^{ου}-12^{ου} αι[277] ενώ το πολύ αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο, που διατηρήθηκε από τον προηγούμενο ναό, φέρει παραστάσεις που αγιογραφήθηκαν την περίοδο 1840-1845 από τον Κων/νο Φανέλλη (1791-1863) [278] **(εικ.33)**.

Ο σημαντικός αυτός αγιογράφος, εισηγητής της ναζαρηνής ζωγραφικής στην Ελλάδα[279], συνέδεσε την προσωπική και καλλιτεχνική του πορεία με την πόλη του Αιγίου. Με αφορμή την ανάθεση της αγιογράφησης του παλιού ναού της Φανερωμένης, ο Φανέλλης ήρθε στο Αίγιο και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε εκεί μόνιμα μέχρι το τέλος της ζωής του, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η δράση του περιορίστηκε στην πόλη αυτή και τη γύρω περιοχή. Αγιογράφησε εκκλησίες στην Άμφισσα, στην Κυπαρισσία, στο Γαλαξίδι και στην Ερμούπολη[280]. Βασικά χαρακτηριστικά της δυτικότροπης ζωγραφικής του αποτελούν η φυσιοκρατική απόδοση των μορφών μέσω του σκιοφωτισμού, η συμμετρία και ισορροπία στη σύνθεση, η χρήση της προοπτικής στην απόδοση του βάθους, ο διακοσμητικός χαρακτήρας και η απόδοση της λεπτομέρειας. Το χαρακτηριστικό όμως που τον διακρίνει περισσότερο από όλα τα παραπάνω είναι τα χρώματα των παραστάσεων του. Έντονα, σχεδόν μεταλλικά χρησιμοποιούνται σε

---

[276] Το ημισφαίριο αυτό συνηθίζεται στους επαρχιακούς ναούς, Πουλημένος 1997, ό.π., 143, σημ. 452

[277] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 22

[278] Ι. Β. Φριλίγκος, *Ο αγιογράφος Κωνσταντίνος Φανέλλης και το έργο του*, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Θεολογική Σχολή, Αθήνα, 2005, 73

[279] Οι Ναζαρηνοί ήταν μια ομάδα γερμανών καλλιτεχνών του 19^{ου} αι. που επιχείρησαν να ανανεώσουν τη θρησκευτική ζωγραφική, επιστρέφοντας στις αξίες του ύστερου Μεσαίωνα και της πρώιμης Αναγέννησης. Στην Ελλάδα εισηγητής του κινήματος υπήρξε ο Κων/νος Φανέλλης, αν και περισσότερο γνωστός ήταν ο Λουδοβίκος Θείρσιος (Ludwig Thiersch) ως θεμελιωτής και θεωρητικός του, βλ., ό.π., 49, 54-55

[280] ό.π., 78-80

τολμηρούς αντιθετικούς συνδυασμούς, δημιουργώντας ένα εντυπωσιακό αποτέλεσμα. Ως προς την τεχνική υπήρξε ο εισηγητής της ελαιογραφίας στην ηπειρωτική Ελλάδα[281]. Το έργο του Φανέλλη, που τοποθετείται την περίοδο 1830-1870, συμπίπτει με την ακμή του νεοκλασικισμού και συνδέεται με την διαμόρφωση της αστικής τάξης στην Ελλάδα.

3.3.1.4. Ο ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου

Ο δεύτερος ναός που οικοδομήθηκε στο Αίγιο σε σχέδια του Τσίλλερ είναι τα Εισόδια της Θεοτόκου (1893) **(εικ.34α)**. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό μνημείο με «αναγεννησιακό ύφος και γοτθικά στοιχεία» που προστατεύεται βάσει της ΥΑ ΥΠΠΕ/Φ31/12134/246/6-4-1982[282]. Σύμφωνα με εντοιχισμένη επιγραφή δεξιά της κύριας εισόδου, ο ναός οικοδομήθηκε το 1894. Αντικατέστησε τον παλαιότερο ναό της Παναγίας των Ξένων (κεφ.3.2) που είχε υποστεί εκτεταμένες ζημιές με το σεισμό του 1861[283].

Ο ναός έχει σχήμα ελεύθερου σταυρού με τρούλο, χωρίς επιμήκυνση του δυτικού τμήματος. Στην δυτική πρόσοψη ορθώνονται τα δύο καμπαναριά που εγγράφονται στους τοίχους των δυτικών τυμπάνων και φέρουν από έναν εξαγωνικό οβελίσκο στις τέσσερις ακμές. Η ανεπίχριστη τοιχοποιία του με τις πλατιές ζώνες αργολιθοδομής που εναλλάσσονται με λεπτές ταινίες πλίνθων είναι χαρακτηριστική και για άλλους ναούς του 19ου αι. στο Αίγιο (Άγιος Ανδρέας, Άγιος Μελέτιος, Ταξιάρχες, Αγία Κυριακή). Όλα τα παράθυρα είναι μονόλοβα εκτός από αυτά πάνω από τις εισόδους που είναι τρίλοβα. Πολύ ιδιαίτερη είναι η πλούσια κεραμοπλαστική διακόσμηση των κωδωνοστασίων, των κορυφών των οβελίσκων και του γείσου, όπου συνδυάζονται αναγεννησιακά και ρωμανικά κοσμήματα (δαντελωτοί σταυροί που εναλλάσσονται με ανθέμια, σύνθετοι πλοχμοί, λεοντοκεφαλές, γιρλάντες, αστράγαλοι και κυμάτια) **(εικ.34β)**. Οι οξυκόρυφες κεραμικές απολήξεις των πυργίσκων αποτελούν αντίγραφα ενός παρεκκλησίου που σχεδίασε ο Θεόφιλος Χάνσεν στην Αυστρία[284].

Το μνημείο υπέστη σοβαρές ζημιές από το σεισμό του 1995. Με την απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ/36778/1498/4-5-1998 εγκρίθηκε η μελέτη και εκτέλεση εργασιών αντισεισμικής προστασίας και αποκατάστασης βλαβών που είχε εκπονηθεί από αρχιτεκτονικό γραφείο, υπό την συμβουλευτική καθοδήγηση του καθηγητή Π. Καρύδη. Ωστόσο, λόγω χρόνιας δικαστικής διαμάχης του γραφείου μελετών με το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο ο ναός παραμένει στην ίδια κατάσταση επί 19 χρόνια. Με την απόφαση ΥΠΑΙΘΠΑ-ΓΓΠ/ΓΔΑΜΤΕ/ΔΑΒΜΜ/91463/6443/2436[285] το Υπουργείο Παιδείας Θρησκευμάτων

[281] ό.π., 102-115
[282] ΦΕΚ 167/Β/13-4-1982
[283] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 27
[284] Καρδαμίτση-Αδάμη, ό.π., 222
[285] http://www.static.diavgeia.gov.gr/doc/ΒΕΝΦΓ-ΨΚΟ

Πολιτισμού και Αθλητισμού ενέκρινε τη νέα μελέτη του 2012, παύοντας την ισχύ της προηγούμενης.

3.3.2. Οι εκκλησίες

Στο κεφάλαιο αυτό, αφιερωμένο στις εκκλησίες της πόλης, δεν θα γίνει αναφορά στις εκκλησίες της Φανερωμένης και των Εισοδίων που αναλύθηκαν στο κεφάλαιο 3.3.1., για την αρχιτεκτονική κληρονομιά του Τσίλλερ στο Αίγιο.

3.3.2.1. Η Ζωοδόχος Πηγή ή Παναγία η Τρυπητή

Ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής, γνωστή και ως «Παναγία η Τρυπητή», λόγω της τρύπας μέσα στην οποία βρέθηκε η ιερή εικόνα, είναι χτισμένη πάνω από το λιμάνι της πόλης, μέσα σε ένα φυσικό κοίλωμα του κροκαλοπαγούς βράχου περιβαλλόμενη από ένα καταπράσινο ειδυλλιακό τοπίο **(εικ.35α)**.

Ο ναός στη σημερινή του μορφή χτίστηκε το 1870 σε σχέδια του μηχανικού Άγγελου Κορυζή[286]. Είναι μια διώροφη βασιλική που έχει πρόσοψη τη βόρεια μακρά πλευρά και θυμίζει αρκετά την Ευαγγελίστρια της Τήνου **(εικ.35β)**. Ο εξωνάρθηκας του πρώτου ορόφου έχει διαμορφωθεί σε τοξωτή στοά. Το θέμα της τοξοστοιχίας επαναλαμβάνεται τόσο στο δεύτερο όροφο, με μια σειρά δίλοβων παραθύρων, όσο και στο διακοσμητικό μοτίβο της στέγης, όπου αναπαράγονται τα δίλοβα παράθυρα. Τα προσκτίσματα δυτικά του ναού, ξενώνες και γραφεία, κατασκευάστηκαν τη δεκαετία του 1960. Από τον εξωνάρθηκα εισέρχεται κανείς στον πρόναο, όπου υπάρχει μαρμάρινη κρήνη για το τρεχούμενο Αγίασμα, με τη γνωστή καρκινική επιγραφή ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ. Το νεώτερο αυτό τμήμα του ναού πλαισιώνει τη σπηλιά όπου βρίσκονται το ιερό βήμα, στραμμένο προς τα νοτιοανατολικά, και ο νάρθηκας **(εικ.36)**. Σε αυτή την σπηλιά, μήκους 11μ., πλάτους 7μ. και ύψους 4μ., όπου βρίσκεται και η εικόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας, σώζονται στην οροφή ίχνη παραστάσεων που, σύμφωνα με τον ζωγράφο Σπύρο Κρητικό, πρέπει να αποδοθούν στον Κων/νο Φανέλλη[287]. Στον ίδιο αγιογράφο αποδίδονται και οι δεσποτικές εικόνες του τέμπλου[288].

Είναι άγνωστο πότε πρωτοχτίστηκε ο ναός και από ποιόν. Σύμφωνα με την παράδοση, ένας ναυτικός που ναυάγησε στο Αίγιο τον 16^{ο} ή 17^{ο} αιώνα ανακάλυψε, οδηγούμενος από ένα αμυδρό φως, την εικόνα της Παναγίας στο βράχο, και στη συνέχεια έφτιαξε εκεί ασκητήριο, όπου μόνασε[289]. Πράγματι, ανατολικά του ναού υπάρχει μια μικρή σπηλιά χτισμένη με πέτρες και ένα μικρό παράθυρο, που λέγεται ότι ήταν το ασκητήριο του ιδρυτή. Με το πέρασμα των

[286] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 314
[287] ό.π., 50
[288] Φριλίγκος, ό.π., 79
[289] Σταυρόπουλος, ό.π., 594-595

χρόνων το ασκητήριο εξελίχθηκε σε εκκλησία και μοναστήρι. Σε έγγραφο του 1787 αναφέρεται ότι οι επίτροποι της εκκλησίας της Τρυπητής παραχώρησαν στη Μονή Ταξιαρχών μία σταφιδαποθήκη. Σε άλλο συμβολαιογραφικό έγγραφο του 1831 γίνεται αναφορά στην Τρυπητή ως μοναστήρι. Ως μονή αναφέρεται η Τρυπητή και στις αρχές του19ου αι. από τον περιηγητή Pouqueville, που την παρομοίασε με χελιδονοφωλιά[290].

Μία αναγεννησιακού τύπου κλίμακα, διπλή στο κάτω μέρος της, με 150 σκαλοπάτια συνολικά, ενώνει το Ιερό Προσκύνημα με το δημόσιο παραλιακό δρόμο, την οδό Ζωοδόχου Πηγής. Εκατέρωθεν της μνημειακής αυτής κλίμακας υπάρχουν κήποι **(εικ.37α)**. Υπάρχει όμως και μία δεύτερη πρόσβαση στα ανατολικά **(εικ.37β)**, ένα μονοπάτι που ξεκινά από το λεγόμενο «Απήδημα του Μοίραλη», και καταλήγει στο ναό μέσα από άλσος με κυπαρίσσια **(εικ.37γ)**. Σύμφωνα με την παράδοση, ο αρματολός Μοίραλης κυνηγημένος από τους Τούρκους, έφθασε στην άκρη του βράχου πάνω από το σημείο όπου βρίσκεται σήμερα η πλάκα και εγκλωβίστηκε. Για να μην αιχμαλωτισθεί πήδηξε με το άλογό του στο κενό. Κατά μία εκδοχή ο Μοίραλης σκοτώθηκε ενώ κατά μία άλλη γλύτωσε, καθώς το άλογο του τον προστάτευσε κατά την πτώση. Η θέση που έπεσε ο Μοίραλης σηματοδοτείται με μια μαρμάρινη πλάκα που θυμίζει την παράδοση **(εικ.37δ)**. Στην εντυπωσιακή χαράδρα του βράχου πίσω από το σημείο δημιουργείται τις βροχερές μέρες του χειμώνα μικρός καταρράκτης.

Αναγνωρίζοντας την ιερότητα και σημασία του προσκυνήματος το ελληνικό κράτος έχει καθιερώσει από το 1933 την εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, την Παρασκευή της Διακαινησίμου, ως επίσημη εορτή της πόλης. Την ημέρα αυτή γίνεται περιφορά της Ιερής Εικόνας και λιτάνευση με συμμετοχή του κλήρου και των πολιτών. Από το 1970 το προσκύνημα έχει χαρακτηριστεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου με την επωνυμία «Ιερόν Προσκύνημα Ζωοδόχος Πηγή» και έδρα το Αίγιο.

Η κακή κατάσταση διατήρησης του εσωτερικού του ναού, που είναι καλυμμένο από στρώμα αιθάλης από τα κεριά και μαυρισμένο από παλαιότερη πυρκαγιά, καθώς και των τοιχογραφιών του σπηλαίου, που είναι φθαρμένες σε μεγάλο βαθμό από την υγρασία, μαρτυρούν την ανάγκη συντήρησης και αποκατάστασης του μνημείου. Προς το παρόν, συντήρηση έχει γίνει μόνο στο ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού και σε κάποιες από τις φορητές εικόνες.

3.3.2.2. Ο Άγιος Ανδρέας

Ο λιθόκτιστος αυτός ναός, ένας από τους ωραιότερους στο Αίγιο, βρίσκεται βορειοδυτικά του κέντρου της πόλης στην παλιά συνοικία Γαλαξιδιώτικα, όπου σώζονται μερικά από τα πιο όμορφα νεοκλασικά και παραδοσιακά σπίτια της πόλης **(εικ.38α)**.

[290] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 47-48

Ο ναός ανήκει στον τύπο της σταυροειδούς βασιλικής με προεξέχοντα εγκάρσια κλίτη, χωρίς τρούλο. Τα σχέδια έγιναν από τον μηχανικό Θεόδωρο Διαμαντόπουλο τον Απρίλιο του 1893[291], δεν γνωρίζουμε όμως πότε αποπερατώθηκε. Ωστόσο, στις μαρμάρινες θύρες υπάρχει η χρονολογία «1898» με τα ονόματα εύπορων ενοριτών των Γαλαξιδιώτικων ως δωρητών, του Ηλία Βάβαλη στη νότια είσοδο και του Κων/νου Καρβέλα στη βόρεια.

Στην τοιχοποιία του, που είναι ανεπίχριστη, πλατιές ζώνες αργολιθοδομής εναλλάσσονται με λεπτές ταινίες πλίνθων, ενώ γωνιόλιθοι έχουν χρησιμοποιηθεί στις ακμές των τοίχων. Ο κεραμοπλαστικός του διάκοσμος συνδυάζει τα βυζαντινά (πλίνθινες οδοντωτές ταινίες) με τα ρωμανικά πρότυπα (κυκλικοί φεγγίτες, επίθετη διακόσμηση πλίνθινων τοξύλιων). Τα παράθυρα είναι δίλοβα, με ισοϋψείς αψίδες που σχηματίζονται με πλίνθους, στην πρόσοψη και στις απολήξεις των κλιτών και μονόλοβα, όλα πλαισιωμένα με πλίνθους.

Συνδεόμενα άμεσα με τον εξωνάρθηκα είναι τα δύο καμπαναριά της δυτικής πρόσοψης, με πύργους τετράγωνης κάτοψης που προεξέχουν βόρεια και νότια και επιστέφονται με κεραμικά θωράκια που φέρουν διακόσμηση σταυρών με ρόδακα στο κέντρο εγγεγραμμένων σε κύκλους. Τα επίσης τετράγωνα κωδωνοστάσια εισέχουν των πύργων και είναι κατασκευασμένα με ανοιχτόχρωμους ισόδομους λίθους ώστε να δημιουργούν χρωματική αντίθεση. Καλύπτονται με κυανόχρωμους τρουλίσκους που τονίζονται με πήλινα γείσα που μιμούνται κλασικά πρότυπα (ανθέμια, αστράγαλοι, πλοχμός, ιωνικό κυμάτιο) **(εικ.38β)**. Τα δύο καμπαναριά στην πρόσοψη είναι χαρακτηριστικό δυτικής καταγωγής που χρησιμοποιείται πολύ συχνά τον 19^{ο} αιώνα[292]. Λόγω της ομοιότητας της κεραμοπλαστικού διάκοσμου με αυτόν σε ναούς του Ερνέστου Τσίλλερ στο Αίγιο (Φανερωμένη και Εισόδια) και της γειτνίασης με την Παλαιά Δημοτική Αγορά, έργο του ίδιου, έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι ο Άγιος Ανδρέας είναι ένα ακόμη δημιούργημα του γερμανού αρχιτέκτονα[293].

Στο εσωτερικό του ναού, οι δεσποτικές εικόνες του κτιστού τέμπλου έχουν φιλοτεχνηθεί από γνωστά αγιογραφικά εργαστήρια, όπως αυτό του Κων/νου Φανέλλη και της Αγίας Άννης του Αγίου Όρους. Επίσης, σύμφωνα με τον ζωγράφο Σπύρο Κρητικό, οι παραστάσεις του Παντοκράτορα και της Λειτουργίας των Αγγέλων στην ουρανία του ναού είναι αγιογραφημένες από τον Κων/νο Φανέλλη[294]. Το μνημείο έχει κηρυχθεί υπό προστασία με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/Β1/Φ31/28276/598/12-6-1985[295].

---

[291] ό.π., 29

[292] Γ. Πουλημένος, *Η ελλαδική ναοδομία στην περίοδο του νεοκλασικισμού (1830-1912),* Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1997, 98

[293] http://www.el.wikipedia.org/wiki/Aigio

[294] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 30

[295] ΦΕΚ401/Β/28-6-1985

3.3.2.3. Οι Ταξιάρχες

Η εκκλησία των Ταξιαρχών βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του Αιγίου και είναι η παλαιότερη της πόλης **(εικ.39α)**. Σε επιγραφή αριστερά της δυτικής εισόδου του ναού αναγράφεται ότι ο ναός ανακαινίστηκε το 1846 με δαπάνες των κατοίκων της συνοικίας και επιμέλεια των επιτρόπων Σπήλιου Πατρινού και Κων/νου Γκόφα **(εικ.39β)**. Πρόκειται πιθανότατα για τον παλαιότερο ναό του 1712, για τον οποίο όμως δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό διασώθηκε κατά την ανακαίνιση.

Ο ναός είναι μία τρίκλιτη βασιλική με τρίλοβο εξωνάρθηκα και δύο καμπαναριά εκατέρωθεν, ακολουθώντας το τυποποιημένο πρότυπο που καθιέρωσε η Μητρόπολη της Αθήνας και ακολουθήθηκε από πληθώρα ναών τον 19^{ο} αι. Τα εξωτερικά επιχρίσματα προστέθηκαν την δεκαετία του 1950, καλύπτοντας την τοιχοποιΐα, όπου ακολουθείται η ίδια τεχνική με αυτή στους ναούς του Αγίου Ανδρέα και των Εισοδίων και φαίνεται ότι αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό όλων των εκκλησιών του 19^{ου} αιώνα στο Αίγιο (με εξαίρεση τη Φανερωμένη).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το εσωτερικό του ναού με τη δρομικότητα που το χαρακτηρίζει και την εντυπωσιακή ξυλόγλυπτη διακόσμηση **(εικ.40α)**. Οι πεσσοί, από ενιαίο κορμό ελάτης, είναι επενδυμένοι με επίσης ξύλινους ψευδοκίονες με ορθογώνιες βάσεις και κορινθιακά κιονόκρανα. Ένα μεγάλο μέρος των παραστάσεων στην ουρανία και στο ξυλόγλυπτο τέμπλο έχουν φιλοτεχνηθεί από τον Κων/νο Φανέλλη[296], που εργάσθηκε στο ναό τη δεκαετία του 1840[297] **(εικ.40β-γ)**. Ωστόσο, στο ναό υπάρχει και ένα παλιότερο έργο του, η Σύναξη των Ταξιαρχών, του 1831, που είναι το πρώτο υπογεγραμμένο και χρονολογημένο του καλλιτέχνη[298]. Ο ναός κηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο μετά το σεισμό του 1995 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ31/20659/642/12-7-1996[299].

3.3.2.4. Η Αγία Τριάδα

Ο σημερινός μικρός ναός της Αγίας Τριάδας, ο τέταρτος κατά σειρά στην ίδια θέση, είναι ρυθμού ελεύθερου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με οκταγωνικό τρούλο **(εικ.41)**. Βρίσκεται στην καρδιά του Αιγίου, στη συμβολή των οδών Μητροπόλεως και Ερμού με θέα στο λεγόμενο Σταροπάζαρο της παλιάς πόλης. Θεμελιώθηκε το 1959 και εγκαινιάστηκε την επόμενη χρονιά, σε σχέδια που είχε εκπονήσει από το 1939 ο Αναστάσιος Ορλάνδος και τροποποίησε το 1958 ο Ευστάθιος Στίκας. Την εξωτερική του όψη, επενδυμένη με άσπρους λαξευτούς λίθους από τη Ναύπακτο, επιμελήθηκαν χτιστάδες από τα Τζουμέρκα, ενώ όλα τα αρχιτεκτονικά του μέλη

[296] Φριλίγκος, ό.π., 167-168
[297] ό.π., 79
[298] ό.π., 78
[299] ΦΕΚ 631/Β/30-7-1996

φιλοτεχνήθηκαν σε πεντελικό μάρμαρο από τήνιους μαρμαρογλύπτες. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο, που τοποθετήθηκε το 1964, είναι έργο του Θεοφάνη Νομικού και αποτελεί αντίγραφο των τέμπλων της Χρυσοσπηλιώτισσας και του Άγιου Διονύσιου Αρεοπαγίτη της Αθήνας. Οι δεσποτικές του εικόνες φιλοτεχνήθηκαν από τον Νέστορα Παπανικολόπουλο. Η αγιογράφηση του ναού που διήρκεσε 18 χρόνια (1967- 1995) έγινε από το μαθητή του Φώτη Κόντογλου, Βασίλειο Μπρούσαλη[300].

3.3.2.5. Ο Άγιος Μελέτιος

Η μικρή εκκλησία του Αγίου Μελετίου, κέντρο όλης της γειτονιάς γύρω από αυτήν, του «Άι Μελέτη», είναι ιδιόκτητη και ανήκει στην οικογένεια Ξυγκάκη. Συγκεκριμένα, την έχτισε στα μέσα του 19^{ου} αι. ο γενάρχης της οικογένειας Μελέτιος Ξυγκάκης μαζί με το σπίτι του, που βρισκόταν απέναντι, και ένα ελαιοτριβείο, στην ίδια περιοχή, κατεδαφισμένα σήμερα μετά το σεισμό του 1995[301].

Πρόκειται για έναν αξιόλογο ναό, ρυθμού βασιλικής, λιθόκτιστο με κεραμοπλαστική διακόσμηση. Η τοιχοποιία του, από αργούς λίθους και πλίνθους, ακολουθεί την τεχνική που παρατηρείται στα λιθόκτιστα σπίτια της πόλης και στις περισσότερες εκκλησίες της ίδιας εποχής. Η λιτή δυτική του πρόσοψη χαρακτηρίζεται από το πλατύ πλίνθινο πλαίσιο της θύρας, την αετωματική απόληξη της στέγης και τα δύο ραδινά, πλίνθινα κωδωνοστάσια **(εικ.42α)**. Το τέμπλο της εκκλησίας, και οι φορητές εικόνες ήταν έργα του Κων/νου Φανέλλη. Πέρα από την αισθητική του αξία, ο ναός έχει και ιστορική σημασία, αφού, μετά την έλευση των προσφύγων το 1922, λειτούργησε για ένα διάστημα ως σχολείο[302].

Εκτός από τη δυτική πρόσοψη, που στέκει ακόμη, το υπόλοιπο κτίσμα κατεδαφίστηκε λόγω των εκτεταμένων ζημιών που υπέστη στο σεισμό του 1995 **(εικ.42β)**. Σήμερα, οι εικόνες και τα καντηλάκια των πιστών μπροστά στην πόρτα της ερειπωμένης εκκλησίας, δηλώνουν την πίστη και την ελπίδα τους για την αποκατάστασή της **(εικ.42γ)**.

3.3.2.6. Τα εξωκκλήσια της πόλης

Στην ευρύτερη περιοχή της πόλης υπάρχουν και κάποια παρεκκλήσια που αξίζει να αναφέρουμε, η Αγία Κυριακή, οι Άγιοι Απόστολοι, οι Άγιοι Ανάργυροι και ο Άγιος Νικόλαος. Ο ναός της Αγίας Κυριακής **(εικ.43α)** είναι ιδιόκτητος και χτίστηκε το 1904 με δαπάνη της Ελένης Πετροπούλου το γένος Λόντου[303]. Πρόκειται για ένα κυβόσχημο λιθόκτιστο εκκλησάκι με οκταγωνικό τρούλο, υπερβολικά μεγάλο για τις αναλογίες του. Πλίνθοι έχουν χρησιμοποιηθεί

[300] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 33-34
[301] ό.π., 231
[302] ό.π., 39
[303] Σε μικρή απόσταση από το ναό βρίσκεται και η εξοχική κατοικία του Ανδρέα Λόντου

στις ακμές των τοίχων, μαζί με πέτρα, και στα πλαίσια των ανοιγμάτων. Οι εικόνες του τέμπλου ανήκουν στην αγιογραφική σχολή της Ακράτας[304].

Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων **(εικ.43β)**, στην περιοχή Σταφιδάλωνα, ακολουθεί τον τύπο της ξυλόστεγης βασιλικής, όπως τα περισσότερα παρεκκλήσια των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας. Σύμφωνα με επιγραφή στο υπέρθυρο ανακαινίστηκε το 1833[305]. Πολύ κοντά στο ναό βρίσκεται και η έπαυλη Χρυσανθόπουλου (κεφ.3.2.1). Στην αρχή της λεωφόρου Κορίνθου, που οδηγεί στην Εθνική Οδό προς την Κόρινθο, βρίσκεται η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων **(εικ.43γ)**. Είναι μια βασιλική με τρίρριχτη στέγη, τύπος που συνηθίζεται σε εξωκκλήσια κυρίως της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας. Στη δυτική και νότια πλευρά του ναού σταδιακά προστέθηκαν στέγαστρα που έχουν αλλοιώσει την αρχική του μορφή. Τέλος, το μονόχωρο εκκλησάκι του «Άι Νικολάκη» **(εικ.43δ)**, όπως είναι γνωστό στους Αιγιώτες, βρίσκεται στην παραλιακή ζώνη της πόλης απέναντι από τον φάρο και χτίστηκε σε δύο στάδια, πιθανόν στα τέλη του 19ου αι. Το παλαιότερο τμήμα είναι αυτό που βλέπει στη θάλασσα ενώ το άλλο με το καμπαναριό προστέθηκε αργότερα.

3.3.3. Οι πλατείες της πόλης

Σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στις παλιές πλατείες της πόλης του Αιγίου, που διαμορφώθηκαν για πρώτη φορά στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ου αιώνα και αποτελούν σημαντικό κομμάτι του πολεοδομικού ιστού και της ιστορίας της.

3.3.3.1. Τα Ψηλά Αλώνια

Αναμφισβήτητα, η πιο χαρακτηριστική και προβεβλημένη πλατεία του Αιγίου, ένας «πυκνωτής φυσιογνωμίας» για την πόλη, είναι τα Ψηλά Αλώνια **(εικ.44)**. Λόγω της θέσης της στην Άνω Πόλη, πάνω στο βράχο του Αιγίου, αποτελεί ένα από τα ωραιότερα «μπελβεντέρε» της Ελλάδας, με θαυμάσια θέα στον Κορινθιακό κόλπο και στην Στερεά Ελλάδα, γι' αυτό και η αρχική της ονομασία ήταν «Αγνάντιο». Μετονομάστηκε σε Ψηλά Αλώνια «κατά πιθηκικήν απομίμησιν»[306] της ομώνυμης πλατείας στην Πάτρα. Η πλατεία άρχισε να διαμορφώνεται επί δημαρχίας Κων/νου Κανελλόπουλου (1887-1891) και πήρε την τελική της μορφή το 1892 επί της πρώτης δημαρχιακής θητείας του Σπύρου Παναγιωτόπουλου (1891-1895). Συνδέθηκε με την κοινωνική ζωή και την ψυχαγωγία των κατοίκων, καθώς εδώ φιλοξενούνταν παλιά παραστάσεις μουσικής θεάτρου και κινηματογράφου, καραγκιόζη κ.α. καθώς και διάφορες εκθέσεις. Σήμερα εξακολουθούν να φιλοξενούνται εδώ κυρίως μουσικές και χορευτικές εκδηλώσεις, ωστόσο η πλατεία έχει χάσει πια την αίγλη που είχε σε παλιότερες εποχές.

---

[304] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 43
[305] ό.π., 44
[306] Κατά την έκφραση του λογοτέχνη Σπύρου Παναγιωτόπουλου, βλ. Σταυρόπουλος, ό.π., 246

Ο Πύργος στο κέντρο της πλατείας **(εικ.45α)**, έμβλημα των Ψηλών Αλωνίων, αποτελούσε το κύριο αξιοθέατο και σήμα κατατεθέν της πόλης στις παλιές τουριστικές κάρτες και φωτογραφίες της πόλης. Χτίστηκε και αυτός στα τέλη του αιώνα ως δημοτικό καφενείο, χρήση που διατήρησε ως τις μέρες μας. Ο όροφος του πύργου χρησιμοποιήθηκε για ένα διάστημα ως μετεωρολογικός σταθμός εξοπλισμένος με σεισμογράφο[307]. Είναι ένα κτήριο νεογοτθικού ρυθμού, χαρακτηριστικό της ρομαντικής τάσης του ύστερου νεοκλασικισμού.

Το μνημειακό σύνολο της πλατείας με τον πύργο χαρακτηρίστηκε με την Υπουργική Απόφαση Α/Φ31/48890/5615/29-12-1976 ως «τόπος ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους, καθόσον, ένεκα της διαμορφώσεώς της και της θέσεώς της, αποτελεί μιαν εκ των ωραιοτέρων πλατειών της χώρας» [308]. Επιπρόσθετα, το 1981 με Προεδρικό Διάταγμα[309] χαρακτηρίστηκε διατηρητέος ο Πύργος και παραδοσιακός ο περιβάλλων χώρος του, δηλαδή η πλατεία.

Ανατολικά της πλατείας βρίσκεται το πάρκο της πόλης, που διαμορφώθηκε περίπου την ίδια περίοδο, και πλαισίωνε το παλιό δημαρχείο μέχρι το 1971, οπότε αυτό κατεδαφίστηκε. Στην είσοδο του πάρκου βρίσκεται το ηρώο της πόλης που στήθηκε το 1924, με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Αιγιαλέων «Ο Άρατος», ως φόρος τιμής στους αιγιαλείς που έπεσαν στα πεδία των μαχών **(εικ.45β)**. Το έργο, που απεικονίζει μια γυναικεία μορφή να κρατά ένα νεκρό ή ετοιμοθάνατο άντρα, είναι μια αλληγορική σύνθεση που φιλοτέχνησε ο γλύπτης Γεώργιος Δημητριάδης (1878-1941) γνωστός και ως «ο Αθηναίος». Σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνών με δάσκαλο το Γ. Βρούτο και συνέχισε στο ακαδημαϊκό ύφος σε όλη την καλλιτεχνική του πορεία, που ήταν ιδιαίτερα παραγωγική. Φιλοτέχνησε προτομές και διάφορες συνθέσεις, κυρίως αλληγορικές, που στήθηκαν ως ηρώα σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας ή ως ταφικά μνημεία. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από ακαδημαϊκότητα και συναισθηματισμό[310].

Δυτικά της πλατείας, επί της παλιάς εθνικής οδού, βρίσκεται το Μνημείο των Αεροπόρων **(εικ.45γ)**, αεροσκάφος της Πολεμικής Αεροπορίας αφιερωμένο στους πεσόντες Αιγιαλείς αεροπόρους και στη μνήμη των θυμάτων της αεροπορικής τραγωδίας των Ελικείων του 1976[311]. Μια αερογέφυρα συνδέει το χώρο όπου βρίσκεται το μνημείο με την περιοχή «Μπούφαλο» ή «Πευκάκια», κάτω από την οποία, στο πρανές του λόφου, βρίσκεται το μυκηναϊκό νεκροταφείο (κεφ.3.1.).

---

[307] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 63
[308] ΦΕΚ 2/Β/8-1-1977
[309] ΦΕΚ 757/Δ/ 22-12-1981
[310] Ε. Μαυρομιχάλη, «Γλύπτες του περασμένου αιώνα», *Επτά Ημέρες Καθημερινή*, 25/10/1998, 9
[311] http://koinofeliseak.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=47:2012-11-15-11-36-35&catid=16:2012-10-30-09-33-50&Itemid=14

Στο δυτικό τμήμα της πλατείας βρίσκεται ένα από τα πιο όμορφα νεοκλασικά αρχοντικά της πόλης **(εικ.46α)**. Χτίστηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από τον γιατρό, δημοσιογράφο και εκδότη Χαράλαμπο Φιλιππακόπουλο, είναι όμως περισσότερο γνωστό στο Αίγιο ως οικία του επόμενου ιδιοκτήτη του, του ξυλέμπορου Ιωάννη Παναγιωτόπουλου[312]. Στο διώροφο κτήριο έχει αξιοποιηθεί σοφά η μορφολογία του εδάφους, έτσι ώστε να έχει πρόσβαση στον όροφο από την πλατεία. Χαρακτηριστική είναι η διαμόρφωση του κεντρικού τμήματος της πρόσοψης αυτής, με το αέτωμα, τις ψευδοπαραστάδες που κορυφώνονται σε κορινθιάζοντα επίκρανα, το λιτό θύρωμα της εισόδου και τη μνημειακή κλίμακα. Οι γωνίες του κτηρίου τονίζονται με ψευδοπαραστάδες στον όροφο και γωνιόλιθους κυφωτής τοιχοποιίας (rustico) στο ισόγειο. Τα παράθυρα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες που «στηρίζουν» επιστύλιο και γείσο. Το κτήριο έχει μεγάλο κήπο με υπέροχη θέα στον Κορινθιακό κόλπο στο βόρειο τμήμα του. Κηρύχθηκε διατηρητέο το 1981 με Προεδρικό Διάταγμα[313].

Στη νότια πλευρά της πλατείας φαίνεται και η πίσω όψη του διώροφου αρχοντικού του αλευροβιομήχανου και σταφιδέμπορου Δημήτριου Σωτηρόπουλου[314]. Η κύρια είσοδος βρίσκεται στην πρόσοψη του κτηρίου επί της οδού Μητροπόλεως, ενώ η πρόσοψη επί της οδού Αράτου χαρακτηρίζεται από το νεοκλασικό αέτωμα και τους δύο εξώστες **(εικ.46β)**. Το κτήριο κηρύχθηκε διατηρητέο με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14947/808/5-3-1996[315].

3.3.3.2. Η πλατεία Αγίας Λαύρας

Η πλατεία Αγίας Λαύρας **(εικ.47)** βρίσκεται στην καρδιά του εμπορικού κέντρου της πόλης και αποτελεί σημείο αναφοράς για την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Από αυτήν ξεκινούν ή σε αυτήν καταλήγουν όλες οι θρησκευτικές λιτανείες και οι εθνικές παρελάσεις. Στον χώρο της, επί πολλά χρόνια μετά την Επανάσταση του ΄21, λειτουργούσε στρατώνας και αργότερα υπήρχαν στάβλοι. Ως πλατεία διαμορφώθηκε επί δημαρχίας Σπύρου Παναγιωτόπουλου (1892-1936) στα τέλη του 19ου αι. ως πλατεία Ναυπλίου, ενώ πήρε τη σημερινή της μορφή το 1984-1985.

Στον μεγάλο ορθογώνιο χώρο της πλατείας έχουν τις προσόψεις τους η οικία του Ευθύμιου Γάτου (βλ. κεφ. 3.3.1.2.) και η οικία Πολυχρονιάδη **(εικ.48α)**. Η τελευταία χτίστηκε από τον σταφιδέμπορο Κωνσταντίνο Αθανασίου το 1870, όπως δηλώνεται στο υπέρθυρο μαζί με τα αρχικά του ιδιοκτήτη. Ο υιοθετημένος γιος του Αθανασίου Διομήδης-Πολυχρόνης ονομάστηκε, κατά τη συνήθεια της εποχής, Πολυχρονιάδης και έτσι έμεινε γνωστό και το μέγαρο. Υπήρξε και

[312] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 203
[313] ΦΕΚ 757/Δ/22-12-1981
[314] Σταυρόπουλος, ό.π., 640
[315] ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996

αυτός σταφιδέμπορος και μεγαλοκτηματίας και διετέλεσε δήμαρχος Αιγίου από το 1866 έως το 1874[316]. Η διώροφη οικία έχει γενικά λιτή πρόσοψη που τονίζεται με οριζόντια γείσα. Ο εξώστης είναι τοποθετημένος έκκεντρα, στο ανατολικό τμήμα της πρόσοψης, πάνω από την είσοδο. Στον ίδιο κατακόρυφο άξονα βρίσκεται και η σοφίτα, με την αετωματική στέγη, χαρακτηριστικό τμήμα του κτηρίου. Το μνημειακό θύρωμα της εισόδου **(εικ.48β)**, με τις παραστάδες, το επιστύλιο και το γείσο συνδέει το κτήριο τόσο με το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου, όσο και με την οικία Βασιλόπουλου στην οδό Εισοδίων, καθώς και τα τρία έχουν μαρμάρινα θυρώματα. Το θύρωμα επιστέφεται από προεξέχον γείσο που στηρίζεται σε γεισίποδες με ανάγλυφα σχέδια. Αμέσως κάτω από το γείσο, ακολουθούν τρεις ταινίες με ιωνικό και λέσβιο κυμάτιο και σταγόνες. Το κτήριο, όπως όλα της βόρειας πλευράς της πλατείας, έχει πρόσοψη και επί της οδού Ερμού, όπου χαρακτηριστικός είναι ο εξώστης της σοφίτας **(εικ.48γ)**.

Ανατολικά του παραπάνω αρχοντικού, στη γωνία με την οδό Πολυχρονιάδου, βρίσκεται ένα μεγάλο διώροφο κτήριο, που χτίστηκε την περίοδο 1923-1929 και ανήκει στη Μονή Ταξιαρχών[317] **(εικ.49)**. Το κτήριο έχει λιτή νεοκλασική διακόσμηση με πολλά ανοίγματα που πλαισιώνονται με γείσα, κορνίζες και παραστάδες, και στέψη που αποτελείται από διακοσμητικό γείσο με τραβηχτά κυμάτια και οδόντες με ακροκέραμα. Έχει πολλούς εξώστες, δύο στην πρόσοψη επί της πλατείας, τρεις στη στενή ανατολική του πλευρά και δύο στην πρόσοψη επί της οδού Ερμού. Χαρακτηριστικά είναι τα στηθαία με τα πήλινα μπαλούστρα στο δώμα της στέγης.
Και τα δύο κτήρια είχαν κηρυχθεί διατηρητέα με την Υπουργική Απόφαση του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 21733/1172α/ 24.03.1987[318] και επανακηρύχθηκαν μετά το σεισμό με την Υπουργική Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[319]. Αποκαταστάθηκαν και διατηρούνται σε καλή κατάσταση.

3.3.3.3. Η παλιά Δημοτική Δεξαμενή

Η παλιά Δημοτική Δεξαμενή βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα της σημερινής πόλης. Κατασκευάστηκε πάνω σε λοφίσκο το 1883 από τον δήμαρχο Αθανάσιο Φαραζουλή. Πριν τη κατασκευή του έργου στην περιοχή αυτή υπήρχαν αμπελώνες, ενώ στην παρακείμενη προς τα βόρεια συνοικία της Καλλιθέας υπήρχαν ελαιώνες. Από τον ίδιο δήμαρχο διανοίχθηκε και ο δρόμος που διέρχεται μπροστά από τη δεξαμενή και δεντροφυτεύτηκε με ευκαλύπτους. Αργότερα διαμορφώθηκε σε αυτή την περιοχή πλατεία.

[316] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 270
[317] ό.π., 275
[318] ΦΕΚ 374/Δ/5-5-1987, ως ιδιοκτησίες Τσίτσα (οδός Ζαΐμη 11) και Μονής Ταξιαρχών (Ζαΐμη 13)
[319] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996

Η Δεξαμενή αποτελείται από ένα κυβόσχημο λιθόκτιστο κτίσμα και τρείς - αρχικά ήταν τέσσερις - πλίνθινους αεραγωγούς, τετράγωνης διατομής **(εικ.50α)**. Αξιόλογοι είναι οι πλίνθινοι φεγγίτες με τα στριφτές σιδεριές που κοσμούν το λιθόκτιστο κτίσμα **(εικ.50β)**. Φεγγίτες υπήρχαν και στους αεραγωγούς, σήμερα όμως δεν φαίνονται, καθώς οι κατασκευές έχουν καλυφθεί πρόχειρα με τσιμέντο για την αποφυγή περαιτέρω φθορών. Η Παλιά Δεξαμενή χαρακτηρίστηκε μετά το σεισμό «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[320]. Ωστόσο, ο χώρος έχει εγκαταλειφθεί στη βλάστηση και οι κατασκευές χρειάζονται συντήρηση.

Νότια της Δεξαμενής, συνδεδεμένη με το τοπίο της πλατείας στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και κηρυγμένη και αυτή με την παραπάνω Υπουργική Απόφαση, είναι η βίλα του χονδρέμπορου Ηλία Ηλιόπουλου[321] **(εικ.51)**. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο κτήριο με πυργίσκο νεογοτθικής έμπνευσης.

Τέλος, αξίζει να γίνει αναφορά στο κεραμοποιείο των αδερφών Ψιλιάκου που λειτουργούσε κάποτε απέναντι από τη Δεξαμενή. Εκεί φτιάχνονταν τα κεραμουργήματα που κοσμούσαν τα νεοκλασικά της πόλης και όσα χρησιμοποιήθηκαν στους ναούς των Εισοδίων και του Αγίου Ανδρέα.

3.3.3.4. Ο Πλάτανος και οι Δώδεκα Βρύσες του Μώλου

Ο Πλάτανος και οι Δώδεκα Βρύσες έχουν μεγάλη ιστορική σημασία για το Αίγιο και αναμφισβήτητα αποτελούν έναν από τους «πυκνωτές» της φυσιογνωμίας του. Ως το κυριότερο αξιοθέατο της πόλης τον 19ο αιώνα, περιγράφονται από όλους τους περιηγητές που επισκέφθηκαν το Αίγιο. Χαρακτηριστική είναι η απεικόνισή τους σε υδατογραφία του Hugh W. Williams **(εικ.52)**[322]. Ο άγγλος ζωγράφος, που επισκέφθηκε την Ελλάδα από το 1816 έως το 1818, στο πλαίσιο του περιηγητικού τουρισμού της εποχής (Grand Tour) , απέδωσε εικαστικά πολλά ελληνικά τοπία και γι' αυτό είναι γνωστός ως Έλληνας (Grecian)[323].

Οι πηγές βρίσκονται στην θέση αυτή από την αρχαιότητα, όπως αναφέρεται από τον περιηγητή Παυσανία[324], που περιέγραψε στον αιγιαλό και πλήθος ιερών, της Αφροδίτης, της Περσεφόνης, του Ομαγύριου Δία και της Δήμητρας. Λόγω της αναφοράς αυτής του αρχαίου περιηγητή και ο πλάτανος που βρισκόταν πάνω από τις πηγές ονομάστηκε «του Παυσανία». Ο πλάτανος αυτός, με περίμετρο 12 μέτρα, είναι τουλάχιστον 200 ετών. Το εσωτερικό κενό που

---

[320] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996

[321] Ρήγα Φεραίου 2, ιδιοκτησίας Αρβανίτη

[322] H. W. Williams, *Select views in Greece with classical illustration*, vol.2, London, Longman, Rees, Orme, Brown and Green and Adam Black, Edimburg, 1829

[323] http://en.wikisource.org/wiki/Williams,_Hugh_William_%28DNB00%29

[324] Παπαχατζής, ό.π., 147

δημιουργείται στην κουφάλα του δέντρου αυτού ήταν τόσο μεγάλο, ώστε χρησιμοποιούνταν ως φυλακή στα χρόνια της Επανάστασης, όπως αναφέρεται από τον Michael Quin[325] και τον Paul d' Estournelles de Constant[326].

Οι Βρύσες, που ήταν αρχικά δεκατέσσερις[327] ή δεκαέξι[328], μειώθηκαν σε δώδεκα και διακοσμήθηκαν με κρουνούς σε μορφή λεοντοκεφαλών το 1910, όταν διαμορφώθηκε για πρώτη φορά ο περιβάλλον χώρος και δημιουργήθηκε η πλατεία[329]. Πάντως, σε επιστολικό δελτάριο του 1902, το μνημείο αναφέρεται ως «Αι 16 Βρύσεις της Μεγάλης Πηγής»[330] **(εικ.53)**. Η πλατεία του Μώλου ήταν κάποτε πολυσύχναστη λόγω της μεγάλης εμπορικής κίνησης του λιμανιού. Με ιδιαίτερη επισημότητα και πάνδημη συμμετοχή γίνονταν εδώ οι γιορτινές εκδηλώσεις για τα «πριμαρόλια», τα πρώτα καράβια που έφταναν στο λιμάνι στην έναρξη της σταφιδικής περιόδου, για να μεταφέρουν την πρώτη και καλύτερη σταφίδα της χρονιάς στα μεγάλα λιμάνια της Ευρώπης.

Ο Πλάτανος και οι Δώδεκα Βρύσες **(εικ.54)** χαρακτηρίστηκαν από το Υπουργείο Γεωργίας με την Υπουργική Απόφαση 33864/1699/28-5-1976[331] ως «διατηρητέα μνημεία της φύσης».

3.3.4. Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου

Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου, άρχισε να χτίζεται λίγο μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, στη συμβολή της «κυριωτέρας οδού του Αιγίου», όπως χαρακτηριζόταν η οδός Μητροπόλεως στα επιστολικά δελτάρια των αρχών του 20ου αι. **(εικ.55)**, με έναν μικρότερο δρόμο που αργότερα ονομάστηκε «Οδός Παναγιωτοπούλων».

Το τριώροφο αυτό κτήριο **(εικ.56)**, «το πιο σημαντικό, ίσως, ιδιωτικό μέγαρο των μέσων του 19ου αιώνα στον νοτιοελλαδικό χώρο, όσον αφορά την αρχιτεκτονική του αξία» σχεδιάστηκε τον αρχιτέκτονα Παναγιώτη Κάλκο (1818-1875), έναν «από τους στυλοβάτες του αθηναϊκού κλασικισμού», που σχεδίασε και επέβλεψε πολλά γνωστά δημόσια οικοδομήματα της Αθήνας, όπως την Παλαιά Βουλή, το Ορφανοτροφείο, το Βαρβάκειο, το Δημαρχείο κ.α. [332]. Η οικοδόμηση του κτηρίου έγινε κατόπιν παραγγελίας του Σωτήρη Παναγιωτόπουλου, σταφιδέμπορου, μεγαλοκτηματία και ενός από τους μεγαλύτερους επιχειρηματίες στην Πελοπόννησο. Διήρκεσε τρία χρόνια (1857-1860) και η οικογένεια εγκαταστάθηκε σε αυτό το

---

[325] M. J. Quin, *Voyage down the Danube: with sketches of Hungary, Wallachia, Servia, Turkey etc*, London, 1836, vol. 2, 218

[326] Στο βιβλίο του "La vie de province en Grece", Σταυρόπουλος, ό.π., 573

[327] Σύμφωνα με τον Pouqueville, Σταυρόπουλος, ό.π., 317

[328] W. G. Clark, *Peloponnesus: Notes of Study and Travel*, London, 1858, 290

[329] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 123

[330] ό.π., 124

[331] ΦΕΚ 738/Β/2-6-1976

[332] Μ. Μπίρης, «Οι θησαυροί του Αιγίου», *Καθημερινή* 6/8/1995, 25

1863. Στο ισόγειο λειτουργούσαν τα γραφεία του εμπορικού οίκου και στους δύο άνω ορόφους διέμενε η οικογένεια.

Οι Παναγιωτόπουλοι υπήρξαν μια από τις ισχυρότερες οικογένειες της Πελοποννήσου, όχι μόνο λόγω του πλούτου που συσσώρευσαν και επένδυσαν στο εμπόριο και την αγορά ακινήτων, αλλά και λόγω της ενασχόλησής τους με την πολιτική[333]. Οι γιοί του Σωτήρη Παναγιωτόπουλου αναδείχθηκαν σε σημαντικά πολιτικά αξιώματα. Ο Ανδρέας υπήρξε βουλευτής και υπουργός για μια πεντηκονταετία, ενώ ο Σπύρος διετέλεσε Δήμαρχος Αιγίου (1891-1895 και 1899-1929) αφήνοντας πίσω του σημαντικά έργα, όπως η διάνοιξη της οδού Κλεομένους Οικονόμου και η διαμόρφωση των δύο μεγάλων πλατειών της πόλης, των Ψηλών Αλωνιών και της Πλατείας Αγίας Λαύρας[334].

Η μνημειακότητα της κατασκευής, χαρακτηριστική των αστικών κατοικιών της ακμής του ελληνικού νεοκλασικισμού, δηλώνεται με τον λιτό και κυβισμένο όγκο του και τη χρήση του λευκού μαρμάρου. Το υλικό αυτό έχει χρησιμοποιηθεί στην κορνίζα του γείσου και σε περιμετρική ταινία κάτω από τη στέγη, στις ακμές των τοίχων και την επένδυση των επιφανειών του ισογείου, με ισόδομο σύστημα, στα πλαίσια των ανοιγμάτων και τα οριζόντια γείσα τους και στους εξώστες με τα χαρακτηριστικά φουρούσια που οργανώνονται σε ζεύγη. Το μνημείο παρουσιάζει αισθητικές συγγένειες με το αθηναϊκό Μέγαρο Μαυρομιχάλη, στη Λεωφόρο Αμαλίας, που επίσης αποδίδεται στον Παναγιώτη Καλκο[335].

Για την διακόσμηση των εσωτερικών χώρων κλήθηκαν το 1859 ιταλοί καλλιτέχνες, πιθανόν από την ιταλική παροικία της Πάτρας[336]. Το εσωτερικό του μεγάρου διαθέτει πλούσιο ζωγραφικό διάκοσμο με νωπογραφίες στην οροφή και τους τοίχους που φέρουν ποικίλα φυτικά κοσμήματα και αλληγορικές παραστάσεις **(εικ.57α)**. Κάποιες από τις επιφάνειες των τοίχων χωρίζονται σε ισομεγέθη ορθογώνια με ζωγραφιστές κάθετες ταινίες. Εντυπωσιακή είναι και η φατνωματική διαμόρφωση στις οροφές του ισογείου και των διαδρόμων **(εικ.57β)**. Πολυτελέστατα έπιπλα παρισινού στυλ, αγάλματα και άλλα αντικείμενα τέχνης καλλώπιζαν το εντυπωσιακό αρχοντικό. Δυστυχώς, το κτήριο σχεδόν απογυμνώθηκε, όταν λεηλατήθηκε, μετά το θάνατο του τελευταίου απογόνου της οικογένειας, το 1982[337].

---

[333] Χρ. Λυριντζής, *Το τέλος των «τζακιών», κοινωνία και πολιτική στην Αχαΐα του 19ου αι.*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, 120

[334] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 310

[335] Μπίρης, ό.π., 25

[336] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 307

[337] ό.π., 27

Λόγω της υψηλής αρχιτεκτονικής και αισθητικής του αξίας κηρύχθηκε διατηρητέο με την ΥΑ ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/3258/1343/15-12-1982[338]. Στη συνέχεια στεγάστηκαν εδώ η «Χορωδία Αιγίου» και ο «Σύλλογος των Φίλων της Βυζαντινής Μουσικής Αιγιαλείας» (1984-1995). Με το σεισμό του 1995 υπέστη εκτεταμένες ζημιές. Αγοράστηκε από το Δήμο Αιγίου το 1998 και αποκαταστάθηκε (2003-2007) [339]. Στο Μέγαρο Παναγιωτόπουλου, που αποτελεί ένα εμβληματικό μνημείο και τοπόσημο για την πόλη του Αιγίου, φιλοξενούνται πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, ενώ σε αυτό τελούνται και οι πολιτικοί γάμοι.

3.3.5. Η Δημοτική Βιβλιοθήκη

Το νεοκλασικό κτήριο επί της οδού Βασιλέως Κων/νου που στεγάζει σήμερα τη Δημοτική Βιβλιοθήκη **(εικ.58)** χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα με δαπάνη του σταφιδέμπορου και τραπεζίτη Ξενοφώντα Σταυρουλόπουλου, ο οποίος είχε συμβάλει σε μεγάλο βαθμό και στην ανακαίνιση του ναού των Εισοδίων. Η οικοδόμησή του απέβλεπε στη στέγαση του Α΄ Γυμνασίου της πόλης που είχε ιδρυθεί από το 1876 και από τότε στεγαζόταν σε διάφορα ιδιωτικά οικήματα. Γι' αυτό το λόγο έγινε δωρεά του στο Δήμο και κάλυψε τις εκπαιδευτικές ανάγκες της πόλης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '30, οπότε μεταφέρθηκε μαζί με το Β' Γυμνάσιο, που είχε ιδρυθεί το 1927, σε νέες εγκαταστάσεις στην περιοχή της Καλλιθέας. Από τις αίθουσες διδασκαλίας πέρασαν κατά καιρούς σημαντικές μορφές των γραμμάτων, όπως ο Γεώργιος Κρέμος, ο Ιωάννης Γρυπάρης, ο Αντώνης Τραυλαντώνης κ.α. Ένας από τους πρώτους καθηγητές του Γυμνασίου, πιθανόν πριν τη μεταφορά του στο κτήριο αυτό, ήταν ο Μιχάλης Παλαμάς, πατέρας του μεγάλου ποιητή[340].

Στη συνέχεια το κτήριο στέγασε διαδοχικά τη Βιβλιοθήκη -για ένα μικρό διάστημα, μέχρι το 1939-, τις Υγειονομικές Υπηρεσίες, την Αρχαιολογική Συλλογή, Παράρτημα της Γαλλικής Ακαδημίας και τους Προσκόπους. Η βιβλιοθήκη επαναλειτούργησε στον χώρο αυτό το 1978, οπότε έγινε ανακαίνιση του κτηρίου με τροποποιήσεις στην εσωτερική διαρρύθμιση. Στο ίδιο κτήριο συστεγάστηκε και η Δημοτική Πινακοθήκη[341]. Σήμερα, ο χώρος της βιβλιοθήκης έχει περιοριστεί, καθώς στο κτήριο συστεγάζονται και υπηρεσίες του Δήμου.

Το νεοκλασικό κτήριο χαρακτηρίζεται από αυστηρή συμμετρία στη διάταξη των όγκων και των μορφολογικών στοιχείων. Η πρόσοψη οργανώνεται σε τέσσερα τμήματα με τη χρήση ψευδοπεσσών δωρικού ύφους. Σε κάθε τμήμα υπάρχει από μια σειρά τριών συμμετρικών

---

[338] ΦΕΚ 142/Β/4-4-1983

[339] Σπηλιωτοπούλου Π., «"Παναγιωτοπουλέικο": Το παλάτι του Αιγίου, μέσα από ένα πλούσιο φωτογραφικό αφιέρωμα», εφημερίδα *Φιλόδημος*, 31/12/2013. Ανακτήθηκε 18/3/2014 από την ιστοσελίδα http://www.filodimos.gr/data/index.php?option=com_content&view=article&id=30444:2013-12-31-18-03-29&catid=1180&Itemid=413

[340] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 71-73

[341] ό.π., 74

υψίκορμων παραθύρων που πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες ίδιου τύπου με τους πεσσούς. Τα δύο ακριανά τμήματα, πιο πλατιά και προεξέχοντα, φέρουν αετωματική στέγη που στην κορυφή της έχει ανθεμωτό ακροκέραμο. Η είσοδος κεντρικά τοποθετημένη επιστέφεται με μικρό αέτωμα που στηρίζεται σε γεισίποδες.

Το κτήριο έχει χαρακτηριστεί «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» από το ΥΠ.ΠΟ με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14946/809/5-3-1996[342] και από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.[343]

3.3.6. Το παλιό Δημοτικό Νοσοκομείο

Το Δημοτικό Νοσοκομείου Αιγίου ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1902-1904 στο κτήριο που ανεγέρθηκε ειδικά γι' αυτόν το σκοπό στην περιοχή «Κουρμάς» της ενορίας των Ταξιαρχών, γνωστή με αυτό το όνομα από τον αιωνόβιο φοίνικα που υπήρχε εκεί[344] **(εικ.59α)**. Πολλοί αιγιώτες συνέβαλαν ως δωρητές και ευεργέτες στην ανέγερση και τον εξοπλισμό του κτηρίου. Γύρω του διαμορφώθηκε μεγάλος κήπος, κατά τη συνήθεια της εποχής για τα νοσοκομειακά κτήρια. Αργότερα οικοδομήθηκε στον περιβάλλοντα χώρο το Άσυλο Ανιάτων.

Το Νοσοκομείο **(εικ.59β)** είναι ένα κεραμοσκεπές κτήριο με υπερυψωμένο ισόγειο και ημιυπόγειο. Λόγω της ειδικής του χρήσης, είναι λιτό ως προς τα διακοσμητικά στοιχεία, που εντοπίζονται κυρίως στο προεξέχον κεντρικό τμήμα της πρόσοψης. Το τμήμα αυτό, όπου βρίσκεται και η κεντρική είσοδος με την επιβλητική κλίμακα, επιστέφεται με συμπαγές στηθαίο. Τα ανοίγματα κοσμούνται με πτυχωτό πλαίσιο και οριζόντιο γείσο. Το ημιυπόγειο διακρίνεται με τη χρήση εμφανούς λιθοδομής ακανόνιστα αρμολογημένης. Στις ακμές των τοίχων έχει γίνει μίμηση γωνιόλιθων.

Μετά από πυρκαγιά που κατέκαψε τη στέγη και το εσωτερικό του το 1991 και τις ζημιές που υπέστη με τον σεισμό του 1995, το κτήριο κηρύχθηκε διατηρητέο μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο του με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/ 14945/811/5-3-1996, ως «κτίριο ειδικής χρήσης και λειτουργίας που αποτελεί μαρτυρία της εποχής του και είναι άμεσα συνδεδεμένο με τις μνήμες των κατοίκων της περιοχής»[345]. Επίσης, κηρύχθηκε διατηρητέο και από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.[346] Αποκαταστάθηκε και σήμερα λειτουργεί ως Πολιτιστικό Κέντρο και στεγάζει υπηρεσίες του Δήμου Αιγιάλειας καθώς και τη Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάδειξης (ΔΗ.Κ.Ε.Π.Α.)

[342] ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996
[343] ΦΕΚ 593/Δ/5-6-1996
[344] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 82-85
[345] ΦΕΚ 236/Β/9-4-1996
[346] ΦΕΚ 593/Δ/5-6-1996

3.3.7. Ο παλιός Σταθμός και οι Σκάλες Φιλοποίμενος

Ο Σιδηροδρομικός Σταθμός του Αιγίου **(εικ.60)**, στην παραλία της πόλης, αποτελεί έναν από τους κρίκους μιας μακράς αλυσίδας σταθμών του Σ.Π.Α.Π. (Σιδηρόδρομοι Πειραιώς Αθηνών Πελοποννήσου) που οικοδομήθηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα βάσει τυποποιημένων σχεδίων. Τα δημόσια αυτά λιθόκτιστα κτήρια, που συνδύαζαν την λειτουργικότητα με την καλαισθησία, προσαρμόστηκαν με τον πλέον αρμονικό τρόπο στα τοπία των πόλεων και των χωριών από τα οποία διέρχονταν οι αμαξοστοιχίες. Κοινά χαρακτηριστικά τους είναι η συμμετρία στο σχέδιο και τα μορφολογικά στοιχεία, που τείνουν να επαναλαμβάνονται[347]. Ο Σταθμός του Αιγίου εμφανίζει κοινά στοιχεία με πολλά άλλα κτήρια της πόλης, όπως οι τετράρριχτες κεραμοσκεπές με εσωτερικό ξύλινο σκελετό, τα επαναλαμβανόμενα ανοίγματα με τις ημικυκλικές απολήξεις που φέρουν σιδηρά κιγκλιδώματα στους φεγγίτες, οι ξύλινες ταμπλαδωτές πόρτες και το μεταλλικό στέγαστρο με το δαντελλωτό περίγραμμα. Η στέγη του κεντρικού τμήματος του κτηρίου υψώνεται πάνω από τις άλλες δύο.

Ο Σταθμός του Αιγίου χαρακτηρίστηκε ως έργο τέχνης που χρειάζεται κρατική προστασία, μαζί με όσους σταθμούς ή άλλες κτηριακές εγκαταστάσεις του Σ.Π.Α.Π. διατηρούνταν, το 1985, με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1010-1088/28818/13-5-1985[348]. Η σημερινή εικόνα του κτηρίου προδίδει εγκατάλειψη. Παρόλο που φαίνεται ότι αποκαταστάθηκε σχετικά πρόσφατα, η γενική ερήμωση της περιοχής όπου βρίσκεται **(εικ.60β)** και το γεγονός ότι δεν απέκτησε νέα χρήση μετά την οριστική διακοπή της λειτουργίας του Σ.Π.Α.Π. το 2011, το έχουν καταστήσει νεκρό κέλυφος. Οι σπασμένες σε πολλά σημεία πόρτες και οι σιδεριές που έχουν τοποθετηθεί για να διαφυλάξουν το εσωτερικό του **(εικ.61α)** αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες της δυσκολίας που παρουσιάζει η διατήρηση των παλιών ιστορικών κτηρίων όταν αυτά δεν αξιοποιούνται. Τα παραπάνω ήρθε να επιβεβαιώσει ένα θλιβερό γεγονός, η πυρκαγιά που ξέσπασε στις 10/4/2014, κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας, προκαλώντας σοβαρές ζημιές στο κτήριο **(εικ.61β)**.

Άμεσα συνδεδεμένη με τον Σταθμό του Αιγίου είναι η κλιμακωτή οδός πίσω από αυτόν, οι περίφημες Σκάλες **(εικ.62β)**, που κάποτε αποτελούσαν την κύρια πρόσβαση στην Άνω Πόλη από την παραλία. Οι Σκάλες με τα 170 σκαλοπάτια και τους φανοστάτες, που συνέδεαν την οδό Εισοδίων με το Σταθμό κατασκευάστηκαν το 1888[349], ταυτόχρονα με τον σταθμό, για να εξυπηρετούν τους ντόπιους και τους ταξιδιώτες που έφθαναν στην πόλη με το τρένο. Για πολλά

---

[347] Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου, *Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι: Η διαδρομή τους από το 1869 έως σήμερα*, Μίλητος, Αθήνα, 1997

[348] ΦΕΚ 391/Β/25-6-1985

[349] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 137

χρόνια ο σιδηρόδρομος αποτελούσε το κύριο συγκοινωνιακό μέσο που συνέδεε τις επαρχιακές πόλεις της Πελοποννήσου με την Αθήνα. Έτσι, οι Σκάλες αποτελούσαν κεντρικότατη οδό της πόλης, όχι μόνο για τους κατοίκους και τους επισκέπτες αλλά και για τους αχθοφόρους που μετέφεραν τα εμπορεύματα. Στα επιστολικά δελτάρια των αρχών του 20ου αιώνα διαπιστώνει κανείς την κίνηση που είχαν οι Σκάλες την εποχή εκείνη **(εικ.62α)**. Αργότερα, οι Σκάλες πήραν το όνομα του στρατηγού της Αχαϊκής Συμπολιτείας Φιλοποίμενος.

Το πιο εντυπωσιακό σπίτι από αυτά που χτίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα στις Σκάλες, με θαυμάσια θέα προς τον Κορινθιακό, είναι το διώροφο αρχοντικό του μεγαλέμπορου Ιωάννη Αργυράκη **(εικ.63α)**. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτηρίου εντοπίζονται κυρίως στις συνήθεις ψευδοπαραστάδες με τα κορινθιάζοντα επίκρανα αλλά και σε ένα πιο σπάνιο για το Αίγιο νεοκλασικό στοιχείο, τα αετώματα πάνω από τα παράθυρα του ορόφου, που σήμερα συναντώνται μόνο στο αρχοντικό Μεσσηνέζη (βλ. κεφ. 3.3.10.4.). Μοναδικό για το Αίγιο είναι και το σχέδιο των άστρων στα κιγκλιδώματα του εξώστη. Κάτω από γείσο της οροφής υπάρχει σειρά με γεισίποδες και ταινία με οδόντες. Κατά την ανεπιτυχή αποκατάσταση του κτηρίου, το 1988, αφαιρέθηκαν σημαντικά στοιχεία της διακόσμησης: τα οριζόντια γείσα κάτω από τα αετώματα, οι ψευδοπαραστάδες με τα επίκρανα από τη βόρεια όψη και η διακόσμηση με ψευδογωνιόλιθους στις ακμές των τοίχων[350]. Σε παλιά φωτογραφία όπου φαίνεται η αρχική μορφή του κτηρίου, διακρίνεται και το διπλανό αρχοντικό του νομικού Μαρίνου Παναγιωτόπουλου. Ήταν ένα ιδιότυπο λόγω της τρίρριχτης στέγης του κτήριο που δυστυχώς κατεδαφίστηκε στις αρχές του 1990 και αντικαταστάθηκε με πολυκατοικία **(εικ.63β)**. Κηρυγμένο με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14938/806/5-3-1996[351] και μετά τις ανεπανόρθωτες ζημιές που υπέστη από το σεισμό, απειλείται σήμερα με κατάρρευση **(εικ.64α)**. Ακατοίκητο και σε κακή κατάσταση διατήρησης βρίσκεται και το διπλανό λιθόκτιστο κτήριο λαϊκής αρχιτεκτονικής **(εικ.64β)**.

Κηρυγμένο διατηρητέο με την ίδια Υπουργική Απόφαση[352], λόγω της σημασίας του για τη διάσωση της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης, είναι και το τραπεζιόσχημης κάτοψης κτήριο που βρίσκεται στο τέλος της κλιμακωτής οδού προς το Σταθμό και την παραλία **(εικ.65α)**. Το διώροφο αυτό κτήριο με ημιυπόγειο απεικονίζεται, όπως και το νεοκλασικό αρχοντικό του Αργυράκη, σε επιστολικό δελτάριο του 1901 **(εικ.65β)**. Έχει υποστεί αρκετές νεότερες επεμβάσεις. Ακριβώς απέναντι και πίσω από το Σταθμό βρίσκεται εγκαταλειμμένο σήμερα και το παλιό ξενοδοχείο της παραλίας «Χελμός» **(εικ.66)**.

---

[350] ό.π., 140-142
[351] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, ιδιοκτησίας Παναγιωταρόπουλου
[352] Φιλοποίμενος και Παυσανίου, ιδιοκτησίας Νικολάτου-Κρίνου

3.3.8. Αναλήμματα, καλντερίμια και κλιμακωτοί οδοί της πόλης

Ο κροκαλοπαγής βράχος του Αιγίου αποτελεί σήμερα ένα φυσικό χαρακτηριστικό της πόλης που αναμφισβήτητα της προσδίδει γοητεία και γραφικότητα λόγω της προσαρμογής της πόλης στην αμφιθεατρική θέση. Ωστόσο τα παλιά χρόνια, από την αρχαιότητα ακόμη, ο βράχος αυτός έθετε σε δοκιμασία τους κατοίκους που έπρεπε να μετακινηθούν και να μεταφέρουν εμπορεύματα από την Άνω Πόλη στην παραλία ή αντίστροφα. Αυτή η δυσκολία αντιμετωπίστηκε με τη δημιουργία ενός δικτύου μονοπατιών, το γνωστότερο από τα οποία περνούσε μέσα από ένα μάλλον φυσικό σπηλαιώδες όρυγμα, την «Τρύπα» που οδηγούσε από την κορυφή του βράχου, όπου απλώνονται τα Γαλαξιδιώτικα, στην Κάτω Πόλη και το Μώλο **(εικ.67)**.

Από την περίοπτη θέση «Τεμπελόραχη» **(εικ.68α)**, κάτω από την παλιά Δημοτική Αγορά, που πήρε το όνομά της από την νωχέλεια των αργόσχολων που λιάζονταν εκεί, ξεκινούν δύο καλντερίμια, που κατευθύνονται ανατολικά και δυτικά και καταλήγουν και αυτά στην παραλία. Διαμορφώθηκαν πριν τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όπως βεβαιώνει η μαρτυρία του άγγλου περιηγητή Robert Wyse που διέσχισε το δυτικό από αυτά, γνωστό και ως καλντερίμι «των Παλαιών Σφαγείων»[353]. Αργότερα, το 1876, διανοίχθηκε ο αμαξιτός δρόμος, γνωστός και ως «Πλακάκια», λόγω της λιθόστρωσής του, που συνέδεσε την ίδια περιοχή με την παραλία **(εικ.68β)**. Ο δρόμος αυτός είναι έργο του δημάρχου Ανδρέα Μιχαλόπουλου, όπως μας πληροφορεί μαρμάρινη πλάκα **(εικ.69β)** εντοιχισμένη στον μεγάλο αναλημματικό τοίχο με τις χαρακτηριστικές αντιρρίδες, που δημιουργήθηκε για τη στήριξη του δρόμου **(εικ.69α)**.

Ο Ανδρέας Μιχαλόπουλος υπήρξε ένας σημαντικός δήμαρχος για το Αίγιο αλλά και ένας οραματιστής πολιτικός, γνωστός για τις προοδευτικές του ιδέες. Η προσήλωσή του στο κοινό συμφέρον εκφράστηκε τόσο μέσα από το έργο του «Δοκίμιο Αναθεωρήσεως του κοινωνικού σχηματισμού» (1863) όσο και από το Νομοσχέδιο του 1871 περί «εθνικοποιήσεως της μεταλλευτικής περιοχής Λαυρίου». Αξίζει να αναφέρουμε ότι υπήρξε ο μόνος δήμαρχος που δεν ολοκλήρωσε την δημαρχιακή του θητεία επειδή θεώρησε ότι δεν μπορούσε να ολοκληρώσει το έργο του[354].

Το καλντερίμι των Παλαιών Σφαγείων και η λιθόστρωτη οδός Μιχαλοπούλου έχουν κηρυχθεί διατηρητέα με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996, «διότι απετέλεσαν και αποτελούν τον κύριο άξονα επικοινωνίας της πόλης με το λιμάνι της, απαραίτητα για τη διάσωση της ιστορικής φυσιογνωμίας του Αιγίου»[355].

---

[353] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π. 146
[354] Λυριντζής, ό.π., 158-159
[355] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996

Τα «Σκαλάκια του Ξενοφώντα», προέκταση της σημερινής οδού Σωτηρίου Μεσσηνέζη, είναι μια ακόμη κλιμακωτή οδός που συνδέει την Άνω Πόλη με τα Γαλαξιδιώτικα. Ακολουθούν και συμπληρώνουν ένα από τα αναλήμματα που στηρίζουν το βράχο της πόλης **(εικ.70)**. Ήταν γνωστά στους παλιούς αιγιώτες με αυτό το όνομα λόγω της σύνδεσής τους με τον Ξενοφώντα Σταυρουλόπουλο, γνωστό σταφιδέμπορο της πόλης, του οποίου η έπαυλη βρισκόταν στο τελείωμα της κλιμακωτής οδού και στην άκρη του βράχου, απέναντι από την εντυπωσιακή έπαυλη του Σταύρου Σταυρόπουλου[356]**(εικ.71)**. Σήμερα δεν υπάρχει κανένα από τα δύο αρχοντικά. Στη θέση του αρχοντικού του Σταυρουλόπουλου υπάρχει το οικόπεδο ιδιοκτησίας ΟΤΕ, που λειτουργεί ως χώρος στάθμευσης των οχημάτων του και ως υπαίθρια αποθήκη **(εικ.72α)**. Το μόνο κτίσμα που έχει απομείνει είναι ένα από τα γραφεία της επιχείρησης του σταφιδέμπορου που, ερειπωμένο μετά το σεισμό, θυμίζει το παρελθόν. Το κτήριο αυτό με τη νεοκλασική πρόσοψη, που συνίσταται σε δωρικού ύφους πλαίσιο στη θύρα και αέτωμα, στέγαζε για πολλά χρόνια μέχρι τη δεκαετία του 1980, οπότε εγκαταλείφθηκε, το εστιατόριο «Στέμμα», γνωστό στους παλιούς αιγιώτες **(εικ.72β)**. Το κτήριο είχε περιληφθεί στη μαζική κήρυξη κτηρίων που ακολούθησε το σεισμό του 1995, βάσει της Υπουργικής Απόφασης ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[357].

3.3.9. Οι Σταφιδαποθήκες

Οι σταφιδαποθήκες της παραλίας του Αιγίου **(εικ.73)** είναι κτήρια ειδικής χρήσης της προβιομηχανικής περιόδου, σημαντικά για την ιστορική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της πόλης αλλά και γενικά για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής αυτού του τύπου. Αυτά τα μεγάλα δρομικά λιθόκτιστα κτήρια που κατασκευάστηκαν τον 19^{ο} αιώνα κατά μήκος του παραλιακού μετώπου της πόλης, επί των σημερινών οδών Ζωοδόχου Πηγής και Ποσειδώνος, εξυπηρετούσαν τις ανάγκες αποθήκευσης της σταφίδας. Η γειτνίαση με το λιμάνι και το σιδηρόδρομο διευκόλυνε τη μεταφορά του πολύτιμου προϊόντος στις αγορές του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου. Μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, όταν σταμάτησε να υπάρχει μεγάλη ζήτηση για τη σταφίδα, οι σταφιδαποθήκες άρχισαν σταδιακά να εγκαταλείπονται. Το 1974, τα ρημαγμένα κτήρια αποτέλεσαν ιδανικό σκηνικό για την εικόνα ερήμωσης της μετεμφυλιακής Ελλάδας, στην ταινία «Θίασος» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου. Επίσης, κάποιες από αυτές απεικονίστηκαν στα τελευταία πλάνα της ταινίας «Μελισσοκόμος» του ίδιου σκηνοθέτη **(εικ.74)**. Με την απαλλοτρίωση του 1977, οι περισσότερες από τις αποθήκες, ίσως οι πιο αξιόλογες αρχιτεκτονικά, κατεδαφίστηκαν μαζί με άλλα παλιά κτίσματα του λιμανιού στο πνεύμα της

[356] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 356
[357] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, Καποδιστρίου 4, ιδιοκτησίας ΟΤΕ

«προόδου» και του «εκσυγχρονισμού»[358]. Σήμερα, οι περισσότερες από όσες έχουν απομείνει έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέες από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.[359], αλλά παραμένουν αναξιοποίητες.

Πρόκειται για διώροφα ή υπερυψωμένα κτήρια με συνήθως μία ή περισσότερες δίρριχτες κεραμωτές στέγες με ξύλινο εσωτερικό σκελετό και πολλά ανοίγματα. Διακοσμούνται με πλίνθους που δημιουργούν τόξα πάνω από τα ανοίγματα, φεγγίτες και ταινίες ή χρησιμοποιούνται διάσπαρτες στη λιθοδομή. Συχνά οι ακμές των τοίχων ενισχύονται με γωνιόλιθους.

Μία από τις πιο αντιπροσωπευτικές σταφιδαποθήκες είναι αυτή που χτίστηκε από τον Ανδρέα Πετρόπουλο στο τέλος του 19ου αιώνα στην Ακτή Ποσειδώνος **(εικ.75α)**. Επικοινωνούσε με εναέρια γέφυρα με άλλη αποθήκη του ίδιου ιδιοκτήτη που βρισκόταν ακριβώς απέναντι και κατεδαφίστηκε το 1978 μαζί με πολλά άλλα κτήρια της παραλίας[360]. Χαρακτηριστικό του κτηρίου είναι οι συνεχόμενες δίρριχτες στέγες και οι πλίνθινοι κυκλικοί τυφλοί φεγγίτες στο κέντρο κάθε «αετώματος». Οι λιθοδομές του κτηρίου έχουν σε μεγάλο βαθμό αποκατασταθεί, παραμένει όμως χωρίς στέγη.

Άλλη γνωστή σταφιδαποθήκη είναι αυτή του Ευθύμιου Γάτου δίπλα στον περίβολο της Παναγίας της Τρυπητής **(εικ75β)**. Χτίστηκε γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα και αγοράστηκε από το γνωστό έμπορο και ευεργέτη (βλ. κεφ.) στις αρχές του 20ου αιώνα λειτουργώντας αρχικά ως βυρσοδεψείο και στη συνέχεια ως σταφιδαποθήκη[361]. Χαρακτηριστικά του κτηρίου είναι η δρομικότητα και η ρυθμική επανάληψη των ανοιγμάτων που πλαισιώνονται με πλίνθους. Η σταφιδαποθήκη χαρακτηρίστηκε διατηρητέο ιστορικό μνημείο μετά το σεισμό με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[362] αποκαταστάθηκε και σήμερα στεγάζει το Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Αιγίου. Κατά την αποκατάσταση στο αρχικό κτήριο προστέθηκε και σοφίτα.

Τέλος, δύο άλλες σταφιδαποθήκες, κοντά στον Πλάτανο, λειτουργούν σήμερα ως καφετέριες **(εικ.75γ)**. Στο ένα κτήριο έχουν γίνει μοντέρνες επεμβάσεις, ενώ το άλλο, κηρυγμένο «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» βάσει της Υπουργικής Απόφασης ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/934/26506/7-4-1997[363], έχει αποκατασταθεί στην παλιά του μορφή.

---

[358] Ζήβας, ό.π., 157
[359] ΦΕΚ 1089/Δ/10-10-2005
[360] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 115
[361] ό.π., 114
[362] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, Ζωοδόχου Πηγής 129, ιδιοκτησίας «ΔΟΜΗ Α.Ε.»
[363] ΦΕΚ 492/Β/13-6-1997, Ζωοδόχου Πηγής 107, ιδιοκτησίας Αγροτικού Συνεταιρισμού Δημητρόπουλου

3.3.10. Αρχιτεκτονικά σύνολα της πόλης

Στην Άνω Πόλη διασώζονται μέχρι σήμερα «νησίδες» νεοκλασικού περιβάλλοντος που θυμίζουν την αίγλη που γνώρισε το Αίγιο στα τέλη του 19ου αιώνα. Όλοι οι δρόμοι, στους οποίους θα γίνει αναφορά, εκτός από την οδό Δεσποτοπούλων, χαρακτηρίστηκαν «διατηρητέοι ιστορικοί τόποι» τη δεκαετία του ’80 με σκοπό να προστατευθούν. Δυστυχώς, ο καταστροφικός σεισμός του 1995 οδήγησε στην κατεδάφιση πολλών από τα σπίτια που συνέθεταν την εικόνα της παλιάς πόλης, με αποτέλεσμα σήμερα να σώζονται ελάχιστα.

Το έργο ανάπλασης που υλοποιήθηκε από το Δήμο Αιγίου, με λιθοστρώσεις οδών, δεντροφυτεύσεις και τοποθέτηση πάγκων ξεκούρασης, συνέβαλε αρκετά στον εξωραϊσμό της περιοχής του σημερινού εμπορικού κέντρου της πόλης **(εικ.76)**. Στην περιοχή αυτή, όπου περιλαμβάνονται και δύο από τους διατηρητέους ιστορικούς τόπους της πόλης, η οδός Ανδρέου Λόντου και η οδός Ερμού, τα σωζόμενα νεοκλασικά κτήρια έχουν αποκατασταθεί και επαναχρησιμοποιούνται.

Τέλος, η συνοικία «Γαλαξιδιώτικα» στο μεσαίο τμήμα της πόλης διατηρεί ακόμα ένα μέρος του παραδοσιακού της χαρακτήρα. Στο πιο χαρακτηριστικό της τμήμα, την οδό Αγίου Ανδρέου, η αποκατάσταση της παλιάς Δημοτικής Αγοράς και η χρήση της ως Αρχαιολογικό Μουσείο, φαίνεται ότι έδωσε κίνητρο σε αρκετούς ιδιοκτήτες να αποκαταστήσουν τα νεοκλασικά τους σπίτια. Αντίθετα, η οδός Εισοδίων παρουσιάζει μια εικόνα εγκατάλειψης, με την αποκατάσταση του ναού σε εκκρεμότητα και τα δύο εναπομείναντα νεοκλασικά σε κακή κατάσταση διατήρησης.

3.3.10.1. Η οδός Ανδρέου Λόντου

Σε έναν από τους πιο κεντρικούς δρόμους του παλιού πυρήνα της πόλης, που πήρε το όνομά της από τον πιο γνωστό αιγιώτη προεστό και αγωνιστή της Επανάστασης Ανδρέα Λόντο, σώζονταν, μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του προηγούμενου αιώνα, τα πιο όμορφα νεοκλασικά σπίτια της πόλης. Κάποια από αυτά κατεδαφίστηκαν κατά την «περίοδο των αντιπαροχών» 1960-80 και πολλά κατέρρευσαν μετά το σεισμό του 1995, με αποτέλεσμα από αυτό το οικιστικό σύνολο να έχουν απομείνει ελάχιστα.

Η σημασία της οδού για την ιστορία και την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της πόλης αναγνωρίστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, τότε Υπουργείο Περιβάλλοντος, για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1980, όταν, με δύο Υπουργικές Αποφάσεις, την ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ /63225/ 2396/28-11-1980[364], που κήρυξε διατηρητέο το αρχοντικό του Αριστείδη Γεωργίου, σημερινό

[364] ΦΕΚ 1267/Β/12-12-1980

Δημαρχείο, και την ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/644/10466/30-5-1985[365], που έθεσε υπό προστασία το αρχιτεκτονικό σύνολο μεταξύ των οδών Φανέλλη και Ορεινού, ως «ιστορικό διατηρητέο τόπο» που πλαισιώνει αρμονικά το κτήριο του Δημαρχείου. Στη συνέχεια, μετά το σεισμό του 1995, ακολούθησε η Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14938/806/5-3-1996[366], με την οποία κάποια από τα ήδη κηρυγμένα κτήρια επανακηρύχθηκαν, προφανώς για να ενισχυθεί το καθεστώς προστασίας.

Το σημερινό Δημαρχιακό Μέγαρο, χτίστηκε από τον καλαβρυτινό σταφιδέμπορο Αριστείδη Γεωργίου το χρονικό διάστημα μεταξύ των δύο μεγάλων σεισμών του 19ου αιώνα, του 1867 και του 1888. Ο Γεωργίου αντιμετώπισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα με τη σταφιδική κρίση και χρεοκόπησε. Στη συνέχεια το κτήριο είχε μια περιπετειώδη ιστορία αφού άλλαξε πολλές φορές χρήση. Αρχικά, περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας, που στέγασε εκεί το Υποκατάστημά της, ενώ λειτούργησε και ως κατοικία του εκάστοτε διευθυντή της τράπεζας. Αργότερα, περνώντας στην κυριότητα του Δημοσίου, στέγασε την Αστυνομία και στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της κατοχής (1941-1943), μετατράπηκε σε Διοικητήριο των ιταλών κατακτητών. Συνδέθηκε έτσι με σκοτεινές στιγμές για την ιστορία της πόλης αφού υπήρξε τόπος βασανισμού πολλών αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης. Μετά τον πόλεμο επανήλθε στον ίδιο χώρο η Αστυνομία[367]. Το 1980 κηρύχθηκε διατηρητέο (βλ. παραπάνω) και κατά τη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας παραχωρήθηκε στο δήμο Αιγίου από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου, αποκαταστάθηκε και αποτέλεσε έδρα του Δήμου Αιγίου, σήμερα Αιγιάλειας, χρήση που διατηρεί μέχρι σήμερα.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του κτηρίου, που το διακρίνει από τα υπόλοιπα νεοκλασικά της πόλης, είναι το σχέδιό της κάτοψης, που έχει σχήμα Η, με μεγαλύτερη την ανατολική κεραία. Το τμήμα αυτό είναι διώροφο και κυριαρχεί του υπόλοιπου κτηρίου που είναι μονώροφο και απλώνεται σε έκταση προς τα δυτικά **(εικ.77α,β)**. Τα περισσότερα διακοσμητικά στοιχεία του γενικά λιτού κτηρίου συγκεντρώνονται στη διώροφη πρόσοψη **(εικ.77γ)**. Τα ανοίγματα του ισογείου φέρουν δωρικού ύφους ψευδοπαραστάδες, τριμερές επιστύλιο και οριζόντια γείσα. Διπλή κλίμακα και στηθαίο με μπαλούστρα προσδίδει μνημειακότητα στην υπερυψωμένη είσοδο. Στον επάνω όροφο, τα συμμετρικά ανοίγματα έχουν παρόμοια διακόσμηση, με τη διαφορά ότι δεν έχουν επιστύλια, ενώ τα γείσα αντικαθίστανται εδώ με ενιαία οριζόντια ταινία. Ο πλατύς εξώστης του ορόφου, τοποθετημένος κεντρικά στην πρόσοψη, στηρίζεται σε ακόσμητα φουρούσια. Το αρμονικό σύνολο συμπληρώνουν το προεξέχον γείσο

[365] ΦΕΚ 396-/Β/27-6-1985
[366] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996
[367] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π.,155

που διακρίνει το ισόγειο από τον όροφο, οι διακοσμητικές ταινίες με τις σταγόνες, τα ανθεμωτά ακροκέραμα και οι καπνοδόχοι της στέγης. Στο δυτικό τμήμα του κτηρίου χαρακτηριστικά είναι τα αετώματα στις προσόψεις της κεραίας και οι κυκλικοί φεγγίτες πάνω από τις εισόδους. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι ένας από τους φοίνικες νότια του κτηρίου διατηρείται από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

Το αρχιτεκτονικό περιβάλλον του Δημαρχείου συμπληρώνουν τα παρακάτω νεοκλασικά κτήρια, κηρυγμένα με τις Υπουργικές Αποφάσεις ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/644/10466/30-5-1985 και ΥΠΕΧΩΔΕ/80665/5240 α/ 26.07.1993[368] :

Α) Η παρακείμενη στο Δημαρχείο οικία του Αθανάσιου Αναγνωστόπουλου, επίσης σταφιδέμπορου, από τη Σελλιάνα Κορινθίας. Χρονολογείται το 1880 από επιγραφή που υπήρχε κάποτε στην πρόσοψη. Για το χρονικό διάστημα από το 1895 έως το 1899 διέμεινε εδώ ο τότε Δήμαρχος Αιγίου Λεωνίδας Πετρόπουλος και φιλοξενήθηκε ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ κατά τη διάρκεια περιοδείας του[369].

Το διώροφο κτήριο έχει επηρεαστεί στην μορφολογία του από το διπλανό δημαρχείο. Αυτό φαίνεται κυρίως στη γενική λιτότητα του συνόλου και στην πλαισίωση των παραθύρων. Χαρακτηριστικοί είναι οι ψευδοπεσσοί με τα κορινθιακού ύφους επίκρανα στον άνω όροφο. Οι εξώστες έχουν μαρμάρινο δάπεδο και στηρίζονται σε μαρμάρινα φουρούσια διακοσμημένα με ανάγλυφες ροζέτες, σχέδιο και στην κάτω επιφάνεια του δαπέδου **(εικ.78α)**.

Β) Αμέσως επόμενη, στη συνέχεια προς τα βόρεια, είναι η οικία του Βασίλη Σταθόπουλου που ακολουθεί το ίδιο «δωρικό» ύφος στη μορφολογία **(εικ.78β).** Χαρακτηριστικά είναι τα κιγκλιδώματα του εξώστη και οι ανάγλυφες ροζέτες στα φουρούσια **(εικ.78γ)**. Το κτήριο χτίστηκε μετά το σεισμό του 1888 από τον Βασίλη Σταθόπουλο, γνωστό στην τοπική κοινωνία και ως «Βυτινιώνη» λόγω της καταγωγής του και του κρασοπουλειού που διατηρούσε στο υπόγειο. Στο ισόγειο λειτουργούσε κατάστημα χονδρικής του ιδιοκτήτη και στον όροφο ήταν η κατοικία, όπως σε όλα τα διώροφα. Σήμερα το κτήριο ανήκει στον απόγονο του Σταθόπουλου, Σωτήρη Καρόγιαννη.

Γ) Όμορη προς τα βόρεια είναι η οικία του ποτοποιού Ιωάννη Φωτόπουλου **(εικ.79α)**, ο οποίος παρασκεύαζε τα ποτά στο πίσω μέρος του μεγάλου οικοπέδου σε εγκαταστάσεις που δεν υπάρχουν σήμερα και χρησιμοποιούσε το ισόγειο ως ποτοπωλείο της επιχείρησης[370]. Το κτήριο έχει πανομοιότυπο εξώστη με το διπλανό κτήριο διαφέρει όμως ως προς τα άλλα μορφολογικά χαρακτηριστικά. Έχει και αυτό τέσσερα παράθυρα στον όροφο αλλά δεν πλαισιώνονται με

[368] ΦΕΚ/1093/Δ/8-9-1993
[369] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 158
[370] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 161

παραστάδες. Χαρακτηριστικό είναι το οριζόντιο γείσο με το οποίο επιστέφονται ανά ζεύγη. Οι είσοδοι του καταστήματος του ισογείου εισέχουν της πρόσοψης με τη χρήση πεσσών που φέρουν επίκρανα με κυμάτια. Κάτω από το γείσο που περιβάλλει το κτήριο, διακρίνοντας το ισόγειο από τον όροφο, υπάρχει και δεύτερο, μόνο στην πρόσοψη.
Και τα τρία κτήρια επανακηρύχθηκαν μετά το σεισμό με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14938/806/5-3-1996[371] και διατηρούνται σε πολύ κατάσταση. Αντίθετα, το τέταρτο κτήριο που αναφέρεται στις αποφάσεις του 1985 και 1993 ως ιδιοκτησία Χρύσου , δεν υπάρχει πια.

Η οικία του Ιωάννη Βούλγαρη στη συμβολή της οδού Ανδρέα Λόντου με την οδό Ευθύμιου Γάτου, κηρύχθηκε μεμονωμένα με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/83/1100/16-1-1986[372] ως ιδιοκτησία της Φωτεινής Κανδηλώρου, απόγονο της οικογένειας.

Το διώροφο αυτό κτήριο χτίστηκε τη δεκαετία 1880-1890 από τον σταφιδέμπορο Ιωάννη Βούλγαρη για να στεγάσει την οικογένεια στον επάνω όροφο και τα γραφεία της σταφιδικής επιχείρησης στον κάτω, όπου υπήρχαν και άλλα καταστήματα[373]. Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον κτίσμα της περιόδου όπου το νεοκλασικό ύφος έχει τυποποιηθεί και αναπαράγεται μαζικά. Η όψη του ισογείου είναι πολύ απλή με μοναδική διακόσμηση οριζόντιες και κάθετες χαράξεις σε απομίμηση ισόδομου συστήματος λιθοδομής. Στον όροφο, τα συμμετρικά ανοίγματα και οι ακμές των τοίχων τονίζονται με ραβδωτές ψευδοπαραστάδες που φέρουν κορινθιάζοντα επίκρανα με προτομές ανθρώπινων μορφών και εδράζονται στην κορνίζα της στάθμης του ορόφου **(εικ.79β)**. Το άνω τμήμα της διακόσμησης των παραθύρων μιμείται το θριγκό των αρχαίων ναών με διπλό επιστύλιο, ταινία με σταγόνες και γείσο. Ο εξώστες του ορόφου έχουν κιγκλιδώματα με ρομβοειδές σχέδιο και στηρίζονται σε ελικοειδή σιδερένια φουρούσια.

Η οικία του Ιωάννη Μικρούτσικου **(εικ.79γ)** κηρύχθηκε μετά το σεισμό του 1995 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[374]. Χτίστηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα από τον Ιωάννη Μικρούτσικο, με καταγωγή από τους Δελφούς ως κατοικία και επαγγελματική στέγη, καθώς στο ισόγειο και στο μεγάλο οικόπεδο πίσω από το σπίτι ο ιδιοκτήτης λειτούργησε για πολλά χρόνια μεγάλο εργαστήριο παρασκευής και διάθεσης άρτου[375]. Το κτήριο έχει επιρροές από νεοκλασικά πρότυπα με τα συμμετρικά ανοίγματα, τα γείσα, τις ψευδοπαραστάδες που φέρουν κορινθιάζοντα επίκρανα και την κορνίζα στη στάθμη

[371] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996
[372] ΦΕΚ 58/Β/21-2-1986, 1, 620
[373] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 171
[374] ΦΕΚ248/Β/11-4-1996 ,ιδιοκτησίας Στασινόπουλου
[375] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 168

της οροφής του ισογείου. Εντυπωσιάζουν τα ανάγλυφα μαρμάρινα φουρούσια και τα περίτεχνα κιγκλιδώματα του εξώστη.

Τέλος, πρέπει να γίνει αναφορά στην έπαυλη Μεσσηνέζη-Στρουμπούλη που βρίσκεται στο τέλος της οδού Ανδρέου Λόντου, κοντά στη συμβολή της με την οδό Ρήγα Φερραίου **(εικ.80α)**. Πρόκειται για ένα λιθόκτιστο κτήριο που γενικά ακολουθεί την παραδοσιακή αρχιτεκτονική με το κατώι και το στεγασμένο με ξύλινα υποστυλώματα χαγιάτι **(εικ.80β)** αλλά έχει και νεοκλασικά στοιχεία, όπως τα γείσα πάνω από τα παράθυρα και το μνημειακό θύρωμα της εισόδου. Επίσης, είναι από τα λίγα σωζόμενα παραδείγματα τοπικής αρχιτεκτονικής που έχουν τη χαρακτηριστική σοφίτα στον όροφο **(εικ.80γ)**. Το εσωτερικό του κοσμείται με οροφογραφίες. Το κτήριο έχει δεχθεί και νεότερες επεμβάσεις με προσθήκες, που γενικά εναρμονίζονται στο σύνολο, και προσκτίσματα.

Το κτήριο χτίστηκε το 1860 από τον γιο του Λέοντος Μεσσηνέζη Μιλτιάδη. Στη συνέχεια περιήλθε στην κυριότητα του Παναγιώτη Στρουμπούλη, σταφιδέμπορου από τη Ζήρεια, γνωστού για την εισαγωγή και εδραίωση της τεχνικής ξήρανσης της σταφίδας «υπό σκιάν». Από το γάμο της κόρης του τελευταίου με τον Κων/νο Κοτζιά, Δήμαρχο Αθηναίων, το ακίνητο περιήλθε τελικά στους κληρονόμους της γνωστής αυτής οικογένειας[376]. Σήμερα ανήκει στο Δήμο Αιγιάλειας και έχει κηρυχθεί διατηρητέο από το 1999, με τις Υπουργικές Αποφάσεις ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1546/ 27772/13-5-1999[377] και ΥΠΕΧΩΔΕ/13320/3133/2-6-1999[378]. Το κτήριο παρουσιάζει σήμερα φθορές και χρειάζεται επισκευή. Χαρακτηριστικό είναι ότι δε σώζεται πλέον ο εξώστης της σοφίτας, με τη σπάνια, για το Αίγιο, απεικόνιση λύρας στα κιγκλιδώματα[379].

3.3.10.3. Η οδός Εισοδίων

Η οδός Εισοδίων αποτελούσε μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα έναν από τους δρόμους του Αιγίου που διέσωζαν καλύτερα την αστική φυσιογνωμία της πόλης, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί στα τέλη του 19ου αιώνα. Παρά την σημασία της για την τοπική ιστορία και την αρχιτεκτονική και τις επανειλημμένες κηρύξεις από τις αρμόδιες υπηρεσίες για την προστασία της, παρουσιάζει σήμερα μια εικόνα εγκατάλειψης.

Η πρώτη κήρυξη έγινε το 1984 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/12396/3507/5-1-1984[380] που χαρακτήριζε «ιστορικό διατηρητέο τόπο» το βόρειο τμήμα της οδού Εισοδίων από τον αρ. 9 μέχρι την οδό Πολυχρονιάδη, δηλαδή μέχρι την

[376] ό.π., 330
[377] ΦΕΚ 1313/Β/24-6-1999
[378] ΦΕΚ 483/Δ/1-7-1999
[379] Βλ. φωτογραφία στο Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 331
[380] ΦΕΚ 143/Β/13-3-1984

πλατεία του ναού των Εισοδίων. Όριζε σαφώς τις ιδιοκτησίες των τεσσάρων κτηρίων που περιλαμβάνονταν σε αυτό το τμήμα και κηρύσσονταν μαζί με τους κήπους τους.

Η κήρυξη της οδού ως διατηρητέου ιστορικού τόπου είχε προηγουμένως ενισχυθεί και επεκταθεί με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/580/10467/30-5-1985[381] που όριζε διατηρητέες και τις δύο πλευρές του δρόμου: α) ολόκληρο το βόρειο τμήμα, από την εκκλησία των Εισοδίων στα ανατολικά μέχρι την οδό Κλεομένους Οικονόμου στα δυτικά και β) το νότιο από την οδό Πολυχρονιάδου και προς τα ανατολικά μέχρι την οδό Ερμού, προκειμένου να υπάρχει έλεγχος στη δόμηση στο άμεσο περιβάλλον των κτηρίων του βόρειου τμήματος. Επιπλέον, ενοποιούσε ως ένα σύνολο την οδό Εισοδίων με την προέκτασή της προς τα δυτικά, την οδό Αγίου Ανδρέου.

Από τα παραπάνω, διαφαίνεται η προσπάθεια της Πολιτείας να διασώσει τον οικιστικό πυρήνα της παλιάς πόλης, απαραίτητο για τη διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας και τη διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης. Ωστόσο, από αυτό το οικιστικό σύνολο έχουν απομείνει σήμερα μόνο δύο από τα τέσσερα κτήρια που κηρύχθηκαν το 1984.

Ως προς τα κτήρια που κατέρρευσαν, το ένα, στην πλατεία Εισοδίων αποχαρακτηρίστηκε με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1216/ 14649/23-4-1991[382], λόγω των εκτεταμένων ζημιών που είχε υποστεί με το σεισμό του 1990 και κατεδαφίστηκε. Στη θέση του υπάρχει σήμερα ένα μοντέρνο κτήριο **(εικ.81α)**. Το άλλο κτήριο ήταν ένα μεγάλο νεοκλασικό αρχοντικό που χτίστηκε από το σταφιδέμπορο Ανδρέα Δημόπουλο στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, με εντυπωσιακό κήπο και αξιόλογο ζωγραφικό διάκοσμο στο εσωτερικό του. Με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2443/44327/16-7-1997[383] άρθηκε ο χαρακτηρισμός από το εσωτερικό του κτηρίου, λόγω μη αναστρέψιμων βλαβών, αλλά διατηρήθηκε ως προς το κέλυφος. Σήμερα υπάρχει στη θέση του περίφραξη με πινακίδα, όπου αναγράφεται ότι αποκαθίσταται, προκειμένου να μετατραπεί σε ξενοδοχείο Α΄ Τάξης. Ωστόσο, δεν διατηρείται τίποτα από την πρόσοψη του αρχικού κτηρίου, που φαίνεται ότι έχει καταρρεύσει **(εικ.81β)**.

Τα δύο εναπομείναντα διώροφα κτήρια της οδού Εισοδίων, είναι ακατοίκητα και βρίσκονται σε κακή κατάσταση διατήρησης. Παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά. Το πρώτο, χτισμένο το 1890, ιδιοκτησίας Φωτόπουλου σύμφωνα με το ΦΕΚ, έχει λιτή πρόσοψη με μόνη διακόσμηση δύο κόγχες ανάμεσα στα ανοίγματα του ορόφου και φυσικά τον εξώστη με τα ωραία κιγκλιδώματα **(εικ.82α)**.

---

[381] ΦΕΚ 396/Β/27-6-1985

[382] ΦΕΚ 341/Β/22-6-1991. Στο ΦΕΚ έχει γίνει λάθος στον αριθμό του ακινήτου, ιδιοκτησίας Ν. Κακού. Το κατεδαφισμένο σήμερα ακίνητο στη γωνία Εισοδίων-Πολυχρονιάδη βρισκόταν στον αριθμό 15, και χτίστηκε από τον σταφιδέμπορο Δημήτριο Γουμπούρο.

[383] ΦΕΚ 876/Β/2-10-1997

Το δεύτερο αποτελεί ένα από τα πιο όμορφα σωζόμενα νεοκλασικά της πόλης. Πρόκειται για το αρχοντικό του έμπορου Μιχάλη Βασιλόπουλου, ιδιοκτησίας Τριανταφύλλου-Μεντζελόπουλου σύμφωνα με το ΦΕΚ του 1984, που χτίστηκε το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα **(εικ.82β)**. Η οικογένεια έμενε στον όροφο ενώ στο ισόγειο ήταν τα γραφεία της επιχείρησης. Εκτός από το ξυλεμπόριο ο Βασιλόπουλος είχε αναλάβει και την αντιπροσωπεία στην Αιγιάλεια όλων των εταιρειών της οικογένειας Κανελλόπουλων, γνωστών βιομηχάνων της εποχής, αλλά και όσων βρίσκονταν στην επιρροή τους σε τομείς όπως η ελαιουργία, η υαλουργία τα τσιμέντα, οίνοι και οινοπνεύματα, χημικά προϊόντα και λιπάσματα κ.α..[384]

Το κτήριο είναι μοναδικό στο Αίγιο για την ποικιλία και τον πλούτο των διακοσμητικών πλαστικών στοιχείων του, όπως για παράδειγμα τα πήλινα επίκρανα, όπου έχουν χρησιμοποιηθεί τρία διαφορετικά σχέδια **(εικ.83)** και την καθαρά νεοκλασική του μορφολογία στην πρόσοψη. Τα συμμετρικά ανοίγματα πλαισιώνονται με ψευδοπαραστάδες, ραβδωτές στις δύο θύρες του εξώστη και απλές στα παράθυρα, με κορινθιάζοντα επίκρανα εξαιρετικής λεπτομέρειας, που στην περίπτωση των παραθύρων έχουν προτομές ανθρώπινων μορφών. Πάνω από τις παραστάδες υπάρχει επιστύλιο και γείσο, ενώ πιο πάνω, κάτω από την κορνίζα του γείσου της οροφής υπάρχει οδοντωτή ταινία **(εικ.84α)**. Το τμήμα της πρόσοψης που καταλαμβάνεται από τον εξώστη εξέχει ελαφρώς. Ο πλατύς αυτός εξώστης έχει περίτεχνα σιδερένια κιγκλιδώματα και ανάγλυφα μαρμάρινα φουρούσια. Η κάτω επιφάνεια του δαπέδου διακοσμείται με ροζέτες μέσα σε ορθογώνια πλαίσια. Εντυπωσιακή είναι η είσοδος με το μαρμάρινο πλαίσιο που μιμείται αρχαίο ναό, με παραστάδες που επιστέφονται με ανθεμωτά επίκρανα, τριμερές επιστύλιο, κυμάτιο, ακόσμητη ζωφόρο και γείσο. Η διπλή ξύλινη θύρα, με ανάγλυφα σχέδια στο κάτω μέρος, φέρει περίτεχνα στριφτές σιδεριές στα τζάμια και στον ορθογώνιο φεγγίτη **(εικ.84β)**. Το κτήριο έχει πολλές φθορές στα επιχρίσματα αλλά τα σωζόμενα πήλινα στοιχεία του είναι σε καλή κατάσταση.

Τέλος, πίσω από την εκκλησία των Εισοδίων, στη οδό Δωδεκανήσων αρ. 8, βρίσκεται ένα νεοκλασικό κτήριο που εντυπωσιάζει με τη συμμετρία και τον κυβισμένο του όγκο **(εικ.85)**. Χτίστηκε και αυτό από μια οικογένεια εμπόρων και κτηματιών, την οικογένεια Λυριντζή, το 1870 και διακοσμήθηκε εσωτερικά με ζωγραφικές συνθέσεις[385]. Χαρακτηριστικό της πρόσοψης είναι η ελαφρά προβολή του κεντρικού τμήματος, όπως και στην οικία Βασιλόπουλου, που τονίζεται με δωρικού τύπου ψευδοπαραστάδες και μεγάλο εξώστη με τρεις θύρες. Εντυπωσιακή είναι η διακόσμηση κάτω από την κορνίζα του γείσου, με σειρά από γεισίποδες, στο προεξέχον κεντρικό τμήμα, και ταινία οδόντων. Γεισίποδες «στηρίζουν» και τα γείσα των παραθύρων. Στο

[384] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 185
[385] ό.π, 336

ισόγειο υπάρχουν δύο εξώθυρες για την πρόσβαση στον όροφο, διακοσμημένες με περίτεχνα κιγκλιδώματα στα τζάμια και τους φεγγίτες, ενώ ανάμεσα υπάρχουν τρεις απλές θύρες για τα καταστήματα. Στην διακόσμηση του ισογείου ακολουθείται το ίδιο δωρικό ύφος, όπως και στον όροφο, με τη διαφορά ότι οι ψευδοπαραστάδες του ορόφου είναι πιο λεπτές. Το κτήριο κηρύχθηκε διατηρητέο με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[386] και σήμερα πωλείται, εμφανώς τραυματισμένο από το σεισμό.

3.3.10.2. Η οδός Ερμού

Χαρακτηριστικός παλιός εμπορικός δρόμος του Αιγίου είναι η οδός Ερμού, κηρυγμένος μαζί με τμήματα της οδού Εισοδίων και της οδού Αγίου Ανδρέου, ως «διατηρητέος ιστορικός τόπος» με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/580/10467/30-5-1985[387]. Σήμερα, έχουν απομείνει λίγα νεοκλασικά σπίτια που θυμίζουν την παλιά πόλη, κυρίως στο λιθοστρωμένο τμήμα από την οδό Πολυχρονιάδου έως την οδό Μητροπόλεως. Εκτός από τις προσόψεις των κτηρίων Πολυχρονιάδη και Μονής Ταξιαρχών (βλ. κεφ. 3.3.3.2) , χαρακτηριστικά είναι τρία κτήρια που ακολουθούν τον κορινθιακό τύπο στα διακοσμητικά τους επίκρανα και έχουν σιδερένια στριφτά φουρούσια: Α) το διώροφο κτήριο στη συμβολή της οδού Ερμού με τις οδούς Κλεομένους Οικονόμου και Μητροπόλεως, στο λεγόμενο «Σταυροπάζαρο» με τη χαρακτηριστική τραπεζοειδή κάτοψη, λόγω της προσαρμογής στο οικόπεδο. Το κτήριο χτίστηκε από τον σταφιδέμπορο Δημοσθένη Πετρόπουλο και αποτελεί κληροδότημα προς το Δημοτικό Νοσοκομείο Αιγίου[388]. Χαρακτηριστική είναι η όψη της στενής πλευράς με τον εξώστη και την μεγάλη μπαλκονόπορτα **(εικ.86α)**. Το κτήριο χρειάζεται αποκατάσταση, καθώς έχει υποστεί πολλές φθορές στα επιχρίσματα **(εικ.86β)**. Β) Το διώροφο κτήριο στη συμβολή της οδού Ερμού με την οδό Πολυχρονιάδη, που κηρύχθηκε με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1864/39297/30-6-1994[389] **(εικ. 87α)** και Γ) Το παρακείμενο διώροφο που κηρύχθηκε με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[390] **(εικ.87β)**. Τα δύο τελευταία κτήρια έχουν αποκατασταθεί και αποτελούν, μαζί με τα κτήρια Πολυχρονιάδη και Μονής Ταξιαρχών, ένα όμορφο αρχιτεκτονικό σύνολο που διασώζει την παλιά μορφή αυτού του σημαντικού, για την τοπική ιστορία και τη φυσιογνωμία της πόλης, δρόμου.

Τέλος, με την ίδια Υπουργική Απόφαση του 1996 χαρακτηρίστηκε διατηρητέο ως «έργο τέχνης» το πολύ αξιόλογο ισόγειο διώροφης κατοικίας στη συμβολή της οδού Ερμού με την οδό Κολοκοτρώνη **(εικ.88α)**. Το κτήριο, που σύμφωνα με την επιγραφή στο υπέρθυρο της εισόδου

[386] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996
[387] ΦΕΚ 396/Β/27-6-1985
[388] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 267
[389] ΦΕΚ 626/Β/16-8-1994, ιδιοκτησίας Αγγελικής Δημάκη, στην οδό Πολυχρονιάδη 4
[390]ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, Ερμού 51, ιδιοκτησίας Φιλανθρωπικού Ιδρύματος "Καλός Σαμαρείτης",

χτίστηκε το 1882, ανήκε αρχικά στο βυρσοδέψη και έμπορο δερμάτων Ιωάννη Τρεμπέλα με καταγωγή από τη Στεμνίτσα, τον οποίο διαδέχθηκε ο Χρήστος Μπέσκος που συνέχισε την ίδια δραστηριότητα[391]. Χαρακτηριστικό του διατηρημένου ισογείου του κτίσματος, που λειτουργούσε ως επαγγελματική στέγη για τους δύο έμπορους, είναι η τοξοστοιχία στις δύο προσόψεις **(εικ.88β)**. Οι ψευπαραστάδες που στηρίζουν τις καμάρες με τα πυραμιδοειδή κλειδιά στην κορυφή και τα στριφτά κιγκλιδώματα στους ημικυκλικούς φεγγίτες **(εικ.89α)** μας δίνουν μια εικόνα των παλιών καταστημάτων της αγοράς του Αιγίου. Η κεντρική είσοδος, επί της οδού Ζαΐμη, τονίζεται με παραστάδες δωρικού τύπου, επιστύλιο με χαραγμένη τη χρονολογία κατασκευής μέσα σε στεφάνι δάφνης, ανάμεσα σε ροζέτες, και τονισμένο προεξέχον γείσο **(εικ.89β)**. Ο όροφος του κτηρίου έχει υποστεί αλλοιώσεις τη δεκαετία του ’50 ή ’60 και δεν διατηρεί τα αρχικά διακοσμητικά του στοιχεία, εκτός από την κορνίζα της στέγης και τα φουρούσια που κάποτε στήριζαν τους εξώστες. Τη θέση τους έχει πάρει ένα ενιαίο ακαλαίσθητο μπαλκόνι από τσιμέντο. Στην κήρυξη ορίζεται ότι ο όροφος πρέπει να αποκατασταθεί στην αρχική του μορφή. Το κτήριο σήμερα φαίνεται εγκαταλειμμένο.

3.3.10.3. Η οδός Δεσποτοπούλων

Ο μικρός αυτός δρόμος εξακολουθεί να διατηρεί μέρος της παλιάς του μορφής χάρη στην αποκατάσταση μετά το σεισμό αρκετών από τα νεοκλασικά και παραδοσιακά του κτήρια. Στην αρχή του βρίσκεται η ωραία λιθόκτιστη οικία του Αναστάση Λόντου που σήμερα στεγάζει το Λαογραφικό Μουσείο (βλ. κεφ. 3.2.1.). Ακολουθούν στην ίδια πλευρά του δρόμου, τρία παλιά σπίτια, τα δύο λιθόκτιστα χαμηλά και το άλλο διώροφο νεοκλασικό. Από αυτά τα δύο τελευταία έχουν κηρυχθεί διατηρητέα και έχουν αποκατασταθεί με επιτυχία. Το λιθόκτιστο κτήριο, με τον αριθμό 6, που κηρύχθηκε μετά το σεισμό με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14938/806/5-3-1996[392], έχει ημιυπόγειο και υπερυψωμένο όροφο και συνδυάζει ωραία την πέτρα με τα τραβηχτά επιχρίσματα στις κορνίζες του γείσου και των παραθύρων **(εικ.90α)**. Στην αρχική του μορφή το κτήριο είχε στην οροφή στηθαίο με μπαλούστρα[393] το οποίο στην αποκατάσταση αντικαταστάθηκε με ανθεμωτά ακροκέραμα. Το διπλανό διώροφο νεοκλασικό χαρακτηρίστηκε ως έργο τέχνης με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/3939/52821/12-11-1991 «διότι αποτελεί δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής που χαρακτηρίζεται από συνθετική αρμονία, συμμετρία και αρμονική εναλλαγή των πλήρων και κενών επιφανειών της όψης» [394] **(εικ.90β)**.

[391] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 280
[392] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, ιδιοκτησίας Ελ. Ζωγράφου
[393] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., σε εικόνα της σελίδας 367
[394] ΦΕΚ 994/Β/6-12-1991, ιδιοκτησίας Ανδρέου

Απέναντι από τον μεγάλο περίβολο του Μουσείου, βρίσκεται το αρχοντικό του Γεωργίου Μεσσηνέζη, ένα από τα σημαντικότερα κτήρια της πόλης λόγω, τόσο της σημασίας της για την τοπική ιστορία, όσο και για την αισθητική του αξία, ως αξιόλογο δείγμα της αστικής νεοκλασικής αρχιτεκτονικής **(εικ. 91α)**. Αρχικά οικία της οικογένειας Μεσσηνέζη, το κτήριο στέγασε στη συνέχεια το ταχυδρομείο-τηλεγραφείο της πόλης και την περίοδο 1971-1985 το Δημαρχείο[395]. Το κτήριο αποτελείται από υμιυπόγειο και υπερυψωμένο όροφο και χαρακτηρίζεται από συμμετρία στις όψεις. Η διακόσμηση των υψίκορμων ανοιγμάτων μιμείται τους αρχαίους ναούς, με ψευδοπαραστάδες που κορυφώνονται σε ιωνικού τύπου επίκρανα, διμερές επιστύλιο, ακόσμητη ζωφόρο και αετωματική επίστεψη. Η χρήση αυτού του τύπου επικράνων είναι μοναδική για το Αίγιο. Η πρόσβαση στον όροφο γίνεται από τα βόρεια με μαρμάρινη κλίμακα που καταλήγει σε μπαλκόνι. Εντυπωσιακής λεπτομέρειας είναι το δαντελωτό περίγραμμα του μεταλλικού στεγάστρου **(εικ.91β)**. Το κτήριο κηρύχθηκε πρώτη φορά διατηρητέο ως «έργο τέχνης» με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/12764/882/8-4-1986[396] και επανακηρύχθηκε το 1991 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/3939/52821/12-11-1991[397]. Μετά το σεισμό αποκαταστάθηκε και σήμερα αποτελεί ένα κόσμημα για την πόλη του Αιγίου.

Δεν είχε την ίδια τύχη το μεγάλο αρχοντικό της ίδιας οικογένειας, που χτίστηκε το 1831 από τον Λέοντα Μεσσηνέζη στη συμβολή της οδού Δεσποτοπούλων με την 1^{η} Μαΐου 1886. Στο σπίτι αυτό φιλοξενήθηκαν το 1833 ο βασιλιάς Όθωνας και αργότερα, το 1876, ο γάλλος διπλωμάτης και πολιτικός Paul d' Estournelles de Constant, γαμπρός του Γεωργίου Μεσσηνέζη[398]. Με προσωπικές ενέργειες και προσπάθειες του Νύση-Μεταξά Μεσσηνέζη, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η δωρεά του ιστορικού αρχείου του Λέοντος Μεσσηνέζη στο ελληνικό κράτος, το κτήριο κηρύχθηκε διατηρητέο με την Υπουργική Απόφαση 61167/1998/15-6-1951 χαρακτηριζόμενο ως «ιστορικόν οικοδόμημα» [399]. Υπήρξε το πρώτο κτήριο υπό κρατική προστασία στο Αίγιο. Ωστόσο, το 1969, με την Υπουργική Απόφαση 17789π.ε./14-2-1969[400] αποχαρακτηρίστηκε χωρίς αιτιολόγηση και την δεκαετία του '70 κατεδαφίστηκε.

3.3.10.4. Η συνοικία «Γαλαξιδιώτικα» και η οδός Αγίου Ανδρέου

Η συνοικία «Γαλαξιδιώτικα» καταλαμβάνει τη στενή λωρίδα του μεσαίου επιπέδου του βράχου του Αιγίου δυτικά της παλιάς Δημοτικής Αγοράς (Αρχαιολογικό Μουσείο), δηλαδή στις

[395] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 220

[396] ΦΕΚ 290/Β/24-4-1986, ιδιοκτησίας Μιχαλόπουλου. Στο ΦΕΚ έχει γίνει λάθος στη διεύθυνση που είναι Δεσποτοπούλων 5 και όχι Ασημακοπούλου, όπως αναγράφεται

[397] ΦΕΚ 994/Β/6-12-1991, όπου αναφέρεται λανθασμένα ως Δεσποτοπούλων 7 αντί 5

[398] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 222 και Σταυρόπουλος, ό.π., 572

[399] ΦΕΚ 113/Β/19-6-1951

[400] ΦΕΚ 130/Β/21-2-1969

σημερινές οδούς Ομήρου, Αγίου Ανδρέου, και Κωνσταντινουπόλεως και τις παρόδους τους **(εικ.15, 94, 95)**. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2.4.4. η συνοικία άρχισε να διαμορφώνεται με την έλευση Γαλαξιδιωτών στο Αίγιο στα χρόνια του Αλή Πασά. Λόγω της εγγύτητας των δύο παραλιακών πόλεων και της μεγάλης εμπορικής κίνησης του Αιγίου, τον 19ο αιώνα και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι γαλαξιδιώτες ναυτικοί συνέχισαν να έρχονται στην πόλη με τα καΐκια τους και αρκετοί να χτίζουν σπίτια στην ίδια περιοχή[401] **(εικ.93)**. Αν και επλήγησαν σοβαρά από τον σεισμό του 1995, τα «Γαλαξιδιώτικα» διατηρούν ακόμα την ομορφιά και τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα **(εικ.94)**. Η οδός Κωνσταντινουπόλεως **(εικ.95α)**, ένας στενός δρόμος που διατρέχει την άκρη του βράχου ξεκινώντας από την «Τεμπελόραχη» και καταλήγοντας στο εκκλησάκι του Αγίου Νεκταρίου **(εικ.95β)**, αποτελεί ένα εντυπωσιακό «μπαλκόνι» στον Κορινθιακό κόλπο **(εικ.95γ)**. Από την οδό αυτή ξεκινά και το μονοπάτι που καταλήγει στην οδό Μιχαλοπούλου μέσα από την «Τρύπα» (βλ. κεφ. 3.3.8). Γενικά, τα σπίτια της περιοχής είναι μονώροφα ή διώροφα με τετράρριχτες κεραμοσκεπές και λιτές προσόψεις, με μόνα διακοσμητικά στοιχεία τα κιγκλιδώματα στους εξώστες και τις αυλόπορτες **(εικ.96)**.

Στην οδό Αγίου Ανδρέου, όπου βρίσκεται η ομώνυμη εκκλησία (κεφ. 3.3.2.2.) και το συγκρότημα της Δημοτικής Αγοράς, (κεφ.3.3.1.1.)., σώζονται μερικά από τα πιο όμορφα σπίτια της πόλης. Το Υπουργείο Πολιτισμού ήδη από το 1981 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/794/31894/21-5-1981[402] κήρυξε διατηρητέα την περιοχή γύρω από την Αγορά του Τσίλλερ , με έμφαση στα κτήρια του τμήματος από την οδό Κλεομένους Οικονόμου έως την οδό Κιλκίς, ως «πολεοδομικό σύνολο που διατηρεί τον χαρακτήρα του Παλαιού Εμπορικού Κέντρου καθώς περιέχει μονώροφα και διώροφα καταστήματα, ορισμένα από τα οποία αποτελούν ενδιαφέροντα παραδείγματα της αρχιτεκτονικής του περασμένου αιώνα (τοξοστοιχίες στις προσόψεις, τραβηχτά επιχρίσματα, επίκρανα, παραστάδες, σύνθετα μεταλλικά κιγκλιδώματα)». Ήδη όμως, από τη δεκαετία του 1970, είχαν αρχίσει στην περιοχή αυτή κατεδαφίσεις παλιών καταστημάτων. Από αυτές είχε εξαιρεθεί ένα τμήμα πρόσοψης γωνιακού καταστήματος[403]με χαρακτηριστικές τοξοστοιχίες και κιγκλιδώματα στους φεγγίτες **(εικ.97)**, όπως και στο ισόγειο της οικίας Τρεμπέλα στην οδό Ερμού (εικ.88). Σε αυτό αναφέρεται γενικά η κήρυξη του 1981 και ειδικά η υπουργική απόφαση του 1984[404]. Τελικά το κτήριο κατεδαφίστηκε μετά το σεισμό του 1995, και, σε συνδυασμό με τις άλλες κατεδαφίσεις των δεκαετιών 1970-80, στέρησε μεγάλο μέρος από το ιδιαίτερο «χρώμα» και αρχιτεκτονικό

[401] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 98-99
[402] ΦΕΚ 510/Β/4-9-1981
[403] Είχε κτισθεί από την οικογένεια Γκόφα, μαζί με διπλανή οικία που κατεδαφίστηκε βλ. Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 291-294
[404] ΦΕΚ 674/Β/20-9-1984, ιδιοκτησία Τσετσέκου-Παπαδόπουλου

ύφος αυτής της σημαντικής για την ιστορία της πόλης και τη συλλογική μνήμη των κατοίκων περιοχής.

Στο τμήμα του δρόμου που βρίσκεται απέναντι από το ναό του Αγίου Ανδρέα σώζεται ένα όμορφο αρχιτεκτονικό σύνολο με δύο διώροφα κτήρια νεοκλασικής μορφολογίας, που ακολουθούν τον συνηθισμένο για το Αίγιο τύπο της οικίας με καταστήματα **(εικ.98)**. Κηρύχθηκαν μετά το σεισμό, με την υπουργική απόφαση ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934 /805/5-3-1996[405] και περιλαμβάνονται επίσης στο τμήμα της οδού που είχε κηρυχθεί το 1981. Τα κτήρια παρουσιάζουν κοινά μορφολογικά στοιχεία, όπως είναι οι τετράριχτες κεραμωτές στέγες με τα ανθεμωτά ακροκέραμα, οι κορνίζες των γείσων, οι ραβδωτές ψευδοπαραστάδες που φέρουν κορινθιάζοντα επίκρανα στην πρόσοψη, τα μεταλλικά φουρούσια και κιγκλιδώματα στους εξώστες, οι βεράντες στον όροφο κ.α.

Το ανατολικό κτήριο χτίστηκε στα μέσα το 19^{ου} αιώνα από τον Κωνσταντίνο Καρβέλα **(εικ.98α)**, εύπορο εισοδηματία που έμεινε γνωστός στην τοπική κοινωνία για τα σατυρικά στιχάκια που συνέθετε και δημοσιεύονταν στον τύπο ή τυπώνονταν σε φυλλάδια[406]. Διακρίνεται για τα πολλά υψίκορμα ανοίγματα, τόσο στον όροφο-κατοικία όσο και στα ισόγεια καταστήματα. Ιδιαίτερα είναι τα σχέδια των επικράνων στις γωνίες που κοσμούνται με ολόσωμες γυναικείες μορφές. Το εσωτερικό του φέρει ζωγραφικές διακοσμήσεις. Φαίνεται να έχει δεχθεί και νεότερες επεμβάσεις στα καταστήματα του ισογείου και στην βεράντα του ορόφου.

Αναμφισβήτητα, το δυτικό κτήριο εντυπωσιάζει περισσότερο. Χτίστηκε από τον ηπειρώτη έμπορο Κωνσταντίνο Αναστασίου γύρω στα 1850 και σήμερα ανήκει στον απόγονο της οικογένειας Ηλία Δουδούμη **(εικ.98β)**. Έχει δύο οροφοβεράντες που φέρουν στηθαία με κεραμικά μπαλούστρα, δύο εξώστες στην πρόσοψη και περίτεχνα κιγκλιδώματα στα στέγαστρα και στους φεγγίτες των καταστημάτων και στην εξώθυρα. Το εσωτερικό του κοσμείται με ζωγραφικά διακοσμητικά μοτίβα, έργα λαϊκού τεχνίτη[407].

Με την ίδια υπουργική απόφαση κηρύχθηκαν δύο ακόμη κτήρια στην οδό Αγίου Ανδρέου το ένα με τον αρ.14, ιδιοκτησίας Ιωάννη Στασινόπουλου και το άλλο με τον αρ. 44, ιδιοκτησίας κληρονόμων Ανδρέα Ρωμανού, τα οποία δεν υπάρχουν σήμερα. Αντίθετα σώζεται σε καλή κατάσταση το διώροφο λιθόκτιστο κτήριο στη συμβολή της Αγίου Ανδρέου με την οδό Βαλαωρίτου που κηρύχθηκε με το ίδιο ΦΕΚ ως ιδιοκτησία Κωστάκη και Παν. Μελιγδή **(εικ.99α)**.

---

[405] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996, ιδιοκτησίες Στάθη Σταθακόπουλου (αρ. 17-19) και Ηλία Δουδούμη (αρ. 21-23)
[406] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 346
[407] ό.π., 349-350

Στο δυτικό άκρο της οδού Αγίου Ανδρέου, στη συμβολή της με την οδό Ομήρου βρίσκεται ένα συγκρότημα κατοικιών που ανήκει στο Δήμο Αιγίου, γνωστό ως «Αντωνάτειο Κληροδότημα» **(εικ.100)**. Το κτηριακό αυτό σύνολο του τέλους του 19ου αι., που περιλαμβάνει τρεις ανώγειες κατοικίες με χωριστή είσοδο και ισάριθμα καταστήματα στο ισόγειο, έμεινε ανολοκλήρωτο. Κληροδοτήθηκε μαζί με άλλα ακίνητα από τον Αναστάσιο Αντωνάτο, έμπορο υφασμάτων από την Κεφαλλονιά, στο Δήμο Αιγίου με σκοπό την ίδρυση ορφανοτροφείου, έμεινε όμως αναξιοποίητο[408]. Ως δείγμα τοπικής λαϊκής αρχιτεκτονικής κηρύχθηκε διατηρητέο με την υπουργική απόφαση ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14950/807/5-3-1996[409]. Το κτήριο σήμερα είναι ερειπωμένο και χρειάζεται στερέωση και αποκατάσταση.

Τέλος, από την οδό Αγίου Ανδρέου ξεκινούν τα «Σκαλάκια του Ξενοφώντα» (κεφ. 3.3.8. και εικ.70) αλλά και άλλα σκαλάκια προς την Άνω Πόλη **(εικ.99β)**.

3.3.11. Άλλα αξιόλογα διατηρητέα κτήρια της πόλης

Η έπαυλη Στασινόπουλου **(εικ.101α)** απέναντι από το ερειπωμένο εκκλησάκι του Αγίου Μελετίου χτίστηκε το 1900 από τον ποτοποιό Κωνσταντίνο Στασινόπουλο. Εκτός από την οικογένεια που έμενε στον όροφο, στο ισόγειο του σπιτιού έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο αγιογράφος Κωνσταντίνος Φανέλλης[410].

Το κτήριο χαρακτηρίζεται από ενδιαφέροντα μορφολογικά στοιχεία. Η θύρα και τα παράθυρα πλαισιώνονται με ραβδωτές ψευδοπαραστάδες που φέρουν κορινθιάζοντα επίκρανα και δύο οριζόντια γείσα. Πολύ αξιόλογα είναι τα λεπτοδουλεμένα δαντελωτά κιγκλιδώματα που κοσμούν την αυλόπορτα, το στέγαστρο και το φεγγίτη της θύρας και τους εξώστες. Το αρχικό κτήριο δέχθηκε στα νεώτερα χρόνια προσθήκη στο βόρειο τμήμα του, η οποία όμως εναρμονίστηκε στο σύνολο. Η προσθήκη αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς συνδυάζει τα νεοκλασικά στοιχεία (μπαλούστρα στην ταράτσα) με τα κεντροευρωπαϊκά (γοτθικού ύφους στέγη στη σοφίτα) **(εικ.101β)**. Αντίθετα, η νεώτερη προσθήκη στα δυτικά του κτηρίου έχει αλλοιώσει σε μεγάλο βαθμό τη φυσιογνωμία του κτηρίου **(εικ.101γ)**. Το κτήριο χαρακτηρίστηκε έργο τέχνης με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/878 /12761/24-6-1986[411]. Σήμερα είναι ακατοίκητο.

Ιδιαίτερο είναι και το διώροφο κτήριο που χτίστηκε στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα στην περιοχή της ενορίας των Ταξιαρχών, επί της οδού Ασημάκη Φωτήλα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του που το διακρίνει από όλα τα άλλα κτήρια λαϊκής αρχιτεκτονικής του Αιγίου

---

[408] ό.π., 296
[409] ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996
[410] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 359
[411] ΦΕΚ 585/Β/17-9-1986

είναι η υπερυψωμένη τοξοστοιχία του. Ο χώρος που στεγάζεται από αυτή την τοξοστοιχία εγγράφεται στο κτήριο και αποτελεί ιδιωτικό χώρο. Με νεώτερη επέμβαση στο κτήριο χτίστηκαν οι δύο από τις πέντε καμάρες και η μισή από την τρίτη αλλοιώνοντας έτσι τη μορφή της τοξοστοιχίας **(εικ.102)**. Το κτήριο υπέστη σοβαρές ζημιές από το σεισμό, κηρύχθηκε στη συνέχεια διατηρητέο με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14949/813/5-3-1996[412], αλλά δεν έχει αποκατασταθεί, παραμένοντας μέχρι σήμερα πρόχειρα υποστυλωμένο.

Οι κόγχες, τα δωρικού τύπου κορνιζώματα των παραθύρων και τα περίτεχνα κιγκλιδώματα είναι τα μόνα διακοσμητικά στοιχεία του λιτού διώροφου νεοκλασικού κτηρίου που έχτισε ο σταφιδέμπορος Παναγιώτης Πετρόπουλος στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα **(εικ.103α)**. Το κτήριο διαθέτει και εσωτερική ζωγραφική διακόσμηση[413]. Κηρύχθηκε διατηρητέο μετά το σεισμό του 1995 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4996/5949/3-2-1998[414], αποκαταστάθηκε και λειτουργεί ως μουσική σκηνή κατόπιν μετατροπών που έγιναν στο εσωτερικό του ισογείου και του υπογείου του.

Ένα άλλο κτήριο στη συμβολή των οδών Παναγιωτοπούλων και Βασιλέως Κωνσταντίνου παρουσιάζει ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία. Χτίστηκε το 1920 και είναι γνωστό από το εξοχικό κέντρο «Ουράνιος Κήπος» που λειτουργούσε στο ισόγειο και στον όμορφο κήπο που κάποτε υπήρχε στο πίσω μέρος του οικοπέδου. Το κέντρο αυτό ανήκε στον ιδιοκτήτη του ακινήτου που κατοικούσε στον όροφο[415]. Τα χαρακτηριστικά του κτηρίου που το καθιστούν μοναδικό για το Αίγιο είναι η καμπύλωση των κυρίων όψεων και του ενός εξώστη για να προσαρμοστούν στη συμβολή δύο δρόμων και η ταινία με το μπαρόκ μοτίβο της γιρλάντας που κοσμεί την κορνίζα της οροφής, κάποια από τα θωράκια των παραθύρων και την πύλη εισόδου **(εικ.103β)**. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν η μίμηση ισόδομης τοιχοποιίας στις όψεις και τα σιδερένια κιγκλιδώματα και φουρούσια που κοσμούν τους εξώστες. Οι δύο κύριες όψεις του κτηρίου χαρακτηρίστηκαν «έργο τέχνης» με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/15572/787/25-4-1984[416].

3.3.12. Διατηρητέες οικίες εμφανούς λιθοδομής

Ανάμεσα στα κτήρια που έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα στο Αίγιο, υπάρχουν και αρκετά λιθόκτιστα, συνήθως μονώροφα ή ελαφρώς υπερυψωμένα με υμιυπόγειο, που εξαρχής προορίζονταν να μείνουν ανεπίχριστα και γι' αυτό συνδυάζουν την πέτρα με την πλίνθο σε ενδιαφέρουσες διακοσμητικές συνθέσεις. Η ίδια ανεπίχριστη τοιχοποιία με κεραμοπλαστικά

[412] ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996, ιδιοκτησίας Τρίψα και Κληροδοτήματος Κοινότητας Χρυσαμπέλων
[413] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 321-323
[414] ΦΕΚ 138/Β/18-2-1998, ιδιοκτησίας Θεολόγη
[415] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 238-239
[416] ΦΕΚ 379/Β/12-6-1984, ιδιοκτησίας Μαρίας Καρατάσου

στοιχεία χρησιμοποιήθηκε τόσο σε εκκλησίες, στον Άγιο Ανδρέα, τον Άγιο Μελέτιο και τους Ταξιάρχες, στην αρχική τους μορφή, (κεφ. 3.3.2.). Επίσης χρήση πλίνθων στην πλαισίωση των ανοιγμάτων και στους φεγγίτες παρατηρείται και στις σταφιδαποθήκες (κεφ.3.3.9.). Αναφορά σε λιθόκτιστα κτήρια έχει γίνει και στο κεφάλαιο 3.3.10.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής αυτής της τοιχοποιίας είναι η οικία που έχτισε στα τέλη του 19ου αιώνα επί της οδού Κλεομένους Οικονόμου ο σταφιδέμπορος Βασίλειος Παπαδημητρίου[417] **(εικ.104)**. Το κτήριο έχει νεοκλασικές επιρροές, όπως είναι το αέτωμα και τα οριζόντια γείσα πάνω από τα ανοίγματα του ορόφου. Μεγάλοι ορθογωνισμένοι λίθοι ενισχύουν τις ακμές των τοίχων ενώ εσωτερικά χρησιμοποιείται αργολιθοδομή με πολλές διάσπαρτες πλίνθους. Ταινίες και διακοσμητικά σχέδια που περιτρέχουν το κτήριο έχουν γίνει με πλίνθους, όπως επίσης τα πλαίσια των ανοιγμάτων και οι τοξωτές ταινίες πάνω από αυτά. Το κτήριο έχει χαρακτηριστεί «διατηρητέο ιστορικό μνημείο» με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4944/815/5-3-1996[418]. Βρίσκεται σε καλή κατάσταση διατήρησης ωστόσο η πρόσοψη του ισογείου έχει καλυφθεί με τις επιγραφές των καταστημάτων που λειτουργούν εκεί.

Με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/14934/805/5-3-1996[419] έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα και δύο άλλα παρόμοια κτήρια, το ένα διώροφο, στην οδό Ελίκης[420] **(εικ.105α)** και το άλλο μονώροφο στην οδό Σωτηρίου Λόντου[421] **(εικ.105β)**. Στη διώροφη οικία ο όροφος είναι χτισμένος με πλίνθους ενώ στο ισόγειο έχουν χρησιμοποιηθεί η αργολιθοδομή, ενισχυμένη με γωνιόλιθους στις ακμές των τοίχων, και οι πλίνθοι στις διακοσμητικές λεπτομέρειες. Επίσης διακρίνονται στοιχεία νεοκλασικής μορφολογίας, όπως ο κυβισμένος όγκος του κτηρίου, η συμμετρία στην διάταξη των ανοιγμάτων, ο εξώστης με τα σκαλιστά φουρούσια και τα περίτεχνα κιγκλιδώματα, τα οριζόντια γείσα πάνω από τα παράθυρα κ.α.

Τέλος, σε κάποια λιθόκτιστα παρατηρείται αρμολόγημα των λίθων με τη χρήση πλίνθων, εν είδει πλινθοπερίκλειστου συστήματος τοιχοποιίας, όπως σε δύο οικίες, ελαφρώς υπερυψωμένες με ημιυπόγειο, στις οδούς Αιγιαλέως **(εικ.106α)** και Σολωμού **(εικ.106β)**. Χαρακτηριστικές και στα δύο κτήρια είναι οι πλίνθινες παραστάδες που πλαισιώνουν περίτεχνες χυτοσιδηρές αυλόπορτες και κάποτε αποτελούσαν κανόνα στους όμορφους κήπους των σπιτιών του Αιγίου.

[417] Παναγόπουλος-Κρητικός, ό.π., 370
[418] ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996, ιδιοκτησίας Ανδρέα Θανασούλια
[419] ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996
[420] Ελίκης αρ.23, ιδιοκτησίας κληρονόμων Ι. Αρβανίτη
[421] Σωτηρίου Λόντου αρ.38, ιδιοκτησίας Αντωνοπούλου

3.3.14. Το πρώην Βιομηχανικό Συγκρότημα της Χαρτοποιίας

Η πρώην Χαρτοποιία/Χαρτοβιομηχανία Αιγίου βρίσκεται στην περιοχή Μυρτιά, στη δυτική πλευρά του όρμου του Αιγίου **(εικ.107)**. Πρόκειται για ένα βιομηχανικό συγκρότημα που λειτούργησε από το 1927 μέχρι το 1991, αποτελώντας κομμάτι της ιστορίας του Αιγίου και σημαντικό οικονομικό παράγοντα με πανελλαδική και όχι μόνο εμβέλεια την εποχή της ακμής του. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της πόλης απασχολήθηκε στη χαρτοποιία ή τη χαρτοβιομηχανία του Αιγίου είτε άμεσα, ως εργατοϋπάλληλοι, ή έμμεσα, ως φορτοεκφορτωτές και λιμενεργάτες[422].

Η Ανώνυμος Ελληνική Εταιρεία Χαρτοποιίας Α.Ε. ιδρύθηκε το 1924 από όμιλο μετόχων με έδρα τον Πειραιά. Η κατασκευή των πρώτων εγκαταστάσεων διήρκεσε από το 1925 έως το 1927, οπότε ξεκίνησε η λειτουργίας της. Την επιλογή της τοποθεσίας καθόρισαν η αφθονία του νερού, από τις υπόγειες πηγές, η γειτνίαση με το λιμάνι, το σιδηρόδρομο και την εθνική οδό, από όπου έφθαναν οι πρώτες ύλες και μεταφερόταν το τελικό προϊόν και τέλος, το μεγάλο εργατικό δυναμικό, που είχε καταστεί διαθέσιμο με την κρίση του σταφιδεμπορίου. Τα πρώτα κτήρια κατασκευάστηκαν από σουηδούς αρχιτέκτονες, τα μηχανήματα εγκαταστάθηκαν από νορβηγούς και σουηδούς εφαρμοστές, ενώ σουηδοί και γερμανοί υπάλληλοι εκπαίδευαν τους έλληνες εργάτες[423].

Η παραγωγική διαδικασία περιλάμβανε πολλά στάδια. Η πρώτη ύλη (χαρτόμαζα) ανακατευόταν στις δεξαμενές με ζεστό νερό και χημικές ουσίες και στη συνέχεια με διαδοχικό κοσκίνισμα και στέγνωμα παράγονταν μεγάλα ρολά χαρτιού στις χαρτοποιητικές μηχανές. Στη συνέχεια το χαρτί δεχόταν επιπλέον επεξεργασία και κοβόταν στα στιλβωτικά και ρολοκοπτικά μηχανήματα. Η ενέργεια για τη λειτουργία των μηχανών εξασφαλιζόταν με τη θέρμανση νερού στο λεβητοστάσιο. Το τελικό προϊόν διοχετευόταν σε αγορές της Ελλάδας και του εξωτερικού ή στη Χαρτοβιομηχανία για την παραγωγή προϊόντων χάρτου[424].

Στην ιστορία της Χαρτοποιίας και στην αντίστοιχη ανάπτυξη και επέκταση του συγκροτήματος διακρίνονται τρεις φάσεις: α) ανάπτυξης, από το 1925 μέχρι το 1930 β) ακμής, από το 1930, οπότε ιδρύεται και η Χαρτοβιομηχανία Αιγίου Α.Ε., μέχρι το 1960 και γ) παρακμής, από το 1960 μέχρι την οριστική διακοπή της λειτουργίας της, το 1991. Η διεύθυνση της Χαρτοποιίας πέρασε από τους φινλανδούς, στους σουηδούς και κατόπιν στους έλληνες. Από το 1977 η Εταιρεία είχε περιέλθει στην Εθνική Τράπεζα και από το 1988 στη νέα εταιρεία

---

[422] Α. Ζηζοπούλου, «Η Χαρτοποιία και η Χαρτοβιομηχανία Αιγίου, 1924-1968» στο *Βιομηχανίες Χάρτου στην Ελλάδα (19ος-20ος αι.)*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2008, 100

[423] Μ. Αλεξίου, Ε. Εμμανουλοπούλου, *Το βιομηχανικό συγκρότημα της Χαρτοποιίας Αιγίου*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2004, 28

[424] ό.π. 33

«Ε.Γ.Λ. Χαρτοποιίες Δυτικής Ελλάδος Α.Ε.». Το 1991 αποφασίστηκε το οριστικό κλείσιμο της Εταιρείας, που τέθηκε υπό καθεστώς εκκαθάρισης, ενώ το 2001 οι εγκαταστάσεις και ο μηχανολογικός εξοπλισμός της περιήλθαν στην ιδιοκτησία του τότε Δήμου Αιγίου[425].

Οι κτηριακές εγκαταστάσεις της Χαρτοποιίας χαρακτηρίζονται από πυκνότητα, όπως όλα τα βιομηχανικά συγκροτήματα, ομοιότητες στην κατασκευή και στα μορφολογικά στοιχεία, ανάλογα με την περίοδο κατασκευής, αλλά και ιδιαίτερα στοιχεία που υπαγόρευε η χρήση και η λειτουργία τους, όπως για παράδειγμα τον όγκο, που προσαρμοζόταν στον αριθμό και το μέγεθος των μηχανημάτων[426].

Ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εγκαταστάσεις της πρώτης περιόδου λειτουργίας που περιλαμβάνουν κτήρια για το λεβητοστάσιο, τη δεξαμενή, τις χαρτοποιητικές μηχανές, τα κοπτικά μηχανήματα κ.α.. Τα κτήρια αναπτύσσονταν σε μια κάτοψη σχήματος Π, στον εσωτερικό χώρο του οποίου δημιουργήθηκε το 1930 κήπος και περίπτερα για την ξεκούραση και αναψυχή των υπαλλήλων που διέμεναν σε κατοικίες που χτίστηκαν ειδικά γι' αυτό το σκοπό την ίδια εποχή. Κοινά χαρακτηριστικά των παλιότερων αυτών κατασκευών είναι η συμμετρία στην ανάπτυξη των όγκων και η ρυθμική επανάληψη στις δίρριχτες στέγες και στη διακόσμηση των όψεων και των ανοιγμάτων με πλαίσια και κυκλικούς φεγγίτες **(εικ.108α)**.

Σημαντικό μνημείο για τη βιομηχανική αρχιτεκτονική είναι και το ανατολικό τμήμα του Παλιού Λεβητοστασίου, έμβλημα της Χαρτοποιίας και «τοπόσημο» για την πόλη του Αιγίου, που χτίστηκε το 1940 από οπλισμένο σκυρόδεμα- μονομπλόκ[427]. Το κτήριο εντυπωσιάζει με τον όγκο του, που αναπτύσσεται εξωτερικά σε τρία επίπεδα, και τα λιτά αλλά επιβλητικά μορφολογικά στοιχεία της πρόσοψης, ιδιαίτερα τα υαλοστάσια, που αναπτύσσονται μέσα σε εισέχοντα πλαίσια σε ζώνες καθ' ύψος, τονίζοντας τον κατακόρυφο άξονα **(εικ.108β)**.

Παρά τη σημαντική μνημειακή αξία του συγκροτήματος, όπως αυτή έχει τεκμηριωθεί στα βιβλία των εκδόσεων του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, έχει αποτυπωθεί σε φωτογραφικά λευκώματα[428] και επιβεβαιώνεται από το αδιάλειπτο ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας, που εκδηλώνεται μέσω αρθρογραφίας σε τοπικές εφημερίδες και στο Διαδίκτυο και σχετικών αναρτήσεων στα κοινωνικά μέσα δικτύωσης[429], ο χαρακτηρισμός του εκκρεμεί από το 1998, οπότε υποβλήθηκε η σχετική πρόταση από την αρμόδια Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων

[425] ό.π., 32
[426] ό.π. 134-135
[427] ό.π., 43-45
[428] Μουκριώτη Τζ., *Χαρτοποιία Αιγίου. Επίλογος*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πάτρας, 2006 και φωτογραφίες του Γιάννη Δρουγούτη στο http://www.youtube.com/watch?v=Z7mWkGDwLQg
[429]Ενδεικτικά: Σύλλογος Φίλων Χαρτοποιίας βλ. https://el-facebook.com/PhiloiChartopoiiasAigiou

και Τεχνικών Έργων Δυτικής Ελλάδας[430]. Η εγκατάλειψη και η ανεπαρκής φύλαξη του χώρου οδήγησαν σταδιακά τόσο στην υποβάθμιση των κτηρίων, όσο και στην απογύμνωσή τους από το μεγαλύτερο μέρος του μηχανολογικού εξοπλισμού, είτε μέσω δημοπρατήσεων, από την πλευρά του Δήμου, ή μέσω κλοπών. Η προσπάθεια να αναβαθμιστεί και να αναδειχθεί ο χώρος μέσω παραχώρησής του υπό μορφή δωρεάς και υπό όρους στο ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας[431] δεν έχει ακόμα αποδώσει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αξίζει να επισημανθεί ότι ένας από τους όρους παραχώρησης ήταν «η διατήρηση, συντήρηση και αποκατάσταση του μικρού διατηρητέου κτιρίου, με τα υπάρχοντα παλαιά μηχανήματα, που έχει κριθεί ως διατηρητέο και πρέπει να αναδειχθεί ως βιομηχανικό μουσείο»[432], ο οποίος μέχρι σήμερα δεν έχει τηρηθεί.

3.4. Τα Μουσεία του Αιγίου

Σημαντικό μέρος της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς του Αιγίου εκτίθεται στα μουσεία της πόλης. Στο Αίγιο υπάρχουν τρία μουσεία, αρχαιολογικού, ιστορικού-λαογραφικού και εκκλησιαστικού χαρακτήρα.

3.4.1. Το Αρχαιολογικό Μουσείο

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Αιγίου στεγάζεται από το 1994 στο κτήριο της παλιάς Δημοτικής Αγοράς **(εικ.29)** που σχεδίασε για την πόλη ο Ερνέστος Τσίλλερ. (βλ. κεφ. 3.3.1.1.).

Το Μουσείο αναπτύσσεται σε 6 αίθουσες κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του κτηρίου, ενώ διάφορες επιγραφές, ένας ταφικός πίθος και το ρωμαϊκό άγαλμα στον τύπο της Μικρής Ηρακλειώτισσας **(εικ.17)** εκτίθενται στο αίθριο. Περιλαμβάνει ευρήματα από την πόλη του Αιγίου και την ευρύτερη περιοχή της Αιγιάλειας που χρονολογούνται από τα νεολιθικά έως και τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια[433].

Στην αίθουσα Ι εκτίθενται αγγεία και διάφορα αντικείμενα (υφαντικά βάρη, πήλινα ειδώλια, λίθινα εργαλεία κ.α.) της νεολιθικής ($6^{η}$-$4^{η}$ χιλιετία π.Χ.) και πρωτοελλαδικής περιόδου ($3^{η}$ χιλιετία π.Χ.) από τους οικισμούς του Κραθίου και του Αιγίου **(εικ.109)**. Στην αίθουσα ΙΙ εκτίθενται αγγεία και αντικείμενα της μεσοελλαδικής (α΄ μισό $2^{ης}$ χιλιετίας π.Χ.) και της υστεροελλαδικής ή μυκηναϊκής περιόδου (1550-1060/40 π.Χ.) από το Αίγιο αλλά και από την Αίγειρα, την Τραπεζά, τον Αχλαδιά. Χαρακτηριστική και μοναδική για την Αιγιάλεια είναι η μεσοελλαδική φάση του προϊστορικού οικισμού του Αιγίου. Πολύ σημαντική είναι και η

[430] Έγγραφα ΥΠ.ΠΟ./$2^{η}$ ΕΝΜ/Φ02-β/155/11-11-1998 και ΥΠ.ΠΟ.Α/ΓΡ.ΥΠ./Κ.Ε./157/19-11-2013

[431] Από το 2003 λειτουργεί εδώ το Τμήμα Φυσικοθεραπείας και από το 2006 το Τμήμα Οπτικής και Οπτομετρίας

[432] Αναφέρεται στο Λεβητοστάσιο. Για τους όρους παραχώρησης, http://www.filodimos.gr/2003/1-30.shtml/?aigio_oroi_parahorisis_xartopoiias.htm

[433] Κολώνας, ό.π., 13-27

μυκηναϊκή φάση του οικισμού, όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα αλλά και από τα κτερίσματα των τάφων του μυκηναϊκού νεκροταφείου της Καλλιθέας **(εικ.110α)**. Στην αίθουσα ΙΙΙ εκτίθενται ταφικά σύνολα των γεωμετρικών χρόνων (τέλος $10^{ου}$ – $8^{ος}$ αι. π.Χ.) που βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές της Αιγιάλειας (Αίγιο, Δερβένι Μαμουσιάς, Κάτω Μαυρίκι κ.α.). Στα πλούσια κτερίσματα περιλαμβάνονταν αγγεία πήλινα και χάλκινα, όπλα, πόρπες, κοσμήματα κ.α. **(εικ.110β)**. Στην αίθουσα IV εκτίθενται ευρήματα από την αρχαϊκή ($7^{ος}$-6οςαι. π.Χ.), κλασική ($5^{ος}$-$4^{ος}$ αι. π.Χ.) και ελληνιστική περίοδο (τέλος $4^{ου}$-$1^{ος}$ αι. π.Χ.). Τα ευρήματα της ελληνιστικής περιόδου σαφώς υπερτερούν σε αριθμό και πλούτο, καθώς στους αιώνες αυτούς η πόλη του Αιγίου και γενικά η Αιγιάλεια φτάνουν στη μεγαλύτερη ακμή μετά από αυτή των μυκηναϊκών χρόνων. Τα ευρήματα (αγγεία, κοσμήματα, ειδώλια κ.α.) προέρχονται κυρίως από ταφικά σύνολα και αποθέτες που ερευνήθηκαν στην πόλη αλλά και στην Κερύνεια (Μαμουσιά), όπου αποκαλύφθηκε σημαντικότατο Ηρώο. Τα ελληνιστικά ευρήματα κυρίως από ταφικά σύνολα του Αιγίου, της Κερύνειας κ.α. συνεχίζονται και στην επόμενη αίθουσα (V), όπου εκτίθενται και τα ευρήματα (πήλινα, χάλκινα και γυάλινα αγγεία, λυχνάρια, οστέινα μικροαντικείμενα, χάλκινη ζυγαριά και σταθμία κ.α.), των ρωμαϊκών χρόνων από το Αίγιο, τη Μαμουσιά και το Κράθιο. Τέλος, στην τελευταία αίθουσα εκτίθεται το σημαντικό άγαλμα του Αιγίοχου (κεφ. 2.3. **εικ.8**).

3.4.2. Το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο

Το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο ιδρύθηκε από το πολιτιστικό σωματείο «Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αιγιαλείας» (Ι.Λ.Ε.Α.) το 1993, οπότε και ξεκίνησε η συγκέντρωση του ιστορικού και λαογραφικού υλικού. Συλλέκτες και άλλοι Αιγιώτες προσέφεραν αντικείμενα και οικογενειακά κειμήλια και σταδιακά συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος όγκος υλικού που αναζητούσε στέγη. Τελικά, το 1998 το Μουσείο στεγάστηκε στο διατηρητέο διώροφο λιθόκτιστο αρχοντικό του πρώτου Δημάρχου Αιγίου Αναστάσιου Λόντου (κεφ. 3.2.1., εικ.26).

Στις τέσσερις αίθουσες του ισογείου αναπτύσσεται η λαογραφική συλλογή, που περιλαμβάνει αργαλειούς, αγροτικά εργαλεία και μαγειρικά σκεύη κ.α. από την ύπαιθρο της Αιγιάλειας **(εικ.111)**. Επίσης, έχει γίνει αναπαράσταση ενός παραδοσιακού υπνοδωματίου **(εικ.112α)** και δύο παλιών καταστημάτων του Αιγίου, ενός οινοπωλείου και ενός ουζερί **(εικ.112β,γ)**. Στον όροφο αναπτύσσεται η ιστορική συλλογή που περιλαμβάνει κειμήλια Αιγιωτών που συνδέονται με την εθνική και τοπική ιστορία κατανεμημένα σε έξι αίθουσες. Πιο συγκεκριμένα, εκτίθενται όπλα, κοσμήματα, χρηστικά αντικείμενα, στολές και ενδυμασίες κ.α. που καλύπτουν το ιστορικό φάσμα από τον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1821 μέχρι τα μέσα περίπου του $20^{ου}$ αιώνα **(εικ.113)**. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν εκθέματα, όπως η πλάκα από τον τάφο του Ανδρέα Λόντου, το πρώτο φαρμακείο του Αιγίου και η αναπαράσταση

του σαλονιού αστικού σπιτιού της πόλης **(εικ.114)**. Το Μουσείο διαθέτει επίσης βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο, καθώς και αίθουσα διαλέξεων και προβολών.

3.4.3. Το Εκκλησιαστικό Μουσείο

Το Εκκλησιαστικό Μουσείο **(εικ.115)** αποτελεί μέρος ενός διατηρητέου[434] οικοδομικού συγκροτήματος, που συμπεριλαμβάνει το Μητροπολιτικό Μέγαρο και το Παρεκκλήσιο της Επισκοπής. Οι εργασίες ανέγερσής του άρχισαν το 1982 από το Μητροπολίτη κ. Αμβρόσιο και παραδόθηκε σε χρήση το 1987. Φιλοξενεί αξιόλογα εκθέματα, μεταξύ των οποίων το αυτούσιο Τέμπλο της Ιεράς Μονής Αγίου Νικολάου Βούρων Αιγιαλείας, 100 περίπου εικόνες, πολλά χειρόγραφα, ιερά σκεύη, ιερά άμφια, καλύμματα, παλαιές σφραγίδες, μολυβδόβουλα κ.α. Το Μουσείο είναι επισκέψιμο κατόπιν συνεννόησης με τη Μητρόπολη Αιγιαλείας.

[434] ΦΕΚ 715/Δ/17-7-1992, όπως τροποποιήθηκε με το ΦΕΚ 948/Δ/ 10-11-1995

4. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

4.1. Στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει ολοένα και περισσότερο αντιληπτό ότι η συμμετοχή των πολιτών και της τοπικής κοινωνίας στην πολιτιστική κληρονομιά είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη διατήρησή της. Η ενημέρωση, η παιδεία, η ένταξη στην οικονομία του ελεύθερου χρόνου αλλά και στην καθημερινότητα των πολιτών κρίνονται απαραίτητες στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης προστασίας και διαχείρισης του μνημειακού πλούτου. Όλα αυτά συνιστούν υποχρέωση των αρμόδιων φορέων προστασίας αλλά και δικαίωμα των πολιτών. Όπως ορίζεται και στο άρθρο 24 του Συντάγματος «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός».

Υπό αυτό το πρίσμα, διάφορα σωματεία, εταιρείες και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ενεργοποιούνται προς αυτή την κατεύθυνση σε συνεργασία με το ελληνικό τμήμα του I.C.O.M.O.S.. Μια από τις παλαιότερες και πιο γνωστές είναι η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, αντιπρόσωπος της Europa Nostra στην Ελλάδα[435]. Παράλληλα, χρησιμοποιώντας την απήχηση που προσφέρει το Διαδίκτυο, ηλεκτρονικά περιοδικά, όπως το Monumenta[436] ή ερευνητικά προγράμματα, όπως το διαδραστικό MuA[437] («Μνημεία υπό απειλή») επιδιώκουν τη συμμετοχή των πολιτών για την προστασία και ανάδειξη της κληρονομιάς και οργανώνουν δράσεις ενημέρωσης και κινητοποίησης για μνημεία που απειλούνται.

Σε αυτό το πλαίσιο, επιχειρήσαμε μία έρευνα που απευθύνεται σε κατοίκους του Αιγίου με σκοπό τη διερεύνηση των αντιλήψεών τους ως προς την προστασία και ανάδειξη των μνημείων της πόλης. Ειδικότεροι στόχοι είναι να διερευνηθεί η γνώση για τα μνημεία -γενικά και ειδικά- και της σημασίας τους, ο βαθμός ευαισθητοποίησης για την προστασία των μνημείων της πόλης, οι αντιλήψεις ως προς τη σχέση της ανάδειξης με την ευρύτερη προβολή της πόλης και την τουριστική κίνηση και η αξιολόγηση των μέχρι τώρα ενεργειών των αρμόδιων φορέων προστασίας και ανάδειξης προς αυτή την κατεύθυνση.

Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο με 25 ερωτήσεις κλειστού τύπου που μοιράστηκε από τον Μάρτιο έως τον Μάιο 2014 σε κατοίκους της πόλης με τη μέθοδο της επιτόπιας τυχαίας δειγματοληψίας. Επιδιώχθηκε η όσο το δυνατόν πληρέστερη εκπροσώπηση όλων των επιμέρους κατηγοριών ως προς το φύλο, την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο. Κατά την παράδοση των ερωτηματολογίων δίνονταν οι απαραίτητες διευκρινίσεις για

[435] http://www.ellet.gr
[436] http://www.monumenta.org
[437] http://mua.gr

τη συμπλήρωσή του. Η ανταπόκριση υπήρξε πολύ ικανοποιητική, καθώς από τα 220 ερωτηματολόγια που ετοιμάστηκαν συλλέχθηκαν 210.

Τα πρώτα 6 πεδία αφορούν στα γενικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Ειδικότερα, το δείγμα ταξινομείται ως προς το φύλο (πεδίο 1), την ηλικία (πεδίο 2), το μορφωτικό επίπεδο (πεδίο 3), τη φοίτηση στο παρόν (πεδίο 4), την καταγωγή (πεδίο 5) και το χρόνο διαμονής στην πόλη (πεδίο 6). Στο ερωτηματολόγιο δεν χρησιμοποιήθηκε το πεδίο εισοδηματικής κατάστασης διότι θεωρούμε ότι, λόγω της οικονομικής ύφεσης, έχει επέλθει ανισορροπία στις εισοδηματικές κατηγορίες.

Τα πεδία 7-10 αφορούν στη γνώση των ερωτηθέντων ως προς τα μνημεία, γενικά και ειδικά. Πιο συγκεκριμένα, διερευνώνται γνώσεις που αφορούν: στο σύγχρονο ορισμό του μνημείου (πεδίο 7), στην ιστορική ένταξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης (πεδίο 8), στους αρχαιολογικούς χώρους της πόλης (πεδίο 9) και στη βιομηχανική κληρονομιά (πεδίο 10).

Στο πεδίο 11 εξετάζεται το ενδιαφέρον των κατοίκων για τα μουσεία της πόλης, χώρους όπου εκτίθεται σημαντικό μέρος της κληρονομιάς της πόλης. Το πεδίο 12 αφορά στο μνημείο που αντιπροσωπεύει καλύτερα τη φυσιογνωμία της πόλης. Στο πεδίο 13 επιδιώκεται η ιεράρχηση των ποικίλων σημασιών που φέρουν τα μνημεία ως στοιχεία φυσιογνωμίας, μνημονικές αξίες, ιστορικά τεκμήρια, παράγοντες αισθητικής και τουριστικά αξιοθέατα.

Τα πεδία 14-18 αφορούν στην προστασία των μνημείων και στο βαθμό ευαισθητοποίησης των κατοίκων ως προς το ζήτημα αυτό, ενώ τα πεδία 19-25 αφορούν στην ανάδειξη των μνημείων ως μοχλό τοπικής ανάπτυξης και διερευνούν τις αντιλήψεις των κατοίκων ως προς τους τρόπους που μπορεί να επιτευχθεί αυτό.

Μετά τη συγκέντρωση, τον έλεγχο και την αρίθμησή τους, τα ερωτηματολόγια κωδικοποιήθηκαν (Παράρτημα ΙΙ.2) και εισήχθηκαν στο πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης SPSS 17.00.

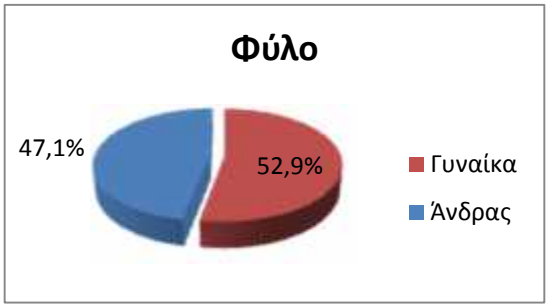
4.2. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας

4.2.1. Γενικά χαρακτηριστικά

Στην έρευνα συμμετείχαν 210 άτομα εκ των οποίων 111 είναι γυναίκες, σε ποσοστό 52,9%, και 99 είναι άνδρες, σε ποσοστό 47,1%. Οι συμμετέχοντες στην πλειοψηφία τους κατάγονται από το Αίγιο, σε ποσοστό 80%, και διαμένουν στην πόλη πάνω από 10 χρόνια, σε ποσοστό 91,9%. Ως προς την ηλικία, 12,9% των ερωτώμενων είναι από 18 έως 24 ετών, 17,6% από 25 έως 34 ετών, 33,3% από 35 έως 45 ετών, 25,7% από 45 έως 64 ετών και 10,5% είναι πάνω από 65 έτη.

Ως προς το μορφωτικό επίπεδο, στην πλειοψηφία τους (55,2%) έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους σε κάποιο Ανώτατο, Τεχνολογικό ή Ιδιωτικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (40% για ΑΕΙ/ΤΕΙ και 7,1% για ΙΕΚ) ή είναι φοιτητές/σπουδαστές στο παρόν (8,1%). Ένα ποσοστό 6,2% έχει συνεχίσει τις σπουδές του σε μεταπτυχιακό επίπεδο ενώ ένα (1) άτομο έχει και διδακτορικό (0,5%). Τα υπόλοιπα ποσοστά κατανέμονται ως εξής: 4,3% για το Δημοτικό, 5,7% για το Γυμνάσιο και 28,1% για το Λύκειο.

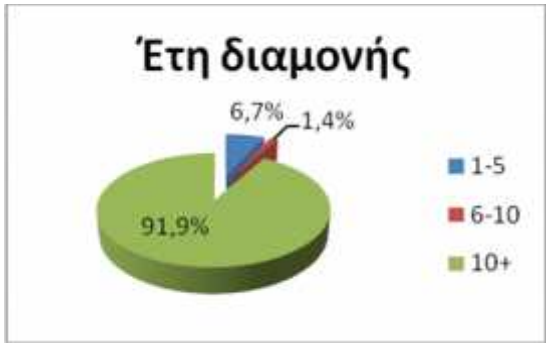
Διάγραμμα 1. Κατανομή συχνοτήτων για το φύλο

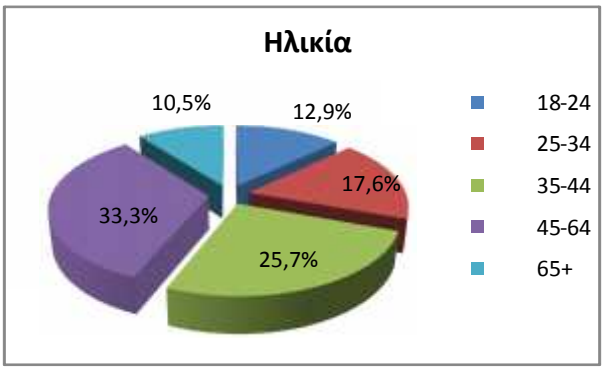
Διάγραμμα 2. Κατανομή συχνοτήτων για την καταγωγή

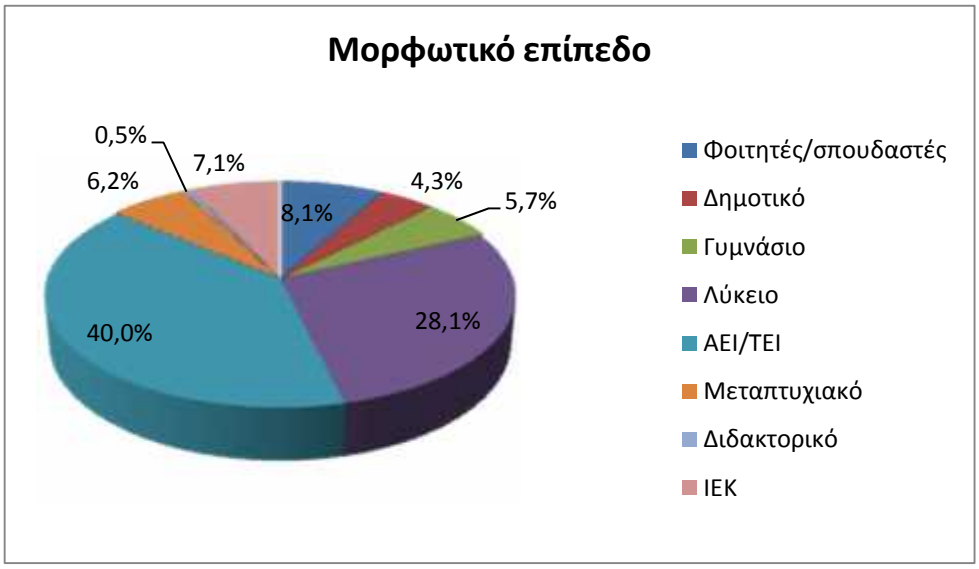
Διάγραμμα 3. Κατανομή συχνοτήτων για τα έτη διαμονής στην πόλη

Διάγραμμα 4. Κατανομή συχνοτήτων για την ηλικία

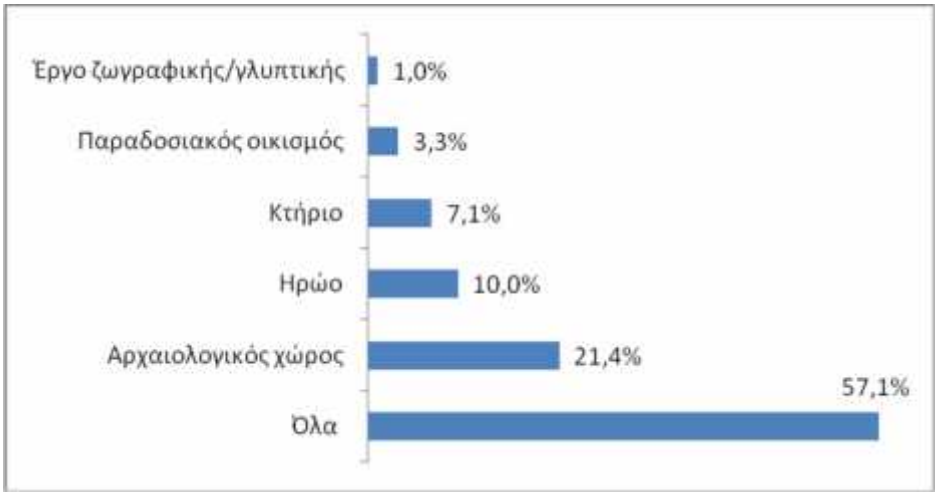
Διάγραμμα 5. Κατανομή συχνοτήτων για το μορφωτικό επίπεδο

4.2.2. Προστασία και ανάδειξη μνημείων

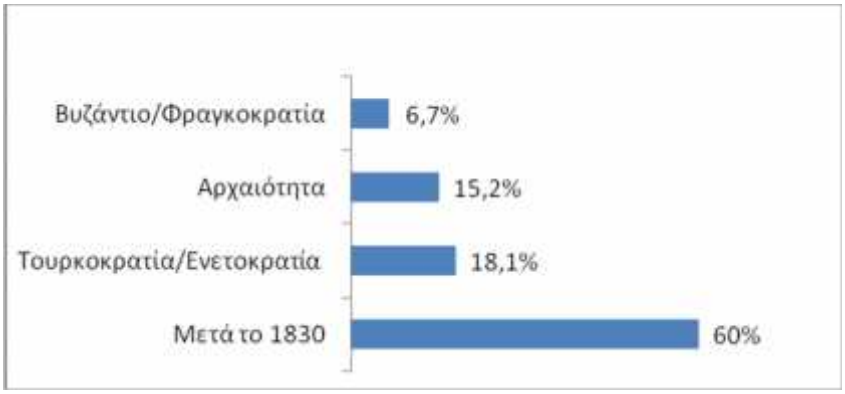
Μετά την παρουσίαση των γενικών χαρακτηριστικών του δείγματος προχωρούμε στην παρουσίαση της κατανομής συχνοτήτων του δείγματος για τα ερωτήματα που τέθηκαν. Προκειμένου να διερευνηθεί η εξοικείωση των κατοίκων με το σύγχρονο ορισμό της έννοιας του «μνημείου», δόθηκαν διάφορες εκδοχές του όρου, ως ηρώο, κτήριο, παραδοσιακός οικισμός, αρχαιολογικός χώρος και έργο ζωγραφικής ή γλυπτικής. Στο τέλος, υπήρχε η επιλογή «όλα τα παραπάνω» που θα έπρεπε να επιλεγεί ως απόδειξη της γνώσης του όρου, δεδομένου ότι οι ερωτώμενοι είχαν μία μόνο επιλογή. Παρατηρούμε ότι η τελευταία απάντηση επιλέχθηκε από το 57,1% των ερωτηθέντων, ενώ το υπόλοιπο 42,9% κατανεμήθηκε στις άλλες επιλογές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ποσοστό 21,4% που επέλεξε τον αρχαιολογικό χώρο, επιβεβαιώνοντας το πόσο στενά συνυφασμένη είναι στη χώρα μας η αντίληψη της έννοιας του μνημείου με την αρχαιότητα. Επίσης, άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η σύνδεση του μνημείου με ιστορικά γεγονότα ή ηρωικές πράξεις, που παραπέμπει στην σημασία του ως σήμα, όπως επιλέχθηκε από το 10% των ερωτηθέντων.

Διάγραμμα 6. Κατανομή συχνοτήτων για τη γνώση της έννοιας του μνημείου

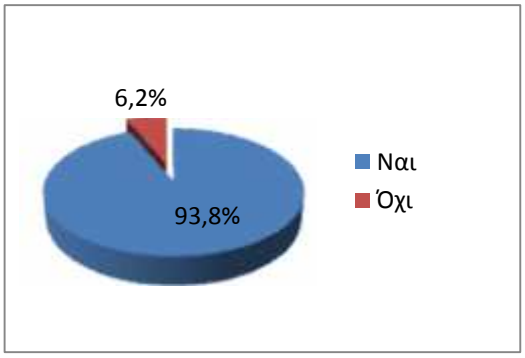
Στην επόμενη ερώτηση ελέγχθηκε η γνώση των κατοίκων για την αρχιτεκτονική κληρονομιά του Αιγίου και πιο συγκεκριμένα, κατά πόσο γνωρίζουν που εντάσσονται χρονολογικά τα περισσότερα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μνημεία της πόλης. Στην πλειοψηφία τους (60%) οι ερωτηθέντες επέλεξαν την σωστή απάντηση «μετά το 1830», ενώ ένα ποσοστό 18,1% επέλεξε την περίοδο της Τουρκοκρατίας/Ενετοκρατίας, ένα ποσοστό 15,2% την περίοδο της αρχαιότητας και ένα μικρό ποσοστό 6,7% την περίοδο του Βυζαντίου και της Φραγκοκρατίας. Κάποιοι από τους συμμετέχοντες φαίνεται ότι παρασύρθηκαν από την ακμή της πόλης στην αρχαιότητα ή στην Ενετοκρατία και επέλεξαν τις αντίστοιχες απαντήσεις. Πράγματι, μια πόλη με συνεχή κατοίκηση σε όλες τις εποχές, όπως είναι το Αίγιο, θα έπρεπε να μπορεί να επιδείξει σωζόμενα υλικά κατάλοιπα από όλο το φάσμα της ιστορίας της.

Διάγραμμα 7. Κατανομή συχνοτήτων για το κατά πόσο οι κάτοικοι γνωρίζουν που τοποθετούνται χρονολογικά τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου

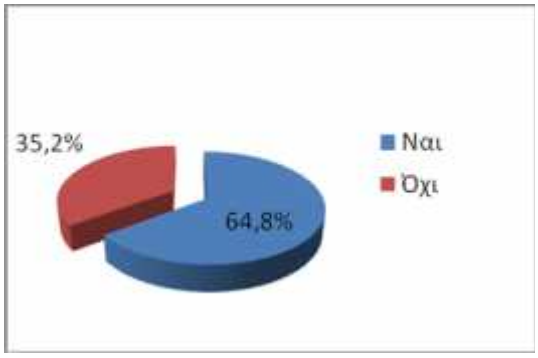

Στο ερώτημα για την ύπαρξη ή όχι αρχαιολογικών χώρων στο Αίγιο, το 93,8% των συμμετεχόντων απάντησε θετικά, ενώ μόλις 6,2% απάντησε αρνητικά. Το ερώτημα είχε στόχο να διερευνήσει κατά πόσο είναι αισθητή η ύπαρξη αρχαιολογικών καταλοίπων στην πόλη. Ακολουθεί ένα ερώτημα που αποσκοπεί στη διερεύνηση της εξοικείωσης των κατοίκων με την έννοια της βιομηχανικής κληρονομιάς. Επιλέχθηκε ένας πρώην βιομηχανικός χώρος, το Συγκρότημα Χαρτοποιίας, οι δυνατότητες αξιοποίησης του οποίου έχουν απασχολήσει την τοπική κοινωνία και αυτοδιοίκηση. Το μνημείο δεν έχει κηρυχθεί ακόμη διατηρητέο, αλλά η σημασία του ως ιστορικό μνημείο έχει τεκμηριωθεί επιστημονικά (βλ. κεφ. 3.3.14). Στο ερώτημα αν η Χαρτοποιία είναι ένα από τα μνημεία της πόλης, το 64,8% των ερωτηθέντων απάντησε θετικά, ενώ το 35,2% αρνητικά.

Διάγραμμα 8. Κατανομή συχνοτήτων για την ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων στο Αίγιο

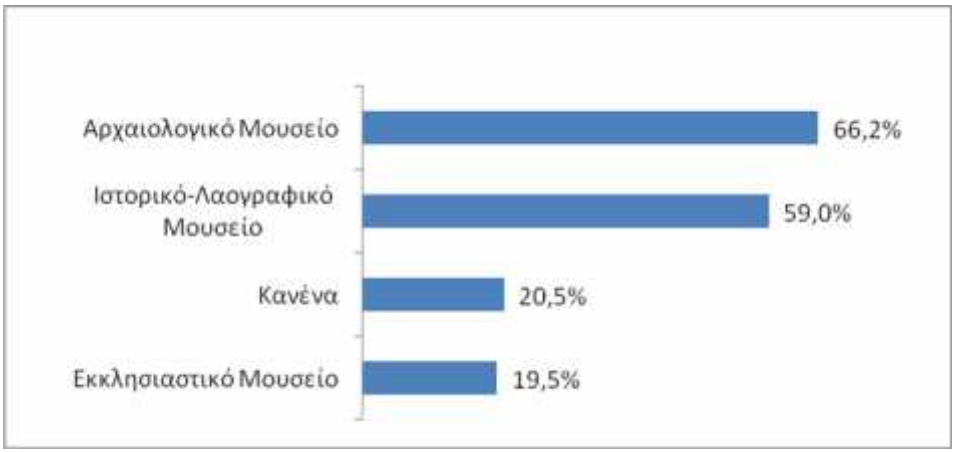
Διάγραμμα 9. Κατανομή συχνοτήτων για τη εξοικείωση με την έννοια της βιομηχανικής κληρονομιάς

Ακολουθεί ένα ερώτημα που σχετίζεται με την επαφή των κατοίκων με τα μουσεία του Αιγίου, χώρους όπου φυλάσσονται και εκτίθενται αντικείμενα αρχαιολογικού, λαογραφικού, ιστορικού και θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ως κινητό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ως πρώτο σε επισκεψιμότητα έρχεται το Αρχαιολογικό Μουσείο, που επιλέχθηκε από το 66, 2% των συμμετεχόντων ως ένα από τα μουσεία της πόλης που έχουν επισκεφθεί. Αμέσως μετά ακολουθεί το Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο με ποσοστό 59%. Το Εκκλησιαστικό Μουσείο έχει επισκεφθεί, μεταξύ άλλων, το 19,5% των συμμετεχόντων, ποσοστό που δικαιολογείται εν μέρει και από το

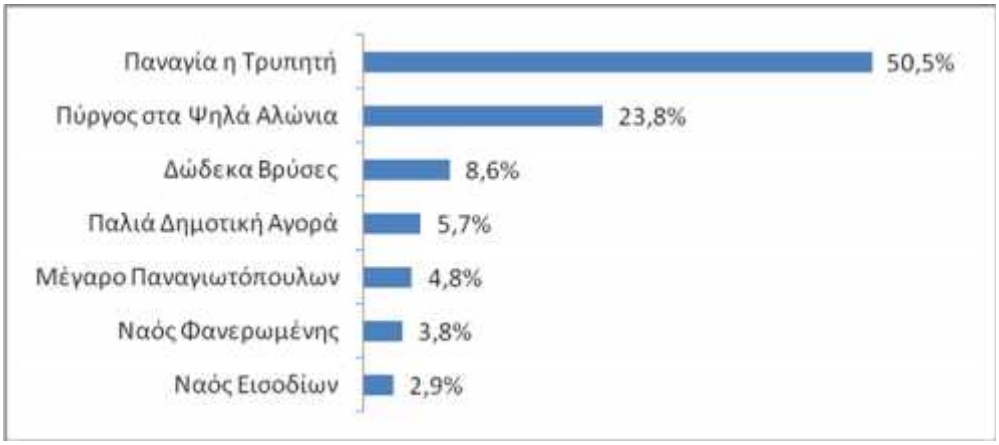
γεγονός ότι δεν είναι ανοιχτό για το κοινό, παρά μόνο κατόπιν συνεννόησης με τη Μητρόπολη. Τέλος, ένα ποσοστό 20% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι δεν έχει επισκεφθεί κανένα από τα μουσεία του Αιγίου.

Διάγραμμα 10. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια από τα μουσεία της πόλης έχουν επισκεφθεί οι συμμετέχοντες

Στο ερώτημα ποιο μνημείο της πόλης θεωρούν ως ποιο αντιπροσωπευτικό της φυσιογνωμίας της πόλης τους, οι συμμετέχοντες επέλεξαν σε ποσοστό 50,5% το Ναό της πολιούχου της πόλης Ζωοδόχου Πηγής, ευρύτερα γνωστό ως «Παναγία η Τρυπητή», και αμέσως μετά, σε ποσοστό 23,8% τον Πύργο στα Ψηλά Αλώνια. Ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά, κάτω από 10%, οι Δώδεκα Βρύσες στην παραλία, η παλιά Δημοτική Αγορά, σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου και οι Ναοί της Φανερωμένης και των Εισοδίων.

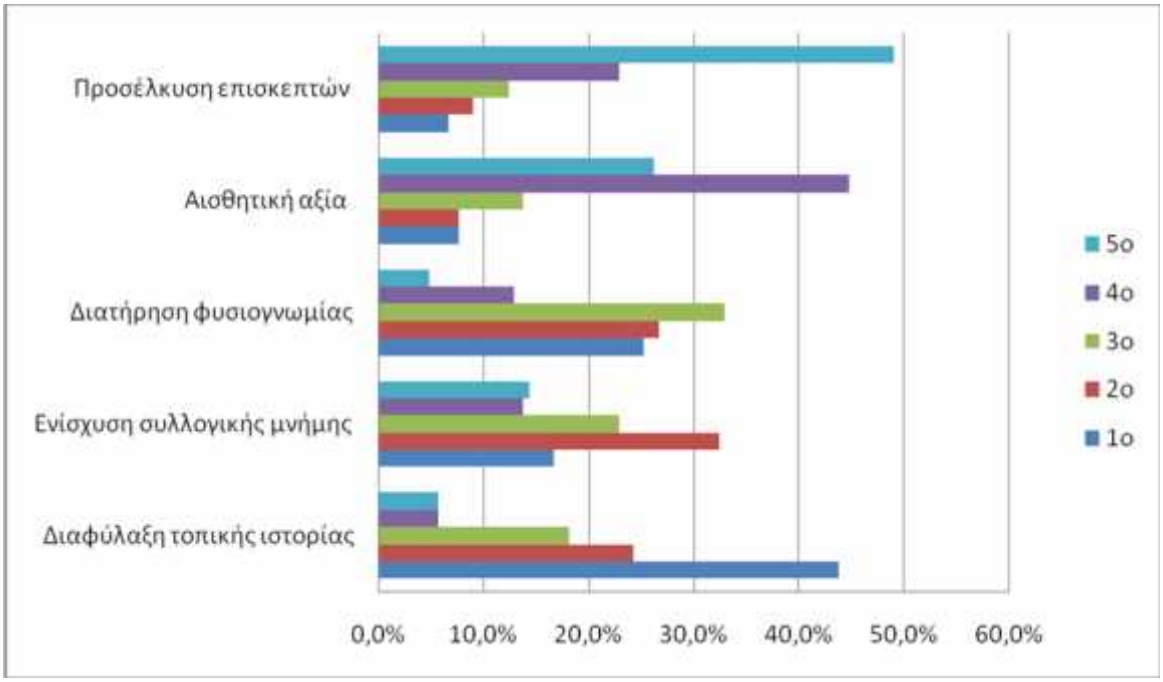
Διάγραμμα 11. Κατανομή συχνοτήτων για το πιο αντιπροσωπευτικό μνημείο του Αιγίου

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5, με το 1 ως σημαντικότερο, τους λόγους για τους οποίους πρέπει να προστατεύουμε και να αναδεικνύουμε τα μνημεία. Ως πρώτος σημαντικός λόγος επιλέχθηκε η διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας, αφού έλαβε την τιμή 1 από το 43,8% των συμμετεχόντων. Το μεγαλύτερο ποσοστό στην τιμή 2 (32,4%) έλαβε η ενίσχυση της συλλογικής μνήμης των κατοίκων. Ακολουθούν ως τρίτος λόγος η διατήρηση της φυσιογνωμίας με ποσοστό 32,9% στην τιμή 3, ως τέταρτος η αισθητική αξία

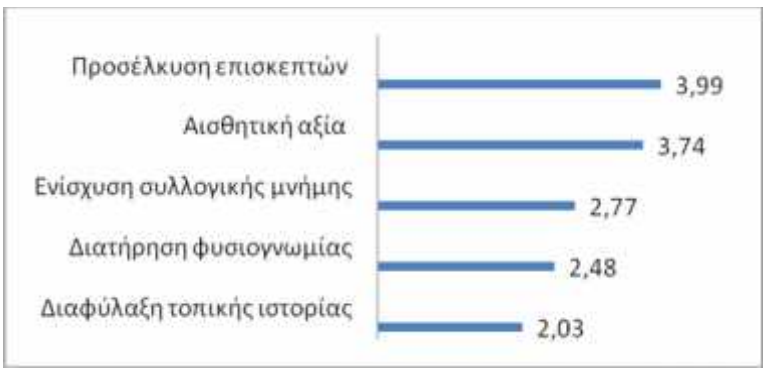
με ποσοστό 44,8% στην τιμή 4 και ως πέμπτος η προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών με ποσοστό 49% στην τιμή 5.

Διάγραμμα 12. Κατανομή συχνοτήτων για τους πιο σημαντικούς λόγους προστασίας και ανάδειξης των μνημείων μιας πόλης (1=1^{ο} πιο σημαντικό, 5=5^{ο} πιο σημαντικό)

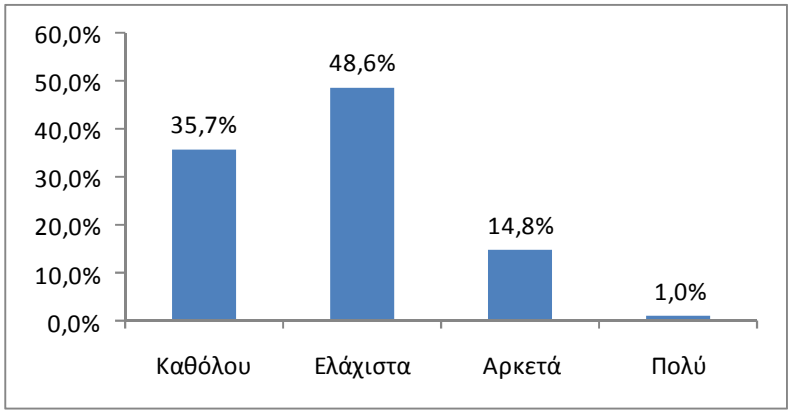
Σύμφωνα με τον πίνακα των περιγραφικών μέτρων (Παράρτημα ΙΙ.3) από τη σύγκριση των μέσων τιμών κάθε μεταβλητής προκύπτει, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, ότι ο πιο σημαντικός λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων είναι η διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας με μέση τιμή 2,03, ενώ ακολουθούν η διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης με μέση τιμή 2,48, η ενίσχυση της συλλογικής μνήμης με μέση τιμή 2,77, η αισθητική αξία με μέση τιμή 3,74 και τελευταία η προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών με μέση τιμή 3,99.

Διάγραμμα 13. Οι σημαντικότεροι λόγοι προστασίας και ανάδειξης των μνημείων μιας πόλης (με βάση τους μέσους όρους)

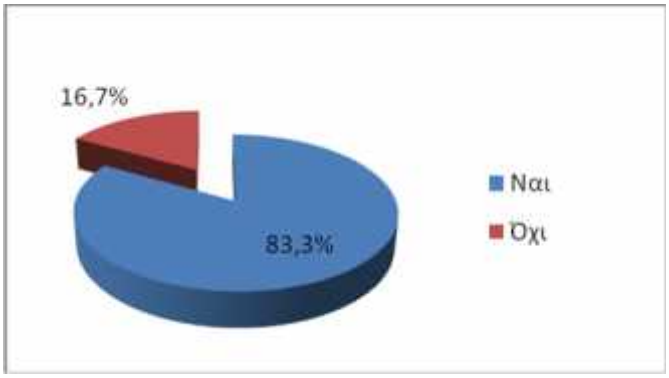
Στο ερώτημα 14 ζητήθηκε από τους κατοίκους του Αιγίου να αξιολογήσουν τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων (Υ.Π.Π.Ο., Υ.Π.Ε.Κ.Α. και Δήμου Αιγιάλειας) στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων της πόλης. Οι απαντήσεις που δόθηκαν δηλώνουν ότι οι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους είναι ελάχιστα (σε ποσοστό 48,6%) ή καθόλου (σε ποσοστό 35,7%) ικανοποιημένοι από τις έως τώρα ενέργειες. Ένα πολύ μικρότερο ποσοστό των συμμετεχόντων (14,8%) δήλωσαν αρκετά ικανοποιημένοι ενώ μόλις το 1% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι. Η επιλογή «πάρα πολύ» δεν επιλέχθηκε από κανέναν.

Διάγραμμα 14. Κατανομή συχνοτήτων για την αποτελεσματικότητα των ενεργειών των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων μιας πόλης

Στο επόμενο ερώτημα αφορούσε σε μνημεία της πόλης που βρίσκονται υπό άμεση απειλή από φυσικά ή ανθρωπογενή αίτια. Το 83,3% των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι και στην πόλη τους υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν, ενώ μόλις το 16,7% (35 άτομα) θεωρούν ότι κανένα μνημείο δεν κινδυνεύει.

Διάγραμμα 15. Κατανομή συχνοτήτων για το αν υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν στο Αίγιο

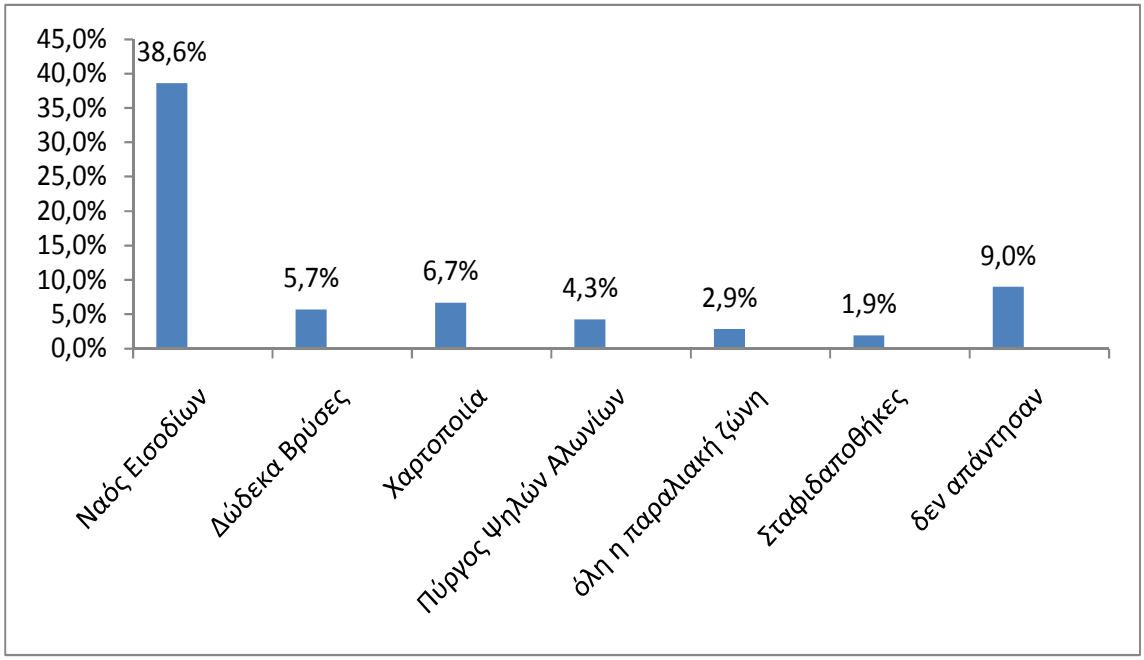

Στο ερώτημα 16 ζητήθηκε από όσους συμμετέχοντες απάντησαν θετικά στο ερώτημα 15, να αναφέρουν ένα από τα μνημεία που κινδυνεύουν στην πόλη τους. Φυσικά, σε μια πόλη που έχει πληγεί πολλές φορές από σεισμούς, όλα τα μνημεία βρίσκονται εν δυνάμει σε κίνδυνο. Η ερώτηση

απέβλεπε στον εντοπισμό εκείνων των μνημείων που παρουσιάζουν εικόνα εγκατάλειψης, παρουσιάζουν φθορές ή απειλούνται με κατάρρευση. Στα αποτελέσματα υπολογίστηκε και το ποσοστό όσων απάντησαν «όχι» στην προηγούμενη ερώτηση.

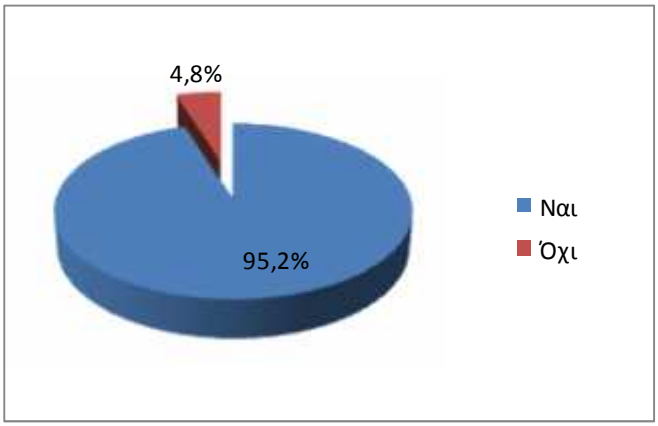
Από τη μεγάλη ποικιλία που παρατηρήθηκε στις απαντήσεις, γίνεται σαφές ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα έχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα των μνημείων της πόλης και των προβλημάτων που ανακύπτουν στη διατήρησή τους. Ένα ποσοστό 38,6% των συμμετεχόντων θεωρούν ότι το μνημείο που βρίσκεται σε μεγαλύτερο κίνδυνο είναι ο ναός των Εισοδίων, έργο του Τσίλλερ. Είναι εύλογο η κατάσταση του ναού αυτού να εμπνέει ανησυχία στους κατοίκους, καθώς, μετά τις ζημιές που υπέστη στο σεισμό του 1995, εξακολουθεί να παραμένει στερεωμένος με υποστυλώματα, χωρίς να προχωρά η αποκατάστασή του (βλ. κεφ. 3.3.1.4.). Ως προς τις λοιπές απαντήσεις, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά το πρώην Βιομηχανικό Συγκρότημα της Χαρτοποιίας (6,7%), οι Δώδεκα Βρύσες (5,7%), ο Πύργος στα Ψηλά Αλώνια (4,3%), ολόκληρη η παραλιακή ζώνη της πόλης (2,9%) και οι Σταφιδαποθήκες (1,9%). Επιπλέον δόθηκαν και άλλες απαντήσεις που κυμαίνονται σε ποσοστά μεταξύ 1,4% και 0,5% και περιλαμβάνουν διάφορα νεοκλασικά κτήρια, τις εκκλησίες, τις Σκάλες Φιλοποίμενος, τα καλντερίμια και τα σκαλάκια, τα αρχαία της πόλης, το Μουσείο, το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου, και το ηρώο. Τέλος, δόθηκε και η απάντηση «όλα» (σε ποσοστό 1,4%), ενώ ένα ποσοστό 9% δεν έδωσε καμία απάντηση.

Διάγραμμα 16. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιά μνημεία κινδυνεύουν στο Αίγιο

Στο επόμενο ερώτημα οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν αν θεωρούν ότι οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων. Συλλέχθηκαν 200 θετικές απαντήσεις, ενώ μόλις 10 άτομα απάντησαν αρνητικά.

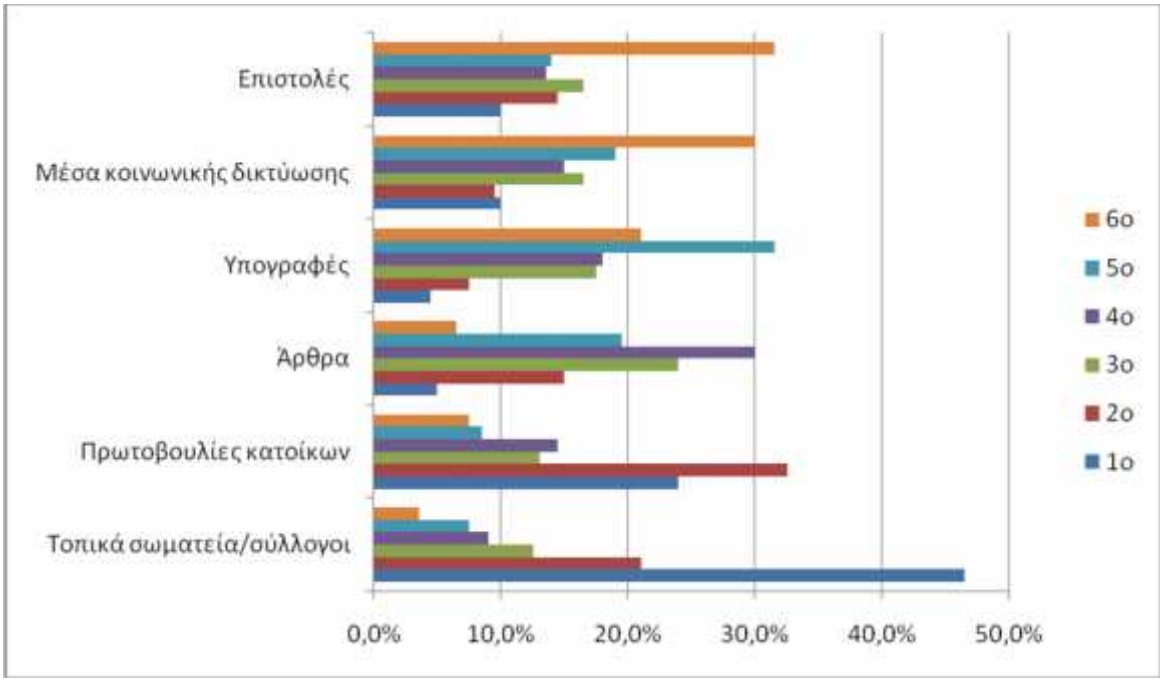
Διάγραμμα 17. Κατανομή συχνοτήτων για το αν οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων

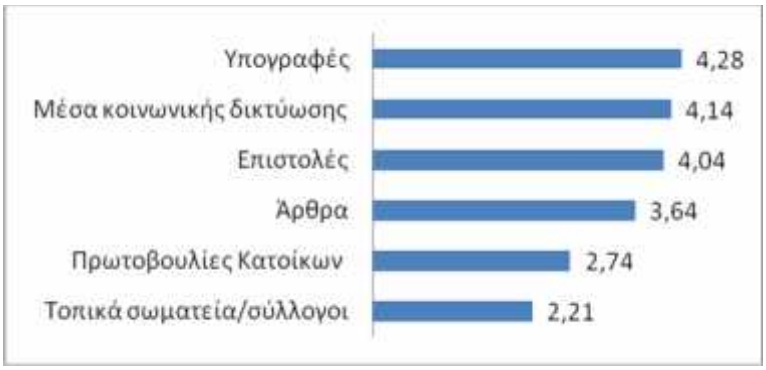
Στους 200 από τους συνολικά 210 συμμετέχοντες, που απάντησαν θετικά στην παραπάνω ερώτηση, ζητήθηκε να αξιολογήσουν μια σειρά ενεργειών, συλλογικών ή ατομικών, με τις οποίες θα μπορούσαν να κινητοποιήσουν τους αρμόδιους φορείς για την προστασία μνημείων που βρίσκονται σε κίνδυνο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 18, ως πιο αποτελεσματικός τρόπος δράσης, με βάση την επιλογή 1, κρίθηκε ο συλλογικός μέσα από τοπικά σωματεία ή συλλόγους, σε ποσοστό 46,5%, και αμέσως μετά, με βάση την επιλογή 2, μέσω Πρωτοβουλιών που οργανώνουν οι κάτοικοι σε ποσοστό 32,5%. Τα άρθρα στον τύπο ή το Διαδίκτυο συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό τους, 30%, ως τέταρτη επιλογή και η συλλογή υπογραφή υπογραφών διαμαρτυρίας ως πέμπτη, με ποσοστό 31,5%. Τέλος, οι επιστολές προς τους αρμόδιους φορείς και η κοινοποίηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά τους ως έκτη επιλογή, με ποσοστά 31,5% και 30% αντίστοιχα.

Σύμφωνα με τον πίνακα των περιγραφικών μέτρων (Παράρτημα ΙΙ.3), από τη σύγκριση του μέσου όρου κάθε μεταβλητής, προκύπτει, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 19, ότι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος δράσης για την διάσωση ενός μνημείου που απειλείται είναι μέσω τοπικών συλλόγων και σωματείων με μέσο όρο 2,21, ενώ ακολουθούν η δράση μέσω Πρωτοβουλιών Κατοίκων με μέση όρο 2,74, τα άρθρα σε εφημερίδες/Διαδίκτυο με μέσο όρο 3,64, οι επιστολές προς τις αρμόδιες αρχές με μέσο όρο 4,04, η κοινοποίηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter κ.α.) με μέσο όρο 4,14 και τέλος, η συλλογή υπογραφών διαμαρτυρίας με μέσο όρο 4,28.

Διάγραμμα 18. Κατανομή συχνοτήτων για τους τρόπους δράσης των πολιτών για την προστασία μνημείων που απειλούνται (1=1ο πιο αποτελεσματικό, 5=5ο πιο αποτελεσματικό)

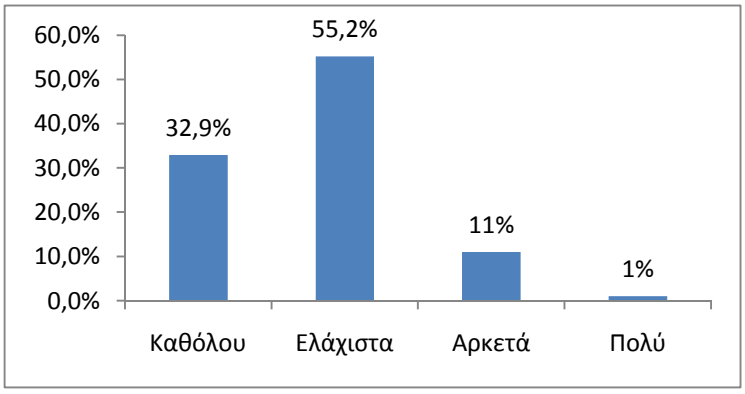

Διάγραμμα 19. Μέσος όρος των απαντήσεων των κατοίκων ως προς τον αποτελεσματικότερο τρόπο δράσης των πολιτών για την προστασία μνημείων που απειλούνται

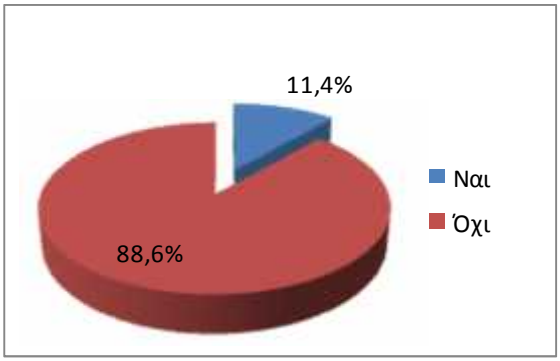
Το επόμενο ερώτημα αφορά στην αξιολόγηση των ενεργειών της τοπικής αυτοδιοίκησης στο ζήτημα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων της πόλης. Πάνω από τους μισούς συμμετέχοντες, σε ποσοστό 55,2%, δήλωσαν ελάχιστα ικανοποιημένοι, ενώ το 32,9% δεν είναι καθόλου. Μικρότερα ποσοστά συγκέντρωσαν οι επιλογές «αρκετά» και «πολύ», 11% και 1% αντίστοιχα. Η επιλογή «πάρα πολύ» δεν επιλέχθηκε από κανένα.

Διάγραμμα 20. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσο ικανοποιημένοι είναι οι ερωτώμενοι από τις ενέργειες του Δήμου στο ζήτημα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων

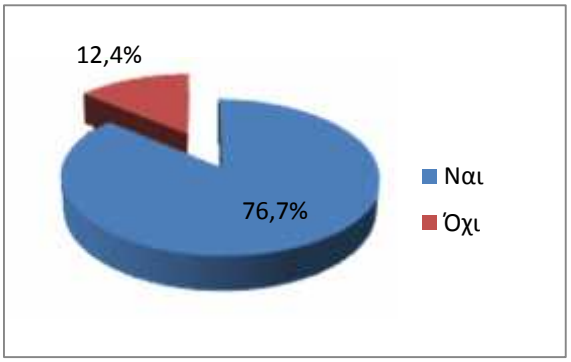

Τα δύο επόμενα ερωτήματα 20 και 21 αφορούσαν στη σχέση της προβολής και ανάδειξης των μνημείων με την τουριστική κίνηση. Αρχικά τέθηκε στους συμμετέχοντες το ερώτημα αν βρίσκουν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική. Οι 186 από τους 210 συμμετέχοντες θεωρούν μη ικανοποιητική την τουριστική κίνηση, ενώ μόλις 24 άτομα δήλωσαν ικανοποιημένα. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τους 186 που δήλωσαν μη ικανοποιημένοι από την τουριστική κίνηση να δηλώσουν πιστεύουν ότι αυτό οφείλεται και στη μη επαρκή προβολή των μνημείων της πόλης. Το 76,7% των συμμετεχόντων απάντησε θετικά, ενώ μόλις 11,9% απάντησε αρνητικά. Στα ποσοστά υπολογίστηκε και το 11,4% που απάντησε θετικά στην ερώτηση 20.

Διάγραμμα 21. Κατανομή συχνοτήτων για την τουριστική κίνηση στην πόλη

Διάγραμμα 22. Κατανομή συχνοτήτων για το αν η προβολή των μνημείων συμβάλλει στην τουριστική κίνηση

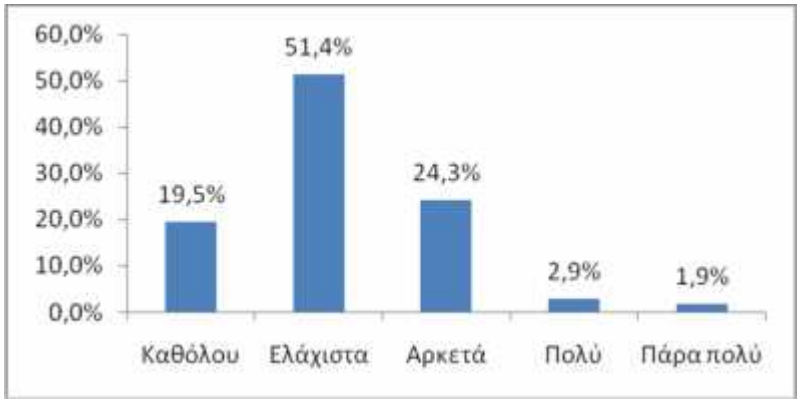
Το ερώτημα 22 αφορούσε το ζήτημα της επανάχρησης των μνημείων ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής. Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν θετικά την επανάχρηση. Το 65,7% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η επανάχρηση πρέπει να γίνεται με όρους χρήσης, ενώ το 30% δήλωσαν ανεπιφύλακτα ότι τα μνημεία πρέπει να επαναχρησιμοποιούνται. Μόλις 4,3% απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση.

Διάγραμμα 23. Κατανομή συχνοτήτων για το αν τα μνημεία πρέπει να επαναχρησιμοποιούνται προκειμένου να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής

Στο επόμενο πεδίο οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν πόσο ικανοποιητικά θεωρούν τα κίνητρα που παρέχονται από το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτηρίων, προκειμένου αυτοί να φροντίζουν για την επισκευή ή την αποκατάστασή τους. Στο ερώτημα διατυπώνονται και τα κίνητρα αυτά, όπως αναφέρονται στην ιστοσελίδα του Υ.Π.Ε.Κ.Α.: χαμηλότοκα και μακροπρόθεσμα δάνεια για επισκευή ή αποκατάσταση, μείωση κατά 20% επί της φορολογητέας αξίας αυτών στις περιπτώσεις μεταβίβασης, κληρονομιάς και δωρεάς και απαλλαγή από τον φόρο ηλεκτροδοτούμενων επιφανειών, εφόσον είναι κενά[438]. Πάνω από τους μισούς συμμετέχοντες (51,4%) θεωρούν τα κίνητρα αυτά ελάχιστα ικανοποιητικά, ένα ποσοστό 24,3% τα θεωρεί αρκετά ικανοποιητικά, ενώ ένα 19,5% δεν τα θεωρεί καθόλου ικανοποιητικά. Μικρότερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι επιλογές «πολύ» και «πάρα πολύ» (2,9% και 1,9% αντίστοιχα).

Διάγραμμα 24. Κατανομή συχνοτήτων για το αν τα κίνητρα που παρέχονται από το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτηρίων θεωρούνται επαρκή για την επισκευή ή αποκατάστασή τους

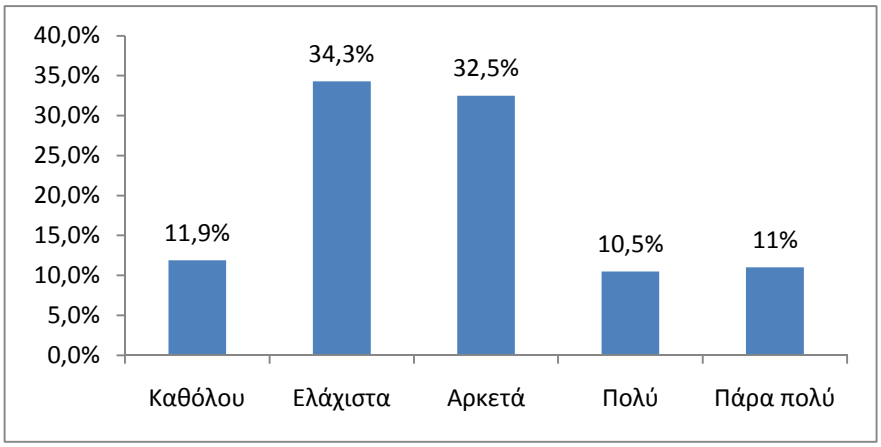
Στο επόμενο ερώτημα, κατά πόσο η λιθόστρωση κάποιων οδών του κέντρου της πόλης συνέβαλε στην ανάδειξη των διατηρητέων κτηρίων, το 34,3% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι συνέβαλε ελάχιστα, ενώ το 32,5% ότι συνέβαλε αρκετά. Τα υπόλοιπα ποσοστά κατανέμονται περίπου ίσα στις

[438] http://www.minenv.gr/5/56/g5610.html

επιλογές «καθόλου», «πολύ» και «πάρα πολύ». Είναι σαφές ότι η παρατηρούμενη διασπορά δεν μας επιτρέπει να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Με βάση τα σχόλια που συνόδευσαν αρκετές από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε τη διασπορά αυτή.

Αναμφισβήτητα, το συγκεκριμένο έργο ανάπλασης, που περιλαμβάνει κυρίως τμήματα των οδών Ανδρέου Λόντου, Κλεομένους Οικονόμου και Ερμού και τις μικρότερες οδούς που συνδέουν τις οδούς Ανδρέου Λόντου και Κλεομένους Οικονόμου, εξωράισε την εικόνα του κέντρου της πόλης με τη λιθόστρωση, τη δεντροφύτευση και την τοποθέτηση πάγκων, γεγονός που συνέβαλε και στην προβολή των διατηρητέων κτηρίων του που στην πλειοψηφία τους έχουν αποκατασταθεί. Ωστόσο, η αρχική μελέτη του έργου προέβλεπε πεζοδρόμηση που τελικά δεν υλοποιήθηκε, καθώς δεν συνοδεύθηκε από τις απαιτούμενες κυκλοφοριακές ρυθμίσεις. Έτσι υιοθετήθηκε η λύση της ήπιας κυκλοφορίας, η οποία όμως και αυτή δεν εφαρμόζεται.

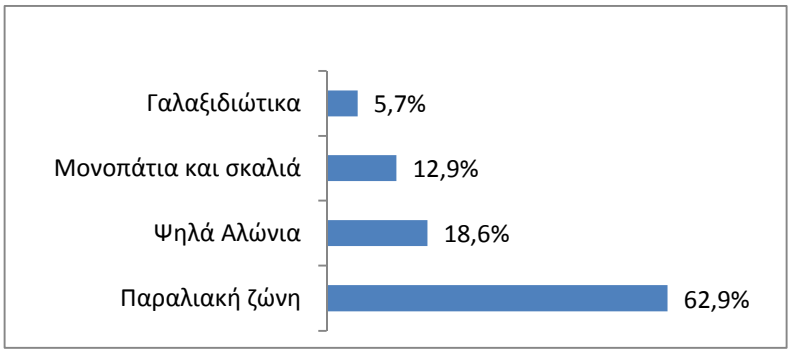
Διάγραμμα 25. Κατανομή συχνοτήτων για το κατά πόσο η λιθόστρωση κάποιων οδών του κέντρου της πόλης συνέβαλε στην ανάδειξη των διατηρητέων κτηρίων του

Το τελευταίο ερώτημα που τέθηκε στους συμμετέχοντες ήταν ποιες περιοχές της πόλης, όπου περιλαμβάνονται μνημειακά σύνολα, θα μπορούσαν μέσω της ανάδειξης και ανάπλασής τους θα μπορούσαν να συμβάλουν περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο. Στην πλειοψηφία τους, κατά 62,9%, οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η ανάδειξη και ανάπλαση της παραλιακής ζώνης είναι αυτή που θα συμβάλει περισσότερο στην τόνωση της τουριστικής κίνησης στο Αίγιο. Πράγματι, στη ζώνη αυτή περιλαμβάνονται σημαντικά ιστορικά τοπόσημα της πόλης, όπως ο Πλάτανος και οι Δώδεκα Βρύσες, ο ναός της Παναγιάς Τρυπητής, ο παλιός Σταθμός, το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα της Χαρτοποιίας και οι σταφιδαποθήκες. Το 18,6% επέλεξε την ιστορική πλατεία της πόλης, τα Ψηλά Αλώνια, και το 12,9% τα λιθόστρωτα μονοπάτια και σκαλάκια που συνδέουν την Άνω Πόλη με τα Γαλαξιδιώτικα και την παραλία. Τέλος, ένα ποσοστό 5,7% των συμμετεχόντων θεωρεί ότι η συνοικία Γαλαξιδιώτικα, με την θέα στον Κορινθιακό και τον

παραδοσιακό της χαρακτήρα μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στην πόλη.

Διάγραμμα 25. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο μνημειακό σύνολο της πόλης οι πολίτες θεωρούν ότι θα μπορούσε να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών, αν αναδειχθεί

4.3. Έλεγχοι ανεξαρτησίας

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε κατά πόσο υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ερωτώμενων με διαφορετικά γενικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τις ποιοτικές μεταβλητές που περιγράφουν τις γνώσεις των κατοίκων για τα μνημεία και τις αντιλήψεις των κατοίκων για θέματα που σχετίζονται με την προστασία και ανάδειξη των μνημείων της πόλης τους. Για το εντοπισμό αυτών των στοιχείων χρησιμοποιούνται πίνακες διπλής εισόδου (crosstabs). Σύμφωνα με τον έλεγχο ανεξαρτησίας x^2 (Pearson Chi-square) ορίζονται οι εξής υποθέσεις:

H0: οι μεταβλητές είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους

H1: οι μεταβλητές δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους.

Όταν η υπόθεση H0 επαληθεύεται, οι μεταβλητές δεν παρουσιάζουν στατιστική συνάφεια μεταξύ τους, ενώ όταν απορρίπτεται, οπότε ισχύει η υπόθεση H1, οι μεταβλητές παρουσιάζουν στατιστική συνάφεια. Η υπόθεση H0 απορρίπτεται, εάν η τιμή p-value είναι μικρότερη από τις εξής τιμές που καθορίζουν και το βαθμό στατιστικής σημαντικότητας:

P-value < 0,01 σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 1%

P-value < 0,05 σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5%

P-value < 0,1 σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 10%

Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του στατιστικού κριτηρίου x^2 και οι τιμές που καθορίζουν το βαθμό σημαντικότητας (p-value) από τους ελέγχους ανεξαρτησίας που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των συμμετεχόντων με διαφορετικά χαρακτηριστικά -φύλο, ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, καταγωγή και έτη διαμονής στην πόλη- σε σχέση με τις ποιοτικές μεταβλητές που εξετάζουν τις αντιλήψεις και το ενδιαφέρον τους για θέματα προστασίας και ανάδειξης των μνημείων και τις γνώσεις τους γύρω από τα μνημεία.

Πίνακας 1: Έλεγχοι ανεξαρτησίας σε σχέση με το φύλο

	X^2	df	p-value
Γνώση του όρου «μνημείο»	0,193	1	0,661
Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου	0,013	1	0,910
Γνώση ύπαρξης αρχαιολογικών χώρων	1,491	1	0,222
Γνώση βιομηχανικής κληρονομιάς	0,066	1	0,798
Έχουν επισκεφθεί το αρχαιολογικό μουσείο	0,546	1	0,460
Έχουν επισκεφθεί το λαογραφικό/ιστορικό μουσείο	0,992	1	0,319
Έχουν επισκεφθεί το εκκλησιαστικό μουσείο	0,215	1	0,643
Αντιπροσωπευτικό μνημείο	16,810	6	0,010**
Ποιόν θεωρούν πιο σημαντικό λόγο προστασίας και ανάδειξης των μνημείων	19,964	4	0,001***
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων	3,536	3	0,316
Αν θεωρούν ότι υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν στο Αίγιο	2,786	1	0,095*
Αν θεωρούν ότι οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων	7,740	1	0,005***
Ποιόν θεωρούν τον πιο αποτελεσματικό τρόποι δράσης του πολίτη προκειμένου να προστατεύσει ένα μνημείο υπό απειλή	5,493	5	0,359
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων	0,971	3	0,808
Αν θεωρούν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική	2,074	1	0,150
Αν θεωρούν ότι τη μη ικανοποιητική τουριστική κίνηση απόρροια της ανεπαρκούς προβολής των μνημείων	2,355	2	0,308
Αν θεωρούν θετική την επανάχρηση των μνημείων	0,864	2	0,649
Κατά πόσο είναι επαρκή τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου να φροντίζουν για τη συντήρηση τους	1,357	4	0,852
Κατά πόσο θεωρούν ότι συνέβαλε η λιθόστρωση κάποιων δρόμων του κέντρου στην ανάδειξη των μνημείων του	1,269	4	0,867
Ποιο μνημειακό σύνολο της πόλης θεωρούν ότι θα συνέβαλε περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών	10,133	3	0,017**
	*p<0,1	**p<0,05	***p<0,01

Πίνακας 2: Έλεγχοι ανεξαρτησίας σε σχέση με την ηλικία

	X^2	df	p-value
Γνώση του όρου «μνημείο»	8,149	4	0,086*
Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου	6,819	4	0,146
Γνώση ύπαρξης αρχαιολογικών χώρων	4,278	4	0,370
Γνώση βιομηχανικής κληρονομιάς	3,579	4	0,466
Έχουν επισκεφθεί το αρχαιολογικό μουσείο	6,984	4	0,137
Έχουν επισκεφθεί το λαογραφικό/ιστορικό μουσείο	6,739	4	0,150
Έχουν επισκεφθεί το εκκλησιαστικό μουσείο	6,947	4	0,139
Αντιπροσωπευτικό μνημείο	27,371	24	0,287

Ποιόν θεωρούν πιο σημαντικό λόγο προστασίας και ανάδειξης των μνημείων	**24,820**	**16**	**0,073***
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων	**13,112**	**12**	**0,361**
Αν θεωρούν ότι υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν στο Αίγιο	**16,690**	**4**	**0,002*** **
Αν θεωρούν ότι οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων	**3,558**	**4**	**0,469**
Ποιόν θεωρούν τον πιο αποτελεσματικό τρόποι δράσης του πολίτη προκειμένου να προστατεύσει ένα μνημείο υπό απειλή	**18,123**	**20**	**0,579**
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων	**23,546**	**12**	**0,023** **
Αν θεωρούν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική	**4,749**	**4**	**0,314**
Αν θεωρούν ότι τη μη ικανοποιητική τουριστική κίνηση απόρροια της ανεπαρκούς προβολής των μνημείων	**6,319**	**8**	**0,612**
Αν θεωρούν θετική την επανάχρηση των μνημείων	**10,862**	**8**	**0,210**
Κατά πόσο είναι επαρκή τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου να φροντίζουν για τη συντήρηση τους	**19,898**	**16**	**0,225**
Κατά πόσο θεωρούν ότι συνέβαλε η λιθόστρωση κάποιων δρόμων του κέντρου στην ανάδειξη των μνημείων του	**8,850**	**16**	**0,919**
Ποιο μνημειακό σύνολο της πόλης θεωρούν ότι θα συνέβαλε περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών	**29,736**	**12**	**0,003*** **
	***p<0,1**	****p<0,05**	*****p<0,01**

Πίνακας 3: Έλεγχοι ανεξαρτησίας σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης

	X^2	df	p-value
Γνώση του όρου «μνημείο»	**12,358**	**7**	**0,089***
Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου	**24,355**	**7**	**0,001*** **
Γνώση ύπαρξης αρχαιολογικών χώρων	**10,529**	**7**	**0,161**
Γνώση βιομηχανικής κληρονομιάς	**3,446**	**7**	**0,841**
Έχουν επισκεφθεί το αρχαιολογικό μουσείο	**11,873**	**7**	**0,105**
Έχουν επισκεφθεί το λαογραφικό/ιστορικό μουσείο	**15,680**	**7**	**0,028** **
Έχουν επισκεφθεί το εκκλησιαστικό μουσείο	**8,914**	**7**	**0,259**
Αντιπροσωπευτικό μνημείο	**53,516**	**42**	**0,110**
Ποιόν θεωρούν πιο σημαντικό λόγο προστασίας και ανάδειξης των μνημείων	**45,872**	**28**	**0,018** **
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων	**20,760**	**21**	**0,474**
Αν θεωρούν ότι υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν στο Αίγιο	**7,301**	**7**	**0,398**
Αν θεωρούν ότι οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων	**7,762**	**7**	**0,354**
Ποιόν θεωρούν τον πιο αποτελεσματικό τρόποι δράσης του πολίτη προκειμένου να προστατεύσει ένα μνημείο υπό απειλή	**51,524**	**35**	**0,35**
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων	**23,469**	**21**	**0,320**
Αν θεωρούν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική	**15,789**	**7**	**0,027** **
Αν θεωρούν ότι τη μη ικανοποιητική τουριστική κίνηση απόρροια της ανεπαρκούς προβολής των μνημείων	**18,498**	**14**	**0,185**
Αν θεωρούν θετική την επανάχρηση των μνημείων	**14,195**	**14**	**0,435**

Κατά πόσο είναι επαρκή τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου να φροντίζουν για τη συντήρηση τους	**22,916**	**28**	**0,737**
Κατά πόσο θεωρούν ότι συνέβαλε η λιθόστρωση κάποιων δρόμων του κέντρου στην ανάδειξη των μνημείων του	**29,563**	**28**	**0,384**
Ποιο μνημειακό σύνολο της πόλης θεωρούν ότι θα συνέβαλε περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών	**34,667**	**21**	**0,031****
	***p<0,1**	****p<0,05**	*****p<0,01**

Πίνακας 5: Έλεγχοι ανεξαρτησίας σε σχέση με τα έτη διαμονής στην πόλη

	X^2	df	p-value
Γνώση του όρου «μνημείο»	**0,113**	**2**	**0,945**
Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου	**9,318**	**2**	**0,009*****
Γνώση ύπαρξης αρχαιολογικών χώρων	**0,220**	**2**	**0,896**
Γνώση βιομηχανικής κληρονομιάς	**3,154**	**2**	**0,207**
Έχουν επισκεφθεί το αρχαιολογικό μουσείο	**24,709**	**2**	**0,000*****
Έχουν επισκεφθεί το λαογραφικό/ιστορικό μουσείο	**13,482**	**2**	**0,001*****
Έχουν επισκεφθεί το εκκλησιαστικό μουσείο	**1,787**	**2**	**0,409**
Αντιπροσωπευτικό μνημείο	**12,367**	**12**	**0,417**
Ποιόν θεωρούν τον πιο σημαντικό λόγο προστασίας και ανάδειξης των μνημείων	**6,465**	**8**	**0,595**
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων	**8,606**	**6**	**0,197**
Αν θεωρούν ότι υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν στο Αίγιο	**7,888**	**2**	**0,019****
Αν θεωρούν ότι οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων	**0,329**	**2**	**0,848**
Ποιόν θεωρούν τον πιο αποτελεσματικό τρόποι δράσης του πολίτη προκειμένου να προστατεύσει ένα μνημείο υπό απειλή	**8,671**	**10**	**0,564**
Κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων	**3,280**	**6**	**0,773**
Αν θεωρούν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική	**3,022**	**2**	**0,221**
Αν θεωρούν ότι τη μη ικανοποιητική τουριστική κίνηση απόρροια της ανεπαρκούς προβολής των μνημείων	**0,342**	**4**	**0,487**
Αν θεωρούν θετική την επανάχρηση των μνημείων	**9,674**	**4**	**0,046****
Κατά πόσο είναι επαρκή τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου να φροντίζουν για τη συντήρηση τους	**18,111**	**8**	**0,020****
Κατά πόσο θεωρούν ότι συνέβαλε η λιθόστρωση κάποιων δρόμων του κέντρου στην ανάδειξη των μνημείων του	**16,463**	**8**	**0,036****
Ποιο μνημειακό σύνολο της πόλης θεωρούν ότι θα συνέβαλε περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών	**3,002**	**6**	**0,809**
	***p<0,1**	****p<0,05**	*****p<0,01**

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τους πιο χαρακτηριστικούς ελέγχους ανεξαρτησίας που απέδειξαν εξάρτηση μεταξύ μεταβλητών σε διάφορα επίπεδα στατιστικής σημαντικότητας:

α) Μεταβλητές σε εξάρτηση με το φύλο

Εντοπίστηκε εξάρτηση σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5% μεταξύ του φύλου και την επιλογή του αντιπροσωπευτικού μνημείου της πόλης. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, περισσότερες γυναίκες από ό τι άνδρες επέλεξαν το Ναό της Παναγίας Τρυπητής, πολιούχου της πόλης, ως αντιπροσωπευτικότερο μνημείο για την πόλη, ενώ περισσότεροι άνδρες από ό τι γυναίκες επέλεξαν αντίστοιχα τον Πύργο στα Ψηλά Αλώνια, το Ναό της Παναγίας Φανερωμένης και τις Δώδεκα Βρύσες.

Πίνακας διπλής εισόδου 1: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού φύλου σε σχέση με το ποιο είναι το πιο αντιπροσωπευτικό μνημείο για την πόλη του Αιγίου

Αντιπροσωπευτικό μνημείο		**Φύλο**		**Σύνολο**
		γυναίκες	άνδρες	
Πύργος Ψηλών Αλωνίων	Συχνότητα	21	29	50
	%	18,9%	29,3%	23,8%
Ναός Παναγίας Τρυπητής	Συχνότητα	69	37	106
	%	62,2%	37,4%	50,5%
Μέγαρο Παναγιωτόπουλου	Συχνότητα	5	5	10
	%	4,5%	5,1%	4,8%
Δημοτική Αγορά	Συχνότητα	6	6	12
	%	5,4%	6,1%	5,7%
Ναός Παναγίας Φανερωμένης	Συχνότητα	1	7	8
	%	0,9%	7,1%	3,8%
Ναός Εισοδίων	Συχνότητα	3	3	6
	%	2,7%	3%	2,9%
Δώδεκα Βρύσες	Συχνότητα	6	12	18
	%	5,4%	12,1%	8,6%
Σύνολο	Συχνότητα	111	99	210
	%	100%	100%	100%

Στατιστικά σημαντική διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 1% παρατηρήθηκε μεταξύ των συμμετεχόντων διαφορετικού φύλου σε σχέση με τον ποιόν θεωρούν το σημαντικότερο λόγο προστασίας και ανάδειξης των μνημείων, δηλαδή με βάση την επιλογή 1 του ερωτηματολογίου στο πεδίο 13. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, περισσότεροι άνδρες από ό τι γυναίκες επέλεξαν τη διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης και την προσέλκυση επισκεπτών ως σημαντικότερους λόγους προστασίας και ανάδειξης των μνημείων ενώ περισσότερες γυναίκες από ό τι άνδρες επέλεξαν την διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας.

Πίνακας διπλής εισόδου 2: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού φύλου σε σχέση με το ερώτημα ποιοι είναι οι σημαντικότεροι λόγοι προστασίας και ανάδειξης των μνημείων

Λόγοι προστασίας και ανάδειξης των μνημείων			**Φύλο**		**Σύνολο**
			γυναίκες	άνδρες	
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	Συχνότητα	21	32	53
		%	18,9%	32,3%	25,2%
	ενίσχυση της συλλογικής μνήμης	Συχνότητα	18	17	35
		%	16,2%	17,2%	16,7%
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	Συχνότητα	62	30	92
		%	55,9%	30,3%	43,8%
	αισθητική αξία	Συχνότητα	8	8	16
		%	7,2%	8,1%	7,6%
	προσέλκυση επισκεπτών τουριστών	Συχνότητα	2	12	14
		%	1,8%	12,1%	6,7%
Σύνολο		Συχνότητα	111	99	210
		%	100%	100%	100%

Διαφορά σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 10% εντοπίστηκε στην ερώτηση αν υπάρχουν στο Αίγιο μνημεία που κινδυνεύουν. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, οι γυναίκες που απάντησαν θετικά στην ερώτηση είναι περισσότερες από τους άνδρες.

Πίνακας διπλής εισόδου 3: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού φύλου σε σχέση με το ερώτημα αν υπάρχουν στο Αίγιο μνημεία που κινδυνεύουν

Θεωρείτε ότι στο Αίγιο υπάρχουν μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο;			**Φύλο**		**Σύνολο**
			γυναίκες	άνδρες	
	Ναι	Συχνότητα	97	78	175
		%	87,4%	78,8%	83,3%
	Όχι	Συχνότητα	14	21	35
		%	12,6%	21,2%	16,7%
Σύνολο		Συχνότητα	111	99	210
		%	100%	100%	100%

Επίσης, διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 1% εντοπίστηκε στην ερώτηση αν οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, οι γυναίκες που απάντησαν θετικά στην ερώτηση είναι περισσότερες από τους άνδρες.

Πίνακας διπλής εισόδου 4: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού φύλου σε σχέση με το ερώτημα αν οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων

Μπορούν οι πολίτες να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων;			**Φύλο**		**Σύνολο**
			γυναίκες	άνδρες	
	ναι	Συχνότητα	110	90	200
		%	99,1%	90,9%	95,2%
	όχι	Συχνότητα	1	9	10
		%	0,9%	9,1%	4,8%
Σύνολο		Συχνότητα	111	99	210
		%	100%	100%	100%

Στο ερώτημα για το ποιο μνημειακό σύνολο μπορεί με την ανάδειξη/ανάπλασή του να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο, παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων. Περισσότεροι άνδρες από ό τι γυναίκες επέλεξαν την πλατεία των Ψηλών Αλωνίων και τα Γαλαξιδιώτικα, ενώ πολύ περισσότερες γυναίκες από ό τι άνδρες επέλεξαν προς ανάδειξη τα λιθόστρωτα μονοπάτια και σκαλάκια της πόλης.

Πίνακας διπλής εισόδου 5: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού φύλου σε σχέση με το ποιο μνημειακό σύνολο, αν αναδειχθεί/αναπλαστεί, μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών

Συμβολή ανάδειξης/ανάπλασης μνημειακού συνόλου στην προσέλκυση επισκεπτών			**Φύλο**		**Σύνολο**
			γυναίκες	άνδρες	
	Ψηλά Αλώνια	Συχνότητα	14	25	39
		%	12,6%	25,3%	18,6%
	Παραλιακή ζώνη	Συχνότητα	72	60	132
		%	64,9%	60,6%	62,9%
	Γαλαξιδιώτικα	Συχνότητα	5	7	12
		%	4,5%	7,1%	5,7%
	Μονοπάτια και σκαλιά	Συχνότητα	20	7	27
		%	18%	7,1%	12,9%
Σύνολο		Συχνότητα	111	99	210
		%	100%	100%	100%

γ) Μεταβλητές σε εξάρτηση με την ηλικία

Διαφορές εντοπίστηκαν μεταξύ ατόμων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με τέσσερα ερωτήματα. Στο ερώτημα που επιχειρεί να διερευνήσει την εξοικείωση των συμμετεχόντων με την έννοια του μνημείου διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων διαφορετικής ηλικίας σε επίπεδο σημαντικότητας 10%. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, τη σωστή απάντηση επέλεξαν περισσότερα άτομα ηλικιών 18-64, και ιδιαίτερα από την ηλικιακή ομάδα 35-44 (72,2%), ενώ το ποσοστό των ατόμων άνω των 65 ετών που επέλεξε τη σωστή

απάντηση είναι σαφώς μικρότερο. Εξάλλου η τελευταία αυτή ηλικιακή ομάδα στην πλειοψηφία της επέλεξε άλλες απαντήσεις και όχι τη σωστή. Αυτό πιθανόν εξηγείται από το γεγονός ότι η διεύρυνση του ορισμού του μνημείου, που περιλαμβάνει περισσότερες δημιουργίες του ανθρώπου, άρχισε να υιοθετείται μετά τη δεκαετία του ’70. Παλιότερα ο όρος «μνημείο» ήταν περισσότερο συνυφασμένος με τα ηρώα ή τις αρχαιότητες.

Πίνακας διπλής εισόδου 6: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με την εξοικείωσή τους με τον όρο «μνημείο»

Γνώση του όρου «μνημείο»			**Ηλικία**					**Σύνολο**
			18-24	25-34	35-44	45-64	65+	
	όχι	Συχνότητα	12	18	15	32	13	90
		%	44,4%	48,6%	27,8%	45,7%	59,1%	42,9%
	ναι	Συχνότητα	15	19	39	38	9	120
		%	55,6%	51,4%	72,2%	54,3%	40,9%	57,1%
Σύνολο		Συχνότητα	27	37	54	70	22	210
		%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Παράλληλα, διαφορές προκύπτουν και σε σχέση με τους σημαντικότερους λόγους προστασίας και ανάδειξης των μνημείων, διαφορές στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 5%. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, υπάρχει μια σαφής προτίμηση των νεαρότερων ατόμων στη διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας ως σημαντικότερο λόγο προστασίας και ανάδειξης σε σχέση με τους μεγαλύτερους. Αντίθετα, τα άτομα της ηλικιακής ομάδας 45-64 έχουν επιλέξει με το ίδιο ποσοστό (32,9%) την διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας και τη διατήρηση της φυσιογνωμίας, ενώ οι επιλογές των ατόμων άνω των 65 μοιράζονται σε όλες τις κατηγορίες με ελαφρά προτίμηση στη διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας.

Πίνακας διπλής εισόδου 7: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με τους σημαντικότερους λόγους προστασίας και ανάδειξης των μνημείων

Λόγοι προστασίας και ανάδειξης των μνημείων		**Ηλικία**					**Σύνολο**
		18-24	25-34	35-44	45-64	65+	
διατήρηση της φυσιογνωμίας	Συχνότητα	7	7	11	23	5	53
	%	25,9%	18,9%	20,4%	32,9%	22,7%	25,2%
ενίσχυση της συλλογικής μνήμης	Συχνότητα	6	4	6	16	3	35
	%	22,2%	10,8%	11,1%	22,9%	13,6%	16,7%
διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	Συχνότητα	12	20	31	23	6	92
	%	44,4%	54,1%	57,4%	32,9%	27,3%	43,8%
αισθητική αξία	Συχνότητα	2	2	3	5	4	16
	%	7,4%	5,4%	5,6%	7,1%	18,2%	7,6%

προσέλκυση επισκεπτών τουριστών	Συχνότητα	0	4	3	3	4	14
	%	0%	10,8%	5,6%	4,3%	18,2%	6,7%
Σύνολο	Συχνότητα	27	37	54	70	22	210
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Στο ερώτημα, αν υπάρχουν στο Αίγιο μνημεία που κινδυνεύουν, διαπιστώθηκε διαφορά μεταξύ των ατόμων διαφορετικής ηλικίας σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, το μεγαλύτερο ποσοστό θετικών απαντήσεων στην ερώτηση προέρχεται από την ηλικιακή ομάδα άνω των 65 ετών (95,5%), ενώ αντίστοιχα το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικών απαντήσεων από την ηλικιακή ομάδα 18-24 (37%).

Πίνακας διπλής εισόδου 8: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με το ερώτημα αν υπάρχουν στο Αίγιο μνημεία που κινδυνεύουν

Θεωρείτε ότι στο Αίγιο υπάρχουν μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο;			**Ηλικία**					**Σύνολο**
			18-24	25-34	35-44	45-64	65+	
	ναι	Συχνότητα	17	27	46	64	21	175
		%	63%	73%	85,2%	91,4%	95,5%	83,3%
	όχι	Συχνότητα	10	10	8	6	1	35
		%	37%	27%	14,8%	8,6%	4,5%	16,7%
Σύνολο		Συχνότητα	27	37	54	70	22	210
		%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Στο ερώτημα που τέθηκε στους συμμετέχοντες, αν είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες του Δήμου στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων διαφορετικής ηλικίας σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, τα μεγαλύτερα ποσοστά στις επιλογές των ατόμων από τα 18 έως τα 64 καταγράφονται στη δημοφιλέστερη απάντηση «ελάχιστα», με τη διαφορά ότι στην ηλικιακή ομάδα 45-64 παρατηρείται εξίσου μεγάλο ποσοστό και στην επιλογή «καθόλου». Την τελευταία αυτή απάντηση επέλεξε το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων άνω των 65 «καθόλου» (ποσοστό 45,5%). Χαρακτηριστικό επίσης, είναι ότι η απάντηση «πολύ» επιλέχθηκε αποκλειστικά από νέους (ηλικιακές ομάδες 18-24 και 25-34).

Πίνακας διπλής εισόδου 9: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με το αν είναι ικανοποιημένοι από τις ενέργειες του Δήμου στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων

Είστε ικανοποιημένος/-η από τις ενέργειες του Δήμου στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων της πόλης;		**Ηλικία**					**Σύνολο**
		18-24	25-34	35-44	45-64	65+	
πολύ	Συχνότητα	1	1	0	0	0	2
	%	3,7%	2,7%	0%	0%	0%	1%

αρκετά	Συχνότητα	4	5	5	4	5	23
	%	14,8%	13,5%	9,3%	5,7%	22,7%	11%
ελάχιστα	Συχνότητα	15	25	35	34	7	116
	%	55,6%	67,6%	64,8%	48,6%	1,8%	55,2%
καθόλου	Συχνότητα	7	6	14	32	10	69
	%	25,9%	16,2%	25,9%	45,7%	45,5%	32,9%
Σύνολο	Συχνότητα	27	37	54	70	22	210
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Στο ερώτημα που τέθηκε στους συμμετέχοντες, αναφορικά με το μνημειακό σύνολο, η ανάδειξη του οποίου μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στην πόλη, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων διαφορετικής ηλικίας σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα διπλής εισόδου, το μεγαλύτερο ποσοστό στην επιλογή της παραλιακής ζώνης είναι το 74,3% των συμμετεχόντων που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 45-64. Επίσης, ως προς τους μεγαλύτερους σε ηλικία συμμετέχοντες, παρατηρείται μια προτίμηση και στην πλατεία των Ψηλών Αλωνίων (ποσοστό 36,4%). Ως προς τους νεαρότερους συμμετέχοντες (18-24), παρατηρείται μία προτίμηση και για τα λιθόστρωτα μονοπάτια και σκαλάκια της πόλης σε ποσοστό 29,6%. Η ίδια απάντηση έχει επιλεγεί ως δεύτερη και από την ηλικιακή ομάδα 35-44 με ποσοστό 22,2%.

Πίνακας διπλής εισόδου 10: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων σε σχέση με το ποιο μνημειακό σύνολο, αν αναδειχθεί/αναπλαστεί, μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών

Συμβολή ανάδειξης/ανάπλασης μνημειακού συνόλου στην προσέλκυση επισκεπτών		**Ηλικία**					**Σύνολο**
		18-24	25-34	35-44	45-64	65+	
Ψηλά Αλώνια	Συχνότητα	4	8	8	11	8	39
	%	14,8%	21,6%	14,8%	15,7%	36,4%	18,6%
Παραλιακή ζώνη	Συχνότητα	13	23	34	52	10	132
	%	48,1%	62,2%	63%	74,3%	45,5%	62,9%
Γαλαξιδιώτικα	Συχνότητα	2	3	0	4	3	12
	%	7,4%	8,1%	0%	5,7%	13,6%	5,7%
Μονοπάτια και σκαλιά	Συχνότητα	8	3	12	3	1	27
	%	29,6%	8,1%	22,2%	4,3%	4,5%	12,9%
Σύνολο	Συχνότητα	27	37	54	70	22	210
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

γ) Μεταβλητές σε εξάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης

Στατιστικά σημαντική διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 10% παρατηρήθηκε μεταξύ των συμμετεχόντων με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης σε σχέση με τη γνώση του όρου «μνημείο». Έτσι, παρατηρείται ότι οι συμμετέχοντες που έχουν ολοκληρώσεις τις σπουδές τους σε ΑΕΙ, ΤΕΙ ή ΙΕΚ, έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δίπλωμα ή είναι φοιτητές έχουν στην πλειοψηφία τους

επιλέξει την σωστή απάντηση, κάτι που δεν συμβαίνει για τους συμμετέχοντες που ολοκληρώσει τις σπουδές τους σε χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης.

Πίνακας διπλής εισόδου11: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού επιπέδου εκπαίδευσης σε σχέση με τη γνώση του όρου «μνημείο»

Γνώση του όρου «μνημείο		**Επίπεδο εκπαίδευσης**								**Σύνολο**
		φοιτητές	δημοτικό	γυμνάσιο	λύκειο	ΑΕΙ, ΤΕΙ	ΙΕΚ	Μεταπτ	διδακτ.	
όχι	Συχνότητα	4	6	6	33	31	5	4	0	90
	%	23,5%	66,7%	50%	55%	36,9%	33,3%	30,8%	0%	42,9%
ναι	Συχνότητα	13	3	6	26	53	10	9	1	120
	%	76,5%	33,3%	50%	44,1%	63,1%	66,7%	69,2%	100%	57,1%
Σύνολο	Συχνότητα	17	9	12	59	84	15	13	1	210
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Αντίστοιχα, στατιστικά σημαντική διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 1% παρατηρείται μεταξύ των συμμετεχόντων με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης σε σχέση με τη γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία της πόλης. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, τα άτομα υψηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης επέλεξαν στην πλειοψηφία τους τη σωστή απάντηση κάτι που δεν ισχύει για τις χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, 77,4% όσων έχουν τελειώσει ΑΕΙ ή ΤΕΙ, το 69,2% όσων έχουν μεταπτυχιακό τίτλο, το ένα άτομο με διδακτορικό και το 52,5% όσων έχουν τελειώσει τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση επέλεξαν τη σωστή απάντηση.

Πίνακας διπλής εισόδου 12: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων διαφορετικού επιπέδου εκπαίδευσης σε σχέση με τη γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου

Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα μνημεία του Αιγίου		**Επίπεδο εκπαίδευσης**								**Σύνολο**
		φοιτητές	δημοτικό	γυμνάσιο	λύκειο	ΑΕΙ, ΤΕΙ	ΙΕΚ	μεταπτ.	διδακ	
όχι	Συχνότητα	11	5	8	28	19	9	4	0	84
	%	64,7%	55,6%	66,7%	47,5%	22,6%	60%	30,8%	0%	40%
ναι	Συχνότητα	6	4	4	31	65	6	9	1	126
	%	35,3%	44,4%	33,3%	52,5%	77,4%	40%	69,2%	100%	60%
Σύνολο	Συχνότητα	17	9	12	59	84	15	13	1	210
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

δ) Μεταβλητές σε εξάρτηση με τα έτη διαμονής στην πόλη

Χαρακτηριστική είναι και η εξάρτηση κάποιων μεταβλητών από τα έτη διαμονής στην πόλη. Στο ερώτημα που εξετάζει τη γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου παρατηρήθηκε διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 1% μεταξύ των συμμετεχόντων ανάλογα με τα έτη διαμονής στην πόλη. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω

πίνακα, περισσότεροι συμμετέχοντες με πάνω από έξι έτη διαμονής στην πόλη απάντησαν σωστά στην ερώτηση.

Πίνακας διπλής εισόδου 13: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων με διαφορετικά έτη διαμονής στην πόλη σε σχέση με τη γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία του Αιγίου

Γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία ανήκουν τα περισσότερα μνημεία του Αιγίου			**Έτη διαμονής**			**Σύνολο**
			1-5	6-10	10+	
	όχι	Συχνότητα	11	1	72	84
		%	78,6%	33,3%	37,3%	40%
	ναι	Συχνότητα	3	2	121	126
		%	21,4%	66,7%	62,7%	60%
Σύνολο		Συχνότητα	14	3	193	210
		%	100%	100%	100%	100%

Επίσης, διαφορά σε επίπεδο σημαντικότητας 1% παρατηρήθηκε σε σχέση με την επισκεψιμότητα σε δύο από τα μουσεία της πόλης, το αρχαιολογικό και το ιστορικό/λαογραφικό. Όπως φαίνεται και στους παρακάτω πίνακες, τα μουσεία αυτά έχουν επισκεφθεί περισσότεροι αναλογικά κάτοικοι που διαμένουν στην πόλη πάνω από δέκα χρόνια.

Πίνακας διπλής εισόδου 14: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων με διαφορετικά έτη διαμονής στην πόλη σε σχέση με την επίσκεψιμότητα του αρχαιολογικού μουσείου

Έχουν επισκεφθεί το αρχαιολογικό μουσείο			**Έτη διαμονής**			**Σύνολο**
			1-5	6-10	10+	
	ναι	Συχνότητα	2	0	137	139
		%	14,3%	0%	71,0%	66,2%
	όχι	Συχνότητα	12	3	56	71
		%	85,7%	100%	29,0%	33,8%
Σύνολο		Συχνότητα	14	3	193	210
		%	100%	100%	100%	100%

Πίνακας διπλής εισόδου 15: Διαφορές μεταξύ ερωτώμενων με διαφορετικά έτη διαμονής στην πόλη σε σχέση με την επίσκεψιμότητα του ιστορικού/λαογραφικού μουσείου

Έχουν επισκεφθεί το ιστορικό/λαογραφικό μουσείο			**Έτη διαμονής**			**Σύνολο**
			1-5	6-10	10+	
	ναι	Συχνότητα	2	1	121	124
		%	14,3%	33,3%	62,7%	59%
	όχι	Συχνότητα	12	2	72	86
		%	85,7%	66,7%	37,3%	41%
Σύνολο		Συχνότητα	14	3	193	210
		%	100%	100%	100%	100%

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η σημασία της προστασίας των μνημείων, ως υλικών μαρτυριών που συνδέουν το παρόν με τον πολιτισμό του παρελθόντος, συνδέεται με τη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης, τη διατήρηση της φυσιογνωμίας των τόπων, την αισθητική αγωγή κ.α. Η συνειδητοποίηση αυτής της σημασίας σε συνδυασμό με τους ολοένα και μεγαλύτερους κινδύνους που απειλούν τα μνημεία, οδήγησε, κυρίως μετά τα μέσα του 20ου αιώνα, σε διάφορες συμβάσεις και άλλα νομικά κείμενα που δεσμεύουν τα κράτη σε διεθνές και, μέσω της κύρωσής τους, σε εθνικό επίπεδο, προς την κατεύθυνση της προστασίας τους. Η έννοια της προστασίας γνώρισε σταδιακά αξιοσημείωτη διεύρυνση τόσο ως προς το είδος του αντικείμενου προστασίας όσο και ως προς την ιδεολογία και μεθοδολογία προστασίας. Ειδικότερα σε ό τι αφορά τα μνημεία, ως σημαντικό υποσύνολο της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι σύγχρονες αντιλήψεις προστασίας, έχοντας σαφή κοινωνικό προσανατολισμό, επιτάσσουν πλέον, εκτός από την επιστημονική τεκμηρίωση και συντήρησή τους, και την ανάδειξη, δηλαδή τη διάδοση του πολιτισμικού τους περιεχομένου. Καθιστώντας τα μνημεία αντιληπτά και αναγνώσιμα από το ευρύ κοινό, επιτυγχάνεται η προβολή και ανάδειξη των αξιών τους, ώστε ο επισκέπτης να γίνει κοινωνός τους. Επιπλέον, αντίθετα με ό τι ίσχυε παλαιότερα, η έννοια της μνημειακής προστασίας δεν βρίσκεται πλέον σε αντίστιξη με τη σύγχρονη ζωή, καθώς έγινε κατανοητό ότι, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης διαχείρισης, τα μνημεία μπορούν να ενσωματωθούν αρμονικά στο σύγχρονο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, να φιλοξενήσουν σύγχρονες δραστηριότητες ή να αποκτήσουν νέες χρήσεις και να αποτελέσουν εφαλτήριο πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης, μέσω της εκπαίδευσης και της τουριστικής αξιοποίησης. Όλα αυτά βέβαια απαιτούν εποικοδομητική συνεργασία με συντονισμό ενεργειών μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων προστασίας, διεπιστημονικών επιτροπών και της τοπικής κοινωνίας.

Από την έρευνα με ερωτηματολόγια που πραγματοποιήθηκε σε κατοίκους της πόλης του Αιγίου, διαπιστώθηκε σημαντικό ενδιαφέρον ως προς το ζήτημα της προστασίας και ανάδειξης των μνημείων και αρκετά καλή γνώση για τα μνημεία της πόλης. Ειδικά στο ανοιχτό ερώτημα «ποια μνημεία της πόλης βρίσκονται σε κίνδυνο», σημειώθηκε αξιοσημείωτη ποικιλία απαντήσεων. Οι συμμετέχοντες φάνηκαν εξοικειωμένοι με το θέμα της έρευνας και χρειάστηκε να δοθούν ελάχιστες διευκρινίσεις. Τέλος, η συμμετοχή υπήρξε υψηλή, καθώς ελάχιστα ερωτηματολόγια επεστράφησαν, και η συμπλήρωση των πεδίων σε κάθε ερωτηματολόγιο πλήρης.

Το Αίγιο είναι μια πόλη με πλούσιο ιστορικό παρελθόν, που κατοικήθηκε αδιαλείπτως στο πέρασμα των αιώνων. Η συνεχόμενη κατοίκηση σε συνδυασμό με το έντονο στην περιοχή σεισμικό φαινόμενο είχαν ως αποτέλεσμα να καταστραφούν πολλές από τις υλικές μαρτυρίες του παρελθόντος, ιδιαίτερα του αρχαίου, κάτι που διαπιστώνεται ήδη από τις περιγραφές των περιηγητών του 19ου αιώνα. Τα μνημεία που διασώζονται μέχρι σήμερα στην πόλη ανήκουν κυρίως

στα νεώτερα χρόνια και ιδιαίτερα στην περίοδο από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έως και τον μεσοπόλεμο, οπότε η πόλη γνώρισε μεγάλη οικονομική άνοδο λόγω της ενασχόλησης των κατοίκων με την παραγωγή και εμπορία της σταφίδας.

Από τη μελέτη των μνημείων της πόλης, όπως παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο κεφάλαιο 3, μπορούν να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα ως προς την κατάσταση διατήρησης των μνημείων και να διατυπωθούν προτάσεις προστασίας και ανάδειξης.

1)Αρχαιότητες

Αναμφισβήτητα, η σημερινή εικόνα της πόλης του Αιγίου καθιστά ελάχιστα αντιληπτό το σημαντικό αρχαίο παρελθόν της. Από τις ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα που διενεργούνται στην πόλη, έχουν κατά καιρούς εντοπιστεί σημαντικά αρχαία κατάλοιπα, πολλά από τα οποία διατηρούνται σε κατάχωση ή ορατά στους υπόγειους χώρους κτηρίων.

Οι μόνοι χώροι αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που μπορούν προς το παρόν να αναδειχθούν εντός της πόλης είναι τα κατάλοιπα της αρχαίας οικίας στην οδό Σολωμού και σε κοντινή απόσταση, το μυκηναϊκό νεκροταφείο. Οι χώροι αυτοί προβάλλονται στην ιστοσελίδα του Δήμου Αιγιάλειας ως αξιοθέατα της πόλης[439], παρουσιάζουν όμως προβλήματα ως προς την πρόσβαση, ακόμα και ως προς τη θέαση. Πιο συγκεκριμένα, ένα μεγάλο περίπτερο καλύπτει κατά το ήμισυ την πρόσοψη του οικοπέδου εντός του οποίου βρίσκονται τα αρχαία επί της οδού Σολωμού, καθώς και την πινακίδα σήμανσης του χώρου **(εικ.19β).** Στο νεκροταφείο, η πινακίδα σήμανσης είναι τοποθετημένη επί της παλαιάς εθνικής οδού, στην έξοδο από το Αίγιο προς την Πάτρα, όπου είναι πολύ δύσκολο να σταματήσει κάποιος με αυτοκίνητο και από όπου δεν περνούν σχεδόν καθόλου πεζοί **(εικ.20α)**, ενώ, από την πλατεία που βρίσκεται στο ύψωμα νότια του αρχαιολογικού χώρου η πρόσβαση είναι αδύνατη λόγω της κλίσης του εδάφους και της βλάστησης.

Ως απολύτως απαραίτητες για την διατήρηση των αρχαίων καταλοίπων είναι εργασίες καθαρισμών και συντήρησης. Για την ανάδειξή τους απαιτούνται διαμόρφωση των χώρων, ιδιαίτερα στην περίπτωση του μυκηναϊκού νεκροταφείου, προκειμένου να γίνουν επισκέψιμα και ήπιας μορφής επεμβάσεις στον περιβάλλοντα χώρο (απομάκρυνση πινακίδων, στύλων, περιπτέρων κ.α.) Επιπλέον, πληροφοριακά κείμενα και εποπτικό υλικό θα βοηθήσουν στην αναγνωσιμότητα των αρχαιοτήτων.

2) Τα διατηρητέα νεοκλασικά κτήρια στην Άνω Πόλη και τα Γαλαξιδιώτικα

Το Αίγιο είναι μία από τις επαρχιακές πόλεις της Ελλάδας που παρουσίασε αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη από τα μέσα του 19ου αιώνα έως και την εποχή του μεσοπολέμου. Η αστική κουλτούρα που διαμορφώθηκε αυτή την εποχή αποτυπώθηκε στο δομημένο περιβάλλον της Άνω

[439] http://www.aigialeia.gov.gr

Πόλης. Μετά το κύμα των αντιπαροχών των δεκαετιών του ’70 και του ’80 και το ισχυρό πλήγμα του σεισμού του 1995, έχει απομείνει σήμερα ένα μικρό μέρος αυτού του αστικού περιβάλλοντος, ως αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης. Μονοκατοικίες με μεγάλους κήπους, διώροφες κατοικίες με καταστήματα στο ισόγειο αλλά και το μοναδικό τριώροφο Μέγαρο Παναγιωτόπουλου, έργο του Παναγιώτη Κάλκου, και κτήρια ειδικής χρήσης, όπως η παλαιά Δημοτική Αγορά, το παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο και το παλαιό Α΄ Γυμνάσιο, συνθέτουν αυτή την αρχιτεκτονική κληρονομιά. Τα κτήρια αυτά αποτελούν δείγματα εφαρμογής της νεοκλασικής μορφολογίας, η οποία σε κάποιες περιπτώσεις ακολουθείται πιστά, ενώ αλλού συνδυάζεται με τη λαϊκή ή παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

Σημαντικό μέρος αυτής της κληρονομιάς αποτελεί το έργο του Ερνέστου Τσίλλερ στο Αίγιο. Στον Τσίλλερ αποδίδονται η Δημοτική Αγορά, η οικία του Ευθύμιου Γάτου και δύο εκκλησίες, της Παναγίας Φανερωμένης **(εικ.32,33)**, μητροπολιτικού ναού της πόλης, και των Εισοδίων. Οι εκκλησίες αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής, καθώς αποτελούν δύο από τα λίγα παραδείγματα εφαρμογής του «νεορωμανικού» ύφους στην Ελλάδα (κεφ. 3.3.1). Από τα δύο αυτά σημαντικά μνημεία, εκείνο που χρειάζεται άμεσα επέμβαση συντήρησης και αποκατάστασης είναι ο ναός των Εισοδίων, που παραμένει υποστυλωμένος από το σεισμό του 1995 και μετά. Η ανησυχία που εμπνέει η κατάσταση διατήρησης του ναού εκδηλώνεται και μέσω της έρευνας, καθώς επιλέχθηκε ως πρώτο από τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο στο Αίγιο, συγκεντρώνοντας το ποσοστό 38,6% των ερωτώμενων.

Όπως παρουσιάστηκε αναλυτικά στο κεφάλαιο 3.3., το μεγαλύτερο μέρος των κτηρίων που συνθέτουν σήμερα την αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης, τέθηκε σε καθεστώς προστασίας ήδη από τη δεκαετία του ’80, με σειρά κηρύξεων του Υπουργείου Πολιτισμού. Μετά το σεισμό του 1995, πολλά από τα κτήρια υπέστησαν σοβαρές ζημιές και κατεδαφίστηκαν, ενώ όσα απέμειναν κηρύχθηκαν εκ νέου διατηρητέα και αποκαταστάθηκαν. Φαίνεται ότι υπήρξε μέριμνα να αποκατασταθούν από τους ιδιοκτήτες τους τα περισσότερα από τα διατηρητέα κτήρια που περιλαμβάνονται στη ζώνη του κέντρου της πόλης, όπου υλοποιήθηκε το έργο ανάπλασης (λιθοστρώσεις, φύτευση κ.α.) ιδιαίτερα στις οδούς Ανδρέου Λόντου, Ερμού και γύρω από την πλατεία Αγίας Λαύρας. Στην πλειοψηφία τους τα αποκατεστημένα κτήρια επαναχρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες και επαγγελματικές στέγες, ή συνήθως, με συνδυασμό και των δύο χρήσεων.

Επίσης, κτήρια που βρίσκονται στην κυριότητα του Δημοσίου έχουν αποκτήσει ενδιαφέρουσες νέες χρήσεις: 1) Η παλαιά Δημοτική Αγορά της πόλης, έργο του Ερνέστου Τσίλλερ μετατράπηκε στο σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο **(εικ. 29-30)**. Πρόκειται για ένα πολύ καλό παράδειγμα

επανάχρησης, γνωστό και από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία[440]. 2) Η πρώην οικία Αριστείδη Γεωργίου, ένα από τα πιο εντυπωσιακά κτήρια της πόλης, μετατράπηκε στο σημερινό Δημαρχιακό Μέγαρο 3) Στο παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο **(εικ. 59)** λειτουργεί Πολιτιστικό Κέντρο και στεγάζονται υπηρεσίες του Δήμου Αιγιάλειας καθώς και η Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάδειξης (ΔΗ.Κ.Ε.Π.Α.) 4) Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου **(εικ.56,57)** φιλοξενεί πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. 5) Στην οικία Ευθύμιου Γάτου, γνωστή και ως Γάτειο Κληροδοτήμα, φιλοξενούνται τα Ελληνικά Ταχυδρομεία στο ισόγειο και υπηρεσίες του Δήμου Αιγιάλειας στον όροφο **(εικ.31)**. 6) Στο λιθόκτιστο αρχοντικό του πρώτου Δημάρχου της πόλης Αναστάσιου Λόντου στεγάζεται το Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο.

Στην αποκατάσταση και επανάχρηση αυτών των κτηρίων σημαντικός υπήρξε ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, στον κύκλο των αρμοδιοτήτων της οποίας εντάσσεται και η ανάληψη πρωτοβουλιών για την προστασία και αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος και την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μέσω της προβολής και αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων της περιοχής[441]. Ωστόσο, υπάρχουν ακόμα περιθώρια αξιοποίησης κτηρίων που ανήκουν στο Δήμο, όπως το Αντωνάτειο Κληροδότημα, στην οδό Αγίου Ανδρέου **(εικ. 100)** και η παραδοσιακή οικία Στρουμπούλη **(εικ. 80)** στην οδό Ανδρέου Λόντου.

Στην πόλη, υπάρχουν επίσης αρκετά ιδιόκτητα διατηρητέα κτήρια, που χρειάζονται συντήρηση και επισκευή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα νεοκλασικά της οδού Εισοδίων **(εικ.81-84)** και της οδού Δωδεκανήσων **(εικ.85)**. Σε άλλα, όπως στην έπαυλη Στασινόπουλου **(εικ. 101γ)** και στην οικία Τρεμπέλα **(εικ. 88α)**, απαιτείται να αφαιρεθούν μεταγενέστερες προσθήκες που αλλοιώνουν τη μορφή τους, σύμφωνα με τις αποφάσεις κήρυξης. Παράλληλα, υπάρχουν και άλλα που έχουν εγκαταλειφθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να απειλούνται με κατάρρευση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το μεγάλο νεοκλασικό κτήριο στις Σκάλες Φιλοποίμενος **(εικ. 63,64)**.

Το ζήτημα της αποτελεσματικής προστασίας των διατηρητέων είναι αρκετά σύνθετο, όπως ειπώθηκε και στο κεφ. 1.3.2. Αναμφισβήτητα, η κήρυξη των μνημείων, ως τυπική αναγνώριση της πολιτισμικής τους αξίας, είναι αναγκαία προϋπόθεση για την προστασία τους, καθώς με αυτόν τον τρόπο εντάσσονται στον πολιτιστικό χάρτη της χώρας. Στην πράξη όμως, σημαντικότερη για τη διατήρηση των κηρυγμένων κτηρίων αναδεικνύεται η ενεργός προστασία που απαιτεί λύσεις ολοκληρωμένης διαχείρισης και κοινωνική συναίνεση. Οι αρμόδιοι κρατικοί φορείς θα πρέπει να επικεντρωθούν στην υιοθέτηση ενός λειτουργικού και ευέλικτου συστήματος προστασίας και στην ανάσχεση των χρονοβόρων και δαπανηρών διαδικασιών που βαρύνουν τους ιδιοκτήτες αυτών των

[440] M. Corbishly, *Pinning down the past: Archaeology, Heritage and Education today*, The Boydell Press, Woodbridge, 2011, 277, fig. 11.5

[441] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 61

ακινήτων. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να υιοθετηθούν προτάσεις όπως: α) η ανάληψη αρμοδιοτήτων από ένα μόνο φορέα προστασίας, για παράδειγμα το ΥΠ.ΠΟ. και η αναθεώρηση και κωδικοποίηση της νομοθεσίας, προκειμένου να απλουστευθούν οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και να διεκπεραιώνονται ταχύτερα οι υποθέσεις, β) η δημιουργία ενιαίου ηλεκτρονικού Αρχείου Μνημείων για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της προστασίας, γ) η ενίσχυση των οικονομικών και διοικητικών κινήτρων για τους ιδιοκτήτες ή τους υποψήφιους επενδυτές[442]. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η ενίσχυση της πολιτιστικής παιδείας και η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μπορούν να συμβάλουν περαιτέρω τόσο στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας γύρω από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Αναμφισβήτητα, η επαναχρησιμοποίηση των αρχιτεκτονικών μνημείων αλλά και γενικότερα των αξιόλογων παλιών κτηρίων αποτελεί τη μόνη λύση για την ένταξή τους στο σύγχρονο καθημερινό γίγνεσθαι και την αναβίωσή τους. Το ήθος της επέμβασης, ο σεβασμός προς τα βασικά χαρακτηριστικά λειτουργικής οργάνωσης και στατικής δομής των κτηρίων που πρέπει να διατηρούνται ή έστω να υποδηλώνονται και να αξιοποιούνται εύστοχα στη νέα μορφή και η καλλιτεχνική ποιότητα του αποτελέσματος πρέπει να αποτελούν τα βασικά κριτήρια στις αποκαταστάσεις και επαναχρήσεις[443].

3) Η παραλιακή ζώνη και τα Γαλαξιδιώτικα

Η παραλιακή ζώνη της πόλης, όπως απλώνεται από τον Υδροβιότοπο της Αλυκής μέχρι την περιοχή Μυρτιά, αποτελούσε κάποτε το κέντρο της ακμάζουσας οικονομίας της πόλης. Οι σταφιδαποθήκες, όπου αποθηκευόταν το πολύτιμο προϊόν της Αιγιάλειας, οι βιοτεχνικές και βιομηχανικές μονάδες παραγωγής που λειτουργούσαν εκεί, ο σιδηροδρομικός σταθμός και το λιμάνι από όπου η σταφίδα και άλλα προϊόντα μεταφέρονταν στην Ευρώπη και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας συνέθεταν ένα περιβάλλον έντονης ζωντάνιας και κινητικότητας. Σήμερα, η κίνηση στην παραλία, ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες, αφορά κυρίως στη ψυχαγωγία και διασκέδαση των Αιγιωτών, καθώς εδώ λειτουργούν αρκετά εστιατόρια, καφετέριες και μπαρ, ενώ επιλέγεται και ως ζώνη περιπάτου.

Κατάλοιπα του παρελθόντος, τα παλιά κτήρια και σύνολα της παραλίας αποτελούν σημαντικό κομμάτι της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης. Τοπόσημο για την πόλη αποτελούν ο Πλάτανος **(εικ. 54α)**, κηρυγμένο «μνημείο της φύσης», και οι Δώδεκα Βρύσες του Μώλου **(εικ. 54β,γ)**, που περιγράφονται από όλους τους περιηγητές που πέρασαν από την πόλη, απεικονίστηκαν σε γκραβούρες της εποχής **(εικ. 52)**, αλλά και σε φωτογραφίες των αρχών του 20ου αιώνα **(εικ. 53)**.

[442] Σταματίου, ό.π.
[443] Ζήβας, ό.π., 93, 94

Άλλοτε ήταν και το πιο αντιπροσωπευτικό της τοπίο, όμως μεταγενέστερες επεμβάσεις αλλοίωσαν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή του. Σημαντικό μνημείο για την πόλη και το πιο αντιπροσωπευτικό σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, είναι το Προσκύνημα της Ζωοδόχου Πηγής (Παναγία η Τρυπητή). Λόγω του προσκυνηματικού του χαρακτήρα ο ναός αποτελεί και τον κυριότερο πόλο έλξης επισκεπτών στην πόλη. Πολλά από τα κτήρια της παραλίας, όπως ο σταθμός του Σ.Π.Α.Π. και τα περισσότερα από τα λιθόκτιστα κτήρια των άλλοτε σταφιδαποθηκών, έχουν κηρυχθεί διατηρητέα. Το κτήριο του Σ.Π.Α.Π., αν και αποκαταστάθηκε μετά τον σεισμό, λόγω του ότι δεν απέκτησε νέα χρήση αλλά και της γενικότερης ερήμωσης της περιοχής στην οποία βρίσκεται, έχει υποστεί ζημιές και παραμένει αναξιοποίητο **(εικ. 60,61)**. Οι παλιές αποθήκες σταφίδας **(εικ.73,75)**, όσες απέμειναν μετά τις εκτεταμένες κατεδαφίσεις της δεκαετίας του ’70, έχουν αποκατασταθεί ή αποκαθίστανται στην πλειοψηφία τους, δεν έχουν όμως ακόμη αποκτήσει νέες χρήσεις, εκτός από την παρακείμενη στο Ναό της Παναγίας της Τρυπητής, όπου στεγάζεται το Τοπικό Ιστορικό Αρχείο και κάποιες άλλες που χρησιμοποιούνται ως καφετέριες **(εικ.75)**. Σημαντικό βιομηχανικό μνημείο της περιοχής είναι το πρώην Βιομηχανικό Συγκρότημα της Χαρτοποιίας, του οποίου η αξιοποίηση παραμένει προβληματική, όπως αναδείχθηκε στο κεφάλαιο 3.3.13. της παρούσας εργασίας.

Παράλληλα, τα Γαλαξιδιώτικα **(εικ.93-96)** αποτελούν μια από τις παλιότερες και πιο γραφικές συνοικίες της πόλης με αρκετά διατηρητέα κτήρια και χαρακτηρισμένους ιστορικούς τόπους. Η σύνδεση της παραλίας με τα Γαλαξιδιώτικα γίνεται μέσω λιθόστρωτων οδών, μονοπατιών και κλιμάκων, ιδιαίτερα σημαντικών για τη διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης. Μεταξύ αυτών η πλακόστρωτη οδός Μιχαλοπούλου **(εικ. 68)** και ο μεγάλος αναλημματικός τοίχος που τη στηρίζει και κάτω από αυτήν το καλντερίμι των Παλιών Σφαγείων **(εικ.69)**, χαρακτηρισμένα μνημεία.

Ένα σχέδιο ανάπλασης του παραλιακού μετώπου της πόλης και τμήματος της συνοικίας Γαλαξιδιώτικα άρχισε να υλοποιείται από το καλοκαίρι του 2014. Σύμφωνα με τη μελέτη, η ανάπλαση αφορά κυρίως σε πλακοστρώσεις οδών, ασφαλτοστρώσεις, αναβάθμιση των υφιστάμενων κοινοχρήστων χώρων, που θα ενοποιηθούν με στόχο τη βελτίωση της προσπελασιμότητας και την ανάκτηση του κοινόχρηστου χαρακτήρα τους, εξυγίανση και εμπλουτισμό των υφιστάμενων χώρων πρασίνου και δημιουργία νέων, καθώς και ηλεκτροφωτισμό της περιοχής και προβολή - ανάδειξη χώρων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους[444]. Στην περιοχή επέμβασης περιλαμβάνονται και οι λιθόστρωτες οδοί, τα καλντερίμια και κλίμακες που συνδέουν την παραλία με τα Γαλαξιδιώτικα και οι οποίες πρόκειται να συντηρηθούν και να αναβαθμιστούν αισθητικά. Ιδιαίτερα για την οδό

[444] http://www.thebest.gr/news/index/viewStory/164232

Φιλοποίμενος, αυτό ενδεχομένως να οδηγήσει και στην αποκατάσταση του μεγάλου διατηρητέου νεοκλασικού που απειλείται με κατάρρευση.

Οι περιοχές που εμπεριέχονται στη μελέτη αναμφισβήτητα χρειάζονται ανάπλαση και αισθητική αναβάθμιση προκειμένου να συμβάλουν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και στην τόνωση της τουριστικής κίνησης. Αυτό άλλωστε προκύπτει και από την έρευνα, καθώς το 62,9% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η ανάπλαση και ανάδειξη της παραλιακής ζώνης είναι αυτή που θα συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο. Στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου διαχείρισης του χώρου, πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερη μέριμνα για τη διατήρηση και ανάδειξη των υφιστάμενων παλιών κτηρίων και συνόλων, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητές τους, τις ενδεχόμενες χρήσεις και τις δυνατότητες αξιοποίησης. Οπωσδήποτε πρέπει να προωθηθούν η ανεύρεση νέων λειτουργιών για τις σταφιδαποθήκες και το Σταθμό, η κήρυξη και επανάχρηση του κτηρίου, γνωστού ως «Παλιό Λεβητοστάσιο» **(εικ. 107β),** και γενικά η ολοκληρωμένη διαχείριση και αξιοποίηση του συγκροτήματος της Χαρτοποιίας.

Το δίκτυο μουσείων που έχει δημιουργήσει σε όλη την Ελλάδα το Πολιτιστικό Ίδρυμα της Τράπεζας Πειραιώς σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση και τις Περιφέρειες αποτελεί ένα πολύ επιτυχημένο παράδειγμα διατήρησης και αξιοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς[445]. Η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση αξιοποιώντας το Παλιό Λεβητοστάσιο ως Μουσείο Χαρτοποιίας ή κάποιας από τις παλιές αποθήκες της παραλίας ως Μουσείο Σταφίδας. Ιδιαίτερα η μαύρη σταφίδα αποτελούσε και αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό προϊόν για την Αιγιάλεια και το Αίγιο, απόλυτα συνδεδεμένο με την ιστορία της πόλης. Η δημιουργία ενός Μουσείου Σταφίδας μπορεί να συνδυαστεί με σειρά εκδηλώσεων με πολιτιστικό, καλλιτεχνικό και γαστρονομικό ενδιαφέρον. Άλλες λειτουργίες που θα μπορούσαν να στεγαστούν στις σταφιδαποθήκες είναι αυτές των πολιτιστικών κέντρων, αιθουσών τέχνης, καλαίσθητων ξενώνων κ.λ.π.

4) Πολιτιστικές διαδρομές

Η φυσιογνωμία της πόλης του Αιγίου, όπως διαμορφώθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, παρά τις μεταβολές που έχει υποστεί από μεταγενέστερες επεμβάσεις και αλλοιώσεις, παραμένει εμφανής τόσο σε πολεοδομικό επίπεδο (οργάνωση του δομημένου περιβάλλοντος σε τρία επίπεδα που συνδέονται μεταξύ τους με δίκτυο λιθόστρωτων οδών και κλιμάκων, βασικοί άξονες και πλατείες Άνω Πόλης) όσο και σε αρχιτεκτονικό και μνημειακό. Η ιχνηλάτηση και ανάδειξη αυτής της φυσιογνωμίας μπορεί να επιτευχθεί μέσω της οργάνωσης πολιτιστικών διαδρομών.

[445] Μοίρα και Παρθένης, ό.π., 64

Οι πολιτιστικές διαδρομές συνιστούν μια διδακτική λειτουργία που βοηθά στη σύνθεση μιας συνεκτικής και καλαίσθητης εικόνας της πόλης και στην αντίληψη της διαχρονικότητας του αστικού χώρου, αναδεικνύοντας τα αρχιτεκτονικά της στοιχεία, την τοπογραφία και τη μορφή του πολεοδομικού ιστού[446]. Έτσι, συμβάλλουν στην ενίσχυση της ιστορικής μνήμης των κατοίκων και στην ανάπτυξη της πολιτιστικής παιδείας. Παράλληλα, αποτελούν ένα ισχυρό διαχειριστικό εργαλείο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού[447].

Η πολιτιστική διαδρομή που προτείνεται επιχειρεί να ανασυνθέσει μια εικόνα του αστικού περιβάλλοντος του Αιγίου στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, εποχή οικονομικής και πολιτιστικής ακμής για την πόλη. Περιλαμβάνει κτήρια διαφόρων χρήσεων που στην πλειοψηφία τους ακολουθούν τη νεοκλασική μορφολογία, χαρακτηριστική για την περίοδο αυτή. Στον παρακάτω χάρτη, δηλώνονται με χρώματα οι διαφορετικές αυτές χρήσεις: με πράσινο οι εκκλησίες, με κόκκινο οι κατοικίες και με μπλε κτήρια ειδικής χρήσης (Πύργος Ψηλών Αλωνίων, Δημοτική Αγορά κ.α.). Οι ιστορικές πληροφορίες που αφορούν στα μνημεία και στις οποίες βασίστηκε η χάραξη της διαδρομής εκτέθηκαν αναλυτικά στα σχετικά κεφάλαια αυτής της εργασίας.

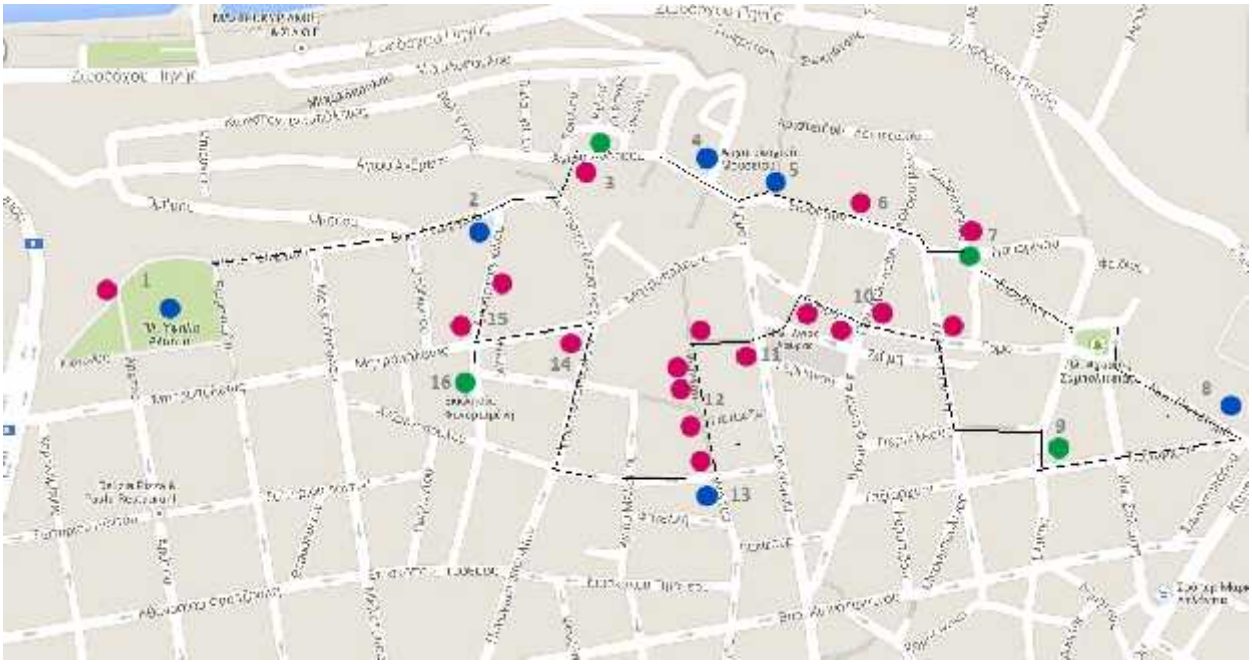
Η διαδρομή έχει ως αφετηρία τα Ψηλά Αλώνια **(εικ.44, 45α)**, την ιστορική πλατεία της πόλης και ένα από τα πιο εντυπωσιακά «μπαλκόνια» τη πόλης προς τον Κορινθιακό κόλπο. Στην πλατεία αυτή θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα Κέντρο Πληροφόρησης Επισκεπτών, με το καθιερωμένο πληροφοριακό υλικό (χάρτες, φυλλάδια, κ.λπ.) αλλά και κάποια εξειδικευμένη τεχνολογική εφαρμογή, με τους σταθμούς της πολιτιστικής διαδρομής και άλλες πληροφορίες για τους πολιτιστικούς και τουριστικούς πόρους της πόλης. Μέσω της οδού Βασιλέως Γεωργίου πρώτη στάση είναι το Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο **(εικ.24)**. Εκτός από την ιστορική σημασία του κτηρίου, ως κατοικία του πρώτου Δημάρχου της πόλης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τμήματα της έκθεσης και πιο συγκεκριμένα στις αίθουσες, όπου αναπαρίσταται ένα σαλόνι αστικού σπιτιού του Αιγίου, γωνιές παλιών καταστημάτων της πόλης, το πρώτο φαρμακείο κ.α. **(εικ.112, 114)**. Μέσω μιας γραφικής κλιμακωτής οδού στην προέκταση της οδού Σωτ. Μεσσηνέζη **(εικ.70)** οδηγούμαστε στην οδό Αγίου Ανδρέου στα Γαλαξιδιώτικα, όπου ο ναός του Αγίου Ανδρέα **(εικ.38)**, το κτήριο της παλιάς Δημοτικής Αγοράς **(εικ.29,30)** και όμορφες νεοκλασικές οικίες **(εικ.98).** Η επόμενη στάση βρίσκεται στην αρχή της οδού Εισοδίων, στην κορυφή της μεγάλης κλίμακας προς τον Σταθμό της παραλίας, γνωστή ως «Σκάλες Φιλοποίμενος» **(εικ.62,64)**. Ακολουθούν επί της ίδιας οδού οι δύο εναπομείνασες νεοκλασικές οικίες **(εικ.81-84)**, ο ναός των Εισοδίων **(εικ.34)**. και πίσω από αυτόν, μεγάλη νεοκλασική οικία **(εικ.85).** Μέσω της οδού Εισοδίων και της πλατείας Αχαϊκής

[446] Π. Παταργιάς, Αλ. Πουλούδης, Μ. Δανιήλ, Ζ. Αντωνοπούλου, «Οι ιστορικές διαδρομές της Αθήνας: η συμβολή τους στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 87, 1995, 93
[447] Καραβασίλη - Μικελάκης , ό.π., 82

Συμπολιτείας οδηγούμαστε στο Κτήριο του παλιού Δημοτικού Νοσοκομείου **(εικ.59)** επί της οδού Νικολάου Πλαστήρα. Επόμενη στάση ο Ναός Ταξιαρχών **(εικ.39)** επί της ομώνυμης οδού. Έμφαση πρέπει να δοθεί και στο νεοκλασικό περιβάλλον και στην αγιογράφηση του εσωτερικού του ναού **(εικ.40)**. Μέσω των οδών Περικλέους και Κολοκοτρώνη η διαδρομή καταλήγει στην οδό Ερμού όπου βρίσκονται μερικά από τα όμορφα κτήρια της πόλης **(εικ.48γ,49β,87,88)**. Στην πλατεία Αγίας Λαύρας **(εικ.47)**, που αποτελεί την επόμενη στάση, μπορεί κανείς να θαυμάσει τις προσόψεις δύο κτηρίων που συνάντησε και στην οδό Ερμού **(εικ.48α,β, 49α)**, όπως και επίσης και το Γάτειο Κληροδότημα **(εικ.31)**. Μέσω της πεζοδρομημένης οδού Γάτου οδηγούμαστε στην οδό Ανδρέου Λόντου που αναμφισβήτητα αποτελεί τον πιο όμορφο δρόμο του κέντρου με την μεγαλύτερη πυκνότητα σε νεοκλασικά κτήρια **(εικ.78,79)**, από τα οποία το πιο εντυπωσιακό είναι το σημερινό Δημαρχείο **(εικ.77)**.. Μέσω των οδών Ανδρονοπούλου και Παναγιωτοπούλων προσεγγίζουμε το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου **(εικ.56)** στη γωνία με την οδό Μητροπόλεως, εξίσου εντυπωσιακό εξωτερικά και εσωτερικά **(εικ.57)**. Στη γωνία της οδού Μητροπόλεως με την οδό Δεσποτοπούλου, μπορεί κανείς να θαυμάσει τα όμορφα αποκατεστημένα νεοκλασικά και στη συνέχεια να κατευθυνθεί στη μεγάλη απέναντι πλατεία, όπου βρίσκεται ο μητροπολιτικός ναός της πόλης, η Παναγία Φανερωμένη **(εικ.32,33)**.

Εκτός από την παραπάνω διαδρομή, μπορούν να οργανωθούν και άλλες με θέματα όπως « Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Ερνέστου Τσίλλερ στο Αίγιο» (στάσεις 4,7,11,16 του πίνακα), «Οι παλιές εκκλησίες της Άνω Πόλης» (στάσεις 3,7,9,16 του πίνακα) «Νεοκλασικές οικίες της Άνω Πόλης» (στάσεις 1,3,6,7,10,11,12,14,15 του πίνακα). Για την ανάδειξη και προβολή των διαδρομών που προτείνονται, απαιτούνται ενέργειες και επεμβάσεις ήπιας μορφής που θα εξασφαλίζουν την απρόσκοπτη προβολή των μνημείων και την αναγνωσιμότητά τους από κατοίκους και επισκέπτες. Τέτοιες ενέργειες είναι η συντήρηση ή/και αποκατάσταση των κτηρίων που περιλαμβάνονται στη διαδρομή, οι αναπλάσεις των οδών με φύτευση, πάγκους κ.α. και η απομάκρυνση πινακίδων, διαφημίσεων, στύλων, περιπτέρων κ.α. που ενδεχομένως εμποδίζουν τη θέαση. Θετικό στοιχείο στην περίπτωση του Αιγίου είναι ότι ένα μέρος της προτεινόμενης διαδρομής, και πιο συγκεκριμένα τμήματα της οδού Ερμού, από την οδό Πολυχρονιάδη και μέχρι τη διασταύρωση με τις οδούς Μητροπόλεως και Κλεομένους Οικονόμου, και της οδού Ανδρέου Λόντου μέχρι και το Δημαρχείο καθώς και η οδός Ευθύμιου Γάτου **(εικ.76)**, περιλαμβάνονται στο αναπλασμένο τμήμα του κέντρου της πόλης. Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, το έργο ανάπλασης είχε θετικά αποτελέσματα για τα διατηρητέα κτίσματα του κέντρου, τα οποία στην πλειονότητά τους αποκαταστάθηκαν και επαναχρησιμοποιούνται. Επομένως, η οργάνωση μιας τέτοιας πολιτιστικής διαδρομής θα συμβάλει στη συντήρηση και αποκατάσταση και των υπόλοιπων μνημείων, ως στοιχείων της διαδρομής, όπως και σε αναβάθμιση του περιβάλλοντος γύρω από αυτά. Τέλος, απαραίτητη είναι η τοποθέτηση

πινακίδων με πληροφορίες για τα μνημεία-σταθμούς της διαδρομής και η έκδοση πληροφοριακού υλικού σε οδηγούς και χάρτες που θα διατίθενται σε ειδικά περίπτερα.

Το Αίγιο στην εποχή του νεοκλασικισμού

1. Πλατεία Ψηλών Αλωνίων. Πύργος και νεοκλασική οικία
2. Ιστορικό-Λαογραφικό Μουσείο
3. Άγιος Ανδρέας και νεοκλασικά κτήρια οδού Αγίου Ανδρέου
4. Δημοτική Αγορά, σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο (Ερνέστος Τσίλλερ)
5. Σκάλες Φιλοποίμενος
6. Ναός Εισοδίων (Ερνέστος Τσίλλερ)
7. Νεοκλασικά της οδού Εισοδίων
8. Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο
9. Ναός Ταξιαρχών (αγιογράφηση Κων/νου Φανέλλη)
10. Νεοκλασικά της οδού Ερμού
11. Πλατεία Αγίας Λαύρας – Γάτειο Κληροδότημα
12. Νεοκλασικά οδού Ανδρέου Λόντου
13. Νεοκλασικό Αριστείδη Γεωργίου, σημερινό Δημαρχείο
14. Νεοκλασικό Παναγιωτόπουλου (Παναγιώτης Κάλκος)
15. Νεοκλασικά της οδού Δεσποτοπούλων
16. Παναγία Φανερωμένη (Ερνέστος Τσίλλερ, αγιογράφηση Κων/νου Φανέλλη)

Η ανάδειξη και προβολή του αρχιτεκτονικού μνημειακού πλούτου που διαθέτει η Άνω Πόλη θα συμβάλει στην προσέλκυση επισκεπτών. Όπως προκύπτει και από την έρευνα, το 88,6% των συμμετεχόντων θεωρεί την τουριστική κίνηση στην πόλη μη ικανοποιητική, ενώ το 76,7% αυτών πιστεύει ότι αυτό οφείλεται και στην μη επαρκή προβολή των μνημείων της. Βέβαια, η ευρύτερη περιοχή της Αιγιάλειας συγκεντρώνει πολλούς τουρίστες κυρίως ως παραθεριστές στις όμορφες παραλίες κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ και ο ναός της Παναγίας της Τρυπητής δέχεται πολλούς επισκέπτες ως σημαντικό θρησκευτικό προσκύνημα. Ωστόσο, οι επισκέπτες αυτοί σπάνια

περιηγούνται στην Άνω Πόλη, ενώ οι προσκυνητές στο ναό της Παναγίας της Τρυπητής, λόγω της θέσης του προσκυνήματος στην παραλία, είναι συνήθως διερχόμενοι.

Συνοψίζοντας, η προστασία και ανάδειξη της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης του Αιγίου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της ιστορικής της φυσιογνωμίας και σημαντικό παράγοντα πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η αισθητική βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος που επιτυγχάνεται μέσω της ανάδειξης των μνημείων, των ιστορικών τόπων, των αρχαιολογικών χώρων προάγει την εικόνα της πόλης και συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας της καθημερινότητας των πολιτών. Μέσω της σωστής επανάχρησης, τα μνημεία ενσωματώνονται στη σύγχρονη ζωή και τις δραστηριότητες των κατοίκων, ενώ η βαθύτερη γνωριμία τους με αυτά και η συνειδητοποίηση της αξίας τους προωθούν την πολιτιστική παιδεία και συμβάλλουν στη μείωση της ρύπανσης ή των κρουσμάτων βανδαλισμού τους. Τέλος, σε συνδυασμό και με άλλα σημαντικά πλεονεκτήματα της πόλης, όπως είναι η προνομιακή παραλιακή και αμφιθεατρική τοποθεσία, η ανάδειξη των μνημείων θα συμβάλει σε μια βιώσιμη τοπική ανάπτυξη μέσω της προώθησης του πολιτιστικού τουρισμού.

Παράρτημα Ι

1. Εικόνες

Εικ.1: Γεωφυσικός χάρτης του Νομού Αχαΐας.

Εικ.2: Το Αίγιο από το δορυφόρο της Google Earth

α. β.

Εικ.3: Χάρτης της περιοχής του Αιγίου, όπου διακρίνονται τα δύο ποτάμια που ορίζουν την πόλη και με πράσινο χρώμα ο Υδροβιότοπος της Αλυκής στο ακρωτήριο Γύφτισσα (α). Άποψη του Υδροβιότοπου (β).

Εικ.4: Η αμφιθεατρική διαμόρφωση της πόλης σε τρία επίπεδα.

Εικ.5: Ο ποταμός Σελινούντας

Εικ.6: Ο εύφορος κάμπος της Αιγιάλειας και στο βάθος η πόλη του Αιγίου.

α. β.

Εικ.7: Νομίσματα της πόλης όπου απεικονίζεται η ιερή αίγα με το μικρό Δία (α) και σημαντικά λατρευτικά αγάλματα της πόλης (β): της Ειλειθυίας (1), του Ασκληπιού και της Υγείας (2), του ένθρονου Ασκληπιού (3), της Υγείας (4), του Δία με τον κεραυνό και τον αετό (5, 6) και την επιγραφή ΑΙΓΙΕΩΝ ΠΑΙΣ (5)

Εικ.8: Το άγαλμα του Αιγίοχου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αιγίου

Εικ.9: Χάρτης της περιοχής της Αιγιάλειας με τις αρχαιολογικές θέσεις

Εικ.10: Το Αίγιο σε γκραβούρα του 17ου αιώνα

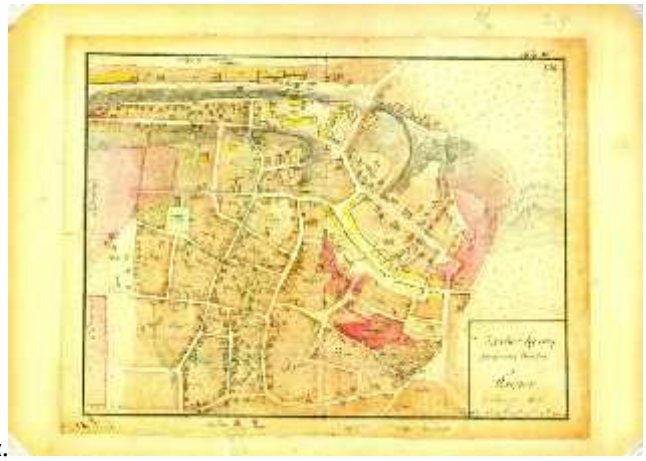
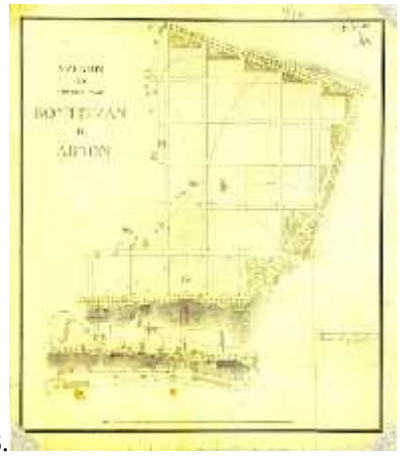
Εικ.11: Χαρακτικό του Κώστα Κλουβάτου σε αναμνηστικό γραμματόσημο που κυκλοφόρησε στις 24 Μαρτίου του 1975, για τα 150 χρόνια από το θάνατο του Παπαφλέσσα. Απεικονίζεται η Μυστική Συνέλευση της Βοστίτσας, με κεντρική μορφή τον Παπαφλέσσα.

α. β.

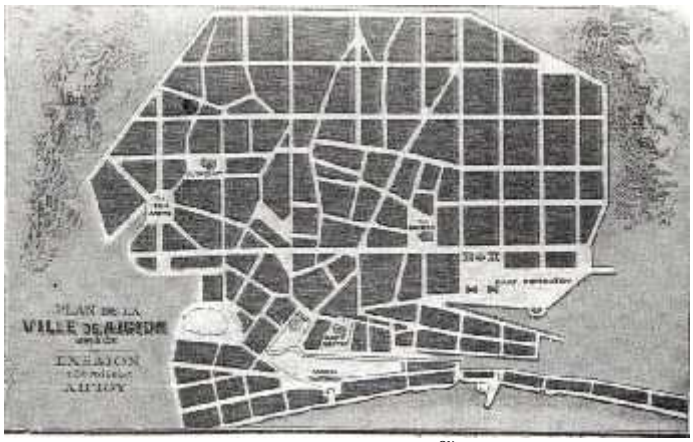
Εικ.12: Η πρώτη σημαία της Ελληνικής Επανάστασης που υψώθηκε από τον Ανδρέα Λόντο στο Αίγιο σε δύο διαφορετικές εκδοχές α) όπως παρουσιάζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο β) με σταυρό και ημισέληνο σύμφωνα με το βιβλίο: Κοκκώνη Ελ., Κορρέ-Ζωγράφου Κ., Δασκαλοπούλου Χρ., *Ελληνικές Σημαίες: Σήματα – Εμβλήματα*, Γ. Τσιβεριώτης, Αθήνα 1997

Εικ.13: Ο Ανδρέας Λόντος σε πίνακα του Louis Dupré. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

α. β.

Εικ.14: Δύο σχέδια του Αιγίου από τα πρώτα χρόνια του νεοελληνικού κράτους. Στο πρώτο (α) απεικονίζεται η πόλη όπως ήταν το 1836. Το δεύτερο (β), του 1834, αποτελεί μια πρόταση για «σχέδιον πόλεως» που δεν εγκρίθηκε τελικά. Η παραλία στο πρώτο σχέδιο βρίσκεται στο επάνω μέρος ενώ στο δεύτερο στο κάτω.

Εικ.15:Σχέδιο της πόλης, όπως εφαρμόστηκε τελικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Στο σχέδιο η παραλία βρίσκεται στο κάτω μέρος. Η πόλη εκτείνεται ανατολικά μέχρι τα Ψηλά Αλώνια, που αναφέρονται ως Πλατεία Περιπάτου και νότια έως την σημερινή οδό Ρήγα Φερραίου. Επίσης, διακρίνονται πλατείες γύρω από τις εκκλησίες Φανερωμένης, Ταξιάρχων, Αγίου Ανδρέα και γύρω από τον Πλάτανο.

Εικ.16: Πολεοδομικός χάρτης της σημερινής πόλης.

α. β.

Εικ.17:Αγάλματα των ρωμαϊκών χρόνων που βρέθηκαν στο Αίγιο. Ακολουθούν τον τύπο του Ερμή (α) και της Μικρής Ηρακλειώτισσας (β).

Εικ.18: Ρυμοτομικός χάρτης της πόλης όπου επισημαίνονται οι αρχαιολογικές θέσεις

α. β.

Εικ.19: Ο αρχαιολογικός χώρος επί της οδού Σολωμού

α. β.

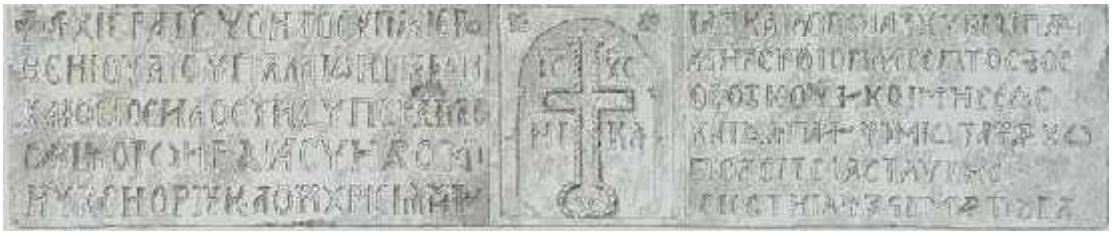
Εικ.20: Άποψη του Μυκηναϊκού Νεκροταφείου (α) και θαλαμοειδείς τάφοι λαξευμένοι στο βράχο (β).

Εικ.21: Ο χάρτης που συνοδεύει το Βενετικό Κτηματολόγιο του 1700

Εικ.22: Τμήμα του δαπέδου παλαιοχριστιανικής βασιλικής που αποκαλύφθηκε στον περιβάλλοντα χώρο της Παναγίας Φανερωμένης

Εικ.23: Επιγραφή όπως σωζόταν στο υπέρθυρο της ξυλόστεγης βασιλικής της Παναγίας Φανερωμένης

Εικ.24: Επιγραφή δεξιά της δυτικής εισόδου του σημερινού ναού των Ταξιαρχών, όπου αναγράφεται ότι ο ναός «ανηγέρθη εκ βάθρων» με δαπάνη του Νικόλαου Συρικόπουλου τον Απρίλιο του 1712.

Εικ.25: Η επιγραφή του 1829 εντοιχισμένη στη βόρεια όψη του σημερινού ναού της Αγίας Τριάδας.

Εικ.26: Η οικία του Αναστάσιου Λόντου, σημερινό Λαογραφικό Μουσείο

Εικ.27: Η εξοχική κατοικία ή «Μύλος» του Ανδρέα Λόντου.

Εικ.28: Το αετωματικό στέγαστρο της έπαυλης Χρυσανθόπουλου.

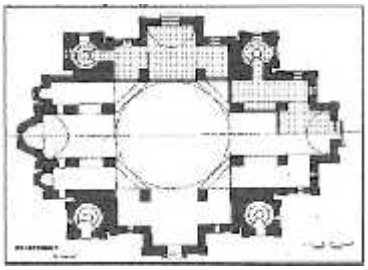
Εικ.29: Η παλιά Δημοτική Αγορά του Αιγίου που σήμερα στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο

α. β. γ.

Εικ.30: Ζωγραφική διακόσμηση με φτερωτές μορφές στο αέτωμα (α) και στα θωράκια (β) της νότιας πρόσοψης του κτηρίου της Αγοράς. Η βόρεια πρόσοψη του κτηρίου (γ).

Εικ.31: Η οικία του Ευθύμιου Γάτου

α. β.

Εικ.32: Η πρόσοψη του ναού της Παναγίας Φανερωμένης (α) και η κάτοψη του σχεδίου της (β).

α. β. γ.

Εικ.33: Το ξυλόγλυπτο τέμπλο στο εσωτερικό του ναού (α) και δύο από τις δεσποτικές εικόνες του τέμπλου, έργα του αγιογράφου Κωνσταντίνου Φανέλλη

α. β.

Εικ.34: Ο ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου, στη σημερινή του κατάσταση (α). Κωδωνοστάσιο του ναού (β).

α. β.

Εικ.35: Άποψη της θέσης του ναού της Ζωοδόχου Πηγής στο τοπίο (α) και η πρόσοψη του ναού (β).

α. β.

Εικ.36: Το εσωτερικό των δύο τμημάτων του ναού της Ζωοδόχου Πηγής, το νεότερο κλίτος (α) και η σπηλιά, όπου διακρίνονται το ξυλόγλυπτο τέμπλο και η εικόνα της Παναγίας (β).

α. β. γ. δ.

Εικ.37: Εικόνες από το περιβάλλον του ναού της Ζωοδόχου Πηγής. Ένας από τους κήπους εκατέρωθεν της κλίμακας (α), η ανατολική είσοδος (β) και το μονοπάτι με τα κυπαρίσσια (γ) και η μαρμάρινη πλάκα που αναφέρεται στην παράδοση για τον αρματολό Μοίραλη.

α. β.

Εικ.38: Άποψη του ναού του Αγίου Ανδρέα (α) και λεπτομέρεια από το βόρειο κωδωνοστάσιο (β).

α. β.

Εικ.39: Ο ναός των Ταξιαρχών (α) και η επιγραφή δυτικά της εισόδου (β).

α. β. γ.

Εικ.40: Το εσωτερικό του ναού των Ταξιαρχών (α). Δεσποτική εικόνα της Παναγίας (β) και παράσταση από το Δωδεκάορτο του ναού με τον Ιησού και τη Σαμαρείτιδα (γ), έργα του Κωνσταντίνου Φανέλλη.

Εικ.41: Ο ναός της Αγίας Τριάδας

α. β. γ.

Εικ.42:Ο ναός του Αγίου Μελετίου. Η διατηρημένη δυτική πρόσοψη (α), το ερειπωμένο τμήμα, όπως φαίνεται από τα νότια (β) και τα αφιερώματα των πιστών στην είσοδο του ναού (γ).

α. β. γ. δ.

Εικ.43:Τα εξωκκλήσια της πόλης: η Αγία Κυριακή(α), οι Άγιοι Απόστολοι (β), οι Άγιοι Ανάργυροι (γ) και ο Άγιος Νικόλαος (δ).

α. β.

Εικ.44: Απόψεις της πλατείας Ψηλών Αλωνίων από ΒΑ (α) και ΒΔ (β).

α. β.

γ.

Εικ.45: Ο Πύργος των Ψηλών Αλωνίων (α), το ηρώο της πόλης (β) και το Μνημείο Αεροπόρων.

α. β.

Εικ.46: Οι νεοκλασικές οικίες Φιλιππακόπουλου (α) και Σωτηρόπουλου (β).

Εικ.47: Η πλατεία Αγίας Λαύρας

α. β. γ.

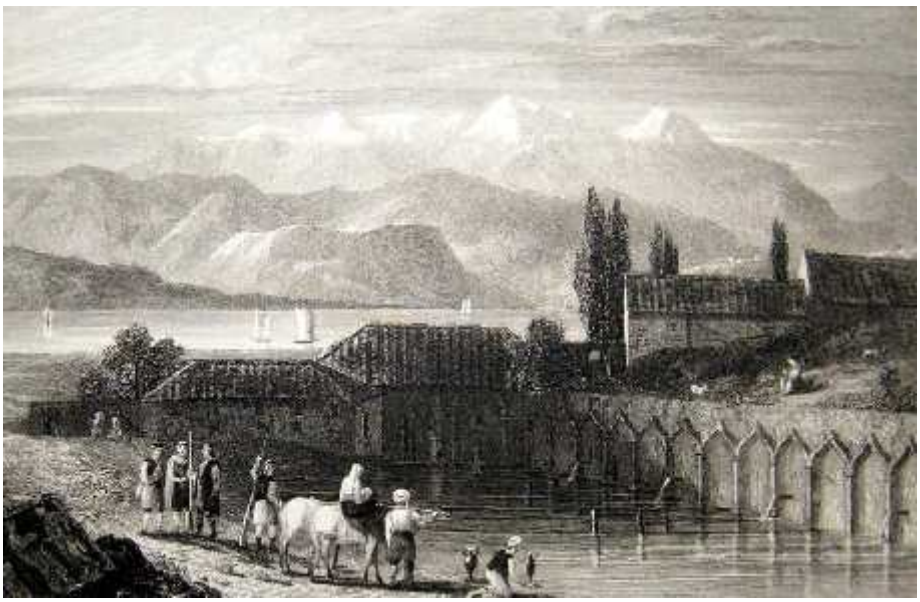
Εικ.48: Η πρόσοψη της οικίας Πολυχρονιάδη επί της πλατείας Αγίας Λαύρας (α), το μαρμάρινο θύρωμα της κεντρικής εισόδου (β) και η πρόσοψη επί της οδού Ερμού, με τον εξώστη της σοφίτας (γ).

α. β.

Εικ.49: Το κτήριο ιδιοκτησίας της Μονής Ταξιαρχών. Η πρόσοψη επί της πλατείας (α) και οι όψεις στη συμβολή των οδών Ερμού και Πολυχρονιάδου (β).

α.   β.
Εικ.50: Οι κατασκευές της παλιάς Δημοτικής Δεξαμενής (α) και οι κυκλικοί πλίνθινοι φεγγίτες (β).

Εικ.51: Η διώροφη βίλα του Ηλία Ηλιόπουλου.

Εικ.52: Οι «Βρύσες της Βοστίτσας» (1816-1818), χαρακτικό του James Stewart, βασισμένο στην υδατογραφία του Hugh W. Williams.

Εικ.53: «Αι Δεκαέξι Βρύσες της Μεγάλης Πηγής» σε φωτογραφία από επιστολικό δελτάριο του 1902.
Χαρακτηριστική είναι η εικόνα των γυναικών που πλένουν τα ρούχα με τους κόπανους, στο πρώτο πλάνο. Πίσω, διακρίνεται ο μεγάλος αναλημματικός τοίχος του 1876, ο βράχος και στο πλάτωμα της κορυφής του σπίτια της συνοικίας «Γαλαξιδιώτικα».

α. β. γ.

Εικ.54: Ο Πλάτανος (α), οι Δώδεκα Βρύσες (β), και λεπτομέρεια μίας από αυτές (γ).

Εικ.55: Η οδός Μητροπόλεως σε επιστολικό δελτάριο του 1910. Αριστερά η οικία Παναγιωτόπουλου.

Εικ.56: Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου σήμερα, μετά την αποκατάστασή του.

α. β.

Εικ.57: Εσωτερικοί χώροι του Μεγάρου. Ροτόντα οροφής με αλληγορική σύνθεση (α) και φατνωματική οροφή στο διάδρομο του πρώτου ορόφου.

Εικ.58: Το κτήριο του παλιού Α΄ Γυμνασίου που από το 1978 στεγάζει τη Δημοτική Βιβλιοθήκη.

α. β.

Εικ.59: Ο «κουρμάς», σε επιστολικό δελτάριο του 1903 (α) και το κτήριο του Δημοτικού Νοσοκομείου, σήμερα Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου (β).

α. β.

Εικ.60: Ο παλιός Σταθμός του Σ.Π.Α.Π. (α) και το γύρω έρημο τοπίο (β).

α. β.

Εικ.61: Σιδεριές για την προστασία του διατηρητέου κτηρίου (α) και ο Σταθμός μετά την πυρκαγιά (β).

α. β.

Εικ.62: Οι Σκάλες τότε και τώρα. Επιστολικό δελτάριο του 1902 (α) και η σημερινή εικόνα (β).

α. β.

Εικ.63: Το αρχοντικό του Ιωάννη Αργυράκη στη σημερινή (α) και στην αρχική του μορφή (β).

α. β.

Εικ.64: Ετοιμόρροπο τμήμα του αρχοντικού Αργυράκη (α) και διπλανό εγκαταλειμμένο λιθόκτιστο κτήριο (β).

α. β.

Εικ.65: Οι Σκάλες σε φωτογραφία του 1901 (α) και σήμερα (β). Στην δεξιά πλευρά, η οικία Αργυράκη στο βάθος και η οικία ιδιοκτησίας Νικολάτου-Κρίνου σε πρώτο πλάνο. Στη νεώτερη φωτογραφία αριστερά φαίνεται και το παλιό ξενοδοχείο «Χελμός».

α. β.

Εικ.66: Η οικία Νικολάτου-Κρίνου (α) και το εγκαταλειμμένο παλιό ξενοδοχείο «Χελμός» (β)

α. β.

Εικ.67: Άποψη του βράχου και της διαμόρφωσης με τα μονοπάτια που τα σκαλιά που οδηγούν στην «Τρύπα» και μέσω αυτής στα «Γαλαξιδιώτικα» (α) και η είσοδος στην «Τρύπα» (β).

α. β.

Εικ.68: Η θέα προς την Κάτω Πόλη και τις σταφιδαποθήκες από την «Τεμπελόραχη» (α). Το καλντερίμι «των παλαιών σφαγείων» και, αριστερά, η λιθόστρωτη οδός Μιχαλοπούλου, τα λεγόμενα «πλακάκια» (β).

α. β.

Εικ.69: Ο λιθόκτιστος τοίχος με τις αντηρίδες που στηρίζει την οδό Μιχαλοπούλου (α) και η πλάκα με τη χρονολογία κατασκευής (1876) και το όνομα του δημάρχου Ανδρέα Μιχαλόπουλου (β).

α. β.

Εικ.70: Τα «σκαλάκια του Ξενοφώντα», ένα από τα πιο γραφικά σημεία της πόλης. Θέα προς την Άνω Πόλη (α) και προς τα Γαλαξιδιώτικα (β), με τον Άγιο Ανδρέα στο βάθος.

Εικ.71: Οι επαύλεις του Σταύρου Σταυρόπουλου (δεξιά) και του Ξενοφώντα Σταυρουλόπουλου (αριστερά) μέσα σε ένα ειδυλλιακό τοπίο, στην κορυφή του βράχου όπου κατέληγαν τα «σκαλάκια», σε φωτογραφία του Δημήτριου Κωστόπουλου, το 1930.

α. β.

Εικ.72: Το οικόπεδο ιδιοκτησίας ΟΤΕ, όπου κάποτε βρισκόταν η έπαυλη Σταυρουλόπουλου. Στο βάθος το διατηρητέο κτίσμα. (α). Η νεοκλασικίζουσα πρόσοψη του μικρού κτηρίου (β).

Εικ.73: Κτήρια σταφιδαποθηκών στην παραλία του Αιγίου.

α. β.

Εικ.74: Εικόνες των σταφιδαποθηκών της παραλίας στον «Θίασο» (α) και τον «Μελισσοκόμο» (β) του σκηνοθέτη Θεόδωρου Αγγελόπουλου.

α. β. γ.

Εικ.75: Χαρακτηριστικά κτήρια σταφιδαποθηκών.

α. β. γ.

Εικ.76: Οδοί στο κέντρο της πόλης: μπροστά από το Δημαρχείο της πόλης (α), η οδός Ανδρέου Λόντου (β) και η οδός Ερμου (γ).

α. β. γ.

Εικ.77: Το Δημαρχιακό Μέγαρο της πόλης, πρώην οικία Αριστείδη Γεωργίου. Το διώροφο τμήμα του κτηρίου (α,γ) και μία από τις πλάγιες όψεις

α. β. γ.

Εικ.78:Η οικία Αναγνωστόπουλου (α), η οικία Σταθόπουλου (β) και ο εξώστης της (γ).

α. β. γ.

Εικ.79: Οι οικίες Φωτόπουλου (α), Βούλγαρη (β) και Μικρούτσικου (γ).

α. β. γ.

Εικ.80: Η οικία Στρουμπούλη (α). Χαρακτηριστικά είναι το χαγιάτι (β) και η σοφίτα (γ).

α. β.

Εικ.81: Άποψη του κηρυγμένου τμήματος της οδού Εισοδίων (α). Η σημερινή εικόνα της προς αποκατάσταση πρώην οικίας Δημόπουλου (β).

α. β.

Εικ.82: Οι οικίες Βασιλόπουλου (α) και Φωτόπουλου (β).

α. β. γ.

Εικ.83: Πήλινα επίκρανα στην πρόσοψη της οικίας Βασιλόπουλου.

α. β.

Εικ.84: Η νεοκλασική πρόσοψη της οικίας Βασιλόπουλου (α) και η κεντρική είσοδος (β).

Εικ.85: Η οικία Λυριντζή.

α. β.

Εικ.86: Η οικία Πετρόπουλου στο Σταυροπάζαρο (α) και όψη του κτηρίου επί της οδού Ερμού (β).

α. β.

Εικ.87: Νεοκλασικές οικίες στην οδό Ερμού.

α. β.

Εικ.88: Η διώροφη οικία Τρεμπέλα στη συμβολή των οδών Ερμού και Κολοκοτρώνη (α) και η τοξοστοιχία του διατηρητέου ισόγειου καταστήματος (β).

α. β.

Εικ.89: Οι ημικυκλικοί φεγγίτες των θυρών του ισόγειου καταστήματος της οικίας Τρεμπέλα (α) και η κεντρική είσοδος της οικίας (β).

α. β.

Εικ.90: Νεοκλασικές οικίες στην οδό Δεσποτοπούλων.

α. β.

Εικ.91: Η οικία Μεσσηνέζη (α) και η κεντρική είσοδος (β).

Εικ.92: Η κατεδαφισμένη σήμερα οικία του Λέοντος Μεσσηνέζη.

α. β.

Εικ.93: Τα «Γαλαξιδιώτικα» τη δεκαετία του1920, σε φωτογραφία του Αντώνη Στέκου (α) και σήμερα (β).

α. β. γ.

Εικ.94:Χαρακτηριστικές οδοί στα «Γαλαξιδιώτικα». Η οδός Αγίου Ανδρέου (α) και πάροδός της (β) και η οδός Ομήρου.

α. β. γ.

Εικ.95: Η οδός Κωνσταντινουπόλεως στην άκρη του βράχου του Αιγίου (α), το εκκλησάκι του Αγίου Νεκταρίου στο τέρμα της (β) και η θέα προς την παραλία της πόλης και το ακρωτήριο Γύφτισσα (γ).

α. β. γ.

Εικ.96: Σπίτια στα «Γαλαξιδιώτικα».

Εικ.97: Πρόσοψη καταστήματος που βρισκόταν δίπλα στον Άγιο Ανδρέα και κατεδαφίστηκε το 1996.

Εικ.98: Τα δύο κτήρια νεοκλασικής μορφολογίας απέναντι από την εκκλησία του Αγίου Ανδρέα.

α. β.

Εικ.99: Διώροφο λιθόκτιστο κτήριο εμφανούς λιθοδομής στην οδό Αγίου Ανδρέου (α) και σκαλάκια προς την Άνω Πόλη (β).

α. β. γ.

Εικ.100: Το «Αντωνάτειο Κληροδότημα». Πρόσοψη επί της οδού Αγίου Ανδρέου (α,β) και επί της οδού Ομήρου (γ).

α. β. γ.

Εικ.101: Η έπαυλη Στασινόπουλου. Η πρόσοψη του αρχικού κτηρίου (α), η νεώτερη προσθήκη στα βόρεια του κτηρίου (β) και το πρόσκτισμα στα δυτικά που αλλοίωσε τη φυσιογνωμία του (γ).

α. β.

Εικ.102: Οι πέντε καμάρες του διατηρητέου κτηρίου επί της οδού Ασημάκη Φωτήλα. Οι δύο σώζονται στην αρχική τους μορφή και η τρίτη έχει κατά το ήμισυ χτιστεί (α). Οι δύο άλλες έχουν αλλοιωθεί (β).

α. β.

Εικ.103: Η οικία Πετρόπουλου (α) και το κτήριο στη συμβολή των οδών Παναγιωτοπούλων και Βασιλέως Κωνσταντίνου (β).

Εικ.104: Διώροφη λιθόκτιστη οικία με νεοκλασικές επιρροές

α. β.

Εικ.105: Διατηρητέες λιθόκτιστες οικίες στις οδούς Ελίκης (α) και Σωτηρίου Λόντου (β).

α. β.

Εικ.106: Διατηρητέες λιθόκτιστες οικίες στις οδούς Αιγιαλέως (α) και Σολωμού (β).

Εικ.107: Το Βιομηχανικό Συγκρότημα Χαρτοποιίας και Χαρτοβιομηχανίας Αιγίου στη θέση Μυρτιά.

α.

β.

Εικ.108: Η πρώτη φάση της Χαρτοποιίας (1927-1930) σε φωτογραφία του Αντώνη Στέκου της δεκαετίας του ’30 (α) και το ανατολικό τμήμα του παλιού λεβητοστασίου, που χτίστηκε το 1940 (β).

α. β.

Εικ.109: Ευρήματα νεολιθικών (α) και πρωτοελλαδικών χρόνων (β) στην αίθουσα Ι.

α. β.

Εικ.110: Αγγεία μυκηναϊκής περιόδου στην αίθουσα ΙΙ (α) και ταφικό σύνολο των αρχών του 7^{ου} αιώνα π.Χ. στην αίθουσα ΙΙΙ (β).

α. β.

Εικ.111: Αργαλειός (α) και χρηστικά αντικείμενα της υπαίθρου (β).

α. β. γ.

Εικ.112: Αναπαραστάσεις παραδοσιακού υπνοδωματίου (α), γωνιάς ουζερί (β) και οινοπωλείου (γ) του Αιγίου.

α. β. γ.

Εικ. 113: Όπλα (α) φορεσιά (β) και κατοχικός πολύγραφος από τις συλλογές του Μουσείου.

α. β. γ.

Εικ. 114: Η μαρμάρινη πλάκα του τάφου του Ανδρέα Λόντου, μπροστά από πορτρέτα Αγωνιστών του 1821 στην Αίθουσα 1(α), το πρώτο φαρμακείο του Αιγίου στην Αίθουσα 4 (β) και αναπαράσταση σαλονιού αστικού σπιτιού του Αιγίου στην Αίθουσα 6 (γ).

Εικ. 115: Η αίθουσα του Εκκλησιαστικού Μουσείου Αιγίου

2. Προέλευση εικόνων

Το μεγαλύτερο μέρος των εικόνων είναι φωτογραφίες που προέρχονται από το προσωπικό φωτογραφικό αρχείο της συγγεραφέως. Εξαιρούνται οι παρακάτω:

1. http://www.hotelsline.gr/root/newhotel/mx/m_Axaia_map.asp
2. Google earth

3α. https://www.google.gr/maps

7. Παπαχατζής Ν., *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις: Αχαΐκά-Αρκαδικά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1980, σελ. 139, εικ. 103 (1-6), σελ. 140, εικ. 104 (2)

8. Κολώνας Λ., *Μουσείο Αιγίου*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 1999, σελ. 29, εικ. 50

9. Κολώνας Λ., ό.π., σελ. 7, εικ.3

10. http://www.aigialeia.gov.gr/

11. http://konmesazos.blogspot.gr/2013/01/blog-post_14.html

12α. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ, σελ. 85

12β. http://argolikivivliothiki.gr/2009/09/28/λόντος-σ-ανδρέας-1786–1846

13. http://argolikivivliothiki.gr/2009/09/28/λόντος-σ-ανδρέας-1786–1846

14α. Μονιούδη-Γαβαλά Δ., *Πολεοδομία στο ελληνικό κράτος 1833-1890: Αθήνα, Ερμούπολη, Μεσολόγγι, Αγρίνιο, Αίγιο*, Σπάρτη, Έκδοση του Τμήματος Διαχείρισης Πολιτισμικού Περιβάλλοντος και Νέων Τεχνολογιών του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας, Αγρίνιο, 2012, σελ. 126, εικ.4 (α), σελ. 153, εικ.31 (β)

15. Καλαφάτης Θ., *Αγροτική πίστη και οικονομικοί μετασχηματισμοί στη Βόρεια Πελοπόννησο, Αιγιάλεια τέλη 19^{ου} αι.*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 1991, τόμος Β, σελ. 159, σχέδιο ΙΙΙ

16. https://www.google.gr/maps

17α. Καλτσάς Ν., *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Τα γλυπτά*, Καπόν, Αθήνα, 2001, σελ.313, αρ.653 (α), σελ.269, αρ.562(β)

18. Παπακώστα Λ., «Παρατηρήσεις σχετικά με την τοπογραφία του αρχαίου Αιγίου», *Μελετήματα*,13, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1991, σσ. 235-240, σελ. 237

21. http://konmesazos.blogspot.gr/2013/01/blog-post_14.html

22. Δεκουλάκου Ιφ., «Πάροδος Κ. Θεοδώρου και Μητροπόλεως», *Αρχαιολογικόν Δελτίον (Χρονικά)*, τ. 29, 1974, σσ. 378-9, πίν. 245

23. Blouet Ab., *Expedition Scientifique de Morée: ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues de Péloponèse, des Cyclades et de l' Attique*, vol. 3me, Paris, 1838, pl.IV

32β. Πουλημένος Γ., *Η ελλαδική ναοδομία στην περίοδο του νεοκλασικισμού (1830-1912)*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1997, Π 136, εικ. 204Α

33β. Φριλίγκος Β. Ι., *Ο αγιογράφος Κωνσταντίνος Φανέλλης και το έργο του*, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Θεολογική Σχολή, Αθήνα, 2005, σελ. 275, εικ. 3

33γ. Φριλίγκος Β. Ι., ό.π., 276, εικ. 4

40β. Φριλίγκος Β. Ι., ό.π., 279, εικ. 12

40γ. Φριλίγκος Β. Ι., ό.π., 280, εικ. 14

52. https://sites.google.com/site/hughwilliamwilliams/home/select-views-in-greece

53. http://www.paliapatra.gr/picture.php?/2665/search/945

55. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., *Αίγιο. Μνημεία και τέχνη*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Αιγίου, Εκδόσεις Νηρέας, Αθήνα, 2002, σελ.304

57.http://www.filodimos.gr/data/index.php?option=com_content&view=article&id=30444:2013-12-31-18-03-29&catid=1180&Itemid=413

59α. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 83

62α. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 137
63β. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 140
65. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 137
71. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 358
74.http://www.styga.gr/?section=1787&page1541=34&language=el_GR&itemid1541=6302&detail1541=1
92. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 223
93. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 95
97. Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., ό.π., σελ. 292
108α. https://www.facebook.com/489706404392545/photos/a.643218429041341.1073741846.489706404392545/756079201088596/?type=3&theater
109. Κολώνας Λ., ό.π., σελ. 13, εικ.11 (α) και σελ.8, εικ.5 (β)
110. Κολώνας Λ., ό.π., σελ. 9, εικ.6 (α) και σελ.11, εικ.8 (β)
111. http://www.laohistorymuseum.gr/
112. http://www.laohistorymuseum.gr/
115. http://erymanthos-k-e-aigio.blogspot.gr/2012/11/blog-post_26.html
116.Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Αιγίου

Παράρτημα ΙΙ

1. Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αυτό διανέμεται στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας με θέμα «Προστασία και ανάδειξη μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς. Η περίπτωση της πόλης του Αιγίου». Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συμμετοχή και το χρόνο σας.

Έφη Μαρκοπούλου

<u>Α. Γενικά χαρακτηριστικά</u>

1. Φύλο Γυναίκα □ Άνδρας □

2. Ηλικία

18-24	25-34	35-44	45-64	άνω των 65

3. Μορφωτικό επίπεδο

απολυτήριο Δημοτικού		πτυχίο Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.		διδακτορικό δίπλωμα	
απολυτήριο Γυμνασίου		δίπλωμα Ι.Ε.Κ.			
απολυτήριο Λυκείου		μεταπτυχιακό δίπλωμα			

4. Συμπληρώστε εδώ αν είστε φοιτητής/σπουδαστής □

5. Κατάγεστε από το Αίγιο; Ναι □ Όχι □

6. Πόσα χρόνια διαμένετε στο Αίγιο; 1-5 □ 6-10 □ πάνω από 10 □

<u>Β. Προστασία και ανάδειξη μνημείων</u>

7. Ποιο από τα παρακάτω μπορεί να χαρακτηριστεί μνημείο; **Επιλέξτε μία απάντηση**.

ένα ηρώο		ένας αρχαιολογικός χώρος	
ένα κτήριο		ένας παραδοσιακός οικισμός	
ένα έργο ζωγραφικής ή γλυπτικής		όλα τα παραπάνω	

8. Η ιστορία και ο πολιτισμός του Αιγίου αποτυπώνεται στη σημαντική αρχιτεκτονική κληρονομιά του. Σε ποια ιστορική περίοδο πιστεύετε ότι ανήκουν τα περισσότερα από τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μνημεία της πόλης; **Επιλέξτε μία απάντηση.**

Αρχαιότητα		Τουρκοκρατία/ Ενετοκρατία	
Βυζαντινοί χρόνοι/Φραγκοκρατία		Μετά το 1830	

9. Υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι στην πόλη του Αιγίου;

Ναι □ Όχι □

10. Το Βιομηχανικό Συγκρότημα Χαρτοποιίας στην Μυρτιά είναι ένα από τα μνημεία της πόλης;
Ναι □ Όχι□

11. Ποια από τα μουσεία της πόλης έχετε επισκεφθεί;

Αρχαιολογικό		Εκκλησιαστικό	
Λαογραφικό		κανένα	

12. Στις περισσότερες πόλεις κάποιο μνημείο ξεχωρίζει, ως πιο αντιπροσωπευτικό της φυσιογνωμίας της. Ποιο θεωρείτε ότι είναι αυτό για το Αίγιο; **Επιλέξτε μία απάντηση**.

Ο Πύργος στα Ψηλά Αλώνια		Η εκκλησία της Φανερωμένης	
Η εκκλησία της Παναγίας Τρυπητής		Η εκκλησία των Εισοδίων	
Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου		Οι Δώδεκα Βρύσες του Μώλου	
Η Δημοτική Αγορά (Αρχαιολογικό Μουσείο)			

13. Η προστασία και ανάδειξη των μνημείων μιας πόλης είναι σημαντική για πολλούς λόγους. Ποιών θεωρείτε σημαντικότερο; **Χρησιμοποιείστε (όλους) τους αριθμούς από το 1 μέχρι το 5, ξεκινώντας από το 1 ως σημαντικότερο.**

για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας της		για την αισθητική τους αξία	
για την ενίσχυση της συλλογικής μνήμης		για την προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	
για την διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας			

14. Είστε ικανοποιημένος/-η από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων (ΥΠ.ΠΟ, Υ.Π.Ε.Κ.Α., Δήμος Αιγιάλειας) στον τομέα της προστασίας των μνημείων της πόλης;

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου

15. Τα μνημεία απειλούνται από φυσικά (γήρανση, σεισμοί, πλημμύρες, βλάστηση κ.α.) και ανθρωπογενή αίτια (ρύπανση, εγκατάλειψη, επεμβάσεις και αλλοιώσεις, έλλειψη πόρων). Θεωρείτε ότι στο Αίγιο υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν;
Ναι □ Όχι □

16. Αν ναι, αναφέρετε ένα από αυτά:
……..

17. Οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων;
Ναι □ Όχι □

18. Αν ναι, ποιόν θεωρείτε τον πιο αποτελεσματικό τρόπο δράσης του πολίτη για να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή; **Χρησιμοποιείστε (όλους) τους αριθμούς από το 1 μέχρι το 6, ξεκινώντας από το 1 ως πιο αποτελεσματικό.**

μέσα από τοπικά σωματεία και συλλόγους		γράφοντας άρθρα σε εφημερίδες/Διαδίκτυο	
μέσα από Πρωτοβουλίες Κατοίκων		συλλέγοντας υπογραφές διαμαρτυρίας	
στέλνοντας επιστολές προς τις αρμόδιες αρχές		κοινοποιώντας το στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter κ.α.)	

19. Είστε ικανοποιημένος/-η από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων της πόλης;

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου

20. Θεωρείτε ικανοποιητική την τουριστική κίνηση στην πόλη;

Ναι □ Όχι □

21. Αν όχι, πιστεύετε ότι αυτό οφείλεται και στη μη επαρκή προβολή των μνημείων της;

Ναι □ Όχι □

22. Θεωρείτε θετική την επαναχρησιμοποίηση των μνημείων, ώστε αυτά να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής;

Ανεπιφύλακτα ναι □ Ναι, με όρους χρήσης □ Όχι□

23. Θεωρείτε ικανοποιητικά τα οικονομικά κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτηρίων (χαμηλότοκα και μακροπρόθεσμα δάνεια για επισκευή ή αποκατάσταση, μείωση κατά 20% επί της φορολογητέας αξίας αυτών στις περιπτώσεις μεταβίβασης, κληρονομιάς και δωρεάς και απαλλαγή από τον φόρο ηλεκτροδοτούμενων επιφανειών, εφόσον είναι κενά) προκειμένου να φροντίζουν για τη επισκευή ή την αποκατάστασή τους;

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου

24. Πιστεύετε ότι η λιθόστρωση και δεντροφύτευση κάποιων οδών του κέντρου της πόλης του Αιγίου συνέβαλε στην ανάδειξη των διατηρητέων κτηρίων του;

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου

25. Η ανάδειξη/ανάπλαση ποιού από τα παρακάτω μνημειακά σύνολα της πόλης πιστεύετε ότι μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο; **Επιλέξτε μία απάντηση**.

Τα Ψηλά Αλώνια		Η συνοικία Γαλαξιδιώτικα	
Η παραλιακή ζώνη (σταφιδαποθήκες, Χαρτοποιία, πλάτανος και βρύσες)		Τα λιθόστρωτα μονοπάτια και σκαλάκια της πόλης	

ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ για τη συμμετοχή και το χρόνο σας!

2. Κωδικοποίηση ερωτηματολογίου

Α. Γενικά χαρακτηριστικά

1. Φύλο gender Γυναίκα 1 ☐ Άνδρας 2 ☐

2. Ηλικία age

18-24	25-34	35-44	45-64	άνω των 65
1	2	3	4	5

3. Μορφωτικό επίπεδο edu

απολυτήριο Δημοτικού	1	πτυχίο Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	4	διδακτορικό δίπλωμα	7
απολυτήριο Γυμνασίου	2	δίπλωμα Ι.Ε.Κ.	5		
απολυτήριο Λυκείου	3	μεταπτυχιακό δίπλωμα	6		

4. Συμπληρώστε εδώ αν είστε φοιτητής/σπουδαστής student ☐

5. Κατάγεστε από το Αίγιο; origin Ναι 1 ☐ Όχι 2 ☐

6. Πόσα χρόνια διαμένετε στο Αίγιο; live 1-5 1☐ 6-10 2☐ πάνω από 10 3☐

Β. Προστασία και ανάδειξη μνημείων

7. Ποιο από τα παρακάτω μπορεί να χαρακτηριστεί μνημείο; mon_know**Επιλέξτε μία απάντηση**.

ένα ηρώο	1	ένας αρχαιολογικός χώρος	4
ένα κτήριο	2	ένας παραδοσιακός οικισμός	5
ένα έργο ζωγραφικής ή γλυπτικής	3	όλα τα παραπάνω	6

8. Η ιστορία και ο πολιτισμός του Αιγίου αποτυπώνεται στη σημαντική αρχιτεκτονική κληρονομιά του. Σε ποια ιστορική περίοδο πιστεύετε ότι ανήκουν τα περισσότερα από τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μνημεία της πόλης; age_know **Επιλέξτε μία απάντηση.**

Αρχαιότητα	1	Τουρκοκρατία/ Ενετοκρατία	3
Βυζαντινοί χρόνοι/Φραγκοκρατία	2	Μετά το 1830	4

9. Υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι στην πόλη του Αιγίου; sites

Ναι 1☐ Όχι 2☐

10. Το Βιομηχανικό Συγκρότημα Χαρτοποιίας στην Μυρτιά είναι ένα από τα μνημεία της πόλης;ind_know

Ναι 1☐ Όχι2☐

11. Ποια από τα μουσεία της πόλης έχετε επισκεφθεί;

Αρχαιολογικό mus_1	1,2	Εκκλησιαστικό mus_3	1,2
Λαογραφικό mus_2	1,2	Κανένα mus_4	1,2

12. Στις περισσότερες πόλεις κάποιο μνημείο ξεχωρίζει, ως πιο αντιπροσωπευτικό της φυσιογνωμίας της. Ποιο θεωρείτε ότι είναι αυτό για το Αίγιο; monum **Επιλέξτε μία απάντηση**.

Ο Πύργος στα Ψηλά Αλώνια	1	Η εκκλησία της Φανερωμένης	5
Η εκκλησία της Παναγίας Τρυπητής	2	Η εκκλησία των Εισοδίων	6
Το Μέγαρο Παναγιωτόπουλου	3	Οι Δώδεκα Βρύσες του Μώλου	7
Η Δημοτική Αγορά (Αρχαιολογικό Μουσείο)	4		

13. Η προστασία και ανάδειξη των μνημείων μιας πόλης είναι σημαντική για πολλούς λόγους. Ποιόν θεωρείτε σημαντικότερο; **Χρησιμοποιείστε (όλους) τους αριθμούς από το 1 μέχρι το 5, ξεκινώντας από το 1 ως σημαντικότερο.**

για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας της value_a	1,2,3,4,5	για την αισθητική τους αξία value_d	1,2,3,4,5
για την ενίσχυση της συλλογικής μνήμης value_b	1,2,3,4,5	για την προσέλκυση επισκεπτών /τουριστών value_e	1,2,3,4,5
για την διαφύλαξη της τοπικής ιστορίας value_c	1,2,3,4,5		

14. Είστε ικανοποιημένος/-η από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων (ΥΠ.ΠΟ, Υ.Π.Ε.Κ.Α., Δήμος Αιγιάλειας) στον τομέα της προστασίας των μνημείων της πόλης; auth_pro

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου
1	2	3	4	5

15. Τα μνημεία απειλούνται από φυσικά (γήρανση, σεισμοί, πλημμύρες, βλάστηση κ.α.) και ανθρωπογενή αίτια (ρύπανση, εγκατάλειψη, επεμβάσεις και αλλοιώσεις, έλλειψη πόρων). Θεωρείτε ότι στο Αίγιο υπάρχουν μνημεία που κινδυνεύουν; danger

Ναι 1 ☐ Όχι 2 ☐

16. Αν ναι, αναφέρετε ένα από αυτά: mon_danger

……..

17. Οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων; cit_pro

Ναι ☐ Όχι ☐

18. Αν ναι, ποιόν θεωρείτε τον πιο αποτελεσματικό τρόπο δράσης του πολίτη για να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή; **Χρησιμοποιείστε (όλους) τους αριθμούς από το 1 μέχρι το 6, ξεκινώντας από το 1 ως πιο αποτελεσματικό.**

μέσα από τοπικά σωματεία και συλλόγους action_1	1,2,3,4,5,6	γράφοντας άρθρα σε εφημερίδες/ Διαδίκτυο action_4	1,2,3,4,5,6
μέσα από Πρωτοβουλίες Κατοίκων action_2	1,2,3,4,5,6	συλλέγοντας υπογραφές διαμαρτυρίας action_5	1,2,3,4,5,6
στέλνοντας επιστολές προς τις	1,2,3,4,5,6	κοινοποιώντας το στα μέσα κοινωνικής	1,2,3,4,5,6

αρμόδιες αρχές action_3		δικτύωσης (facebook, twitter κ.α.) action_6	

19. Είστε ικανοποιημένος/-η από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων της πόλης; manage

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου
1	2	3	4	5

20. Θεωρείτε ικανοποιητική την τουριστική κίνηση στην πόλη; tourism

Ναι 1 ☐ Όχι 2 ☐

21. Αν όχι, πιστεύετε ότι αυτό οφείλεται και στη μη επαρκή προβολή των μνημείων της; mon_tou

Ναι 1 ☐ Όχι 2 ☐

22. Θεωρείτε θετική την επαναχρησιμοποίηση των μνημείων, ώστε αυτά να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής; reuse

Ανεπιφύλακτα ναι 1 ☐ Ναι, με όρους χρήσης 2 ☐ Όχι3 ☐

23. Θεωρείτε ικανοποιητικά τα οικονομικά κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων κτηρίων (χαμηλότοκα και μακροπρόθεσμα δάνεια για επισκευή ή αποκατάσταση, μείωση κατά 20% επί της φορολογητέας αξίας αυτών στις περιπτώσεις μεταβίβασης, κληρονομιάς και δωρεάς και απαλλαγή από τον φόρο ηλεκτροδοτούμενων επιφανειών, εφόσον είναι κενά) προκειμένου να φροντίζουν για τη επισκευή ή την αποκατάστασή τους; motive

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου
1	2	3	4	5

24. Πιστεύετε ότι η λιθόστρωση και δεντροφύτευση κάποιων οδών του κέντρου της πόλης του Αιγίου συνέβαλε στην ανάδειξη των διατηρητέων κτηρίων του; ped_way

Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα	Καθόλου
1	2	3	4	5

25. Η ανάδειξη ποιού από τα παρακάτω μνημειακά σύνολα της πόλης πιστεύετε ότι μπορεί να συμβάλει περισσότερο στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο; tou_site **Επιλέξτε μία απάντηση**.

Τα Ψηλά Αλώνια	1	Η συνοικία Γαλαξιδιώτικα	3
Η παραλιακή ζώνη (σταφιδαποθήκες, Χαρτοποιία, πλάτανος και βρύσες)	2	Τα λιθόστρωτα μονοπάτια και σκαλάκια της πόλης	4

3. Πίνακας Περιγραφικών Μέτρων

Μεταβλητές	Αριθμός παρατηρήσεων	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση Τιμή	Τυπική Απόκλιση
gender	210	1	2	1,47	0,500
age	210	1	5	3,11	1,199
edu	210	0	7	3,36	1,468
student	210	1	2	1,92	0,273
origin	210	1	2	1,20	0,401
live	210	1	3	2,85	0,510
mon_know	210	1	6	4,72	1,733
age_know	210	1	4	3,23	1,109
sites	210	1	2	1,06	0,242
ind_know	210	1	2	1,35	0,479
mus_1	210	1	2	1,34	0,474
mus_2	210	1	2	1,41	0,493
mus_3	210	1	2	1,80	0,397
mus_4	210	1	2	1,80	0,404
monum	210	1	7	2,58	1,770
value_a	210	1	5	2,48	1,142
value_b	210	1	5	2,77	1,286
value_c	210	1	5	2,03	1,169
value_d	210	1	5	3,74	1,154
value_e	210	1	5	3,99	1,258
auth_pro	210	2	5	4,19	0,713
danger	210	1	2	1,17	0,374
mon_danger	210	0	23	5,77	7,316
cit_pro	210	1	2	1,05	0,213
action_1	200	1	6	2,21	1,468
action_2	200	1	6	2,74	1,545
action_3	200	1	6	4,02	1,749
action_4	200	1	6	3,64	1,273
action_5	200	1	6	4,28	1,403
action_6	200	1	6	4,14	1,683
manage	210	2	5	4,20	0,662
tourism	210	1	2	1,89	0,319
mon_tou	210	0	2	1,01	0,484
reuse	210	1	3	1,74	0,527
motive	210	1	5	3,84	0,837
ped_way	210	1	5	3,26	1,141
tou_site	210	1	4	2,13	0,863

4. Πίνακες συχνοτήτων

Α΄ Μέρος: Γενικά Χαρακτηριστικά

Πίνακας 1. Κατανομή συχνοτήτων για το φύλο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
γυναίκες	111	52,9	52,9	52,9
άνδρες	99	47,1	47,1	100,0
Σύνολο	210	100,0	100,0	

Πίνακας 2. Κατανομή συχνοτήτων για την ηλικία

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
18-24	27	12,9	12,9	12,9
25-34	37	17,6	17,6	30,5
35-44	54	25,7	25,7	56,2
45-64	70	33,3	33,3	89,5
65+	22	10,5	10,5	100,0
Σύνολο	210	100,0	100,0	

Πίνακας 3. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο εκπαίδευσης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
φοιτητής/σπουδαστής	17	8,1	8,1	8,1
δημοτικό	9	4,3	4,3	12,4
γυμνάσιο	12	5,7	5,7	18,1
λύκειο	59	28,1	28,1	46,2
ΑΕΙ, ΤΕΙ	84	40,0	40,0	86,2
ΙΕΚ	15	7,1	7,1	93,3
μεταπτυχιακό	13	6,2	6,2	99,5
διδακτορικό	1	,5	,5	100,0
Σύνολο	210	100,0	100,0	

Πίνακας 4. Κατανομή συχνοτήτων για την καταγωγή από το Αίγιο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	168	80,0	80,0	80,0
όχι	42	20,0	20,0	100,0
Σύνολο	210	100,0	100,0	

Πίνακας 5. Κατανομή συχνοτήτων για τα έτη διαμονής στην πόλη

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
1-5	14	6,7	6,7	6,7
6-10	3	1,4	1,4	8,1
πάνω από 10 χρόνια	193	91,9	91,9	100
Σύνολο	210	100	100	

Β΄ Μέρος: Προστασία και ανάδειξη μνημείων

Πίνακας 6. Κατανομή συχνοτήτων για τη γνώση του όρου «μνημείο»

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ηρώο	21	10	10	10
κτήριο	15	7,1	7,1	17,1
έργο ζωγραφικής/γλυπτικής	2	1	1	18,1
αρχαιολογικός χώρος	45	21,4	21,4	39,5
παραδοσιακός οικισμός	7	3,3	3,3	42,9
όλα τα παραπάνω	120	57,1	57,1	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 7. Κατανομή συχνοτήτων για τη γνώση της ιστορικής περιόδου όπου ανήκουν τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μνημεία της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
αρχαιότητα	32	15,2	15,2	15,2
βυζάντιο/φραγκοκρατία	14	6,7	6,7	21,9
τουρκοκρατία/ενετοκρατία	38	18,1	18,1	40
μετά το 1830	126	60	60	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 8. Κατανομή συχνοτήτων για το αν υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι στο Αίγιο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	197	93,8	93,8	93,8
όχι	13	6,2	6,2	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 9. Κατανομή συχνοτήτων για το αν το πρώην Βιομηχανικό Συγκρότημα της Χαρτοποιίας είναι ένα από τα μνημεία της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	136	64,8	64,8	64,8
όχι	74	35,2	35,2	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 10. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μουσεία της πόλης έχουν επισκεφθεί

		N	Ποσοστό
	αρχαιολογικό μουσείο	139	40,1
	λαογραφικό μουσείο	124	35,7
	εκκλησιαστικό μουσείο	41	11,8
	Κανένα	43	12,4
Σύνολο		347	100

Πίνακας 11. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο μνημείο αντιπροσωπεύει περισσότερο την πόλη

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Πύργος Ψηλών Αλωνίων	50	23,8	23,8	23,8
Παναγία Τρυπητή	106	50,5	50,5	74,3
Μέγαρο Παναγιωτόπουλου	10	4,8	4,8	79
Δημοτική Αγορά	12	5,7	5,7	84,8
Παναγία Φανερωμένη	8	3,8	3,8	88,6
Εισόδια	6	2,9	2,9	91,4
Δώδεκα Βρύσες	18	8,6	8,6	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 12. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο σημαντικότερος λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων (1^{ος} πιο σημαντικός)

		N	Ποσοστό
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	53	25,2
	ενίσχυση συλλογικής μνήμης	35	16,7
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	92	43,8
	αισθητική αξία	16	7,6
	προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	14	6,7
Σύνολο		210	100

Πίνακας 13. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο σημαντικότερος λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων (2^{ος} πιο σημαντικός)

		N	Ποσοστό
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	51	24,3
	ενίσχυση συλλογικής μνήμης	68	32,4
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	56	26,7
	αισθητική αξία	16	7,6
	προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	19	9
Σύνολο		210	100

Πίνακας 14. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο σημαντικότερος λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων (3ος πιο σημαντικός)

		N	Ποσοστό
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	69	32,9
	ενίσχυση συλλογικής μνήμης	48	22,9
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	38	18,1
	αισθητική αξία	29	13,8
	προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	26	12,4
Σύνολο		210	100

Πίνακας 15. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο σημαντικότερος λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων (4ος πιο σημαντικός)

		N	Ποσοστό
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	27	12,9
	ενίσχυση συλλογικής μνήμης	29	13,8
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	12	5,7
	αισθητική αξία	94	44,8
	προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	48	22,9
Σύνολο		210	100

Πίνακας 16. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο σημαντικότερος λόγος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων (5ος πιο σημαντικός)

		N	Ποσοστό
	διατήρηση της φυσιογνωμίας	10	4,8
	ενίσχυση συλλογικής μνήμης	30	14,3
	διαφύλαξη τοπικής ιστορίας	12	5,7
	αισθητική αξία	55	26,2
	προσέλκυση επισκεπτών/τουριστών	103	49
Σύνολο		210	100

Πίνακας 17. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσο ικανοποιημένοι είναι οι κάτοικοι από τις ενέργειες των αρμόδιων φορέων στο ζήτημα της προστασίας των μνημείων της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
πολύ	2	1	1	1
αρκετά	31	14,8	14,8	15,7
ελάχιστα	102	48,6	48,6	64,3
καθόλου	75	35,7	35,7	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 18. Κατανομή συχνοτήτων για το αν υπάρχουν στο Αίγιο μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	175	83,3	83,3	83,3
όχι	35	16,7	16,7	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 19. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μνημεία της πόλης βρίσκονται σε κίνδυνο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
όχι στην ερώτηση 15	35	16,7	16,7	16,7
Ναός Εισοδίων	81	38,6	38,6	55,2
12 Βρύσες	12	5,7	5,7	61
αρχαία οικία στην οδό Σολωμού	2	1	1	61,9
Σκάλες Φιλοποίμενος	2	1	1	62,9
«Αντωνάτειο Κληροδότημα»	1	0,5	0,5	63,3
Νεοκλασικό κτήριο στην οδό Ασημάκη Φωτήλα	1	0,5	0,5	63,8
Χαρτοποιία	14	6,7	6,7	70,5
Σταφιδαποθήκες	4	1,9	1,9	72,4
όλη η παραλιακή ζώνη	6	2,9	2,9	75,2
Ηρώο	2	1	1	76,2
Πύργος στα Ψηλά Αλώνια	9	4,3	4,3	80,5
Αρχαιολογικό Μουσείο	3	1,4	1,4	81,9
Μέγαρο Παναγιωτόπουλου	2	1	1	82,9
καλντερίμια	1	0,5	0,5	83,3
Νεοκλασικό κτήριο στις Σκάλες	1	0,5	0,5	83,8
Παναγία η Τρυπητή	2	1	1	84,8
όλα τα σκαλάκια	2	1	1	85,7
Όλα	3	1,4	1,4	87,1
όλα τα νεοκλασικά κτήρια	2	1	1	88,1
Φανερωμένη	2	1	1	89
δεν απάντησαν	19	9	9	98,1
Αρχαίο νεκροταφείο	1	0,5	0,5	98,6
όλες οι εκκλησίες	3	1,4	1,4	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 20. Κατανομή συχνοτήτων για το αν οι πολίτες μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των μνημείων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	200	95,2	95,2	95,2
όχι	10	4,8	4,8	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 21. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος δράσης των πολιτών προκειμένου να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή (1ος πιο αποτελεσματικός)

		N	Ποσοστό
	τοπικά σωματεία/σύλλογοι	93	46,5
	Πρωτοβουλίες Κατοίκων	48	24
	επιστολές	20	10
	άρθρα	10	5
	υπογραφές	9	4,5
	μέσα κοινωνικής δικτύωσης	20	10
Σύνολο		200	100

Πίνακας 22. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος δράσης των πολιτών προκειμένου να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή (2ος πιο αποτελεσματικός)

		N	Ποσοστό
	τοπικά σωματεία/σύλλογοι	42	21
	Πρωτοβουλίες Κατοίκων	65	32,5
	επιστολές	29	14,5
	άρθρα	30	15
	υπογραφές	15	7,5
	μέσα κοινωνικής δικτύωσης	19	9,5
Σύνολο		200	100

Πίνακας 23. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος δράσης των πολιτών προκειμένου να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή (3ος πιο αποτελεσματικός)

		N	Ποσοστό
	τοπικά σωματεία/σύλλογοι	25	12,5
	Πρωτοβουλίες Κατοίκων	26	13
	επιστολές	33	16,5
	άρθρα	48	24
	υπογραφές	35	17,5
	μέσα κοινωνικής δικτύωσης	33	16,5
Σύνολο		200	100

Πίνακας 24. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος δράσης των πολιτών προκειμένου να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή (4ος πιο αποτελεσματικός)

		N	Ποσοστό
	τοπικά σωματεία/σύλλογοι	18	9
	Πρωτοβουλίες Κατοίκων	29	14,5
	επιστολές	27	13,5
	άρθρα	60	30
	υπογραφές	36	18
	μέσα κοινωνικής δικτύωσης	30	15
Σύνολο		200	100

Πίνακας 25. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος δράσης των πολιτών προκειμένου να προστατευθεί ένα μνημείο υπό απειλή (5ος πιο αποτελεσματικός)

		N	Ποσοστό
	τοπικά σωματεία/σύλλογοι	15	7,5
	Πρωτοβουλίες Κατοίκων	17	8,5
	επιστολές	28	14
	άρθρα	39	19,5
	υπογραφές	63	31,5
	μέσα κοινωνικής δικτύωσης	38	19
Σύνολο		200	100

Πίνακας 26. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσο ικανοποιημένοι είναι οι κάτοικοι από τις ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της προβολής και αξιοποίησης των μνημείων της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
πολύ	2	1	1	1
αρκετά	23	11	11	11,9
ελάχιστα	116	55,2	55,2	67,1
καθόλου	69	32,9	32,9	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 27. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θεωρούν την τουριστική κίνηση στην πόλη ικανοποιητική

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ναι	24	11,4	11,4	11,4
όχι	186	88,6	88,6	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 28. Κατανομή συχνοτήτων για το αν πιστεύουν ότι η μη ικανοποιητική τουριστική κίνηση οφείλεται και στην μη επαρκή προβολή των μνημείων της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
«όχι» στην ερώτηση 20	24	11,4	11,4	11,4
ναι	161	76,7	76,7	88,1
όχι	25	11,9	11,9	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 29. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θεωρούν θετική την επαναχρησιμοποίηση των μνημείων προκειμένου αυτά να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
ανεπιφύλακτα ναι	63	30	30	30
ναι, υπό όρους	138	65,7	65,7	95,7
όχι	9	4,3	4,3	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 30. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θεωρούν ικανοποιητικά τα κίνητρα που παρέχει το κράτος στους ιδιοκτήτες διατηρητέων προκειμένου να φροντίζουν για τη συντήρησή τους

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
πάρα πολύ	4	1,9	1,9	1,9
πολύ	6	2,9	2,9	4,8
αρκετά	51	24,3	24,3	29
ελαχιστα	108	51,4	51,4	80,5
καθόλου	41	19,5	19,5	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 31. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θεωρούν ότι η λιθόστρωση και δεντροφύτευση κάποιων οδών του κέντρου της πόλης συνέβαλε στην ανάδειξη των μνημείων του

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
πάρα πολύ	23	11	11	11
πολύ	22	10,5	10,5	21,4
αρκετά	68	32,4	32,4	53,8
ελαχιστα	72	34,3	34,3	88,1
καθόλου	25	11,9	11,9	100
Σύνολο	210	100	100	

Πίνακας 32. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιό μνημειακό σύνολο της πόλης μπορεί να συμβάλει περισσότερο με την ανάδειξη/ανάπλασή του στην προσέλκυση επισκεπτών στο Αίγιο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Ψηλά Αλώνια	39	18,6	18,6	18,6
παραλιακή ζώνη	132	62,9	62,9	81,4
Γαλαξιδιώτικα	12	5,7	5,7	87,1
μονοπάτια και σκαλιά	27	12,9	12,9	100
Σύνολο	210	100	100	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ι. Ελληνική/Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χρ., «Βιομηχανική αρχαιολογία και κληρονομιά: Επικοινωνίες και εντάσεις», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 89, 2003, σσ. 42-48

Αλεξίου Μ., Εμμανουλοπούλου Ε., *Το βιομηχανικό συγκρότημα της Χαρτοποιίας Αιγίου*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2004

Αλλαμανή Ε., «Γεγονότα, ενέργειες και αποφάσεις κατά τους τελευταίους μήνες πριν την Επανάσταση» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 70-100

Alfrey J., Putnam T., *Η βιομηχανική κληρονομιά. Διαχείριση πόρων και χρήσεις*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1992

Αρώνη – Τσίχλη Κ., « Το αγροτικό ζήτημα, Κοινωνικοί αγώνες στην ελληνική ύπαιθρο » στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. V: Τα χρόνια της αθωότητας 1871-1909*, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 79-90

Βακαλόπουλος Απ., «Πελοπόννησος. Η τελευταία περίοδος βενετικής κυριαρχίας (1685-1715)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 206-209

Βερνίκος, Α. Γ., « Σκέψεις και προτάσεις για τη σχέση πολιτισμού και τουρισμού» στο *Πολιτισμός και Τουρισμός, μια νέα προσέγγιση*, Πρακτικά Συνεδρίου 4-6 Ιουνίου 2010, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2012, σσ. 211-217

Βόρδος, Γ. Α. – Κόλια Ερ.-Ίρις, *Αιγιάλεια. Αρχαίες πόλεις και μνημεία*. Υπουργείο Πολιτισμού. ΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Πάτρα, 2008

Βουδούρη Δ.- Στρατή Α. (επιμ.), *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο. Κείμενα.*, Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999

Γαρέζου Μ.-Ξ., «Εκπαίδευση και μνημειακή αποκατάσταση. Η ελληνική εμπειρία» στο: *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα 1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς,Αθήνα, 2010, σσ. 285-298

Γιαλούρης Γ.Φ., «Ανασκαφή εν Αιγίω», *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1954, σσ. 287-290

Δεκουλάκου Ιφ., «Πάροδος Κ. Θεοδώρου και Μητροπόλεως», *Αρχαιολογικόν Δελτίον (Χρονικά)*, τ. 29, 1974, σσ. 378-9, πίν. 244-245

Διαμαντούρου Ι., «Εξάπλωση της Επαναστάσεως κατά τον Απρίλιο και τον Μάιο. Επέκταση και ένταση των πολεμικών συγκρούσεων» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 100-128

Δοανίδου Ι. Σ., *Το πριγκιπάτο της Αχαΐας*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα, 1989

Ζήβας Α. Δ., *Τα μνημεία και η πόλη*, Libro, Αθήνα, 1997

Ζηζοπούλου Α., «Η Χαρτοποιία και η Χαρτοβιομηχανία Αιγίου, 1924-1968» στο *Βιομηχανίες Χάρτου στην Ελλάδα (19ος-20ος αι.)*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2008, σσ. 79-108

Καλαφάτης Θ., *Αγροτική πίστη και οικονομικοί μετασχηματισμοί στη Βόρεια Πελοπόννησο, Αιγιάλεια τέλη 19ου αι.*, τόμος Β, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 1991

Καλτσάς Ν., *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Τα γλυπτά*, Καπόν, Αθήνα, 2001

Καραβασίλη Μ.- Μικελάκης Ε., «Πολιτιστικές διαδρομές. Προς μία ερμηνευτική του «πολιτισμικού τοπίου» με αναπτυξιακή προοπτική», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 71, 1999, σσ. 82-86

Καραδήμου-Γερόλυμπου Αλ., «Πόλεις και ύπαιθρος. Μετασχηματισμοί και αναδιαρθρώσεις στο πλαίσιο του εθνικού χώρου» στο Χατζηιωσήφ Χρ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ο αιώνα*, τ. Β1, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002, σσ. 59-105

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., *Ernst Ziller 1837-1923. Η τέχνη του Κλασικού*, Μέλισσα, Αθήνα, 2006

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., «Ο αστικός χώρος 1871-1909, Πολεοδομία-Αρχιτεκτονική » στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. V: Τα χρόνια της αθωότητας 1871-1909*, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 107-126

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ. – Μπίρης Μ., «Διατήρηση και αποκατάσταση κτηρίων του κλασικισμού στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα 1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2010, σσ. 247- 272

Κατηφόρη Δ., «Τα πολιτικά γεγονότα από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 353-361

Κολώνας Λ., *Μουσείο Αιγίου*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 1999

Κόνσολα Ν. Ν., *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1995

Κορμά Μ., «Προς την Νέα Χάρτα της Αθήνας; Από την "Οργανική πόλη" στην "Πόλη των πολιτών"», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 55, 1995, σσ. 76-80

Λάββας Γ., *Πολιτιστική κληρονομιά. Κορυφαία μνημειακά συγκροτήματα του ελλαδικού χώρου*, πανεπιστημιακές σημειώσεις, Τμήμα ΕΜΜΕ/ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1997

Λάββας Γ., *Ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης*, Μέλισσα, Αθήνα, 2010

Λουλούδης Θ., *Αχαΐα. Οικισμοί, οικιστές, αυτοδιοίκηση*, Νομαρχιακή Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ν.Α. Αχαΐας, Πάτρα, 2010

Λαμπρινουδάκης Β., «Η διαμόρφωση και η ωρίμανση της έννοιας της διαχείρισης μνημείων στην Ελλάδα κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια» στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000*, Αθήνα, 2010, σσ. 273- 282

Λυριντζής Χρ., *Το τέλος των «τζακιών», κοινωνία και πολιτική στην Αχαΐα του 19ου αι.*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991

Μαλλούχου-Tufano Φ., «Διεθνείς χάρτες, συστάσεις, διακηρύξεις και συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς », στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα1950-2000*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2010, σσ. 299-336

Μαλτέζου Χ., «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα - βενετικές και γενουατικές κτήσεις» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 244-278

Μαυρομιχάλη Ε., «Γλύπτες του περασμένου αιώνα», *Επτά Ημέρες Καθημερινή*, 25/10/1998, σσ. 6-9

Μαυρουδής Λ. (επιμ.), *Εν Αιγίω: Φωτογραφικό Χρονικό 1900-1970*, Πνευματικό Κέντρο Αιγιάλειας, Αίγιο, 2001

Μεταξάς-Μεσσηνέζης Ν., *Το Αίγιον στον Αγώνα*, Εκδόσεις Άλφα Ι.Μ. Σκαζίκη, Αθήνα, 1949

Μητούλα Ρ., «Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως παράγοντας διατήρησης της φυσιογνωμίας της πόλης », *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 72, 1999, σσ. 67-71

Μητούλα Ρ., Αστάρα Όλ.-Ελ., Καλδής Π., *Έννοιες/Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Διαστάσεις*, Εκδόσεις Rosili, 2008

Μιστριώτης Γ., *Ομήρου Ιλιάς*, τόμος Α, τεύχος Α, Τυπογραφείον Π.Δ. Σακελλαρίου, Εν Αθήναις, 1895

Μοίρα Π., Παρθένης Σ., *Πολιτισμικός- Βιομηχανικός τουρισμός*, Ανοικτή Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011

Μονιούδη-Γαβαλά Δ., *Πολεοδομία στο ελληνικό κράτος 1833-1890: Αθήνα, Ερμούπολη, Μεσολόγγι, Αγρίνιο, Αίγιο*, Σπάρτη, Έκδοση του Τμήματος Διαχείρισης Πολιτισμικού Περιβάλλοντος και Νέων Τεχνολογιών του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας, Αγρίνιο, 2012

Μπένγκστον Χ., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, Μέλισσα, Αθήνα, 1991.

Μπεντεβή Β., «Τα αρχοντικά των αγωνιστών του ’21 στο Αίγιο» στο *Πρακτικά του Έκτακτου Αχαϊκού Πνευματικού Συμποσίου 2006 (Αίγιο 26-28 Μαΐου 2006)*, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα 2009

Μπίρης Μ., «Οι θησαυροί του Αιγίου», *Καθημερινή*, 6/8/1995, 25

Μπιτσάνη Π.Ε., *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη, Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*, Διόνικος, Αθήνα, 2004

Μούλιας Χρ., *Η ιστορία της σταφίδας. Μια πριγκίπισσα στο διάβα των αιώνων*, Έφεσος, Αθήνα, 2006

Myrian Ρ., «Πρώτο ταξίδι 1809-1811» στο αφιέρωμα *Λόρδος Βύρων ο λαμπρότερος των Φιλελλήνων*, *Επτά Ημέρες Καθημερινή*, 25-26 Μαρτίου 2000, σ. 3-5

Ντόκος Κ.- Παναγόπουλος Γ., *Το βενετικό κτηματολόγιο της Βοστίτσας*, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα, 1993

Ντόκος Κ. – Αθανασοπούλου Ι., *Η πόλη της Βοστίτσας και ο πληθυσμός της την περίοδο της Β΄ Βενετοκρατίας 1685-1715*, Εταιρεία Επιστήμης και Πολιτισμού Αιγιάλειας, Αίγιο-Αθήνα, 2007

Ξινόπουλος Π. Κ., *Το Αίγιον διαμέσου των αιώνων*, Αθήνα, 1912

Παλάσκας Θ., Παπαθεοδώρου Α., Τσάμπρα Μ., *Η πολιτιστική κληρονομιά ως παράγων ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας*, Ακαδημία Αθηνών, Γραφείο Οικονομικών Μελετών, αρ. 4, Αθήνα, 2006

Παναγόπουλος Γ.- Κρητικός Σ., *Αίγιο. Μνημεία και τέχνη*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Αιγίου, Εκδόσεις Νηρέας, Αθήνα, 2002

Παναγιωτόπουλος Β., *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος - Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα, 1987

Παπαδόπουλος Στ., «Η ελληνική επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 58-85

Παπακώστα Λ., « Παρατηρήσεις σχετικά με την τοπογραφία του αρχαίου Αιγίου », *Μελετήματα*,13, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1991, σσ. 235-240

Παπαχατζής Ν., *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις: Αχαΐκά-Αρκαδικά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1980

Πάπυρος Larousse Britannica, «Αίγιο», τομ. 3ος, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα, 2006, σσ. 374-378

Παταργιάς Π., Πουλούδης Αλ., Δανιήλ Μ., Αντωνοπούλου Ζ., «Οι ιστορικές διαδρομές της Αθήνας: η συμβολή τους στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 87, 1995, σσ. 91-96

Παυλογεωργάτος Δ. Γ., *Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς*, Επίκεντρο, Αθήνα, 2003

Πέτσας Φ., « Αίγιον. Νεκροταφείον», *Αρχαιολογικόν Δελτίον (Χρονικά)*, τ. 26, 1971, σσ. 175-185

Πέτσας Φ., «Αιγίοχος από το Αίγιον», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*, V, 1972, σσ. 496-501

Πουλημένος Γ., *Η ελλαδική ναοδομία στην περίοδο του νεοκλασικισμού (1830-1912)*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1997

Πουλημένος Γ., «Η ναοδομία του Τσίλλερ και η παρένθεση του νεορωμανισμού» στο Κασιμάτη Μ. (επιμ.) *Ερνέστος Τσίλλερ αρχιτέκτων [1837-1923]:22 Μαρτίου-30 Αυγούστου 2010*, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείου Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα, 2010, σσ. 57-58

Ριζάκης Α., « Η Ρωμαϊκή πολιτική στην Πελοπόννησο και η Αχαϊκή Συμπολιτεία » στο: *Πρακτικά Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών (Καλαμάτα 8-15 Σεπτεμβρίου 1985)*, τόμος Β΄(Ανάτυπον), 1987-1988

Ριζάκης Α., «Αχαϊκή ιστοριογραφία: απολογισμός και προοπτικές της έρευνας» στο: *Achaia und Elis in der Antike: des 1 Internationalen Symposiums (Athen, 19-21 Mai 1989)*, 1991, σσ. 51-60
Slotta R., «Τεχνικά μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία», *Τεχνολογία*, τεύχος 4, 1991, σσ. 3-9

Σαρρής Ι., «Αίγιον», Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Παύλου Δρανδάκη, Φοίνιξ, Αθήνα 1957-1965, τόμος Β΄, σσ. 487-493

Σταματίου Ελ., «Διατηρητέα κτίσματα: πόσο εφικτή και συμφέρουσα η επιχείρηση προστασίας τους από τους ιδιώτες», *Πρακτικά 6ης Διημερίδας Επιχειρηματικότητας Χαροκόπειου Πανεπιστημίου*. Ανακτήθηκε 5/11/2014 από την ιστοσελίδα http://kallithea.hua.gr/epixeirein/hmerida6/Stamatiou.pdf

Σταματόπουλος Τ., *Ο Αντρέας Λόντος και η Επανάσταση της Γ΄ Σεπτεμβρίου. Ο γλεντζές αρχικοτζαμπάσης με το τραγικό τέλος*, Κάλβος, Αθήνα, 1985

Σταυρόπουλος Α., *Ιστορία της πόλεως του Αιγίου. Από των μυθικών χρόνων μέχρι των ημερών μας*, Εκδόσεις Κουλουμπή, Πάτρα, 1954

Στεφάνου Ι., «Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς όπως την βλέπουν και την εφαρμόζουν δυτικές και ανατολικές χώρες», *Ζυγός*, τευχ. 22-23, 1976, σσ. 127-136

Στεφάνου Ι., *Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης, Αθήνα, 2000

Συμεών Α., «Η νεώτερη αρχιτεκτονική μας κληρονομιά, η προβληματική της προστασίας της», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 92, 2004, σσ. 89-93

Σπηλιωτοπούλου Π., « "Παναγιωτοπουλέικο": Το παλάτι του Αιγίου, μέσα από ένα πλούσιο φωτογραφικό αφιέρωμα», ηλεκτρονική έκδοση εφημερίδας *Φιλόδημος*, 31/12/2013. Ανακτήθηκε 18/3/2014 από την ιστοσελίδα http://www.filodimos.gr/data/index.php?option=com_content&view=article&id=30444:2013-12-31-18-03-29&catid=1180&Itemid=413

Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου, *Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι: Η διαδρομή τους από το 1869 έως σήμερα*, Μίλητος, Αθήνα, 1997

Σφυρόερας Β., «Πελοπόννησος. Η δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, 209-212

Σφυρόερας Β., « Επικράτηση της Επαναστάσεως» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, σσ. 173-199

Σωτηρίου Γ., *Αι μοναί της Ελλάδος και η Εθνική δράσις κατά τους Βυζαντινούς χρόνους*, Αθήνα, 1931

Τερζόγλου Ν., «Ιστορία-μνήμη-μνημείο» στο Σταυρίδης Σ. (επιμ.) *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σσ. 261-291

Τριχίλης Γ.Ε., «Η νομική προστασία του πολιτιστικού μας περιβάλλοντος», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 35, 1990, σσ. 59-62

Φιλιππίδης Δ., *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα, 1984

Φιλιππίδης Δ., «Νεοκλασική αρχιτεκτονική, Ένα μέλλον για το παρελθόν μας», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. IV: Το Ελληνικό Κράτος, 1833-1871*, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 131-148

Φιλιππίδης Δ., «Επανάχρηση παραδοσιακών κτισμάτων», στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000*, Αθήνα, 2010, σσ. 261-270

Φιλιππίδης Δ., *Νεοκλασικές πόλεις στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα, 2007

Φρίγκας Χ., «Ο σεισμός του Αιγίου το 1995 και η ανασυγκρότηση της πόλης» στο Μπεριάτος Ηλ., Δελλαδετσίμας Π.-Μ. (επιμ.), *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού*, Κριτική, Αθήνα, 2010, σσ. 290-314

Φριλίγκος Β. Ι., *Ο αγιογράφος Κωνσταντίνος Φανέλλης και το έργο του*, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Θεολογική Σχολή, Αθήνα, 2005

ΙΙ. Ξενόγλωσση

Blouet Ab., *Expedition Scientifique de Morée: ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculpture, Inscriptions et Vues de Péloponèse, des Cyclades et de l' Attique*, vol. 3me, Paris, 1838

Chandler R., *Travels in Greece: or an account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti*, Oxford, 1826

Clark G.W., *Peloponnesus: Notes of Study and Travel*, London, 1858

Corbishly M., *Pinning down the past: Archaeology, Heritage and Education today*, The Boydell Press, Woodbridge, 2011

Cresswell T., *Place:a Short introduction*, Blackwell, Oxford, 2004

Csapó J., "The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry" in: M. Kasimoglu and H. Aydin, *Strategies for Tourism Industry-Micro and Macro Perspectives*, In Tech, 2012, 201-232

Dallen J. T., Boyd W. S., *Heritage Tourism*, Pearson Education Ltd., Essex, 2003

Graham B. and Howard P., "Introduction: Heritage and Identity" in: B. Graham and P. Howard (eds), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Ashgate Publishing Ltd., 2008, 1-15

Harvey C. D., "The history of Heritage" in: B. Graham and P. Howard (eds), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, Ashgate Publishing Ltd., 2008, 19-36

Hewison R., "Heritage: An Interpretation" in: D. L. Uzell, *Heritage Interpretation, Vol. 1: The Natural and Built Environment*, Belhaven Press, London, 1989, 15-23

Hobhouse C. J., *Travels in Albania and other provinces of Turkey in 1809 & 1810*, vol. I, London 1858

Jokilehto J., *A history of Architectural Conservation*, University of York, 1986

Kalogeropoulou E., " Cultural tourism in Greece" in: G.Richards, (ed.) *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 134-142

Leake W. M., *Travels in the Morea with a map and plans*, London, 1830

Merriman N., *Beyond the Glass: The Public, Museums and Heritage in Britain*, Leicester University, London, 1991

Parkin I., Middleton P., and Beswick V., "Managing the Town and City for Visitors and Local People" in: D. L. Uzell, *Heritage Interpretation, Vol. 2: The Visitor Experience*, Belhaven Press, London, 1989, 108-114

Quin J. M., *Voyage down the Danube: with sketches of Hungary, Wallachia, Servia, Turkey etc*, London, 1836, vol. 2

Richards G., "The scope and significance of Cultural Tourism" in: G. Richards (ed.), *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 21-38

Richards G., "The social context of Cultural Tourism" in: G. Richards (ed.), *Cultural Tourism in Europe*, CABI, Wallingford, 1996, 39-54

Rizakis A.D., "Achaïe I. Sources textuelles et histore regionale", *Μελετήματα*, 20, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Athénes, 1995

Tunbridge J. E. and Ashworth G.J., *Dissonant Heritage: The management of the Past as a Resource in Conflict*, Willey, Chichester, 1996, 1-3

Williams R., *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, New York, 1985

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

http://www.ellet.gr
http://www.monumenta.org
http://www.mua.gr
http://www.ticcih.gr
http://www.europanostra.org
http://www.aigialeia.gov.gr
http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/resident_population_census2011 rev.xls
http://www.filotis.itia.ntua.gr
https://static.diavgeia.gov.gr/doc/ΒΕΝΦΓ-ΨΚΟ
http://www.el.wikipedia.org/wiki/Αίγιο
http://koinofeliseak.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=47:2012-11-15-11-36-35&catid=16:2012-10-30-09-33-50&Itemid=14
http://en.wikisource.org/wiki/Williams,_Hugh_William_%28DNB00%29
http://www.youtube.com/watch?v=Z7mWkGDwLQg
https://www.el-facebook.com/PhiloiChartopoiiasAigiou
http://www.filodimos.gr/2003/1-30.shtml/?aigio_oroi_parahorisis_xartopoiias.htm
http://www.minenv.gr/5/56/g5610.html

http://www.thebest.gr/news/index/viewStory/164232

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΥΛΛΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ (Φ.Ε.Κ.)

1. ΦΕΚ 22/Α/16-6-1834
2. ΦΕΚ 158/Α/27-7-1834
3. ΦΕΚ 275/Α/24-8-1932
4. ΦΕΚ 161/Α/1-6-1943
5. ΦΕΚ 169/Α/7-8-1950
6. ΦΕΚ 113/Β/19-6-1951
7. ΦΕΚ 2/Β/7-1-1964
8. ΦΕΚ 130/Β/21-2-1969
9. ΦΕΚ 124/Α/9-6-1973
10. ΦΕΚ 1304/Β/11-11-1975
11. ΦΕΚ 738/Β/2-6-1976
12. ΦΕΚ 2/Β/8-1-1977
13. ΦΕΚ 320/Α/17-10-1977
14. ΦΕΚ 1267/Β/12-12-1980
15. ΦΕΚ 32/Α/10-2-1981
16. ΦΕΚ 510/Β/4-9-1981
17. ΦΕΚ 757/Δ/22-12-1981
18. ΦΕΚ 167/Β/13-4-1982
19. ΦΕΚ 41/Β/3-2-1983
20. ΦΕΚ 142/Β/4-4-1983
21. ΦΕΚ 143/Β/13-3-1984
22. ΦΕΚ 259/Β/27-4-1984
23. ΦΕΚ 379/Β/12-6-1984
24. ΦΕΚ 674/Β/20-9-1984
25. ΦΕΚ 391/Β/25-6-1985
26. ΦΕΚ 396-/Β/27-6-1985
27. ΦΕΚ 58/Β/21-2-1986
28. ΦΕΚ 290/Β/24-4-1986
29. ΦΕΚ 585/Β/17-9-1986
30. ΦΕΚ 374/Δ/5-5-1987
31. ΦΕΚ 217/Β/24-3-1989

32. ΦΕΚ 341/Β/22-6-1991
33. ΦΕΚ 994/Β/6-12-1991
34. ΦΕΚ 61/Α/13-4-1992
35. ΦΕΚ 715/Δ/17-7-1992
36. ΦΕΚ/1093/Δ/8-9-1993
37. ΦΕΚ 626/Β/16-8-1994
38. ΦΕΚ 642/Β/26-8-1994
39. ΦΕΚ 948/Δ/ 10-11-1995
40. ΦΕΚ 235/Β/9-4-1996
41. ΦΕΚ 248/Β/11-4-1996
42. ΦΕΚ 593/Δ/5-6-1996
43. ΦΕΚ 124/Α/ 13-6-1997
44. ΦΕΚ 492/Β/13-6-1997
45. ΦΕΚ 876/Β/2-10-1997
46. ΦΕΚ 138/Β/18-2-1998
47. ΦΕΚ 207/Α/7-10-1999
48. ΦΕΚ 1313/Β/24-6-1999
49. ΦΕΚ 483/Δ/1-7-1999
50. ΦΕΚ 153/Α/28-6-2002
51. ΦΕΚ 1089/Δ/10-10-2005